

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ

ОШИКНОМА

عاشق نامه

82.3(54)01
0-86

АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМЛИ УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ФИЛОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР МАРКАЗИ

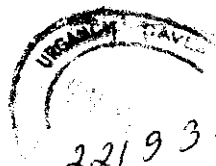
ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ

ОШИҚНОМА

4 - КИТОБ

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:
профессор С.Р.РЎЗИМБОЕВ

5

УРГАНЧ -2009

«Ошиқнома» руқни остида 4-китоб бўлиб танкаётган ушбу мажмуага «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам», «Ошиқ Ғариб ва Хилола нари», «Ошиқ Нажаб», «Ошиқ Маҳмуд», «Бозиргон», «Хирмондали», «Эрҳасан», «Аваз гатирган» ва «Авазини келтириди» дostonлари киритилди. Мазкур дostonлар ҳам китобхонларнинг эътиборига сазовор бўлади деган умиддамиз.

Тахрир хайъати: Абдулла Аҳмедов, Икром Давлетов, Матназар Абдулҳаким, Сотим Аваз, Сафарбой Рўзимбоев, Рўзимбой Эшчанов, Рўзимбой Йўлдошев, Жумабой Юсупов, Исҳоқжон Исмонлов

Нашрга тайёрловчилар: С.Р.Рўзимбоев, Х.С.Рўзимбоев,
Н. Матёзова, Н.Раимова.

Тақризчилар: доцент Г.О.Эшчонов,
УрДУ доценти А.Аҳмедов

© «Хоразм» нашриёти – 2009 й.
ISBN 978-9943-365-22-3

© С.Р.Рўзимбоев, Х.С.Рўзимбоев, Н.Матёзова,
Н.Раимова «Ошиқнома» 2009 й.

МУҚАДДИМА

«Ошик Ғариб ва Шохсанам» достони туркий халқларнинг ўғуз тоифаси яшайдиган ҳудудларда кенг ёйилган бўлиб, ундаги тасвирга олинадиган воқеалар ва образлар силсиласи ҳамда мотивлар тизими нуқтаи назаридан келиб чиқиб, асарнинг туркман версиясини таҳлил қилган таниқли олим Х.Г.Кўрўғли достоннинг тарихий асосларга эга эканини, Шох Аббос образининг прототипи сифатида Дибрбакр шахрида 1587-1628 йилларда ҳукмронлик қилган Шох Аббос I Сафавийни кўрсатади. Достондаги Шовалад ҳам ўша даврдаги саркардалардан бири бўлиб, унинг ҳам тарихий шахс эканини қайд қилади.

Албатта, ҳар қандай эпос ҳам ўзининг тарихий асосларига эга бўлади, бироқ у шаклланиши жараёнида ҳар бир халқнинг қадимий мифологик қарашлари, архаик эпосдаги мотивлар билан қоришиб, аралашиб кетади. Мазкур достон ҳақида ҳам ушбу нарсани қайд қилиш мумкин. Чунки ундаги воқеаларни ташкил этувчи мотивларнинг аксарияти туркий халқларнинггина эмас, балки жаҳон халқларининг фольклорига мавжуд бўлган мотивларни ўз таркибига камраб олган. Ҳатто Хомернинг машҳур «Одиссея» асари заминдаги мотивлар тизими ҳам мазкур достондан ўрин олган ва В.М.Жирмунский «Эринг ўз хотини тўйи устига етиб келиши» ҳақидаги сюжетнинг француз, немис, италян, испан, инглиз достонларида учрашини қайд қилди.

Эпик қаҳрамоннинг узок сафاردан кейин ўз хотинининг тўйига етиб келиши билан боғлиқ мотив «Далам Кўркут китоби»да ҳам учрайди. Бу мотивни В.М.Жирмунский ва Х.Т.Зарифовлар «Алпомиш»даги мотивга ўхшашлигини қайд қилдилар.¹

Бинобарин, ушбу мотив «Ошик Ғариб ва Шохсанам» тўғрисидаги достоннинг пайдо бўлишида ҳам асосий ролни ўйнаган. Биз Бамси Байрак ва Бону Чечак саргузаштлари билан Ғариб ва Шохсанамнинг бошидан кечирганларини солиштирсак, бу фикрга тўла ишонч ҳосил қила оламиз.²

Бону Чечак Бамси Байракка туғилгани захоти уяштирилган эди. Ғариб ва Шохсанамнинг оталари ҳам ҳали фарзандлари туғилмасдан бурун уларнинг келин-куёв бўлишлари ҳақида қатъий келишиб олишади. Байрак 16 йил давомида ўз элидан узокда юради. Ғариб ҳам 7 йил дарбадарликда мусофирлик азобини чекади. Байрак узок йиллардан кейин ўз элига қайтиб, кўр бўлиб қолган онасига, синглисига учрашади ва ўзини танитмайди, хотини Бону Чечакнинг тўйига бориб, у ерда турли мусобакаларда қатнашади. Ғариб саргузаштларида ҳам худди шундай лавҳалар мавжуд. Яртачук Яланчи Байракни ўлганлигининг исботи сифатида қонга булганган кўйлагини Бонуга келтиради. Бу лавҳа ҳам достоннинг туркман, ўзбек ва қорақалпоқ версияларида берилмаса-да, озарбайжон версиясида кўзга ташланади.

Ҳар иккала мотивда ҳам ошик-маъшуклар бир-бирининг висолига етишадилар.

Бироқ мотивнинг айрим қирраларни ўзгаришга учраган. Жумладан, Байракнинг онаси бутунлай кўр бўлиб қолса, Ғарибнинг онасининг кўзи кўрмай

¹ Жирмунский В.М. Зарифов Х.Т. Узбекский народный героический эпос. М. ГИИЛ. 1917. 72-бет
² Книга моего дедя Коркута. М. 1969. с. 32-49.

қолади, лекин очилади. Байрақ тўй мусобақаларида ўқ отиш бўйича барчани ортада қолдиради. Ғариб эса ўзининг жўшқин ва кўтаринки кўшиқлари билан барчани елгиб чиқади. Дарвоқе, ушбу асардаги қахрамонлик мотивлари «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам»да ишқий-романик тарзда бутунлай янгидан ишланган. Достон озарбайжон, туркман, қорақалпоқ ва ўзбек фольклоршунослари томонидан бир неча бор чоп қилинган.¹

Достоннинг туркман ва қорақалпоқ версиялари хажми жиҳатдан бир-бирига анча яқин. Улар қўлёзма манбалар асосида нашрга тайёрланганлиги сабабли услуб ва тил жиҳатидан мумтоз адабиётга тегишли асарларга кўпроқ ўхшайди. Туркманча версияда фантастика, романтик бўёқдорликнинг салмоғи жуда кучли.²

Достоннинг озарбайжон версияси туркман ва қорақалпоқ версияларидан образлари, композицион тартиби ва қўлами жиҳатидан кўпгина алоҳидалиқларга эга. Бу достонда подшо билан вазирнинг овга чиқиши, бўғоз қуёнга дуч келиши лавҳалари берилмаган. Асар мутлақо ўзгача тарзда бошланади.

«Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» достони ўзбек халқи орасида ҳам қадимдан машҳур бўлиб, 1906 йили Бухоро, 1907 йили Тошкентда литографик усулда чоп этилган.

«Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» достони Хоразм баҳши ва халфалари репертуаридан катта ўрин эгаллаган. Асар таркибига кирган ҳар бир шеърый парчанинг Хоразмда ўз мустақил куйлари бор бўлиб, уларни баҳши ва халфалар яхши билишади.

XX аср давомида достон Бола баҳши – Курбонназар Абдуллаев, Қодир созчи Қаримов, Турсун баҳши Жуманиёзовлар репертуарида куйланган, Бола баҳши варианты 1981 йилда, Қодир баҳши варианты эса 1970 йилда профессор. С.Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган. Бола баҳши вариантынинг наср қисми бадний жиҳатдан етук, бироқ асар жуда қисқа, кўпгина кизиқарли эпизодлар туширилиб қолдирилган. Унда ҳаммаси бўлиб 308 шеърый мисра бор. Қодир созчи варианты эса Бола баҳши вариантига қараганда анча кенг бўлиб, у ўз ичига 541 шеърый мисрани қамраб олади. Достоннинг асримиз бошларида кўчирилган қўлёзма нусхалари ҳам кўплаб учрайди. Бироқ қўлёзмаларнинг боши ва охиридан кўпгина саҳифалар йўқолган бўлиб, муқаммал нусхалари жуда кам. Асарнинг яна бошқа бир қанча литографик ва қўлёзма нусхалари борлиги ҳам айрим манбаларда қайд қилинади.³

Ўз хажми ва воқеаларнинг ривожланиши жиҳатидан Хоразмда тарқалган оғзаки вариантлар озарбайжон версиясига ёзма нусхалар, шу жумладан, 1956 йилда нашр қилинган йиғма вариант туркман ва қорақалпоқ версияларига кўпроқ ўхшаб келади.

Бола баҳши вариантыда подшоҳ билан вазирнинг овга чиқиши ва бўғоз

¹ Достон Озарбайжонда 1912, 1938, 1939, 1961, 1967, 1968-йилларда чоп қилинган бўлиб, охириги нашри 1979 йилда амалга оширилган. Қаранг: Азарбайжон қўлёзббат дастлавлари. Баку, 1979, 493-94 бетлар. Туркманистонда мазкур асар биринчи марта 1949 йилда нашр этилган бўлиб, шундан кейин достон 5 марта қайта босилган. Охириги нашри 1979 йилда китобхоналарга тақдим этилди. Қаранг: Шахсием Ғарып, Ашхабад, 1979; Қорақалпоғистонда ҳам чоп этилган. Ғарып-Ашық, Нукус, 1960; Ўзбекистонда фақат йиғма нашри амалга оширилган. Ошиқ Ғариб ва Шохсанам, Т., 1956.

² Туркман версияси ҳақида кенгрок маълумот олиш учун қаранг: Қороғлы Х.Г. Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Озарбайджана, с. 248-317; Қороғлы Х.Г. «Шахсием и Ғарып» народный эпос. АҚД, М., 1955.

³ Қаранг: Адабий мерос. 1971. №2, 254-258-бетлар; 1981, 12, 67-78-бетлар. Достоннинг яна бир нусхаси Ўз Р. Ф. А. Навоий номидаги ТАИ фольклор бўлими архивда сақланади. иш. № 1499.

куёнга дуч келиши хақидаги эпизод берилмаган. Воқеа подшоҳнинг ўз аъёнлари билан зиёфатда ўтириши ва шу жойда подшоҳ билан вазирнинг бўлажак фарзандлари тақдири хақидаги аҳду паймон қилишлари билан бошланади. Қодир сөзчи вариантыда эса дostonнинг бошланиши туркман ва қоракалпоқ версияларидаги экспозицияга айнан тўғри келади. Ҳар иккала ўзбекча вариантда ҳам воқеалар туркман ва қоракалпоқча матнларга нисбатан анчагина қисқартирилган. Айниқса, Бола бахши варианты ўз ихчамлиги жиҳатдан алоҳида ажралиб туради. Унда туркман ва қоракалпоқ версияларидан жой олган кўпгина эпизодлар, тафсилотлар туширилиб қолдирилган. Бирок бу тафсилотларнинг қолдирилиб юборилиши асосий ғояга путур етказа олмаган. Чунки кўп ҳолларда асар қаҳрамонларининг ноилоҳ қолган пайтларда ҳудого илғижо қилиб, айтган муножотларидан иборат шеърӣй парчалар туширилиб қолдирилган. Бу ҳолат ўша даврдаги шўровӣй мафқура таъйиқи натижасида юзага келган бўлиши ҳам мумкин. Туркман ва қоракалпоқ версияларидан Бола бахши ва Қодир сөзчи вариантлари фақат ҳажм жиҳатидангина фарқланиб қолмайди, балки уларда образларнинг берилиши, бадний тил борасида ҳам ўзига ҳос фарқлар яққол кўзга ташланади. ўзининг тўлаллиги, тафсилотларга бойлиги жиҳатидан Бола бахши вариантыдан маълум даражада устун бўлган Қодир сөзчи варианты асосида фикр юритган маъқулроқ.

«Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» дostonи Ҳоразм бахшилари томонидан кўпгина қайта ишлашларга учраган. Бу ижодий ишловлар оғзаки вариантларга тегишли бўлиб, ўз навбатида образлар фаолиятига ҳам таъсир ўтказмасдан қолмаган. Дostonда зўр кўтаринки руҳ билан тасвирланган асосий образлардан бири Ғарибдир.

Ғариб бутун қалби билан Шохсанам учун берилган фидойӣ, софдил ошиқ образидир. Унинг барча саргузаштлари, азоб ва хўрликлари, ички кечималари, ўз ёрининг висолига етиш учун зўр чидам ва юксак ирода билан олиб борилган курашнинг ранг-баранг саҳифалари орқали намойиш бўла боради.

Халқлар репертуаридан кенг ўрин эгаллаб келаётган дostonлардан бири «Ошиқ Ғариб ва Хилола пари» бўлиб бўлиб, ҳозирда қўлимизда унинг араб алфавитида кўчирилган еттита кўлзма варианты мавжуд:

1. Шовот тумани Катқалъа қишлоғида яшаган Ниёзжон халфа Мусаевада дostonнинг 1895 йилда кўчирилган нусхаси бўлиб, у 62 бетдан иборатдир. Ундаги 62 шеърӣй парча ўз ичига 1378 мисрани камраб олган. Буларнинг тўрттаси ғазал, иккитаси муҳаммас, қолганлари мураббаълардир.
2. Хонқа тумани Сараноён қишлоғида яшаган Сўна халфа Эшматовода дostonнинг 1912 йилда кўчирилган нусхаси бўлиб, у 60 бетдан иборат. Асар матни тўла сақланган бўлиб, шеърӣй парчалар Ниёзжон халфа вариантыга қараганда сал камроқ. Бирок бу нусха финалида “Муборак бўлсун тўйинг” деган шеърӣй парча бўлиб, у Ниёзжон халфа вариантыда тушириб қолдирилган. Шунингдек, унинг турли ёзма нусхалари Хонқа тумани Қирқёп қишлоғида яшовчи Шукур халфа Ахмадовада, ўша туманнинг Мадир қишлоғида яшовчи Онабиби халфа Машариповада, Намуна қишлоғида яшовчи Розия халфа Қозоқовада, Сараноён қишлоғида турувчи Розия халфа Оллаёровада, Шовот тумани Қангли қишлоғида яшовчи Биби халфада ҳам бор.

“Ошиқ Ғариб ва Ҳилола вари” дostonи “Ошиқ Ғариб ва Шохсанам” дostonининг ичига киритилган ҳолда 1956 йилда нашр ҳам қилинган. Бу ерда дostonнинг боши ва охириги қисмлари қискартирилиб, ундан олинган 25 шеърлий парчагина китобхонлар эътиборига тақдим этилган. Ҳолбуки, бу дostonнинг тўла матни юқорида қайд қилганимиздек, олтиндан ортиқ шеърлий парчаларни ўз ичига олади.

Дostonнинг туркманча версияси ҳам мавжуд бўлиб, унинг мазмунини, шеърлари биз сўз юритаётган вариантдан унчалик фарқ қилмайди. Унда 48 шеърлий парча бўлиб, шундан учтаси мухаммас, иккитаси газал, қолганлари мураббаълардир.⁴ Айрим мавбаларда бу дostonнинг А. Вамбери томонидан ёзиб олинган вариантлари ҳам мавжудлиги кўрсатиб ўтилади.⁵ Қорақалпоқ фольклорига эса унинг айрим қиссахонлар репертуарида яшаб қолганини қайд қилинади.⁶ Озарбайжон фольклорига ушбу дoston учрамайди.

“Ошиқ Нажаб” дostonи баъзан “Ошиқ Нажаб”, айрим ҳолларда “Нажаб ўғлон” номи билан халқ орасида кенг тарқалган. У, асосан, халқалар ва қиссахонлар репертуарида сақланган. Дostonнинг оғзаки варианты бахши Рўзимбек Муродов репертуарида мавжуд.⁷

Бизнинг шахсий архивимизда дostonнинг кўшкўпирлик ўтилжон халфадаги нусхадан ёзиб олинган варианты сақланади. Унинг “Ошиқ Нажаб” деб номланган бир нусхасини профессор Қ. Максетов қорақалпоқ бахшиси Қ.Қобуловдан ёзиб олинганлигини қайд қилади.⁸ Дostonнинг туркманча нусхаси 1977 йилда нашр қилинган⁹ ва асар ҳақида кандидатлик диссертацияси ҳам ёзилган.¹⁰

Нажаб образида саз ва сўз соҳибни бўлган юксак талант эгасининг сиймоси гавдалантирилади. Мулозимхон эса ақли, идрокли, жасоратли аёл тинсотида намён бўлади. Аслода бўлганлиги сабабли унинг Нажабга турмушга чиқини таъқиқланган эди. Бироқ у жасорат кўрсатиб, ўлимга тик боқади ва Нажабни дор остидан олиб қолиб, у билан турмуш куради.

Дostonнинг шеърлари барча “Ошиқ” дostonлариники каби жонбалор ва таъсирчандир. Шу сабабдан халқ орасида жуда кенг оммалашган, шеърларидан кўпчилиги хонадалар репертуарида қуйланиб келмоқда.

“Ошиқ Махмуд” дostonи Махмуджон ва Нигорхон, Қамбаржон ва Тилимхонларнинг дўстлиги ва севгиси ҳақида баҳс этили. Унга асос бўлган сюжет “Ошиқ” туркумидаги бошқа дostonлар сюжетига қараганда бирмунча қадимийроқдир. Чунки унда мифологик тасвирлар кўпроқ сақланган ҳамда ислом дини таъсирида туғилган кўп хотинлилик мотиви учрамайди. Шунга кўра дostonнинг пайдо бўлишини ҳам XII – XIII асрлар деб белгилашга тўғри келади. Бизнингча, асар дастлаб Озарбайжонда юзага келиб, сўнг Ўрта Осиё бахшилари репертуарига ижодий ўзлаштириш орқали ўтган. Дoston биринчи марта 1938 йилда қисман, 1979 йилда тўла ҳолида Озарбайжонда “Гул – Махмуд” номи билан

⁴ Қаранг: Хелалай - Гарып Ашхабад, 1965.

⁵ Короглы Х. Г. Взаимосвязь эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана, с. 228

⁶ Мамбетов К. Тажмуратов А. А. Каракалпак фольклоры, Нукус, 371 - бет, 1979.

⁷ ЎзР ФА Кўлэмалар институти фольклор фонди. Инв № 7238. 116 - саҳифа.

⁸ Максетов К. Тажмуратов А. Каракалпак фольклоры Нукус, 1979, 281 - бет.

⁹ Нежеп оғлан Ашгабат. 1977 й. (Бундан олдин дoston 1943, 1960 йилларда нашр этилган).

¹⁰ Кутлыева С. Туркменский народный эпос. «Наджаб ўғлон». Ашгабат, 1967.

нашр қилинган. Ўзбек тилида эса 1970 йилда нашр этилган. У Бола бахши – Қурбонназар Абдуллаев, Махмуд Юсунов каби бахшилар ва хўлгина халфалар репертуарида яшаб келган. Унинг араб алфавитида кўчирилган кўлёмалари ҳам анчани ташкил этади. Достоннинг хивалик Юсуф Жуманиёвдан ёзиб олинган бир нусхаси ЎзРФА ТАИ фольклор бўлими фондида 1427 – рақамли, кўшкўпирлик Саид Бобоевдан 1957 йилда Ф. Султонова ёзиб олган яна бир кўлёмаси 1431 рақамли инвентар сифатида сақланади. Асарнинг туркман, қорақалпоқ версиялари ҳам бор, бироқ улар нашр этилмаган.

Хоразм бахшилари ва халфалари орасида оғзаки ва ёзма тарзда оммалашган энг машхур достонлардан бири “Бозиргон” бўлиб, унинг номи Гўрўғли билан жанг қилиш учун Чамлибелга келган Салсол ўғлининг лақабидан олинган. Чунки Исфохон подшоҳи Гўзалшоҳ уни Чамлибелга юборганда савдогар – бозиргон киёфасида катта қарвон билан юборади.

Бу дoston бахшилардан Қурбонназар Абдуллаев – Бола бахши, Қодир созчи Қаримов, Турсунбой Жуманиёв, Қаландар Норматов, халфалардан шовотлик Ниёзмон Мусаева, кўшкўпирлик Ўғилжон халфа, хонқалик Сўна халфалар репертуарида яшаб келган.

“Бозиргон” достони туркман, қорақалпоқ ва озарбайжон фольклоридида ҳам мавжуд. Озарбайжон фольклоридида унинг номи “Кўрўғли ва Дали Ҳасан” тарзида берилади.

Достоннинг Бола бахши варианты Ж. Қобулниёзов томонидан 1965 йилда нашр этилган. Мазкур китобий вариант биринчи мартаба эълон қилинаётир.

Хоразм воҳасида энг машхур достонлардан бири “Хирмон дали” бўлиб, бундай номланиш достоннинг бош қаҳрамони бўлган жасур кизнинг номи билан боғлиқдир. Қизнинг исми турли версия ва вариантларда турлича маънода талқин этилади. Жумладан, у туркман версиясида «хирмон» сўзи билан алоқадор бўлиб, куч – қувватнинг хирмони бўлган қиз маъносида берилади. Хоразм версиясининг Бола бахши вариантыда таъкидланишича, Хирмон дали онасининг қорнида бўлган пайтда, унинг отасига тушида хурмо мевасини бериб, кизнинг исмини Хурмо паризод деб қўйишни васият қиладилар.

Аслида кизнинг исми “Хирмон” сўзидан олинган бўлиб, товуш қисқариши натижасида “хирмон” шаклига кирган, “Дали” сўзи унинг асов, шўх, шаддод, қайсарлиғига нисбатан берилган лақабдир. Қиз исмининг биринчи қисми турли версия ва вариантларда турлича берилса ҳам, “дали” сўзи барча версия ва вариантларда бир хил маънога эга.

“Хирмон дали” достони бахшилардан Қурбонназар Абдуллаев – Бола бахши, Қодир созчи Қаримов, Турсунбой Жуманиёв, Абдулла Бобожонов ва бошқа бир қанча халфаларнинг репертуаридан ўрин олган.

Бола бахши варианты анча қисқа бўлиб, унда анчагина шеърый парчалар тушиб қолган.

Турсунбой Жуманиёв варианты эса бир даража тўлиқ ва муқаммал бўлиб, унда наsrнинг салмоғи катта. Ушбу дoston килчоклик Хўжез бахшидан ҳам ёзиб олинган. Бу вариант Турсунбой Жуманиёв вариантыга жуда ўхшашдир.

Бу вариантлар орасида энг муқаммали эллиққалъалик бахши Абдулла Бобожоновникидир. Ушбу ишимизда асосан шу вариантга таянамиз.

Достоннинг халфалар орасида таркалган кўлэзма нусхаси ҳам мавжуд. Бу нусха Хонка туманидаги Туркистон элатида яшовчи халфа Зевархон Собировада сақланади. Унинг айтишича, бу нусха асримиз бошларида битилган кўлэзма асосида қайта кўчирилган. Достоннинг кўлэзма нусхаси энг тўла ва мукамал бўлган Абдулла бахши вариантдан ҳам хажман қарийб икки баравар кўпдир. Масалан, Абдулла бахши вариантда 524 мисра, Бола бахши вариантда 468 мисра шеърый мисра мавжуд бўлса, ёзма нусхадан 700 шеърый мисра ўрин олган. Ўз навбатида туркман версиясида 460, қорақалпоқ версиясида 397 шеърый мисра ишлатилган.

Ўзбекча оғзаки вариантлар билан кўлэзма нусхаси киёслаганда бу нарса аён бўладики, уларнинг илдижи кўлэзма нусха билан алоқадордир. Туркман ва қорақалпоқ версиялари ҳақида ҳам бемалол шу фикрни айтиш мумкин. Чунки кўлэзмада берилган шеърый парчаларнинг тушириб қолдирилганлигини ҳисобга олмаганда, оғзаки вариантларда уларнинг жиддий ўзгаришларга учрамаганлиги сезилади. Мазкур мажмуада берилган китобий вариант биринчи мартаба эълон қилинаётир.

Гўрўглининг энг яқин сафдошларидан бирининг қахрамонлик фаолиятини ёритувчи дoston “Эрҳасан”дир. Унинг бошланиши “Ошиқ” дostonларининг сюжет тизимига ўхшаб кетади. Айниқса, унинг финал қисми “Саёд ва Ҳамро” дostonига кўпроқ мос келади. Туркман фольклоридаги “Гузойим билан Эрҳасан”, Озарбайжон фольклоридаги “Кўрўглининг Арзирум сафари”, “Гўрўгли” эпосининг шарқий версиясига оид бўлган “Далли” дostonи ҳам ушбу сюжет билан чамбарчас алоқага эга. “Эрҳасан” дostonининг қозоқ ва қорақалпоқ версиялари нашр қилинмаган.

“Эрҳасан” дostonи мазкур мажмуада биринчи мартаба эълон қилинаётир.

“Гўрўгли” эпосида Авазхон образи билан боғлиқ бир қанча дostonлар учрайди. Шулардан бири “Аваз гатирган” дostonидир.

Бу дoston 1981 йилда ёзиб олинган. Дoston магнитофон тасмасига ёзиб олинганлиги, унинг турли вақтларда турли дафтарларга кўчирилганлиги матнни бир жойга тўплашни қийинлаштиради. Натижада 2004 йилда нашр этилган «Гўрўгли» мажмуасига ушбу дoston қирмай қолди. Уни ҳозирда тўла ҳолига қелгириш имконияти юзага келди.

Дostonнинг ҳажми анча қатга. Маълумки, Хоразм дostonларида мўъжазлик хусусияти мавжуд. Шу сабабли бўлса керак, бахшининг айтишича, мазкур дoston «Аваз олиб қочган» ва «Аваз гатирган» номлари билан икки қисмга бўлиб ижро этилган. Бу хусусият туркман бахшилари анъаналарида ҳам учрайди.

Дoston воқеаларининг бошланишидан токи Авазнинг Табризга олиб келинишигача битта дoston қилиб айтилган. Табриздаги Мирзо Султон воқеалари ва Чамлибелдаги фарзанд асраш билан алоқадор маросимлар иккинчи дoston сюжетини ташкил этган.

Биз ёзиб олган вариантда бу воқеалар ягона сюжет атрофига жамланган. Унда воҳа халқларининг фарзанд асраш масаласидаги энг қадимги анъаналари муҳассамлашган.

Дostonнинг кўлэзма варианты ҳам бўлиб, у ЎЗРФА Шарқшунослик

институту кўлёмалар фондида 9590 – ракамли инвентарда сақланади. Ёзма нусхада кўпроқ Авазхоннинг қосагуллик, соқийлик фаолиятига ургу берилса, оғзаки вариантда унинг баходирлик хусусиятлари диққат марказида тутилади. Ёзма нусхада дostonларга махсус ном қўйилмаган. Шу сабабли Авазнинг олиб келиниши воқеалари билан алоқадор шохобчани “Авазнинг келтирилиши” тарзида номладик. Бу дoston араб алфавитида битилган йигирма беш саҳифадан иборатдир. Унда оғзаки вариантда учрамайдиган шеърлий парчалар ҳам анчани ташкил этади. Оғзаки вариантдаги шеърларга мос туғадиган мисра ва бандлар эса анча эволюцияга учраган.

Шуни таъкидлаш керакки, мана анча мураккаб бўлиб, унда имловий қусурлар, услубий ғалтириқлар учрайди. Шеърлий вақнларда баъзан сакталиқлар қўзга ташланади. Айрим сўзларни ўқиш жуда қийин бўлди. Шу сабабли уларнинг ўрнига қўп нукта қўйиб кетишни маъқул топдик.

Мажмуанинг охирига «Китоби дадам Қўркут» эпосига алоқадор бўлган нақша афсонани ҳам илова қилишни лозим топдик.

Бинобарин, “Ошиқнома” мажмуасининг тўртинчи китобига киритилган юкоридаги дostonларнинг барчаси ўз оригиналини билан алоҳида ажралиб туради ва китобхонларда қизиқарли таассуротлар қоздира олади. Бу дostonларни тўплаш ва ёзувга олишда, табиий қилишда ёрдам берган барча сафдошларга миннатдорчилик билдирамыз.

профессор С.Р.Рўзимбоев

ОШИҚ ҒАРИБ ВА ШОҲСАНАМ

Қадим замонда Бағдод шаҳрининг бир подшося бор эди. Унга Шоҳаббос подшо дер эдилар. Унинг Ҳасан вазир исмли вазири бор эди.

Бир куни подшо, вазир иккаласи зеркиб, қумга ов овлаш учун чиқадилар. Шунда подшонинг олдидан бир бўғоз товшон югуриб ўтади. У товшон сая кейин Ҳасан вазирнинг ҳам олдидан ўтади. Товшоннинг бўғозлигига подшонинг ҳам. Ҳасан вазирнинг ҳам раҳми келиб унга ўк отмадилар, қушни ҳам юбормадилар. Сўнг дам олишда улар ўзаро гапиришиб, бу воқеани бир-бирига сўзлаб бердилар. Подшо айтдики, уйда хотиним хомилдор эди. Шу ёдимга тушиб, уни отинга кўлим бормади, деди. Ҳасан вазир ҳам хотиннинг хомилдор эканини, шу сабабли у ҳам товшонни отишга ботинмаганини айтди. Шунда подшо айтдики, сенинг хотининг киз турса, меники ўғил бўлса, кизингни берармисан, деди. Эй подшоҳим, қолдагини қодир билар, балки меники ўғил туғиб, сизники киз турса, сиз берармисиз, деди. Берарман, деди подшо. Мен ишонмайман, деди вазир. Қандай қилсам ишонасан, деди подшо. Менга икки энлик ахднома ёзиб берасиз, деди вазир. Подшо ахднома ёздириб муҳрини босди. Ойдан ой, кундан кун ўтиб, подшонинг хотини туғди, киз бола бўлди. Унинг отини Шохсанамжон кўйдилар. Сўнг Ҳасан вазирнинг хогини ўғил туғди. Мен Ғарибман, бечораман, ёт элларла юрибман деб, унинг отини Ғарибжон кўйди. Бир-бирларига қулоқларини тишлатиб, етти кеча-кундуз тўй-томоша бердилар. Йигит-билан киз етти-саккиз ёшига кирди. Мақтабга қатнаб юрдилар. Улар ўн-ўн беш ёшларига қадам кўйганда Ҳасан вазир дунёдан ўтди. Энди Ғарибжон билан Санамжон иккаласи болалардан бурунроқ мақтабга келиб, сир айтишиб ўтиралиган бўлишди. Шунда Ғарибжон айтди: агар ким кечикиб келса қандай жазолаймиз? Ихтиёрингиз, деди Санамжон. Ким кечикса бир жуфт бўса беради, деди Ғарибжон. Шундан кейин кунда Ғарибжон ухлаб қолавериб, Санамжонга ютқазаверди.

Бир куни Ғарибжон онасига айтди: эй она, мен шарманда бўлиб турибман, Санамжон билан баҳс ўйнаган адим. Кеч қолиб хар юзимдан жуфт бўсаларни бердим, деди. Болам, сен бу нарсалар учун гап ема, деди онаси. Бугун сени эртароқ турғизиб юбораман, сен эртароқ уйқунгни олавер, деди. Отанг қазо қилган бўлса ҳам хар қачон шу киз сеники бўлади, деди.

Шохсанамжоннинг Ойхоним деган онаси бор эди. Бир куни у подшога айтди: Энди кизимиз бўй стиб қолди. Уни кимга берамиз, деди. Мен аллақачон уни Ҳасан вазирнинг ўғли Ғарибжонга атаб кўйганман, деди подшо. Сиз подшо одамсиз, деди Ойхоним, қайси бир одам етимга кизини беради. Подшодан подшо, шоҳдан шоҳ киз олишар, деди. Ундай бўлса кизингни мақтабга юборма, деди подшо. Энди Ғарибжон билан баҳс ўйнаган Санамжон китобларини бошқининг тағига кўйиб, эрта туриб бориб ўпишни уйлаб, эртароқ туриб китобларини қўлтиғига қисган эди, онаси айтдики, эй Санамжон сен энди бошқа хунар ўрган, мақтаб вақтинг ўтди, деди. Санамжон ҳеч бўлмаса бугун борайин деб, онасига ёлвориб беш қалима сўз айтар бўлди:

Арзим эшит мени, хурматли она,
Она, мен дардлинч ёндирма бўйла.

Ок сутинг эммишам мен қона қона,
Она, мен дардлини ёндирма бўйла.

Алингда пиёла қонима тўлсин,
Ишқингда гул юзим сарғайиб сўлсин,
Ёниб-қуйиб устихоним қул бўлсин,
Она, мен дардлини қийнама бўйла.

Бармоғимда тилла узук қошлидур,
Ичимда ўт ёнар, кўзим ёшлидур,
Раҳм айла ожиза қора сочлидур,
Она, мен дардлини ёндирма бўйла.

Мен ёра интизор йўлини дунаб,
Мени хароб этма, жоними қийнаб,
Шоҳсанам қиз айтар ишқини синаб,
Она, мен дардлини ёндирма бўйла.

Санамжон онасига шунчалик ёлворди, қирқ ёнли қафасга тушган қуш янглиг потирдади. Онаси Санамжонни юбормай, маҳкамлайверди. Санамжон дарвоза тёмонни кўйиб, қибла эшиқдан чиқиб, Ғарибжонга ўзимни кўрсатай деб, китобларини қўлтиғига қисиб, кўчаларда юриб, бораётиб, беш қалима сўз айтар бўлди:

Зулминг билан, қахбо фалак,
Ёрдан бизни айро солдинг.
Иброҳимдай ўтга ёқиб,
Жафо билан нора солдинг.

Жафо билан пурхун этиб,
Кўзда ёшим Жайхун этиб,
Мени Лайли-Мажнун этиб,
Қизикли бозора солдинг.

Шоҳсанам дер: бўлдим гадо,
Ғарибима жоним фидо,
Найлай энди, қодир олло
Ғарибимдан айро солдинг.

Энди ҳар кун сабоқини аъло бажарадиган Ғарибжон, сабоқини билса ҳам, билмагана солди. Ҳар кун ваъдалашилган вақтда келадиган Санамжон бугун келолмади. Ўқитиб ўтирган муллоси: эй, Ғариб яхшироқ ўки деб, кўлидаги ҳассаси билан манглайдан бир туртди. Ғарибжон эса муллога қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Эй ёронлар, жонажонлар,
На бўлди ёрим келмади?

Дўғон кардош, меҳрибонлар,
На бўлди ёрим келмади?

Келаман деб ваъда этди,
Келар ваъдасидан ўтди,
Эртадан чошгоҳа етди,
Айланди ёрим келмади.

Бу дардлар нечук дард бўлди,
Юрагим зардобга тўлди,
Кўзим йўлида тўрт бўлди,
Айланди Санам келмади.

Ё биронини пандин олди,
Ё бир ғайри билан бўлди,
Ё бир ёмон дардга қолди,
Айланди Санам келмади.

Дардли қул истар табибин,
Хеч киши билмас насибин,
Санам йиғлатди Ғарибин,
На бўлди Санам келмади?

Бу сўзни эшитиб муллоси хайрон бўлди. Мен бунга ўки десам, бу менга бошқа сўзни айтаялғи. Шу пайтда мулло ташқарига чикса, қўлтиғида китоби билан Санамжон мактабга қира билмасдан турибди. Муллога муножот қилиб Санамжон ҳам беш қалима сўз айтар бўлди:

Булули бечорасан гул ишқида фарёд қил,
Тинмайин шому саҳарлар дод ила бедод қил,
Ошиғи саргашта бўлсанг уйқуни барбод қил,
Бир иморат сол келиб ишқ уйини обод қил,
Жон муллам, бир замон Ғарибжонни озод қил.

Ҳар киши бундай батолар бирла бўлса бешумор,
Қолмағай кўнглида анинг зарра янглиғ ихтиёр,
Титрашар бу танда жоним симоб янглиғ бекарор,
Ёримиз мактаб ўқир, бизлар бу ерда интизор,
Жон муллам, бир замон шу ёримни озод қил.

Қўймади ўз ҳолима бу гарлуни даврон мани,
Ҳажр дашгинда қуёндай этди саргардон мани,
Ишқ офати қилибдур бесару сомон мани,
Ёқди жисмим ҳажр ўтига дилдаги армон мани,
Жон муллам, бир замон Ғарибжонни озод қил.

Тиғи бедоди фалак ерга окизди конимни,
Билмадим хижрон туғида дилдаги нуқсонимни,
Тиграшар кукда малаклар, эшитиб афғонимни,
Жоним чикмасдан бурун, бориб кўрайин ёримни,
Жон муллам, бир замон шул ёримни озод қил.

Бир муаллимсан эурсан шар ичизда бокарам,
Даргөҳингда юз тутиб ёрим жамолин истарам,
Бу ишкни йўлинда ман мастон кезам боғи Эрам,
Термулиб, мисли галодай ёрин истар Шохсанам,
Жон муллам, бир замон Ғарибжонни озод қил.

Мулло хайрон бўлди, Ғарибжоннинг сабогини билмаганлигининг сабаби шул экан деб, болаларга дарсдан рухсат бериб юборди, Ғарибжонни эса сабогингни билмагунча юбормайман деб, эшикни занжирлаб қўйди.

Эй тавба, деди Ғарибжон, Санамжоннинг ўтига ёнганда бу устига устак бўлдимиз энди. Астагина Санамжонга қараб ишора этди. Санамжон товус янглиг товланиб Ғарибжонга яқин келиб: Эй Ғарибжон, мен ваъда қилган вақтимда кела олмадим, сени мендан, мени сендан айирдилар. Отам билан онам мени мактабга юбормайдиган бўлди, деди. Мендан икки жуфт бўсангни олмоқчи бўлсанг ол, деди. Шунда Ғарибжонга қараб, Шохсанам беш қалима сўз айтар бўлди:

Санам: Қулоқ солиб эшит менинг арзимни,
Сиздан-биздан даврон ўтди, Ғарибим.
Ғаним солди айрилиқнинг дардига,
Душман айрилиққа тутди, Ғарибим.

Ғариб: Жудо тушдим дедам хафа бўлмағил,
Манманликнинг бир қун заволи бордур,
Айрилиқ дардиннан гулдек сўлмағил,
Бу камликнинг охир қамоли бордир.

Санам: Қайдаки камолдур қайдаки висол,
Йиглаб ўтар бўлдим неча моҳи сол,
Кел қочайлик ўзинг қўрсат йўлга сол,
Душман бизга юзин тутди, Ғарибим.

Ғариб: Қайғуни кўп этма, меҳнатинг ортар,
Айрилиқнинг тиги бағрингни йиртар,
Ёлғондур бу сўзлар тақдирга тортар,
Ҳар кишининг юз минг хиёли бордур.

Санам: Санам айтар, деган сўзим этмасанг,
Мени бир кечада олиб кетмасанг,
Ўзга бир ерларда ватан тутмасанг,
Пичоқ устихона етди, Ғарибим.

Ғариб: Ғариб айтар, қайғу билан ўлдирма,
Заъфарондек бўлиб рангинг сўлдирма,
Оҳ тортиб кўнглинга губор келтирма,
Азалда бир қисмат қилгани бордур.

Ғарибжоннинг ёнига Шоҳсанамжоннинг келганини билиб, отаси изилан киши юборди. Ғарибжонни қариндош-уруғлари уни бир узоқ жойга қочириб юбордилар. Кейнидан Шоҳаббос подшо Ғарибжонни етти йил сургун қилиб юборди. Бир бойнинг кўйини боқиб, чўпонлик қилиб Ғарибжон икки йил юрди. Унинг бир чўпон жўраси бор эди. Бир куни Ғариб айтди: эй жўра, менинг бу ера келганимга икки йил бўлади, изимда қолган Шоҳсанамжон деган ёрим бор эди, деди. Бошимдан ўтгани сенга бир-бир баён эгайин деб, қўлиндаги таёқни дутор этиб беш қалима сўз айтар бўлди:

Икки йилдир айро душдим ёримдан,
Иложим йўқ ёра ета билмадим,
Ҳеч қим хабар олмас менинг холимдан
Иложим йўқ ёра бора билмадим.

Ёрим Санамжоннинг сўзи мазоли,
Сўзлаганда ширин тили саноли,
Бармоқлари бўғим-бўғим хиноли,
Иложим йўқ ёра бора билмадим.

Икки йилдир мен келибман бу ёна,
Санамни кўрмагим бўлди гумона,
Ёрдан айро тушиб келдим омона,
Иложим йўқ ёра бора билмадим.

Чўпон дўсти айтдики, ҳей занғар, сени шундай ёринг бор экан исчун бу ерларда юрибсан, деди.

Ғариб айтди: бу мол боқдириб қўй боқдириб қўйган одам мени юбормайди, бўлмаса бу ерларда бир кун турарим йўқ. Ҳей занғар буни иложини қилса бўлади, боқиб юрган молларингни ўтсиз ерда бок, суғорма, қуёшга қок этиб ориқлатавер, қани оғанг сени бир зум кўярмикан, деди. Шундан сўнг молларни ўтли жойда боқадиган Ғарибжон ўтсиз жойда боқди, суғормади. Бир куни молларнинг эгаси келиб кўрса, уларнинг ичи-ичига ўтган. Жўрасининг айтганидай, ҳей занғар, бор қаердан келган бўлсанг шу ёка кет деб Ғарибжонни қувиб юборди.

Ғарибжон шундай қилиб ўзининг юртига келди. Бу ердан кетганимга икки йил бўлди. Боғдод шаҳрини бир айланиб ўтайин деб шаҳар ичига кирса икки сулхўр сўзлашиб ўтирибди: эртага қул бозорига қул қиммат бўлади, чунки Шоҳаббос подшонинг қизи Санамжон ишлатиб юрган қулидан иккитаси ўлибди, эртага қул бозорига қул олиш учун чиқади. Ғарибжон бу сўзларни эшитиб: менинг Санамжоним қулга муҳтож бўлган экан деб, қараса қуёшламада чарх эгириб, қалал сотиб ўтирган бир кампирга кўзи тушди, ёнига бориб: Эй она, сиз менинг онам

бўлинг, мен сизнинг ўғлингиз бўлай, бу ерда Шохаббос подшонинг кизи Санамжон кулга зарур бўлибди, эртага мени кул бозорига чиқариб сотинг, менинг бахомни сўраса минг тилло деб айтинг, кулинг нечун киммат деса, манинг кулим ошиқ, созаида-гўянда деб тураверинг,-деди. Кампир бечора қачон бозор келар экан деб ўтирди. Бозор куни Ғарибжон юзига қорани чақдириб, бошига бир кўша рўмонли боғлатиб, кул бозорида тураверди. Чошгоҳ вақтида отли келиб сўрайверди: Сенинг кулинг неча тилло?-Тўрт юз, сеники-чи?-Беш юз. Шунда уларнинг Ғарибга кўзи тушиб, хей кампир, сенинг бу хабаши кулингнинг бахоси қанча, деб сўрадилар: Менинг кулимнинг аниқ бахоси минг тилло деди кампир. Отликлар сенинг кулинг неча киммат? деб сўрадилар. Менинг кулим хунарли кул деди, кампир. Қандай хунари бор? деб сўрадилар. -Ошиқ созаида, гўянда бу йиғит деди кампир. Шохсанам шунда менинг Ғарибнинг сўзи, сўзлариндан билмасмикан бу деб, қани сендан бир нарса эшитайлик, деди.

Бозорда бир кишининг сотишга олиб келган икки дутори бор эди. биттасини олиб Ғарибнинг кўлига бердилар. Ғарибжон кўлида сўзи, оғзида сўзи бир неча жойлардан тимсол келтириб, Санамжонга қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Кулоқ солиб, эшит менин арзимни,
Олар бўлсанг кул жойинга ол, Санам.
Киши билмас менинг асли зотимни
Олар бўлсанг, кул жойинга ол, Санам.

Бу беш кунлик ўтар дунёи фоний
Кўп бўлар ошиққа маъшукнинг оли.
Гавхар нишон бўлсанг, гавхарнинг дони,
Олар бўлсанг, кул жойинга ол, Санам.

Жоним олар тархиноли қўлларинг,
Ошиқни куйдирар ширип тилларинг,
Жафокаш бўларлар Боғдод куллари,
Олар бўлсанг, кул жойинга ол, Санам.

Рақиблар кўлидан озод қил мени,
Харидорсан бугун сотиб ол мени,
Ғариб айтар: ҳақ ошиқман, бил мени,
Олар бўлсанг, кул жойинга ол, Санам.

Бу сўзларни эшитган Санамжон Ғарибжонни таниб, эй кампир, бу кулинг айтаганидан ҳам зиёда экан, яна бир сўз айтсин, деди. Ғарибжон қайнаб-жушиб, кўлида сўзи, оғзида сўзи Санамжонга қараб яна беш қалима сўз айтар бўлди:

Кулар юзли, сарви қадли ниг орим,
Бу сўзим фарқиға етсанг не бўлди?
Барча одам бизга душман, дилдорим,
Рақиблардан хазар қилсанг не бўлди?

Жамолинг кўрмакка мен интизорман,
Бу ишкнинг дардидан мен бекарорман,
Улгунач, Санамжон, мен харидорман,
Солганиб олдимдан ўтсанг не бўлди?

Хар ошик даврини сурар чоғинда,
Булбуллар сайрашар чаман боғинда,
Мен юрибман айрилиқнинг доғинда,
Санамжон, мархамат эгсанг не бўлди?

Ғариб айтар фикри-зикрим йиптирдим,
Сени кўриб хаёлимни кеттирдим,
Озод бошим бунда келиб соттирдим,
Харидорсан сотиб олсанг не бўлди?

Ана энди Ғарибжонни Санамжон таниб, минг тиллони санаб бериб, кампирнинг вақтини хуш этиб, Ғарибжонни егаклаб кетаверди. Энди бугун кечкурун Ғарибжон билан хабарлашсам, дўст-душман отамга билдирар шу боис ундан эртага хабар олай деб, бу қулни эҳтиёт қилишни тайинлаб, Ғарибжонни қулларнинг орасига юбориб кетаверди. Ғарибжоннинг кўзлари тўрт бўлиб қараб ўтирди, келажак Санамжон йўк. Қаҳрланиб боғнинг деворидан сакраб ўтиб ўзининг қулбаҳонасига бориб Оводон деган онаси, Гулжамил деган синглиси бор эди, булар билан кўришиб, сўзлашиб ўтирди. Лекин эрталаб ўрнидан туриб, боғни ташлаб келганига кўп пушаймон қилди. Санамжон ҳам эртаси келиб, қуллардан сўради: кеча минг тиллога олинган хабаши қул қани? Қуллар: билмадик, кечадан бери йўк, дедилар. Санамжон Ғарибжон кеча хабарлашмаганим учун аччикланиб кетибди-да деб ўйланди, хафа бўлди.

Шоҳсанамнинг Хўжа боғбон деган боғбони бор эди. Ғарибжон орадан икки кун ўтгандан кейин боғбонга хизматкор бўлиб ёлланди. Отини кал, деб таништирди. Боғбон хар йилда икки марта гулчаман боғлаб Шоҳсанамга совға қилиб юборар эди. Ғарибжон буни кўриб, эй уста, мен хар бир чамангул боғласам бўладими? деб сўради. Бўлади, деди боғбон. Ғарибжон қайтиб келиб боғбонга етим хизматкор бўлиб юганини бир коғозга бир бармоғининг қони билан ёзиб, бир гулдаста ясади ва ичига коғозни яширди:

Қулок солиб эшит менинг арзимни,
Қундан қунга баътар бўлдим дардингдан,
Нелар чекдим фироқингдан-хажрингдан,
Қонлар йиғлаб ўтар бўлдим дардингдан.

Чаман боғлаб, нома ёзиб юбордим,
Сени деб нечадан юзим угирдим,
Роҳат чирогъни йиғлаб сўндирдим,
Қонлар йиғлаб ўтар бўлдим дардингдан.

Ихлос билан боғда хизмат этарман,
Билмам мақсадимга қачон етарман,
Саҳролардан адо бўлиб ўтарман,
Ёр-ёр дейиб ўтар бўлдим дардингдан.

Ғариб эдим «кал» кўйибман отимни,
Кимга айтай сийнамадаги додимни,
Парнзоддан бошка билмас зотимни,
Сенга додим айтар бўлдим дардингдан.

Боғбон Ғарибжон ясаган гулдастани кўриб, хурсанд бўлди ва Шохсанамга совға қилиб олиб борди. Шохсанам дид билан танланган гулларни кўриб, эй боғбон, бу гулларни жуда яхши танлаб боғлабсиз, эртага бизлар бокка сайрга чикамиз, боғни ораста қилиб, кўйинг, деди. Боғбон хўп бўлмай, деб севиниб боғда турли-турли таомлар пиширттирди. Чамангулларни боғлайверди. Боғбон кетгандан сўнг Шохсанам гулларни кўрса, бир чамангул кўзига иссиқ босилаверди, олиб искаб кўрди, ичидан бир нома чиқди. Хатни ўқиб, Ғарибжоннинг боғбонга етим бўлиб юрганини билиб, Акча Гулнаҳорни чакириб, Ғарибдан келган нишонани билдириб, беш калима сўз айтар бўлди:

Акча, сенга сирим баён айлайин,
Ёрнинг гули келди, ўзи келмади.
Бошимдан ўтгани аён айлайин,
Ёрнинг гули келди, ўзи келмади.

Қаҳбо фалак бошим қилди ғамхона,
Ўзи келмай гули келди ғойибона.
Менинг учун етим бўлиб боғбона,
Ёрнинг гули келди, ўзи келмади.

Фалак менинг қанотимни қайирмиш,
Ғазаб билан мени ёрдан айирмиш,
Билмам энди ёрим кимга бўлурмиш,
Ёрнинг гули келди, ўзи келмади.

Шохсанам киз дерлар менинг отима,
Бир ох урсам олам ёнар ўтима,
Сендан бошка ким ҳам етар додима,
Ёрнинг гули келди, ўзи келмади.

Ана Санамжоннинг қирк қавизи бор эди. Бокка сайила чикалиган бўлдилар. Қавизлар бокка бориб мева-майиз билан бўлиб кетавердилар. Акча Ғарибжонни боғ ичидан ахтарди. Қараса, шохсупалар тўшалиб, овқатлар пишиб, турли-туман мевалар келиб турибди. Узоқдан кўрса, боғнинг бир чаккасида Ғарибжон ўт ўриб ўтирибди. Шохсанамнинг кўзи Ғарибга тушди, булар борса, Ғариб қочиб кетди. Бундан хафа бўлган Санамжон, бошимга не савдолар тушди деб, Шохсупала ўтириб Акчага қараб, беш калима сўз айтар бўлди:

Акча келин, гамсиз бошим,
Ғамхона бўлди, найлайин.
Бир сўз билан ошно ёрим,
Бегона бўлди, найлайин.

Мен келдим уни сўроғлаб,
Юрагимни ўта доғлаб,
Ул кочди мендан йироғлаб,
Ғамхона бўлди, найлайин.

Ёнди, юрак-бағрим ёнди,
Умидим барчаси сўнди,
Висолнинг чироғи сўнди
Ҳижрона дўнди, найлайин,

Қутилмади ғамдин бошим,
Захар бўлди ичган ошим,
Ёр йўлинда кўзда ёшим,
Равона бўлди, найлайин.

Шоҳсанам киз энди пира
Ҳар ким ўз бахтиннан кўра,
Ёрнинг кўнгли ўзга ёра,
Гумона бўлди, найлайин.

Эй Санамжон, деди Акча, шунча киши билан келибсан, хали ҳам яхши бу бечора богда турибди. Ойни, кунни этак билан яшириб бўладими? Сизларнинг биринг ой, биринг кун, у шунча кизнинг олдида андиша қилиб, уялиб турибди. Унда Шоҳсанам бошига тушган савдоларни бу канизларига бирма-бир баён қилмоқчи бўлиб, боғнинг ўртасида туриб, канизларига қараб, беш қалима сўз айтиб бўлди:

Севар ёримдан айрилиб,
Юрмаклик раво бўларми?
Гўзал ёрнинг фироқинда
Кезмаклик раво бўларми?

Юзда маломат гардини,
Сўзи етар номардини,
Эй ёронлар, ишк дардини,
Дардига даво бўларми?

Мен истарман ёрим келса,
Келиб ғамгин кўнглим олса,
Бир кун буни отам билса,
Канизлар гувоҳ бўларми?

Фирок ўтина куйганинг,
Сийнасига тош урганинг,
Ҳар кимга сирин айтганинг,
Сўзинда ибо бўларми?

Ёр йўлида бўйин эгмак,
Рохат бериб меҳнат олмак,
Шоҳсанамдин ошик бўлмак
Бундан истихло бўларми?

Ана Акча билан канизлар Ғарибжоннинг ўт ўриб юрган жойига бордилар.
Узоқдан Ғарибжон уларни кўриб, кизларга қараб беш калима сўз айтар бўлди:

Кўрдим икки пари келар,
Келар соллона-соллона.
Ошигининг кўнглин олар,
Олар соллана-соллана.

Бири гулдир, бири гунча.
Ул бири йўқдур Санамча.
Томоша килинглар барча,
Келар соллона-соллона.

Икки пари ҳамдам бўлиб,
Бир-биридан нусха олиб,
Қиё боқиб, кўлин солиб,
Келар соллана-соллана.

Ўн тўрт гежалик ой каби,
Юришлари хумо каби,
Минг кўйли уллибой каби,
Келар соллана-соллана.

Ғариб дер: ошик додина,
Ҳак етисин муродима,
Дўзмам айролик ўтина,
Келар соллана-соллана.

Икки киз Шоҳсанамнинг хузурига Ғарибжонни олиб келдилар.
Шоҳсанамнинг қирк канизининг ичида бир канизи бор эди, отига Тансиқ каниз дер
эдилар. Шоҳсанам айтди: эй, Тансиқжон, Ғарибжоннинг қўлларига бир сув куйиб
юбор, деди. Шул вақтда каниз Ғарибжоннинг ҳусни-жамолини кўриб унга
тегишди. Ғариб силтаб ташлади. Шоҳсанам буни эшитиб, Тансиқ канизни таёқ
жазосига бутурди. Тансиқ каниз бу хўрликларга чидамай, Ғарибжоннинг боғда
юрганидан Шоҳаббосга хабар берди. Бу хабарни эшитиб, дарғазаб бўлган
Шоҳаббос жаллодларини чақириб, дарров Ғарибжонни тутиб, дорга осинглар, деб

буюрди. Жаллодларнинг келгани хақида Шохсанамга хабар бердилар. Шохсанам Акча билан маслахатлашиб Ғарибни Ясми^К момо деган кампирнинг уйига яширдилар.

Жаллодлар келиб боғни қарадилар, ҳе^Ч ердан Ғарибни топа олмадилар. Орадан уч кун ўтди. Шохсанам айтди: Эй, Ғарибжон, энди отам билиб қолар, сен бир узок юртларга кетмасанг бўлмас, деди. Шунда Ғарибжон ёрига қараб беш калима сўз айтар бўлди:

Отам билар дейиб кайғу емагил,
Биза бир ёзилғони бордур, Санамж^{ОН}.
Манго мунча аччиқ сўзлар демагил,^Б
Ошиқлара не хожати бордур, Сана^Мжон.

Отанг билса ахир бизни негарлар,
Фармон билан тутиб олиб кетарлар,^Б
Сени кўйиб, мени қурбон этарлар,
Бир боша бир ўлим бордир, Санам^Жон.

Булбул фиғон айлаб айрилмас гул^Ян,
Жоним чиқармишам бошда кўнгил^Дан.
Минг жазо олсам ҳам кечмасма^Сндан,
Ошиқлара кечмак ордур, Санамж^{ОН}.

Мен бир кўзи-кўчкор сўйсин қурб^{ОН}а,
Бўйним боғламишам зулфинг тор^Ина,
Минг йўла бош урсам отанг дорин^А,
Ошиқларнинг иши зордур Санамж^{ОН}.

Ғариб айтар: фалак биза турмаса,
Ўтганларнинг хотирасин кўрмаса,
Отанг энди сизни биза бермаса,
Ўлдирса ўлдирсин зордур, Санамж^{ОН}.

Охири чорасизликда Ғарибжон Ҳа^Алаб Ширвонга кетадиган бўлди. Ғарибнинг Оводонжон деган онаси, ёшғина Гулжамила деган синглиси бор эди. Булар билан хайрлашиб кетайин деб, ўзининг қулбахонасига борди. Онасига бошидан ўтган савдоларни баён этиб Ғарибжон беш калима сўз айтар бўлди:

Хуш қол энди жоним онам,
Мен бундан кетмали бўлдим.
Шоҳаббос хоннинг дардиндан,
Олиб бош кетмали бўлдим.

Кеза билмам ушбу ерда,
Санам солди ёвуз дарда,
Ёр-ёр дейиб, ёт элларда,
Олиб бош кетмали бўлдим.

Ғариб айтар қариндошим
Куяр бўлди ичи-дешим.
Энди ёт эллара бошим.
Юрт ошиб кетмали бўлдим.

Ғарибжоннинг онаси бу сўзларни эшитиб, гоҳ розичлик бериб, гоҳ розичлик бермай, у ҳам Ғарибжонга қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Хасан вазир ўлди, сенга сизгиндим,
Болам сени ўз бахтингга топширдим.
Бир неча вақт бўйинг кўриб қувондим,
Ғариб, сени ўз бахтингга топширдим.

Ёр йўлинда бошинг олиб кетарсан,
Энди мени, Гулжамилни нетарсан,
Бир ёр учун хунобалар ютарсан,
Ўғлим сени ўз бахтингга топширдим.

Қўзимнинг равшани нурим сен эдинг,
Қаторда суянган норим сен эдинг,
Бахти-саодатим борим сен эдинг,
Болам, сени ўз бахтингга топширдим.

Душман юзи қора бўлсин орада
Мени қўйди бир туганмас балода,
Ободон дер, етолмадим мурола,
Ўғлим, сени ўз бахтингга топширдим,

Охири Ободон кампир чорасизликдан Ғарибжонга рухсат берди. Энди синглиси Гулжамил акасининг кетажагига норозилик билдириб, беш қалима сўз айтар бўлди:

Орадан бир сўз ўтмайин,
Жон оғам, қайга борасан?
Ўн гулдан бир гул очилмайин,
Жон оғам, қайга борасан?

Яхши-ёмонимни билмай,
Кафан тўнимни рос қилмай,
Алинг билан гўра солмай,
Оғамжон, қайга борасан?

Бағрим бўлди пора-пора,
Юрагима солдинг яра,
Бизни айладинг бечора,
Жон оғам, қайга борасан?

Кечдим мен энди бу жоннан,
Ал чекдим фойда, зиённан,
Шумиди умидим сеннан,
Жон оғам, кайга борасан?

Кетар бўлдинг бошинг олиб,
Бир кексанинг пандин олиб,
Мени ёнар ўта солиб,
Жон оғам, кайга борасан?

Юрагимни ўта доғлаб,
Икболима кора боғлаб,
Гулжамил колар кон йиғлаб,
Жон оғам, кайга борасан?

Шундан сўнг онаси, сингиси билан хайрлашиб, Ғарибжон Халаб-Ширвонга равона бўлди. Бориб бир Харосмон кампирнинг харосини хайлаб, она-ўғил бўлиб ун чиқариб юраберди.

Бир кунги кампирнинг уйига Бағдоддан бир савдогар келиб тушди: - сен кайдан бўласан ўғлим, деди Ғарибжонга. Ғарибжон: мен Бағдоддан, Хасан вазирнинг ўғлиман, деб жавоб берди. Агар сен Бағдоддан бўладиган бўлсанг, деди савдогар, Шохаббос подшо кизини Шовалад подшога бераётир. Қирк зинапояли кўшк қурипти, қирк кеча-кундуз тўй бўлади, кўшк олдида созанда-ғўяндалар кўшик айтмоқда. Хар бир созанда-ғўянданинг сози, овози ёкса Шохсанам минг тилло танга, қирк чопон сарпо бериб турибди, деди.

Ғарибжон бу хабарни эшитиб ичига ўт тушиб, кампирнинг олдига бориб айтдики, эй она, кўп тузингни едим, оз хизматингни этдим, менга рухсат қилсанг, Бағдод шаҳрига қайтмоқчиман, деди. Кампир билан хайрлашиб, Қарбало чўлида шошиб-пишиб келаётир эди, олдига бир қора отли киши чиқди. Эй ўғлон, келиш кайдан, бориш кайга, деди. Келишим Халаб-Ширвондан, боришим Бағдод, деди Ғарибжон. Мин, отнинг орқасига, деди халиги киши. Ғарибжон минди, кўзингни юм, деди, юмди. Оч деди, очди. Ярим кечада караса эшигининг олдида турибди. Ғарибжон эшигини қокди. -Қим, деди кампир. Бир худойи меҳмонман деди, Ғарибжон. Эй меҳмон менинг уйимда не хаз топасан, менинг бир Ғарибжон деган ўғлим бор эди, кетганига етти йил бўлади. Унинг дардида йиғлай-йиғлай кўзим кўр бўлди. Уйим, ифлос, деди кампир. Унда Ғариб айтди: Эй, она менга ҳеч нарсангиз керак эмас. Бир чойнак чой берсангиз бўлгани. Шунда Гулжамил айтди: Эй, она, бори-йўғимизга қойил бўлиб турибди-ку, меҳмон олаверайлик. Менинг акам Ғарибжон ҳам ёт элларла шундай меҳмон жой сўраб юрганлир, деди.

Шундай қилиб она-қиз иккаласи маслаҳатлашиб Ғарибжонни ичкари киргиздилар. Чирокни ёқиб чойни кўйиб бир оз дам олгандан кейин Ғарибжоннинг кўзи деворда турган ўзининг қазма дуторига тушди. Ғарибжон дуторни олиб, хар турли маком йўлларига чертаверди. Кампирнинг бағри эзилиб, дутор чалишинг худди ўғлим Ғарибжоннинг дутор чалишига ўхшар экан. Меҳмон сен кайдан келаётирсан, деб сўрала. -Эй кампиржон, деди

Ғарибжон мен Халаб-Ширвондан келаётирман. Шунда кампирнинг ёдига ўгли
Ғарибжон тушиб, кўнгли бузилди, беш қалима сўз айатар бўлди:

Халаб Ширвондан йўл ошиб,
Келишинг болама мангзар,
Сарпардалан муқом чалиб,
Чалишинг ўғлима мангзар.

Ўрдак учар ҳаво билан,
Булбул сайрар наво билан,
Астагина ибо билан,
Келишинг ўғлима мангзар.

Қўзим йўқ юзинг кўрмакка,
Мадорим йўқ хол сўрмоқка,
Қарорим йўқ қараб турмоқка,
Келишинг болама мангзар.

Уч юз олтмиш, тирик ғойиб,
Бу Ғарибжон куйди ёниб,
Ҳар сахарлар Санам дейиб,
Нолишинг ўғлима мангзар.

Ободон дер: жоним куяр,
Қон йиғласам душман кулар,
Сўзларингни жоним суяр,
Ёнишинг ўғлима мангзар.

Эй, кампир деди Ғариб, мен Ғариб эмасман, бир юрган ғариб-бечораман, деб
Ғарибжон онасина қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Яқин йўлим узок қилма,
Она, сен ғариб, мен ғариб,
Қулоқ сол арзи холима,
Она, сен ғариб, мен ғариб.

Мен Ғарибни шоғирдиям,
Олтин-қумшининг гардиям,
Шоҳсанам кизнинг дардидаям,
Она, сен ғариб, мен ғариб.

Ғариб келар тоғдан ошиб,
Ишк ўтида қайнаб-жўшиб,
Қайғусига қайғу қўшиб,
Она, сен ғариб, мен ғариб.

Ғариб деяр, холим сўрма,
Ўғлим дебам фарёд урма,
Кўз ёшинг тўкиб ўлтирма,
Она, сен ғариб, мен ғариб.

Сўзни тамом қилгандан кейин Ғарибжон айтдики, эй она, бу ерда Шоватал подшоининг қирк кунлик тўй-томошоси бор экан. Ҳамма жойдан созанда-гўянда, бахши келган экан. Қайси бирининг сози-сўзи ёкса Шохсанам минг тилло танга пул, бош-оёқ сарию берар экан. Менинг дуторим йўқ. Шу дуторни берсангиз, мен ҳам тўйга бориб, бир ашула айтсам, деди.

Эй меҳмон, леги кампир, бу дутор ўғлимдан қолган нишона, ҳар кун буни уч мартаба кўзимга суртиб кўяман. Бу дуторни ҳеч кишига бермайман, деди. Шунда синглиси Гулжамила айтди: Эй она, бошланганига ўттиз саккиз кун бўлибди. Лекин ҳали бир созанда минг тилло туғул бир шойи ҳам олиб билмабди. Балки бу меҳмон сози-сўзи ёкса минг тилло пул топса, беш юз тангасини бизларга келтириб берса, дуторни ҳам келтириб берса ёмон бўлмас эди. Она-киз иккаласи ўйлашиб Ғарибжонга дуторни бериб юбордилар.

Ғарибжоннинг юзига қора чекилган, сочлари ўсган, дуторнинг поцуклари кўриниб турар эди. Ғарибжон тўйга қараб жўнади. Борса кўшқда Шохсанам хуснининг шуъласи жаҳонни тугиб турибди. Сал нарида уч ёғоч ҳам курдириб кўйган экан. Агар Ғарибжон келса осамиз деб. Ғарибжонни бу афтода ҳолида кўрган болалар унга кесак отиб бу не қал, деб масхаралай бошладилар. Бу ёғ ингитдан шубҳаланган тўйбошилар келиб қарасалар, унинг қўлтигидан дутор кўриниб турар эди. Бир сакк созанда бўлса керак, деб уни мусобакалашаётган бахшилар ёнига олиб бориб кўйдилар. Созандалар унга жирканиб қарашдилар ва нарига ўтиб хой қал, деб уни четга чиқариб кўйдилар. Шунда тўйбошилар айтдики, ўттиз саккиз кун бўлди созандалар айтишиб бир шойи танга ола билимади. Бу қал ҳам омадини бир синаб кўрсин, дедилар. Шундай қилиб, Ғарибжонга навбат егди. Ғарибжон оғзида сўзи, қўлида сози, кўп ерлардан тимсоқ келтириб, Санамжонга қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Оғалар, тун-кеча Халаб-Ширвондан,
Бир ёр савдосига тушдим-да келдим.
Айб айламанг, дўстлар, мени келди деб,
Шул ёр савдосига тушдим-да келдим.

Неча йиллар кездим саргардон, бўлиб,
Ҳар марга, номарга сирим билдириб.
Мурода етганим тушимда кўрдим,
Бир ёр савдосига тушдимда келдим.

Номозиомда келдим қулбаҳонамга,
Сирим билдирмадим божим онама,
Ханжар ярасини чекдим сийнама,
Тухмат балосидан қочдим-да келдим.

Отимни боғладим нор ёғочига,
Бир камон ташладим дор ёғочига.
Қурбон бўлсин бошим ёр ёғочига,
Баланд-баланд тоғлар ошдим-да келдим.

Юзингни ўхшатдим байрам ойина,
Кошингни ўхшатдим камон ёйна,
Мен ботибман маломатнинг лойина.
Дарё каби тўлиб-тошдим-да келдим.

Созимни кўтариб келдим уйинга,
Қурбон бўлай ёрим қадди бўйига.
Ғариб ошиқ Шохсанамнинг тўйига,
Бир ёр савдосига тушдим-да келдим.

Бу сўзни Ғарибжон айтган захоти жаллодлар уни ёқасидан тутиб, подшонинг олдига қўл - оёгини боғлаб олиб бориб ташладилар. Эй подшоҳим, бу қал, Ғариб ошиқ Шохсанамнинг тўйига деган сўзни айтди, дедилар. Буни олиб бориб дорга осинглар, деди подшо. Подшоҳим арзим бор, арзим бор, деб Ғарибжон дорнинг тагига боргунча қичкириб борди. Тўйга йиғилган халқ, эй подшоҳим, ашулани жуда яхши айтди, унинг арзини сўранг, одамнинг арзини сўраб гуноҳи бўлса осин керак, дедилар. Подшо қайтаринг, қайтаринг, деб буюрди. Ғарибжонни дор тагидан қайтариб олиб келдилар. Қани, занғар не арзинг бор, деди подшо. Қуллик-ей подшоҳим, деди Ғариб, бу одамларингиз овсарми десам, сиз булардан ҳам сал юқори экансиз. Мен ўзимнинг Ғарибчилигимни, бечоралигимни айтдим, менинг Ғарибжон билан ҳеч алоқам йўқ деди.

-Вой занғар-ей, бординг, тархон бўлсин, бу йиғит мени айтса айтсин, Ғарибни айтадими, бечораними, деди подшо. -Қуллук подшоҳим, яна оғзимдан ғариб-сариб деган сўз чикса, бу одамларингиз мени яна сизни олдингизга келтирмасин, айтиб кўйинг, деди Ғариб. Йўқ, тархон бўлдинг сен, деди подшо. -Қуллук подшоҳим, қуллук деб, Ғариб Шохсанамнинг қўлқи елдига чикиб, беп қанима сўз айтар бўлди:

Эй ёронлар, севгимни,
Кўрдисим жойларга келдим.
Сенинг билан ўйлошмоққа,
Юрдигим жойларга келдим.

Ўпсам сиймин сақоғингнан,
Сўрсам ширин лудоғингнан,
Ёрим иссиқ кучоғингнан,
Ётдигим жойларга келдим.

Тердигим боғнинг гулиннан,
Эмдигим ширин тилгиннан,
Ёрим хиюли қўлиннан,
Тутдигим жойларга келдим.

Ёрим билан сафо этиб,
Муруду мақсадга этиб.
Ок қўлини бўйнимга чотиб,
Турдигим жойларга келдим.

Ғариб ошик кайнаб-жўшиб,
Ишқнинг дарёсига тушиб,
Санинг билан қўл ушлашиб,
Юрдигим жойларга келдим.

-Ҳа баракалло, менга ёқадиган номалардан айтдинг, деб Шохсанам Ғарибжонга бош-оёқ сарпо минг танга пул совға қилди. Ғарибжон янада кайнаб-жўшиб, тилида сўзи, кўлида сози Шохсанамга қараб яна беш калима сўз айтар бўлди:

Ёрим берган ок рўмолим,
Сени қайда қўёйин ман.
Богдан кизил гулни узиб,
Қирмизига бўёйин ман.

Ёрим, жабр айлама биза,
Сие зулфни тўкма юза,
Сени бермам юз минг қиза,
Кел ёнима, севайин ман.

Эйнингизда бордур ола,
Бири гулдур бири лола,
Санамжон, кетма хаёла,
Кўш норингни ўйнайин ман.

Юзингдан никобинг олаб,
Куйдирма мени уялиб,
Сенинг билан қўл ушлашиб,
Кел ёнима, севайин ман.

Ошик Ғариб кайнаб жўшиб,
Ишқнинг ўтина тутушиб,
Қарбало чўлиниан ошиб,
Кел ёнима, севайин ман.

Бу сўзни эшитгандан кейин Шохсанам яна бир неча молу-дунё, зари зебо ташлади. Энди Ғарибжон сал қахрланиб яна беш калима сўз айтар бўлди:

Ошиқларнинг иши халққа аёнлур,
Манго сиз ёр керак, дунё керакмас.
Бу дунё деганинг бир бевафолур,
Манго сиз ёр керак, дунё керакмас.

Ғариб эдим кал кўйдилар оғимни,
Кимга айтай сийнамадаги доғимни,
Паризодим, сен эшитгил додимни
Манго сиз ёр керак, дунё керакмас.

Хак олдида кечар оҳ ила зорим,
Кеча-кундуз фикри, ёди хаёлим,
Чин ошиқ на қилар дунёнинг молин,
Манго сиз ёр керак, дунё керакмас.

Ғариб ошиқ айтар: бу сўзим ростдур,
Бу дунё деганда хузур абасдур,
Санамжон ёр, санго, манго ким дўстдур,
Манго сиз ёр керак, дунё керакмас.

Ғарибжон мени унутмаган экан деб, уни таниган Санамжон юзидаги бир пардасини олиб ташлаб, икки зинапоя тўман тушиб Ғарибжонга караб бир сўз айтар бўлди:

Қулок солиб эшит менинг арзимни,
Сенинг келганингни билбилмадим.
Мен ташладим номус билан оримни,
Ғариб, келганингни билбилмадим.

Айрилиқ дардидан йиғлаб юрдингми,
Бир ёт ўлкаларда сарсон бўлдингми,
Аввалдан келмасдан, энди келдингми,
Ёрим, келганингни билбилмадим.

Ота-онам қувладилар кетмадим,
Оқ юзима пардаларни тутмадим.
Шовалад подшони қабул этмадим,
Ғариб, келганингни билбилмадим.

Сенинг учун мен берайин жонимни,
Сен бўлмасанг мен тўкайин қонимни,
Зиёда йиғлатма Санамжонингни,
Ёрим, келганингни билбилмадим.

Кимни гул даярлар, кимни лолалар,
Айтармишлар мени сендан оларлар,
Манго тегсин сенга келган балолар,
Ёр, сенинг келганинг билбилмадим.

Шоҳсанам дер, Шоҳаббоснинг кизиман,
Қон йиғлатиб ёш тўқдирдинг кўзима,
Қарорим йўқ ташлар бўлдим устинга,
Сенинг келганингни билмадим.

Шундан сўнг Шоҳсанам Ғарибжоннинг кучоғига ўзини ташлади. Ҳамма ер талогўп бўлиб кетди. Лекин ҳеч ким буларни бориб ажратишга ботина олмади. Шоҳсанам шунда яна Ғарибжонга, халққа қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Ойга туташди доғлар,
Булбулнинг ўрнига зоғлар,
Ёридан айрилган йиғлар,
Етишакўр ибo билан.

Кўп бўлар ёрнинг армони,
Санамнинг кийналди жони,
Ўртади доғи хиҷронни,
Душманлара топо билан.

Қурбон бўлай ёр кўйнига,
Қўлимни солай бўйнига,
Ғариб Санамнинг кўйнига
Кирса керак ибo билан.

Бу сўздан кейин Шоҳсанам кўшкнинг зинасидан ўзини Ғарибнинг устига этди. Ғарибжон Шоҳсанамни ерга пешини ҳам теккизмасдан икки қўллаб қопчиб олди. Иккиси-бири у ёққа, бири бу ёққа беҳуш бўлиб йнгилиб қолдилар. Ғариб дегаи ашулачининг устига Шоҳсанам кўшқдан ўзини ташлади, деб дарров подшоға хабар бердилар. Боринг, иккаласини ҳам дорга осинг, деб фармон берди подшо. Тўйга йиғилган халқнинг ҳаммаси подшонинг олдига бориб: Подшоҳим, сиз уларни осиб ҳам билмассиз, ўлдириб ҳам билмассиз, улар бир-бирига ошиқ дедилар. Ўзингиз томдан отилган қовунни ҳам қопчиб ола билмассиз, Ғариб қирқ газлик кўшқдан ташлаган Шоҳсанамнинг бир пешини ҳам ерга теккизмасдан қопчиб олди, дедилар.

Тамоми хаёқ Ғариб билан Санамжон томонда бўлдилар. Подшонинг бир ўзи бир томон қолди. Не қиларини билмаган подшо: Эй ҳалойиқ, бу тўй Ғариб билан Санамники бўлсин, деди. Ўртада бир жарчи чиқиб, бу тўй Шоваладининг эмас, Ғариб билан Шоҳсанамники деб қичқираверди.

Шунда Ғарибжон энди хотиржам бўлиб, халққа қараб беш қалима сўз айтар бўлди:

Шум рақиблар бизни ёмон бўлдириди,
Ўлмагимдан айрим қор манго найлар?
Кечибман жонимдан, гул армонимдан,
Энди номус билан ер манго найлар?

Намак каби ҳар қозонда қайнарман,
Тушиб ишқнинг дарёсидан бўйларман,
Кўнглима келганинг баён айларман,
Энди номус билан ор манго найлар?

Олғир қушлар бўлар шохнинг қўлинда,
Хуркиб-хуркиб кўнар соғу сўлинда,
Мансур каби анал-халқнинг йўлинда,
Осилсам зулфингдан дор манго найлар?

Ғўч йигитнинг бўлмас зарра армони,
Номарднинг ҳеч бўлмас аҳди-паймони,
Булбулнинг олдида гулнинг дармони
Гулшанда ётмишам, хор манго найлар?

Кечалар қон йиғлаб, қундуз тинмишам,
Ичиб, ишқнинг шаробинан қолмишам,
Ғариб айтар ишқ ўтина ёнмишам,
Жафолар чекмасам, ёр манго найлар?

Бу сўзлан кейин Шохсанам ҳам ёрига қараб, уни боғ сайрига таклиф этиб
бир сўз айтган экан:

Кел, Ғарибим, гапг этаяи бу боға,
Булбул кўрсин гулнинг томошасини,
Кўй лабинг лабима, дудок дудоға,
Тиллар кўрсин болнинг томошасини.

Ишқ ели ҳар қимни айлади барбод,
Ҳар қимга дуч келса, айлайди фарёл.
Бесутун тоғини кўп қазди Фарҳод,
Ширин кўрсин Фарҳод томошасини.

Худойим яратди жаннату ризвоң,
Бу дунёда берди бизга минг алвон.
Ёр учун неча йил кезди саргардон,
Лайли кўрсин Мажнун томошасини.

Ҳақ солмиш бошимга туганмас савдо,
Жаҳон бозорига тушди минг гавғо,
Ўн икки йил оқди дарёда Узро,
Вомик кўрсин Узро томошасини.

Икки ошиқ кўшилсалар жам бўлиб,
Сийналари доғли, кўзи нам бўлиб,
Сен ошиқ Ғарибсан, мен Санам бўлиб,
Элар кўрсин бизлар томошасини.

Бу сўздан кейин Ғариб-жўшиб, ёрининг жамолина караб, уни таъриф этиб,
халкка караб беш калима сўз айтар бўлди:

Эшиги айвони боғчалн-боғли,
Хуш ажаб жойлари бордур Санамнинг.
Ажаб томошали, оқ ўтоғали,
Боғу-бўстонлари бордур Санамнинг.

Бу нотавон кўзим ишқинда зори,
Ғамзаси жен олар, ичирин гуфтори,
Кўнглима хуш ёкар ажаб рафтори,
Тиллодан шонаси бордур Санамнинг.

Санамнинг қайғусин вайрон этмака,
Ёғи бор соллониб сайрон этмака,
Киприги жонимни хайрон этмака,
Бошинда жиғоси бордур Санамнинг.

Ўзи хушқиликли, қўли созлидур,
Олғир лочин кушли учкур бозлидур,
Боғли, сарховузли ўрдак-ғозлидур,
Қўлинда сўнаси бордур Санамнинг

Етти йилдир мен ёримдан жудоман,
Бошим қурбон, йўлинда хоки пойман,
Етти йилдан бери куйиб адоман,
Юрагимда доғи бордур Санамнинг

Гўзалдан гўзалнинг кўп бўлар фарқи,
Етишмас уларга хўбларнинг нархи,
Отасидир гўё фалакнинг чархи,
Паризод аноси бордур Санамнинг.

Келибдур ошиқлар жондан кечмака,
Ошиқларнинг ботин йўлин очмока,
Гулгун косаларда шароб ичмака,
Тиллодан миноси бордур Санамнинг.

Мохитобон ичра мохлар мохидур,
Ою-йиллар чекканим шунинг охидур,

Ғариб Шоҳсанамнинг қиблагохидур,
Тилинда саноси бордур Санамнинг.

Бу сўздан кейин Ғариб билан Шоҳсанам бир-бирига ок ипакдай чирмашдилар. Шоҳаббос ноилож қолди. Халқнинг газабидан кўриқиб, Шоҳсанамни Ғарибжонга никоҳ қилиб беришга рози бўлди. Етти кеча-кундуз қайтадан тўй-томоша бўлди. Бутун халқ тўй соғ бўлгунча тик туриб хизматда бўлди.

Шундай қилиб, Ғарибжон билан Шоҳсанам муроду мақсадларига етиб, кўнглилари ором топди. Ҳаммамиз ҳам мурод-мақсадларимизга етаймиз, эшитганларингиз учун раҳмат!

ҲИЛОЛА ПАРИ ВА ҒАРИБ

Аммо ровийлар андоғ ривоят қилиб турурларким, Шоҳ Аббос билан Ҳасан вазир иккилари аҳд паймон қилгон эрканлар бул ваъда бирла ким.сенинг кизинг бўлса мени ўғлимга бер. Кел, менинг кизим бўлса сенинг ўғлингга берурман, деб. Қулардин бир куни худой гаоло тақдири бирлан Шоҳ Аббоснинг бир кизи бўлди, отини Шоҳсанам кўйдилар. Ҳасан вазирнинг ўғли бўлди,отини Ғарибжон кўйдилар. Алқисса Ҳасан вазир дунёдин ўтди. Ғариб шоҳ Аббосга киши юборди. Манго Шоҳсанамжонни берсун, деб. Эрса бу сўзга шоҳ Аббоснинг қаҳри келиб, вилоятдин чиқиб кетсуи, деб киши юборди.Агар шаҳардин чиқиб кетмаса остиурман, деди. Алқисса Ғарибжон ноилож бўлуб кетар бўлди. Андин сўнг онасинин рухсат олур бўлди. Кетар бўлганда онаси айти: -эй ўғлим,мундин кетар бўлсанг хар вилоятни ихтиёр қилмағил, Бағдод вилоятига борғил, деб ўғлига панду насихат қилиб бир сўз айти:

Мундин кетарсан бош олиб,
Бағдода бор, Бағдода бор.
Дарё каби тўлиб, тошиб,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Бунда сенинг кўп койишинг,
Қайгули йўқдур бир кишинг,
Кўп анда қавму қардошинг,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Гул гунчасидек сўлмағил,
Ўзингни ўтга солмағил,
Золим қўлида ўлмағил,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Анда отангнинг жомига,
Бошингни ур даргоҳига,

Борсанг йўликгил шохига,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Борсанг қариндошинг келур,
Иzzат бирдан икром килур,
Барча сенинг қадринг билур,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Мунда санго кўп килу қол,
Кўнглингга келтирма хаёл,
Мунглиг овангинг қўнглин ол,
Бағдода бор, Бағдода бор.

Алқисса андин сўнг Ғариб, онасидин бу сўзни эшитиб, кўзларинга ёш олиб,
зор-зор, чун абри навбахор йиглаб, бир сўз айдн:

Мен кетарам бу ўлкадин бош олиб,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?
Ҳижрон тиги бирла бағримни тилиб,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Бугун Шохсанамдин умид узарман,
Айролик дардинна инчик дўзарман,
Мажнун каби саҳроларда кезарман,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Мен кетарман Диёрбакир юртина,
Келар дейиб умида қилмагил маънан,
Бугун умид уздим мен Шохсанамнан,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Айрилик ўтина ўртанар жоним,
Қуйибон кул бўлди бу устихоним,
Йўқтур менинг балли манзил-мақоним,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Анда менинг ота-онам бўлмаса,
Кезардим қўнглимда ғамим бўлмаса,
Ман найлайин анда Санам бўлмаса,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Ғариб айтур: йўқлур сабру қарорим,
Санам эрди мунда севгили ёрим,
Бу ўлкада бўлмас менинг турорим,
Бағдод ўлкасинда менинг кимим бор?

Алкисса андин сўнг Ғарибнинг онаси ҳам бир сўз айдилар:

Омон-эсон борсанг отанг юртига,
Интизорнинг кўндир Бағдод элинда.
Соғ бўлсанг бир куни келарсан яна,
Гирифторинг кўндур Бағдод элинда.

Барча халойиқга бўлиб ошқора,
Насихатим айтай санго бир бора.
Келарсан гашт этиб боғу гулзора,
Гулузорнинг кўндур Бағдод элинда.

Ул Бағдод элина ўзингни солсанг,
Қавму қардошлара бориб қўшилсанг,
Хаста-бемор бўлиб яна йиқилсанг,
Мададкоринг кўндур Бағдод элинда.

Найласин бир мунглиг ночор Оводон,
Ҳамиша сақласин яратган Субҳон,
Ҳар сабо, ҳар сабо ўқисанг қуръон,
Умидворинг кўндур Бағдод элинда.

Алкисса андин сўнг онасининг панд-насихатини олиб, Ғарибжон Бағдод юртига қараб кетарман бўлди. Шул вақтда Ғарибнинг онаси зор-зор йиғлаб, борғил, эй болам, сени худога топширдим, ҳар қайда бўлсанг худо ёринг бўлсин, деб бир сўз айти:

Кетар бўлсанг, болам, бир ёт эллара,
Болам, сани бир оллага топширдим.
Худо солди мани ёвуз қуллара,
Кўзим, сани бир оллага топширдим.

Кимсага бу дардни айлайин изҳор,
Вайрона кўнглимни айладинг афкор,
Еру кўкни халқ айлаган биру бор,
Болам, сани бир оллага топширдим.

Қизил гулдек бағрим сўлли сарғариб,
Шахсувор кўнглимни айладинг ғариб,
Бу дардима дармон топмай ахтариб,
Кўзим, сани бир оллага топширдим.

Кўзга сурма айлай пойин гардингни,
Манго ҳамдам қилдинг оху сардингни,
Кима айтиб, кима йиғлай дардимни,
Болам сани, бир оллага топширдим.

Оводон дер, болам, афкор айладинг,
То ўлинча орзу дийдор айладинг,
Ғам билан гулимни гулзор айладинг,
Гулим, сани бир оллоға топширдим.

Алқисса, андин сўнг Ғарибжоннинг Бағдода кетарини эшитиб,
Шоҳсанам бирла ҳамма қавму қариндошлари ҳозир бўлиб, етиб келдилар.

Шул вақтда Ғарибжон келган қавму қариндошлари бирлан хўшлашиб,
бир сўз айтиди:

Хуш қолинглар ҳамма қавму қариндош,
Азиз бошим бўйла тушди савдоға.
Улли-киччи бари ҳамма хасратдош,
Қодир олло солди мани балоға.

Ёрнинг ишки, мухаббати кўнглимда,
Ёрнинг хижрон ўти ётмиш дилимда,
Бир паризод яна Бағдод элинда,
Дўстлар солди мени жабру жафоға.

Аслзода ҳамда бегу бекзода,
Қунма қуннан дардим бўлди зиёда,
Манинг учун машгул бўлиб дуоға,
Етгайман ул шоял меҳру вафоға.

Ажаб савдоларға тушди бу бошим.
Дарё бўлар кўзда хуноба ёшим,
Тенги тушим, барча қавму қардошим,
Кеча-қундуз машгул бўлинг дуоға.

Ғариб ошиқ сиғинибдур пирина,
Чўх савдолар тушди анинг сарина,
Азми сафар қилдим Бағдод ерина,
Ўзимни топширдим қодир оллоға.

Алқисса, Ғариб қавму қариндошлари бирла хўшлашиб бу сўзларни айтиб
бўлгондин сўнг Шоҳсанамжон беқарор, беором бўлиб, Ғарибжона қараб бу сўзни
айтар бўлди:

Саринга дўнайин гул юзли ёрим.
Ўлдирмагил, мани мунча ноз бирлан.
Қиша дўндирмагил, фасли баҳорим,
Баҳор бўлса кезар ўрдақ ғоз бирлан.

Маида кўпдир ишқ ўтининг изоси,
Армон қолур етса ажал қазоси,
Яҳёи изомдур оғзинг хавоси,
Қоматинг баҳс этар сарви ноз бирлан.

Хури гилмонмисан парилар хўби,
Санго етмас ҳеч жаҳоннинг махбуби,
Лабларнинг кавсардур, қадларнинг туби,
Кўнглим қушин овлар баҳри боз бирлан.

Ман йиғларман копуларни ястаниб,
Кўрмагунча жоним чиқар кистаниб,
Келмишам севдигим сани истаниб,
Дилимга айлагил хуш овоз билан.

Бечора Санаминг сўрса холинги,
Санго сарф айласа мулки молини,
Эмса қона-қона лабинг болини,
Қишинг кечар. ғаминг ўтар ёз бирлан.

Алқисса бу сўзни эшитиб Ғарибнинг ҳам кўнгли бузилиб, Шохсанамга қараб кўнгил бериб, мундин кетсам иншоолло қайтиб келурман деб, бу сўзни айдилар:

Ман мундин кетарман Бағдод элина,
Сабр айла, севдигим то ман келгунча.
Булбул парвоз этиб гунча гулина,
Сабр айла, севдигим то ман келгунча.

Боғу боғчам, олма-норим сен эдинг,
Гунча гулим, гулдузорим сен эдинг,
Кўнгил хушим, севар ёрим сен эдинг,
Сабр айла, севдигим то мен келгунча.

Ошиқлик савдоси тушди бошима,
Шум фалакнинг раҳми келмас ёшима,
Худо айроликни солди бошима,
Сабр айла, севдигим то мен келгунча.

Дуои хайр этиб йиғла худога,
Шому сахар машғул бўлгил дуога,
Рози бўлиб сабр айлагил балога,
Санамжон, сабр айла то мен келгунча.

Қодир олло эшитмади зоримни,
Барбод этди фалак қору боримни,
Ғариб айтур, Шохсанамдай ёримни,
Интизорлик тортма, то мен келгунча.

Алқисса андин сўнг Ғариб Шохсанам бирла аллаёрашиб, йўлга тушиб, Бағдода қараб кета берди. Бир неча кунлар йўл юриб, йўлида алашиб, чўли жазираларда йўл топмай қирк кеча-кундуз хайрон бўлиб юрур эрди. ногоҳ бир

кечаси сахар чоғинда бир бобо олдиға учради. Ғариб ул бобоға салом берди. Анда бобо саломга алик олдилар. Ғариб айдди: сизга ким дерлар? Бободин жавоб сўрагандари бу турур:

Ман айроликнинг доғинда,
Бобожон, сизга ким дерлар?
Учрадим сахар чоғинда,
Бобожон, сизга ким дерлар?

Айтайин зори дилимни,
Осон айланг мушуқлимни,
Йиқилдим, тутинг кўлимни,
Бобожон, сизга ким дерлар?

Кетарман шаҳри Бағдода,
Юрурмен пойи пиёда,
Йўликдингиз бу орала,
Жон бобом, сизга ким дерлар?

Куткардингиз дарду ғамдин,
Айрилибдурман онамдин,
Жудо тушдим Шохсанамдин,
Бобожон сизга ким дерлар?

Алқисса бу сўздин сўнг, ул бобонинг раҳми келиб, кўнгил бериб, бу сўзни айдилар: ғазали хазрати эшон.

Хак китобин кўлга олган,
Восили куръон бўлурман.
Куръоннинг маъносин билган,
Ман ўзим сарбон бўлурман.

Кимса кўрса топар иззат,
Ҳамиша бўлур бадавлат,
Кимсага бўлдим ман киймат,
Кимсага арзон бўлурман.

Хар ким этар мурод хосил,
Неча кўрмай колар гофил,
Кимсага кўриниб жоҳил,
Кимсага эшон бўлурман.

Сан бугун йўлиқиб мунда,
Борибман кезиб хар канда,
Қирк чилтаниннг обасинда,
Ман ўзим султон бўлурман.

Гоҳи гўдак, гоҳи дарвиш,
Мани кўрган кўрмас койиш,
Гоҳи одам, гоҳ учар қуш,
Кунда минг алвон бўлурман.

Бу чўлларда ох урарсан,
Ғам ема даврон сурарсан,
Яна етти йўл кўрарсан,
Санго кадрдон бўлурман.

Хар ким чекар охи зори,
Йиқилганинг мададкори,
Ман худонинг ғазнадори,
Ман Хизри замон бўлурман.

Алқисса андин сўнг Ғариб Хўжаи Хизир алайҳиссаломни таниб, кўзлариға ёхти келиб йиғлий берди. Эраса бобо ердин бир гиёҳни олиб бердилар. Анда Ғариб Хўжаи Хизир бобосидин бу гиёҳнинг шарофатларидин хабар сўраб, бир сўз айдилар:

Ердин олиб манго бердинг бир гиёҳ,
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?
Бу ишинга туша билмадим асло,
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?

Ушбу ишингиза бўлибман хайрон,
Кўрқарам фойдами манго бу зиён,
Ё манго дардмидур, ё манго дармон,
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?

Бунинг хосиятин ҳеч ким билурми?
Ё бир хосияти пайдо бўлурми?
Ё манинг дардима дармон бўлурми?
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?

Анинг хосиятин англаб билайин,
Сўзингизни мен ҳам қабул қилайин,
Не десангиз шунинг билан бўлайин,
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?

Дардли бўлғон истаб ахтарар табиб,
Айтинг билай хосиятин мен Ғариб,
Йўкса биза бердингизми бир насиб,
Бобо, бунинг хосияти не бўлур?

Алқисса андин сўнг ул бобо айди: эй болам, мунинг кўп хосияти бор турур деб, ҳазрати Хизир алайҳиссалом баён қилиб бир сўз айдилар:

Саклагил ўзингда меҳри гиёни,
Қадам босган еринг долазор бўлур.
Дилингни кўймагил зикри санони,
Санинг босган изинг гулузор бўлур.

Ҳар ким бу гиёҳни ўзинда тутса,
Қутилар бошина ҳар бало тушса,
Худонинг отини кўнглига солса,
Етти пушти мудом хушхабар бўлур.

Ҳар ким кўрса сани бўлар меҳрибон,
Мудом санго бўлсам дейди жонажон,
Эшитган кўп одам чскади фиғон,
Паризодлар санго гирифтор бўлур.

Ҳар ерда ўзингни яхши атасанг,
Ўтганларнинг арвоқини шодласанг,
Хизир бобом дейиб бизни ёдласанг,
Боша иш тушганда мадақкор бўлур.

Алқисса андин сўнг Хизир алайҳиссалом ул меҳригиёҳни кўлиарига олиб, дам солади. Рўмол бирла Ғарибга берди, ул рўмолни олиб юзу кўзига суртди. Эrsa Ғарибнинг хусни аввалгисидин юз чандон зиёда бўлди. Анда Хўжаи Хизир айдилар: эй болам, ҳар ерда бўлсанг юзингга парда чекиб юргил, деди, дарҳол Хўжаи Хизр шул замонда кўздин ғойиб бўлдилар. Анда Ғарибжон Бағдод юртига қараб кетарман бўлди. Бир неча вақтлардин сўнг шаҳри Бағдодга дохил бўлдилар. Алқисса шаҳарнинг ичига кириб, подшоҳнинг даргоҳина бордилар. Кўрсалар подшоҳнинг ҳамма одамлари бир-бирдин саломга кирдилар. Ул ҳам шул одамларнинг изидин кириб, кўл ковушдириб, подшоҳга салом бериб, арз жойидин туриб, кўлларини алиф лом қилиб, арзини айдиким, эй, подшоҳим, менинг арзим бор, деди. Анда подшоҳ айди: не арзинг бор? Не арзинг бўлса айтгил. Шул вақтда Ғариб подшоҳга арзини баён қилиб бир сўз айди:

Эй подшоҳим, арзим баён айласам,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.
Ҳарна пинҳон сўзим баён айласам,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.

Айтай шохим, сиза дард ила ғамдин,
Бошимга етишган қайғу аламдин.
Неча кундур жуло тушдим Санамдин,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.

Худо етирмади мани мурода,
Ҳасрат бирлан қолдим пойи пиёда.

Бир сўз бирлан кочиб келдим Бағдода,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.

Энди шохим, мен айтайин дилимдин,
Келибдурман Диёрбакир элимдин,
Арзим булдилр: Шох Аббоснинг кўлидин,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.

Санам отли ёрдин бўлиб бенасиб,
Мусофир эллара тушдим сарғариб,
Отам Хасан вазир, отимиз Ғариб,
Сўрсангиз ман Диёрбакирдин келдим.

Алқисса, андин сўнг подшо Ғарибнинг айтган сўзларига хайрон бўлиб,
Ғарибга қараб подшо ўшал ерда ман бир сўз айтай деб бир сўз айди.

Жоним сўза кулок солгил,
Қайдадур маконинг санинг?
Арзи холинг баён қилгил,
Қайдадир жойларинг санинг?

Юзинга тутибсан парда,
Айтгил арзинг не,бу ерда?
Қолибдурсан мунча дарда,
Қайдадур маконинг санинг?

Қайси меҳнатга соташдинг,
Қайси бир ўта туташдинг,
Ўз юртингдин айро тушдинг,
Қайдадур жойларинг санинг?

Санда бир яхши нишона,
Энди борурсан каёна,
Арзингни айтгил ғойбона,
Қайдадур маконинг санинг?

Одилашохни этиб хайрон,
На учун холинг паришон,
Айтгил арзингни бул замон,
Қайдадур жойларинг санинг?

Алқисса, Ғарибга қараб Одилашох жойларици, манзилларини сўраб
бўлгондин сўнг Ғарибжон ҳам ўшал ерда подшоҳга қараб, холини бир-бир
баён қилиб тургонлари бу туруп:

Эшит арзим, аё шохим,
Мен ҳам Бағдоддин бўлурман.
Диёрбакирдадур жойим,
Мен ҳам Бағдоддин бўлурман.

Ул ўлкада мискин бошим,
Оқар эрди кўзда ёшим.
Истарам қавму қардошим,
Мен ҳам Бағдоддин бўлурман.

Юрагимда гам узра гам,
Мундин кетмиш ота-онам,
Эшит арзим, соҳиб қарам,
Мен ҳам Бағдоддин бўлурман.

Худо етурса мурода,
Ёлғон сўз йўқ бу орада,
Яна келмишам Бағдода,
Мен ҳам Бағдоддин бўлурман.

Яна чекмиш мапи насиб,
Келибман мунда сарғариб,
Аё шохим отим Ғариб,
Ўзим Бағдоддин бўлурман.

Алқисса, андин сўнг подшоҳ айди: эй, болам Бағдодда кимлардин
бўлурсан, деб асли зотини сўраб. Ғарибга қараб подшоҳ бир сўз айди:

Манго сиринг баён айла,
Болам, кимлардин бўлурсан?
Яна бир-бир аён айла,
Кўзим, кимлардин бўлурсан?

Агар сен бўлсанг Бағдодий,
Сан ўзинг кимнинг авлоди,
Баён айла асли зотинг,
Жоним, кимлардин бўлурсан?

Манго аслинг этгил баён,
Сўроғинг солиб ҳар қаён,
Хуш келибсиз азиз меҳмон,
Сўзла, кимлардин бўлурсан?

Хуш келибсан бу орага,
Нолишинг етиб Худога.

Баён айла Одилшоха,
Болам, кимлардин бўлурсан?

Алқисса, бу сўздин сўнг Ғариб Одилошохга қараб бир сўз айдилар:

Эй подшоҳим, сирим баён айласам,
Сўрсангиз ман Ҳасан шохнинг ўғлиман.
Сўзим будир: тўғрисини сўзласам,
Сўрсангиз ман Ҳасан шохнинг ўғлиман.

Отам қилмиш ул қаббани зиёрат,
Худонинг йўлинда айлаб ибодат,
Анда қолмиш бу жой сиза омонат,
Сўрсангиз ман Ҳасаншоҳнинг ўғлиман.

Очилсин азалда банданинг бахти,
Худо яратмасин ҳаргиз бадбахти,
Бу ўлтирган тахтнинг отамнинг тахти,
Сўрсангиз ман Ҳасаншоҳнинг ўғлиман.

Отам-онам ул қаббани ҳаж этмиш,
Алар бу ўлкадин бош олиб кетмиш,
Алардин сўнг шохлик сизлара етмиш,
Сўрсангиз ман Ҳасаншоҳнинг ўғлиман.

Ман Ҳасан подшоҳдин қолган нишона,
Ақлим ҳайрон энди борғум қаёна,
Билиб бўлмас шохим, суди зиёна,
Сўрсангиз ман Ҳасаншоҳнинг ўғлиман.

Энди билмам нечук бўлди насибам,
Андин ортик сўз сўраманг Ғарибдан,
Дарди учун истаб даво табибдан,
Сўрсангиз ман Ҳасаншоҳнинг ўғлиман.

Алқисса, андин сўнг Одилошох Ғарибга қараб на сабабдин
Диёрбакирдин чиқиб кетдинг, деб бир сўз айтар бўлдилар:

Отанг бўлса Шох Аббоснинг вазири,
Не сабабдин Диёрбакирдин келдинг?
Ё бўлдингми ўзинг ишқнинг асири,
Не сабабдин Диёрбакирдин чиқдинг?

Бир-бир баён айлаб ўтган ишингни,
Шох Аббос буздими кўнгила хушингни,

Ё истаб чиқдингми хешу хиштингни,
Не сабабдин Диёрбакирдин чиқдинг?

Юртдин чиққанингда ким сабаб бўлди,
Сўзлагил, Шох Аббос не хола солди,
Сандин ўзга Ҳасан шохдин ким қолди,
Не сабабдин Диёрбакирдин чиқдинг?

Бир парининг интизори бўлдингми,
Ул парининг сабабкори бўлдингми.
Ё ўзингни ишқ ўтина солдингми,
Не сабабдин Диёрбакирдин чиқдинг?

Одилшоҳ дер, ақлинг бўлмасин хайрон,
Бағдод ўлкасинда сан биза меҳмон,
Яна ҳам Бағдодда сурасан даврон,
Не сабабдин Диёрбакирдин чиқдинг?

Алқисса, бу сўзни эшитиб Ғариб жавоб айтар бўлди:

Айтайин арзимни, эшит подшоҳим,
Бир сабабдин чиқдим Диёрбакирдин.
Бағдод ўлкасинда эрмиш маконим,
Бир сабабдин чиқдим Диёрбакирдин.

Отам шох Аббоснинг вазири эрди,
Халойиқлар Ҳасан вақир дер эрди,
Эй шохим, айтайин сиза бу лардим,
Шул сабабдин чиқдим Диёрбакирдин.

Шох Аббоснинг бир хўб кизи бор эрди,
Оти Санам, юзи гулузор эрди,
Кеча-кундуз қўнглим бескарор эрди,
Ани излаб чиқдим Диёрбакирдин.

Шох айди: Ғарибни осинглар дора,
Онам бўлди, ўзим бўлдим бечора,
Манинг пинҳон сўзим бўлди ошқора,
Шул сабабдин чиқдим Диёрбакирдин.

Алқисса андин сўнг Одилшоҳ Ғарибжонга кўнгил бериб бу сўзни айди

Болам, кўп бўлмагил маълул,
Ғамгин кўнглинг шод айлайин.

Ушбу сўзинг килдим қабул,
Қайғудин озод айлайин.

Шоҳ Аббос килса ситамни,
Бермас бўлса Шоҳсанамни,
Санго тунган дарду ғамни,
Сарингдин барбод айлайин.

Йиғламағил, кўп оҳ уриб,
Хизматингда кўл қовшириб,
Тожи тахтимни тошириб,
Дилимдин исбот айлайин.

Мудомо хизматингдаман,
Топулур бир зулфи суман,
Йўлларингда юз минг туман,
Ман бўлиб хайрат айлайин.

Эшит Одилшоҳнинг сўзин,
Ул Ҳасан шоҳнинг ёлғизин,
Шоҳ Аббос бермаса кизин,
Ўзимга домод айлайин.

Алкисса бу жавобдин сўнг Одилшоҳ Ғарибнинг қўлларидин тутиб, тахтидин тушиб ҳарамхонасига қараб равона бўлди, ичкари киргизди. Ғариб кўрса бир тахтнинг устида бир ночор ётибдурур. Юзлари заъфарондек сарғайган эрди. Ул тахт устида ётган ночор Ҳасан шоҳнинг синглиси эрди. Ҳасаншоҳ Бағлоддин кетгали ўн беш йил бўлиб эрди, ул бечора субҳи шом, балки алайхул лавом йиғлаюр эрди.

Ногоҳ кўрса саройга бир ўғлон келиб турур. Ул ночорнинг оти Ойпора эрди. Анда сўрдиким, эй шоҳ бу ўғлон ким турур? Подшо айди: бу йигит Динёрбакирдин келган эрмиш. Анда ул ночор айди: бу йигит на учун юзларига нарда тортиб турур? Ночор айди: пардани кўтаргил, мен бир юзингни кўрайин, деди. Андин сўнг подшоҳ айди: эй Ғарибжон, юзингдин пардани олгил, бу саройнинг одамлари ҳам бир-бир келиб сани кўрсинлар, деди. Эрса ўшал ерда Ғариб подшоҳга қараб бир сўз айди:

Аё шохим, эшит ушбу жавобим,
Юзим очсам кўшки алвон ўртанур.
Бир нигоҳ килсалар бошдин оёқа,
Сўзим айтсам ушбу макон ўртанур.

Сўзингизга жоним бўлсин садоға,
Кўрса мани ниҷча колур балоға,
Агар сайрон этиб кезсам ман боға,
Мани кўрса боғи бўстон ўртанур.

Сўзласам, оғзимдин дурларни сочсам,
На яхшилар бирлан бошимни кўшсам,
Агар ман юзимдин пардани очсам,
Тутошиб ер бирлан осмон ўртанур.

Юзима боқолмас қайрилиб ҳар ким,
Ишқ ўтиға қуйиб-ёниб суягим,
Ман билманам якин келмас севдигим,
Бу дардимни кўрса дармон ўртанур.

Ҳеч ким келиб сўрмас манинг бу ҳолим,
Шоҳсанамдур манинг фикру хаёлим,
Ғариб айгур кўрмангизлар жамолим,
Жамолима ушбу жаҳон ўртанур.

Алқисса, андин сўнг Ғарибжон юзларидин пардани кўтариб олдилар. Ғарибнинг жамолини кўриб, ҳамма хайрон бўлдилар. Ул заифа ҳам тахтдин йиқилиб қолди. Бир замондин сўнг ҳушиға келиб, Одил подшоға қараб бир сўз айтиди:

Қайдин келган моҳитобон, гул юзли,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?
Лочиндек боқишли, хумоюн кўзли,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Ақлим хайрон бўлди жамолинг кўриб,
Сўрашдингму анинг бирла ўлтуриб,
Манинг бу жонима меҳрин эмдириб,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Ҳасаншоҳдин Ободондин қолғондай,
Алар ўлса бир ёдгор бўлғондай,
Гўё бир олмани икки бўлғондай,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Ўн беш йилдур Ҳасаншоҳнинг кетгани,
Бориб Байтуллони тавоб этгани,
Сирдошим йўқ эрур ҳолим айтгани,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Ҳасаншоҳ оғамдур шоҳу суворим,
Оғамдин -оғамдин бир ёдгорим,
Ўн беш йилдур манинг шул интизорим,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Қайдин келиб манго меҳрин эндирди,
Жондин ўтиб эрди айролик дарди,
Қайта бошдин Ойпорани куйдирди,
Бу меҳмонинг Ҳасаншоҳа не бўлур?

Алқисса, андин сўнг подшоҳ айди, ҳар на сўзни сўрасанг, ўзидин
сўрагил, жавоб берур деди. Эrsa Ойпора айди: эй йигит қайдин келиб қайга
борурсан? Асли зотингни айтгил, деди: анда Ғариб Ойпорага қараб бир сўз айди:

Мани сўрсанг Диёрбакир юртиндин,
Гулдек очилмайин сўлган Ғарибман.
Қонлар йиглаб айроликнинг дардиндин,
Бу шаҳри Бағдода келган Ғарибман.

Энди билмам Ёлғиз қайга борурман,
Юртиндин айрилган бир бечсраман,
Булбулдек тинмайин гулзораман,
Қушдек қафас ичра тушган Ғарибман.

Ложарам, бўлмишам акли хайронам,
Шому сахарларда зори гирёнам,
Дунёда бечора бир хонумонам,
Ман найлайн хонавайрон Ғарибман.

Бу дунёда бир фароғат кўрмаган,
Санам бирлан айшу ишрат сурмаган,
Меҳнат чекиб ҳаргиз роҳат кўрмаган,
Туганмас хасратда қолган Ғарибман.

Отам Ҳасан вазир, отим Ғарибдур,
Айролик азалдин манго насибдур,
Ҳижрон тиги юрагимни эзибдур,
Юрак бағри пора бўлган Ғарибман.

Алқисса, андин сўнг, Ойпора айди: эй Ғарибжон асли наслингни мундин
ҳам зиёдарок баён қилгил, деди. Эrsa Ғариб яна бир сўз билан асли-наслини баён
этиб Ойпорага қараб бир сўз айди:

Аслимни баён этсам,
Бечора Ғарибдурман.
Сиримни аён этсам,
Овора Ғарибдурман.

Ҳижрон чўлида қолган,
Ғам бирла расво бўлган,
Бағдода бугун келган,
Бечора Ғарибдурман.

Ман бўлмишам афтода,
Бу дард ила фарёда,
Кимга борайин дода,
Афтода Ғарибдурман.

Очилмади офтобим,
Хам бўлди қадди долим,
Билмам не кечар холим,
Бечора Ғарибдурман.

Элдин адашиб келган,
Ўтдай тошиб келган,
Ғамга улашиб келган,
Хайрона Ғарибдурман.

Отима Ғариб дерлар,
Тушди манго мушкуллар,
Қайда борурсан эллар,
Бечора Ғарибдурман.

Алқисса, андин сўнг Ойпора айди: мен ҳам бир ғазал айтайин, шояд асли

зотини мундин ҳам яхши баён қилгай деб, бир сўз айдилар:

Ҳар сўзларни дема сан манго муңча,
Эмди манго асли зотинг баён эт.
Сандин умидворман токи ўлгунча,
Тўғри сўзлаб асли зотинг баён эт.

Ўн беш йилдур манго айролик дарди,
Хижрон ўти мани жоним ўртади,
Магар сани манго олло юборди,
Манго бир - бир асли зотинг баён эт.

Ҳасаншоха манғзар қадди камолинг,
Ободона манғзар ҳусни жамолинг,
Жонимни ўртади қоши хилолинг,
Эмди манго асли зотинг баён эт.

Оғам Ҳасан шохдир, отим Ойпора,
Сан ҳам айтгил манго эй мохи пора,
Хуш келибсан ўғлон ушбу диёра,
Сўзла болам, асли зотинг баён эт.

Алқисса, андин сўнг Ғариб асли зотини баён этиб яна бир сўз айди:

Ҳасан вазир ўғли асли Бағдодли,
Эмди санго бир-бир баён айласам.

Санам эрди анда кўнглимнинг шоди,
Ета билмай неча фиғон айласам.

Манго Диёрбакирға етишмак хаёл,
Ҳасан вазир ўлди, колди мулки мол,
Бир ночор йиғлаюб колди Гулжамол,
Ман ҳам мунда охи фиғон айласам.

Оғам дейиб колди ёлғиз ночорим,
Ничик кечар мунда сабри қарорим,
Гумонадир манинг анда борарим,
Эмди мунда манзил макон айласам.

Отам айтиб эрди нури чироғим,
Боғи муродим ҳам боғи чарвоғим,
Алардин эшитмиш манинг кулоғим,
Ман ҳам бориб анда сайрон айласам.

Ҳасан вазир, Ободоннинг ўглиман,
Шоҳсанамнинг ваъдасина боғлиман,
То ўлгунча сийналари доғлиман,
Яна кўрмакчилигим гумон айласам.

Мунда турмоқликка йўқдур қарорим,
Шоҳ Аббоснинг кизи Санамдур ёрим,
Ғариб дер: Бағдода тушди гузорим,
Бир неча кун мунда макон айласам.

Алкисса, андин сўнг Одилшоҳ Ҳасаншоҳдин қолган Боғи муродни Ғарибға топшириб, ўзина берди. Эrsa Ғариб шул боғда қарор топди.

Ҳар жума куни подшоҳға саломға борур эрди. Алғараз, шу тарикада орадан уч йил ўтди. Аммо подшонинг бир кизи бор эрди. Отини Ҳилола пари дер эрдилар. Ғарибни шул қизға таъриф қилдилар. Ҳилола пари айди: ул бир мусофир бўлса, ман подшозода бўлсам, анго лойиқ эрмасман, агар хар ким мундин буёна айтсалар оғзига кўргошини куйдирурман, деди. Эrsa хеч ким дам ура билмас эрдилар. Ҳилола парининг бир қаниси бор эрди, зиёда суханвар эрди. Отиға Дастагул дер эрдилар. Бир куни харамға борди, харамнинг одамлари Ҳилола парини Ғарибжонға берсак муносибдур, дер эрдилар. Дастагул буни эшитиб келиб, бибисининг ўнгидан ўлтириб бир сўз айди:

Эй султоним, бугун бир сўз эшитдим,
Ғарибжонни сиза лойиқ кўрмишлар.
На сўз борин англаб, харарин топдим,
Нотавонни сиза лойиқ кўрмишлар.

Уч йил бўлди келган шаҳри Бағдода,
Боши оёқ яланг, пойи пиёда,

Мехмон бўлиб тушган боғу мурода,
Шул мехмонни сиза лойиқ кўрмишлар.

Бу ўлкада неча озодалар бор,
Яна ҳам бир неча шахзодалар бор,
Ул Диёрбакирдин келган хору зор,
Ҳар чўпонни сиза лойиқ кўрмишлар.

Ҳеч бир ниши бўлмас анинг ўзинда,
На сабабдин парда тутмиш юзинда,
Қонлар оқар эрмиш икки кўзинда,
Бағри қонни сиза лойиқ кўрмишлар.

Дастагул дер: аё эй, мохи пари,
Пинхон сўзлар эмди бўлди ошкора,
Отангиз-онангиз берса бечора,
Билмас ничик жонни лойиқ кўрмишлар.

Алқисса, андин сўнг Хилола пари Дастагул канизина қараб бир сўз
айди:

Дастагул, боғи муродға борсанго ёримни кўр.
Диёрбакирнинг элидин келган харидоримни кўр.

Биза лойиқми савлати, мохи тобондек талъати,
Ётарми биза давлати, бу нолайи зоримни кўр.

Яхшилаб бокғил юзини, ёнинида тургил бир замон,
Ўртада даллол ўлиб, хар йўқини, борини кўр.

Гар муносиб бўлса ул, жонимни қурбон айласам.
Кеча - қундуз бўйи узра зулфи зуннорини кўр

Ҳақ таоло бошим узра, қўйсалар давлат қуши.
Яхшилик бирла қўлимга, қўнса шунқоримни кўр.

Ман Хилолиға муносиб, бўлса анинг суврати,
Йўлида сарф айларам, дунёи бунёдимни кўр.

Алқисса андин сўнг Дастагул Ғарибжонни кўрмакка кетди. Ғарибжон
ҳар жума куни подшоҳға саломға борур эрмиш деб эшитди. Эrsa жума куни
Дастагул йўлға равона бўлди. Эrsa йўлнинг устинда занони мардон, кизу жувон
ўлтириб эрдилар. Алардин сўради: бу ерда нечук ўлтирибсизлар? Алар айдилар:
Диёрбакирдин келган шахзодаланинг хуснини томоша қилурмиз, подшоҳға саломға
бориб эрмиш, бизлар анинг учун ўлтириб турибмиз. Эrsa Дастагул ҳам шу ерда
ўлтириб эрди, бир неча замондин сўнг Ғариб ҳам ўтаверди. Эrsa ҳаммалар
жамолини кўриб, масту бекарор бўлдилар. Дастагул ҳам кўрди. Бир барно йигит
турур. Кўрганнинг ақли лол бўлур, кўрмаганлар хайрон бўлур. Кўнглида айди:

шабатта бу йигитни Ҳилола пари кўрса,асло бир замон кўйнидин чиқармас, ман буни бориб таъриф этайин деб, Ғарибнинг изидин олиб, юраверди. Орқасидин Ғарибжоннинг қадди коматини томоша қилиб, келур эрди. Ҳайрон бўлгонидин аёғидин бир пой кавушини туширди. Бир оёғида кавуш бирла Ҳилола парининг хизматиға борди. Ҳилола пари сўрди: Кўрдингму? Дастагул бибижон, сизга таъриф бирлан айтайин деб, беш калима сўз айтар бўлди:

Ногоҳон ман анинг кўрдим жамолин,
Қайси бир васфини баён айлайин.
Худо билур кўнглиндаги хәёлин,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Лаъли гавҳар эрур кокилин тори,
Йўлинда ўлтирур кўп интизори,
Акли ҳушим олди қадди рафтори,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Жамолин кўрмака олам гирифтор,
Йўлга бокиб ўлтирдилар интизор,
Мен ҳам они кўриб бўлдим бекарор,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Белина боғлабди заррин камари,
Бошина санчибдур тожи гавҳари,
Бибижоним мандин сўрсанг хабари,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Юзин кўрган замон ўзимдин кетдим,
Маст бўлиб тупроқға булғаниб ётдим,
Беҳуш бўлиб айтар сўзим унутдим,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Ўтган эрмиш аввал Юсуфу Канъон,
Андин сўнгра магар бўлса Ғарибжон,
Қоши кўзи дўнар ани минг алвон,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Дастагул дер, аё Ҳилола пари,
Оти Ғариб-Ҳасан вазир писари,
Айтиб адо бўлмас анинг дафтари,
Қайси бир васфини баён айлайин.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола пари Дастагулдин бу сўзларни эшитиб,
бекарору беором бўлиб, гойибона кўз солиб бир сўз айди:

Акли ҳушим олдинг келиб, Дастагул,
Бугун танда ширин жона ўт солдинг.
Эмди қарор этиб турмогим мушқул,
Азиз жисмим ногавона ўт солдинг.

Анинг бирла бир дам ўлтириб турмай,
Хизматинда анинг бир лаҳза юрмай,
Тоқатим йўқ эмди жамолин кўрмай,
Бу жонима ғойибона ўт солдинг.

Ман ўзим бормасам ёр ўтоғина,
То кўзим тушмаса ол яноғина,
Булбулдек қўнмасам гул япроғина,
Ман бир ночор ошикона ўт солдинг.

То кўрмасам анинг топмай қарорим,
Ошиқларнинг бўлмас номуси ори,
Ўта ёнсин боғу боғчанинг бори,
Эй Дастагул,бу макона ўт солдинг.

Барчалардин хизматингни ўтирдинг,
Бу хабарни манго келиб етирдинг,
Ҳилола парига бир ўт кетирдинг,
Бу жон бирла устихона ўт солдинг.

Алқисса бу сўзни тамом этгандин сўнг Дастагул ҳам бир сўз айди:

Сабр айласанг максудинга етарсан,
Тез етарсан, бибижоним, сабр айла.
Муродинга етиб даврон сурарсан,
Тез етарсан, бибижоним, сабр айла.

Кеча-қундуз сенсан манинг сирдошим,
Ҳоки пойинг бўлсин бу ғариб бошим,
Сандин ўзга йўқтур қавму қардошим,
Жондин ортиқ меҳрибоним, сабр айла.

Сабр айлаган киши ноумид қолмас,
Бесабр кистанар, ҳаргиз йўл бўлмас,
Якка худо берса кеч адо бўлмас,
Ман камина, сан султоним, сабр айла.

Билинг, сабр худойимнинг бир оти,
Санго бугун тушди ошиқлик ўти.
Овозинг булбулдек, тилларинг тўти,
Ширин макол, хушзабоним, сабр айла.

Етмиш йилдир сабр айлади ул Айюб,
Ўзинга айлади худойим маҳбуб,
Сабр айласанг сен ҳам топарсан матлуб,
Насихатдур, аё хоним, сабр айла.

Хуш этмишдир они бугун отангиз,
Йўқдур бу орада ҳаргиз хатонгиз,
Ё бугун, ё сабо бўлар никонгиз,
Дастагул дер: бибижоним, сабр айла.

Алқисса андин сўнг Ҳилола пари Дастагулга караб зор- зор йиглаб бир

сўз айди:

Кўрмагунча йўқтур тоби токатим,
Бор, Дастагул, ўзинг боғи мурода.
Мундин ўзга йўқтур санго хизматим,
Бор, Дастагул, ўзинг боғи мурода.

Ман кўрайин анинг ҳусни жамолин,
Манго десин кўнглиндаги хаёлин,
Тез етиргил манго анинг висолин,
Бор, Дастагул, ўзинг боғи мурода.

Ғойибона кўрмай бўлдим гирифтор,
Кўрмагунча мандин кетди ихтиёр,
Ани етиб манго зинҳор базинҳор,
Бор Дастагул, ўзинг боғи мурода.

Яхши хизматкорим сансан, Дастагул,
Ҳам номусим, орим сансан, Дастагул,
Сўзла, эътиборим сансан, Дастагул,
Бор, Дастагул, ўзинг боғи мурода.

Булбулнинг хаваси ғунча-гулдадур,
Гулнинг шавқи бирлан юз хаёлдадур,
Ҳилоланинг икки кўзи йўлдадур,
Бор, Дастагул, ўзинг боғи мурода.

Алқисса, андин сўнг Дастагул бибисига жавоб бериб, ул ҳам бир сўз айди:

Ман бугун боғи мурода,
Борайин десам борайин.
Юр, десангиз бу орада,
Юрайин, эмди юрайин.

Ман айтийин зикрингизни,
Кеча-кундуз шукрингизни,
Иккингизнинг фикрингизни,
Айтийин, эмди айтийин.

Бўл десангиз анга банда,
Ҳеч ихтиёр йўқдур манда,
Тургил, десангиз хизматда,
Турайин, эмди турайин.

Ман кизматинда субҳи шом,
Кўл қовшириб адаб икром,
Юр, десангиз манго мудом,
Юрайин, эмди юрайин.

Бу сўзимда йўқ килу қол,
Анда бордур юз минг хаёл,
Сўрасангиз андин ахвол,
Сўрайин, эмди сўрайин.

Дастагул дер: аё хоним,
Ҳеч ғам ема меҳрибоним,
Бер десангиз анга жоним,
Берайин, эмди берайин.

Алқисса, андин сўнг, Дастагул боғи мурода бориб, Ғарибнинг ёнида турди, эрса Ғарибжон Дастагулга қараб жавоб бериб, бир сўз айди:

Сан айла манго изҳор,
Бу ера ничик келдинг?
Айтгил сўзинг эй ночор,
Бу ера ничик келдинг?

Сан бекора келмассан,
Ҳеч кимдин уялмассан,
Изҳор эта билмассан,
Бу жоя ничик келдинг?

Бир ўта туташдингму,
Ё йўлдан адашдингму,
Ё ишка соташдингму,
Бу жоя ничик келдинг?

Мастонамисан билмам,
Афсонамисан билмам,
Девонамисан билмам,
Бу жоя ничик келдинг?

Оғима Ғариб дерлар,
Тушди манго мушқуллар,
Таъна айламанг эллар,
Бу жоя ничик келдинг?

Аmmo бу сўздин сўнг Дастагул ҳам Ғарибжонга караб бир сўз айди:

Аё дилбар, мани сўрсанг,
Сани зоринг бўлиб келдим.
Келибман эмди ўлдирсанг,
Гирифторинг бўлиб келдим.

На келмишдир хаёлингга,
Етарманми висолингга,
Сани хусси жамолингга,
Харидоринг бўлиб келдим.

Санинг йўлингга саргардон,
Қабул этсанг, аё султон,
Худойим айласа фармон,
Умидворинг бўлиб келдим.

Келибман бир гадодурман,
Ғариби бенаводурман,
На иш қилсанг ризодурман,
Хасу хоринг бўлиб келдим.

Эшит арзим, аё шохим,
Бугун бўлсанг меҳрибоним,
Қучоға кирмак армоним,
Вафодоринг бўлиб келдим.

Келибдур Дастагул ночор,
Манинг сандин умидим бор,
Сўзимни айласам изҳор,
Сани ёринг бўлиб келдим.

Алқисса Дастагулнинг бу сўзидин сўнг Ғариб сипоғарлик билан
Дастагулга караб бир сўз айди:

Кўп сўзладинг, эй беадаб,
Кетгил, йўлингдин қолмагил.
Ўз лойиқингни қил талаб,
Кетгил, йўлингдин қолмагил.

Кетгин, кўзимдин бўл йирок,
Чикма йўлимга, юр ошок,
Аввал бир ўз шаклингга бок,
Борғил, йўлингдин қолмагил.

Сийнама солма доғи сан,
Турсанг манинг-ла ёғисан,
Билмам кимнинг кирноғисан,
Кетгил, йўлингдин қолмагил.

Бор ўзга ерга сол сўрок,
Шункора курдингми тузоқ,
Булбулга ҳеч етгайми зоғ,
Борғил, йўлингдин қолмағил.

Мен бир Ғарибу бенаво,
Дардима ҳеч топмай даво,
Қўп сўзладинг, эй беҳаё,
Борғил, йўлингдин қолмағил.

Алқисса, андин сўнг Дастагул ўз қўнглида айди: ман бу сўзни айтмаганим яхши эрди, қўп беалаблиқ қилдим деб, пушаймон қилиб Ғарибжонга қараб, Дастагул яна бир сўз айди:

Манинг бу сўзларим хатога кетди,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.
Ғойибона ақли хушин етирди,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.

Анинг ишин бориб қилсанг қушойиш,
Қушойиш қилмасанг мушқул бўлар иш,
Билсанг манинг сўзим эрди азмойиш,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.

Ани билсанг паризоднинг ўзидур,
Манинг айтган сўзим унинг сўзидур,
Ани сўрсанг Одилшоҳнинг қизидур,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.

Сиза тушди ул парининг хаёли,
Кўзина кўринмас дунёнинг моли,
То боргунча анинг не кечар холи,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.

Сан боргунча анинг кўзи йўлдадур,
Пора-пора қўнгли юз хаёлдадур,
Ҳарна ихтиёри Дастагулдадур,
Сизни келсин, деди Ҳилола пари.

Алқисса андин сўнг Ғариб айди: ман бормасман. Агар борман Шохсанам деган ёрим бор, ул маннан юзини ўгиради, манго тавалло қилма, деб бир сўз айди:

Эшитгил, Дастагул, эмди манинг ҳам оҳу зорим бор,
Кеча-кундуз фироқинда на сабру на қарорим бор.

Сахарлар ёд этиб йиғлар, ёкасин чок этиб хар дам,
Юрак-бағри кабоб ўлган манинг бир ёдгорим бор.

Шоҳ Аббоснинг кизи дерлар, эшитсанг Шоҳсанам отлиг,
Мап хам тинмай Санам дерман дилимда то мадорим бор.

Ки уч йилдур жудолурман, кетай найлай Санамжондин,
Кетарман ул вафодори кўрарман деб хуморим бор.

Ғариб бечоранинг ҳодин бориб айтғил Ҳилолаға,
Умидин узсин ул мандин, Санам отли нигорим бор.

Алқисса, андин сўнг Дастагул ман нега Ҳилола парини бир таъриф
килиб кўрмайн, деб Ҳилола парини таъриф килиб бир сўз айди:

Эй Ғарибжон, Ҳилоланинг жамолин,
Кўрсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.
Дона-дона холлари ол ёноқда,
Кўрсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.

Булбул сайрар гул очилган боғинда,
Шахду шакар эрур ол ёноғинда,
Сайрон этиб Ҳилоланинг боғинда,
Кўрсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.

Бориб кучсанг анинг нозик белини,
Сўрсанг эди анинг шакар тилни,
Сайрон этиб анинг тоза гулини,
Терсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.

Окил эрсанг тегма анинг юзина,
Бориб кўлинг солғил нозик бўйнича,
Ғарибжоним, Ҳилоланинг кўйнича,
Кирсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.

Дастагул дер, анинг боғи бўстони,
Зарафшондир анинг кўнги айвони,
Агар бориб анинг бирла давронни,
Сурсанг, кечар эрдинг Санам ёрингдин.

Алқисса, андин сўнг Ғарибжон Дастагулнинг бу сўзгина койиниб, бу
таърифларинг бирлан бормасман. деб бир сўз айди:

Бул таъриф бирла Дастагул,
Борманам, харгиз борманам.
Мангё бу иш лозим дейил,
Борманам, харгиз борманам.

Хамма бир худога банда,
Хар ким йиғлар ўз динида,
Эмди ман Бағдод элинда,
Турманам, асло турманам.

Борманам анинг боғина,
Бош урманам оёғина,
Ҳилоланинг кучоғина,
Кирманам, харгиз кирманам.

Ҳакнинг саноси дилинда,
Эрта кеч кўзим йўлинда,
Бош кўтариб бу элинда,
Юрманам, эмди юрманам.

Ғариб ошиқ билмас ўзин
Билса ҳам айтур ҳақ сўзин
Санамдин ўзганинг кўзин
Кўрманам, эмди кўрманам.

Алқисса, андин сўнг Дастагул Ғарибжонга сиёсат этиб, гоҳ хушомад бирлан бир сўз айди:

Эй Ғарибжон, мунча сўзлар демагил,
Борганинг яхшидур ишорат била.
Манинг бу сўзимни хазил билмагил,
Борганинг яхшидур сиёсат била.

Боғи сафо анинг манзил макони,
Тамоми зарафшон кўшкки айвони,
Бўлсанг Ҳилоланинг азиз меҳмони,
Солгур юз минг алтон қиёмат била.

Ҳоло яхши сўзлар бирла юрмасанг,
Мани ушбу сўзларима кирмасанг,
Манинг бирла бугун ҳамроҳ бормасанг,
Борурсан ничча минг аломат била.

Келарлар устинга ничча минг кизлар,
Ҳар кайсиси билган сўзини сўзлар,
Ўлтирурлар ничча соҳиб тамизлар,
Бормайин кўймаслар ривоят била.

Алқисса, андин сўнг Ғарибжон хайрон бўлиб на чора килуричи билмай бир сўз айди:

Эй Дастагул, манго мунча сўз дерсан,
Ман бу савдоларга туша билмадим.

Санам отли гул ёримдин айрилиб,
Ўзга ёра бошим кўша билмадим.

Диёрбакирдадур кўнгил мухтожим.
Моли мулким анда ҳам тахту тожим,
Худо тақдир этса йўқдур иложим,
Хакнинг тақдиридин кеча билмадим.

Ман Бағдод элинда, Шохсанам анда,
Бошим йўлиндалур бўлсам ҳар қанда,
Расул а уммагман, худога банда,
Ўз феълимдин ўзим оша билмадим.

Уч йил йиглаб юриб ўтди овкатим,
Бу ўлкада кима айтай бу додим,
Илож эта билмам йўқдур қанотим,
Болу парим йўқдур уча билмадим.

Манинг кўзим анинг интизоридур,
Банд айлаган зулфларининг торидур,
Шохсанам Ғарибнинг севар ёридур,
Ўз ёримдин ўзим кеча билмадим.

Алқисса, андин сўнг Дастагул айди: эй Ғарибжон, Шохсанам деб ани мунча айтурсан, ани бир таъриф қилгил, биз ҳам эшитали, деди. Эrsa Ғарибжон Шохсанамни таъриф қилиб бир сўз айтғони, Дастагул ҳам Хилола парини таъриф қилиб иккисини савол - жавоб айтишғони бул турур:

Ғариб : Анинг васфин санго баён айласам,
Бу хусни латофат Шохсанамдадур.
Қайси бирин айтиб аён айласам,
Ҳамма яхши саодат Шохсанамдадур.

Дастагул: Ғарибжоним, ман ҳам бир сўз деяйин,
Ширин-шакар сўзлар Хилолададур.
Ман ҳам санго билганимни сўзлайин,
Турфа оху кўзлар Хилолаладур.

Ғариб: Дастагул, ман айтсам бошлин оёғин,
Олма занахдонни, сиймин сакоғин,
Гоҳи кўзин қоқиб, гоҳи қапоғин,
Бу имо-ишорат Шохсанамдадур.

Дастагул: Ғарибжоним, ман ҳам этсам ишорат,
Мунча ноз айламак санго на ҳожат,
Фаҳм айласак кўлда бордур шарофат,
Кўп соҳиб тамизлар Хилолаладур.

Ғариб: Дастагул, бу сўза колурсан хайрон,
Кеча-кундуз тилар худодин имон,
Сахарларда туриб ёд этар қурьон,
Мудома тиловот Шохсанамдадур.

Дастагул: Ғарибжон, сен мунча сўзлар деярсан,
Шохсанамдин кўп ўртаниб куярсан,
Агар кўрсанг Шохсанамдин кечарсан,
Мохитобон юзлар Ҳилолададур.

Ғариб: Эй Дастагул, савдо тушар бу сарга,
Келибдурсан ихтиёринг кетарга,
Бетахорат босмас оёгин ерга,
Озодалиқ мудом Шохсанамдадур.

Дастагул: Ғарибжоним, борсанг ул боғи сафо,
Қудликинга келур минг хил Ҳурлико,
Истаган созларинг чалурлар анда,
Юз минг алвон созлар Ҳилолададур.

Ғариб: Дастагул, айтурсан сози суҳбатинг,
Ёлгончи дунёда айшу ишратинг,
Қалбиға солибдур ушбу одатинг,
Теат-ибодатлар Шохсанамдадур.

Дастагул: Ғарибжон, эшитсанг неча гўзаллар,
Итыва бирлан ошнқ бағрин эзарлар,
Ҳофизлари ўқир байту газаллар,
Яхши хуш овозлар Ҳилолададур.

Ғариб: Кеча-кундуз кўймай ўқир намозин,
Худо деб ўтказмиш киш бирла ёзин,
Эй Дастагул, ҳеч ким билмас овозин,
Яхши хуш кироат Шохсанамдадур.

Дастагул: Эй Ғарибжон, санго айтийин жавоб,
Тахт узра ўлтирур мисоли офтоб,
Баъзи атлас кияр, баъзиси кимҳоб,
Турлук нозанинлар Ҳилолададур.

Ғариб: Эй Дастагул, кўрсанг колурсан хайрон,
Олгиндин ясалган кўшки зарафшон,
Бир неча канизлар ёнинда кезон,
Гулнихолдек улфат шохсанамдадур.

Дастагул: Эй Ғарибжон, анинг очилган бахти,
Тиллодин безалган тож ила тахти,
Кўрсангиз паризод онаси сахти,
Оху кўз канизлар Хилолададур.

Ғариб: Ғариб айтур: онсиз жонни нетайин,
Энди Днёрбакир йўлин тутайин,
Худо рўзи килса санго етайин,
Жон ҳамда шарофат Шохсанамдадур.

Дастагул: Дастагул дер: борсанг-олтин кумушлар,
Алвон-алвон, турлук-турлук емишлар,
Богинда булбуллар, ҳам тўти кушлар,
Юз минг турфа нозлар Хилолададур.

Алкисса, андин сўнг Дастагул кайтиб кетди, Хилола парининг хизматиға борди. Хилола парини кўрса икки кўзи йўлда, Дастагулни кўрган замон сўз сўраб, савол этди, беш калима сўз айтар бўлди:

Не кетурдинг манго эй номехрибоним, Дастагул,
Тезроқ бергил, жавоб сен жонажоним, Дастагул.

Ақли хушим колмади икки кўзим йўлга бокиб,
Бер хабарингни сен эй рухи равоним, Дастагул.

Сан кетибсан ўлтирибман мунгазир йўлга бокиб,
Сан билурсан ушбу кун сирри нихоним, Дастагул.

Хар қачон келса манго бошим анинг йўлиндадур,
Бизни деб келгаймикан ул мехрибоним Дастагул.

Ман Хилолиға Ғариб, хар на деса айтгил манго,
Ғойибона кўрмайин ул танда жоним Дастагул.

Алкисса андин сўнг Хилола пари айди: эй, Дастагул Ғарибжон санго хар нечук сўз айтгон бўлса манго бир-бир баён қилгил, деди. Эrsa Дастагул бибисига қараб бир сўз айди:

Аё жоним, бу сўзлара қулоқ сол,
Ман Хилола дедим, ул Санам деди.
Анинг сўзинда йўқ ҳеч бир қилу қол,
Ман Хилола дедим, ул Санам деди.

Ғарибжоннинг юз хаёли бор эркан,
Санам отли дил кушойи бор эркан,
Кўрдим ани анча ҳоли бор эркан,
Ман Хилола дедим, ул Санам деди.

Кўйсангиз кетарман деди бош олиб,
Урар эрди сийнасина тош олиб,
Ёри учун йиғлаб кўза ёш олиб,
Ман Ҳилола дедим, ул Санам деди.

Хайрон колдим анинг эътиқодина,
Аввалдин ёнмишдир ишқнинг ўгина,
Санам отли ёри тушиб ёдина,
Ман Ҳилола дедим, ул Санам деди.

Эшитсангиз Дастагулнинг сўзини,
Бориб кўринг, Ғарибжоннинг ўзини,
Ўпса арзир оёғининг тўзини,
Ман Ҳилола дедим, ул Санам деди.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола пари Дастагулдин бу сўзни эшитиб, ўзи бетокат, беором бўлиб, зор-зор йиғлаб Дастагулга қараб бир сўз айтиди:

Ҳеч ким бу хизматим битказа билмас,
То ўзим бормасам ёр маконина,
Максудима манн етқара билмас,
То ўзим бормасам ёр маконина.

Бошин кўйиб ётгон турғонча бўлмас,
Турғон оёқ бирлан юрганча бўлмас,
Эшитган кўз бирлан кўрганча бўлмас,
То ўзим бормасам ёр маконина.

Яхши бирла ёмон тонгла сайланур,
Ўзин билган бу дунёдин шайланур,
Билсанг кимни кимдин боши айланур,
То ўзим бормасам ёр маконина.

Токи кон ютарман боғи сафода,
Кун-кундин ҳасратим бўлди зиёда,
Машаққатлар чекиб пойи пиёда,
То ўзим бормасам ёр маконина.

Эмди мани бормаи турмоғим мушкул,
Ҳилола дер ҳаққа қилиб тавакқал,
На илож айласин ёлғиз Дастагул,
То ўзим бормасам ёр маконина.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола пари қирқ қаниз бирла Дастагулни бош қилиб, йўлга равона бўлдилар. Йўлда қирқ қанизнинг йиғирмаси сочининг бир ёнини кўтариб, гоҳ ул йиғирмаси бир тарафини кўтариб, Дастагулнинг қўлинда олтиндин бўлган соябонни Ҳилола парининг бошига тутиб, борур эрдилар.

Алқисса Ғарибжоннинг бўлатурғон дарвозасига бориб турдилар. Эrsa Хилола пари айди: эй Дастагул сан Ғарибжондин хабар ол, деди. Эrsa Дастагул Ғарибжоннинг ёнига бориб, хизматинда туриб, беш калима сўз айтар бўлди:

Ғарибжоним, эмди санинг шаънинга,
Тўза билмас ўлғон Хилола келди.
Аввалдин ман келдим сенинг ёнингга,
Тўза билсанг ўлғон, Хилола келди.

Боллар бериб шахду шакар тилини,
Қирк канизак олиб соғу сўлини,
Алифдек комати, нозик белини,
Куча билсанг ўлғон, Хилола келди.

Тилло, кумуш, лаъли маржон бошинда,
Кўп шахзода кизлар анинг қошинда,
Санинг учун ёнар ўтнинг ичинда.
Тўза билсанг ўлғон, Хилола келди.

Ишонманинг Дастагулнинг сўзина,
Кўзинг тушар анинг оху кўзина,
Гапинг бўлса айтгил эмди ўзина
Тўза билсанг ўлғон, Хилола келди.

Алқисса андин сўнг Ғарибжон сўзламади. Ерга караб ўлғирди. Эrsa Дастагул чикиб Хилола парига айди: эй биби тез кира кўринг, шул вақт Ғарибжон танҳо ўлғириб турур. Борсангиз яхши бўлур, кўп ўлтурманг, деди. Эrsa Хилола пари айди: эй, Дастагул ман бежавоб борсам беадаблик бўлмасин, бориб, манинг сўзимни Ғарибжонга ўзинг айтгил, деди. Эrsa Дастагул хуш бўлғай, деб Ғарибжонга бориб бир сўз айди: ул ҳам жавоб бериб, иккиси айтишди:

Дастагул: Ғарибжоним, ташқарида интизор,
Чик ташқари, келди Хилола пари.
Санинг учун танда жони бекарор,
Чик ташқари, келди Хилола пари.

Ғариб:

Бор Дастагул, еткур манинг сўзимни,
Ман чикманам анга қайтсин ул пари.
Санамдин ўзгага кўзим солманам,
Ман чикманам, анга қайтсин ул пари.

Дастагул ташқари чикиб айди:

Бориб дедим анга айтган сўзингни,
Бибижоним, айтган хар бир сўзингни.
Еткурдим ман айтган хар пайғомингни,
Бибижоним, бормам, деди Ғарибинг.

Ҳилола:

Ғойибона қолдим ман оху зора,
Бир мурувват килсин ман бекарора,
Тараххум айласин манман бечора,
Бизни кўрмак учун чиксин Ғарибим.

Дастагул:

Ғарибжон, бир гули раъно келибдур,
Эшкинга комати зебо келибдур,
Сани деб ошики шайдо келибдур,
Чикиб кўрсин, деди Ҳилола пари.

Ғариб:

Мани деб бўлмасин ошики шайдо,
Бу бекарорликда анга на пайдо,
Бу орада хожат бермас тавалло,
Ман анга чикманам, кетсин ул пари.

Дастагул:

Аё жоним, хизмагингда югурдим,
Қайта-қайта анинг ёнина бордим,
Санинг учун оёгина бош урдим,
Қайтаверсин, бормам, деди Ғарибинг.

Ҳилола:

Эшигина зори гирён келибман,
Тилим лолу ақлим хайрон келибман,
Интизорман бағри бирён келибман,
Бизни кўрмак учун чиксин Ғарибим.

Дастагул:- Ғарибжоним, харидоринг келибдур.

Кўзи йўлда интизоринг келибдур,
То ўлгунча умидворинг келибдур,
Чиқ ташқари, келди Ҳилола пари.

Ғарибжон: Эй Дастагул, кўп сўзламак на хожат,

Ғофил эрсанг, сўзинг эрур ишорат,
Бу ишнинг охири бўлур кабоҳат,
Ман чикманам, эмди қайтсин ул пари.

Дастагул:

Эй бибижон, мундин умид узарсан,
Иложинг йўк бу ўтлара тўзарсан,

Келур деб номани мунча ёзарсан,
Қайтаберсин чикмам, деди Ғарибинг.

Ҳилола:

Ҳилола дер, чикмас бўлса бу замон,
Бу ишнинг охири бўлур пушаймон,
Аста фор айларам бўлмасин туғён,
Бизни кўрмак учун чиксин, Ғарибим.

Дастагул:

Дастагул дер: Ғариб, бормасанг бўлмас,
Чикиб анинг юзин кўрмасанг бўлмас,
Худойим хохласа кўрмасанг бўлмас,
Чикиб кўрсин, деди Ҳилола пари.

Ғариб:

Ғариб айтур, худо килса фармони,
Йўқ турур бандада зарра армони,
Ўлтирмасанг мунда соат замони.
Ман чикманам кетсин, қайтиб ул пари.

Алқисса, Ҳилола пари Ғарибжонга шунингдек зорлик қилди, асло бўлмади, бир сўздин бошқани айтмади, эрса Ҳилола пари қирк канизи бирлан соғу сўлинда, ўзи ериндин туриб, Ғарибжон келмаса биз борамиз деб, саллона-саллона, мастона-мастона оёқ босганинда юз минг ёна бурилиб, қирк канизининг орасинда сарвлай товланиб, мисоли юлдузлар орасинда ой тургандек борур эрди. Эрса Ғарибжонни кўргач, товланиб, кўзларини сузиб, юз минг турлук ишва-ноз бирлан Ғарибжоннинг ёнина, одобу икром бирла бориб туриб, беихтиёр бўлиб, бугун ҳар на десам, айб этма, Ғарибжон деб бир сўз айдилар:

Мани оху афғонимни,
Куйдириб устихонимни,
Бу жисми нотавонимни,
Ўтларга солган санмисан?

Келибсан шаҳри Бағдода,
Етарсан мақсад -мурода,
Эшитдим сизни шахзода,
Ул шоҳи жаҳон санмисан?

Сани дерлар манго ошиқ,
Ман бўлайин санго маъшук,
Кошинг ёйдур, кииригинг ўк,
Ғамзаси пайкон санмисан?

Манинг ўтим таскин ўлса,
Душманларим ғамгин ўлса,

Худо биза рўзи килса,
Соҳиби даврон санмисан?

Кўрсангиз булбул тозани,
Кезсангиз боғи сафони,
Ҳилола пари меҳмони,
Бўлган Ғарибжон санмисан?

Алқисса, бу сўзларни айтгандин сўнг Ғарибжоннинг ёри Шохсанам киз ёдига тушиб бир сўз айди:

Уч йил ўлди анинг учун куярман,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.
Ишк ўгина ёниб бўлдим хокистар,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.

Санамдин ўзгага тушмасин кўзим,
То таңда жоним бор бир эрур сўзим,
Ҳар кишига сарғаймасин гул юзим,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.

Йиқилмишам, тутмангизлар кўлимни,
Адашмишам, кўрсатманглар йўлимни,
Ҳижрон ели совурмишдир кулимни,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.

Сийнам узра доғлар кўйганим етар,
Уч йил бўлди жондан тўйганим етар,
Санамнинг дардидин кўйганим етар,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.

Фалакнинг гардиши манго бокмайин,
Ғариб айтур ўз жонима бокмайин,
Санамнинг оташи мандин чиқмайин,
Яна ўтга солма, Ҳилола пари.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола пари Ғарибжонга караб, кўнгил бериб, бир сўз айди:

Ғарибжоним, гам емагил,
Санам ёринг ман бўлайин.
Ани кўйиб, мани дегил,
Санам ёринг ман бўлайин.

Шохсанам Диёрбакирда,
Анинг учун қолма дарда,
Ўлгулча бўлсак бир ерда,
Санам ёринг ман бўлайин.

Ғарибжон, кўйгил кўп сўзни,
Қабул айланг, эмди бизни,
Ман ҳам бир подшонинг кизи,
Санам ёринг ман бўлайин.

Шоду хуррам ўйнаб-қулай,
Қўлимни бўйнингга солай,
Ҳилола дер: Санам бўлай,
Севар ёринг ман бўлайин.

Алқисса, андин сўнг Ғариб Ҳилолага қараб, санингдек юз паризод бўлса
ҳам Шохсанам бўла олмас, деб бир сўз айти:

Кўп сўзладинг аклинг чошиб,
Сандин Шохсанам бўлурму?
Магар келибсан адашиб,
Сандин Шохсанам бўлурму?

Бир ёшинда юз кўришмин,
Тенг ўлтириб, тенг туришмин,
Икки ёшда ховорлашмин,
Сандин Шохсанам бўлурму?

Уч ёшинда ўйнаб кулмай,
Бир- бировга кўшилишмай,
Тўрт ёшинда қувалашмай,
Сандин Шохсанам бўлурму?

Беш ёшинда қўл солишмай,
Лаблариннан бўса олмай,
Олти ёшда кўшилишмай,
Сандин Шохсанам бўлурму?

Етти ёшда боғ кезмаган,
Бир мактабда хат ёзмаган,
Ғарибдин умид узмаган,
Сандин Шохсанам бўлурму?

Алқисса, андин сўнг Ҳилола париға сандин Шохсанам бўлурми дегани
каттиқ келиб, Ҳилола пари Ғарибжонга ёлвориб яна беш калима сўз айтар бўлди:

Бағдод ўлкасинда лаврон сурали,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.
Жон борича ўйнаб- кулиб юрали,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Бу дунёда санго мол керак бўлса,
Юзда дона-дона хол керак бўлса,

Лабда шахду шакар бол керак бўлса,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Мунда санго боғи бўстон керакса,
Манинг каби чашми мастон керакса,
Тилло кўшкли касри айвон керакса,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Санго бўлсин манинг жоним тасаддук,
Азиз жисмим нотавоним тасаддук,
Моли мулким хону моним тасаддук,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Диёрбакир борсанг расво бўлурсан,
Мунда юрсанг жоним ўйнаб кулурсан,,
Бағдод ўлкасина подшо бўлурсан,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Тоза боғим сан гулзори бўлурсан,
Барчанинг дардина даво бўлурсан,
Ҳилола парининг ёри бўлурсан,
Ғарибжоним, Шохсанамдин кеч эмди.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола парининг бу сўзгина Ғарибжоннинг қаҳри
келиб, Ҳилола париға қараб бир сўз айди:

Танимда жоним бординча,
Шохсанамдин кечарманму?
Бошим йўлинда ўлинча,
Севар ёрдин кечарманму?

То азроил келмагунча,
Танимдин жон олмагунча,
Жасад бекор бўлмагунча,
Гул Санамдин кечарманму?

Гул юзларим сўлмагунча,
Лаҳад ичра солмагунча,
Кўзимга хок тўлмагунча,
Шу дилдордин кечарманму?

Кишан уриб оёғима,
Ўртаниб дард ила ғама,
Сани олиб қучоғима,
Шохсанамдин кечарманму?

Ғариб ошик ёниб-қуйиб,
Сийнасина доғлар қуйиб,

Сендек беҳаёни севиб,
Шоҳсанамдин кечарманму?

Алкисса, андин сўнг Ғарибнинг айтган сўзиға Хилола парининг қаҳри келиб, Ғарибжонға беш юз камчи уриб, ўлимга буюрди, Дастагул гуноҳини тилади. Аммо Ғариб ўзидин кетди. Кўн замондин сўнг ўзина келиб, кўзини очиб, Дастагулни кўриб, эмди хўсториш сансан, деб бир сўз айди:

Бу ўлкада, эй Дастагул,
Ман ўлганда сан йиғлагил.
Бўлди маннинг холим мушқул,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Бошимнинг устина келгил,
Қўлингни бўйиниқа солгил,
Қиёматлик опам бўлгил,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Агар етса манго қазо,
Бечора деб қилгил даво,
Ҳеч ким тутмас манго азо,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Бу дунёдин бўлсам хато,
Манинг рухим бўлур гадо,
Йўқтур манда ота-она,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Манинг учун ёниб-қуйиб,
Бир бечора бекас дейиб,
Ҳар замон сочингни ёйиб,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Сўлса гар умримнинг гули,
Манго етса қазон ели,
Йўқтур манда опа-сингил,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Бу ўлкада ёлғиз бошим,
Ҳеч ким олмас дегра-дошим,
Йўқ маннинг қавму қардошим,
Ман ўлганда сан йиғлагил.

Мани ўлдирса ул золим,
Ғарибман, на кечар холим,

Йўқдур манинг Гулжамолим,
Ман ўлганда сан йиглагил.

Алкисса, андин сўнг Ғарибжон Дастагулга бу сўзларни айтгандин сўнг,
Дастагул айди: эй, бибижон, Ғарибжона мунчалли азоб берманг, деди. Эраса
Ҳилола пари айди: эй Ғариб, манинг бирла бўлмасанг, сани ўлдирурман, деди.
Эраса Ғариб айди: Мани ўлдирсанг ҳам сани қабул қилмасман, деди. Эраса яна
Ҳилола парининг қаҳри келиб, канизларина буюриб, оёғларидин судраб ура
бердилар. Эраса Ғариб уч мартаба ўзидин кетиб, яна ўзига келди. Кўзини очиб
караса, Ҳилола парининг кўзлари жаллоднинг кўзларидек қизариб турур. Шул
вақтда Ғариб бечора кўрқканидин Ҳилола парига қараб бир сўз айди:

Қошинг меҳроби урди жона чопди,
Кўзинг қофирмудир имона чопди.

Хатти холинга бисмилло ёзилмиш,
Ул бориб гаровга шайтона чопди.

Қошинг шамшири етгач бир нафасда,
Совутни йиртибон қалқона чопди.

Саннинг қирпикларингнинг юз ўқи бор,
Анинг ҳар қайсиси бир ёна чопди.

Бир ўти ўтибон шаҳри Яманга,
Бириси борибон Болқона чопди.

Ничча ўқинг ўтиб чўли биёбон,
Ниччаси боғ ила бўстона чопди.

Жамолинг барқ уриб ерни юзина,
Юзингни шуъласи осмона чопди.

Ғариб бечора ичмай давр оёгин,
Ушатди қосаи даврона чопди.

Алкисса, андин сўнг Ҳилола парининг қаҳри андек таскин бўлиб,
Ғарибжон Ҳилола парига қараб бир мухаммас ўқир эрдилар:

Эй Ҳилола, дунёда ҳеч кўрмадим сендек пари,
Ман сани тушимда кўрдим, етти ёшимдин бари,
Ничча бир кўздин ўтирдим ер юзинда хўблари,
Гашт этибон сайқал урдим ер юзини бир-бири,
Ушбу дунёга келиб ҳеч кўрмадим сендек пари.

Эмди сизга айтарам эй нозанин, сохибжамол,
Лабларингдин реза-реза тўкилур бол узра бол.,

Бу жахон богида йўқдур коматингдек навнихол,
Юсуфи сониймудурсан тўтигдек шаккар макол,
Ман бу дунёга келиб,хеч кўрмадим сендек пари.

Гашт этиб ҳарён кезиб,бир неча сахрони кезиб,
Сайр этиб бир неча тоғ ила дарён кезиб,
Бир ёни Гурлан, Вазир, Урганчу Хивани кезиб,
Чоржўй ҳам Қоракўл, шахри Бухорони кезиб,
Ёхти оламни кўриб хеч топмадим сендек пари.

Кўп вилоятни кезиб,бордим Эрону Исфохон,
Курду Гуржистонни кездим ҳам яна Мозандарон,
Ҳам юриб, Эрону Турон бордим яна Лутфижахон,
Кўрмаган ер қўймадим, ул Андижону Марғилон,
Ман бу дунёда кезиб, хеч топмадим сендек пари.

Чўлда Мажнундек бўлиб,сахролара кўйдим қалам,
Борса келмас йўл ила бордим яна боғи Эрам,
Бир замон шод ўлмадим,чекдим мудом ранжу алам,
Ростни айтсам қўлингга суя соломмас Шохсанам,
Ман бу дунёга келиб,хеч кўрмадим сендек пари.

Басра шахрини кезиб,бордим яна Шому Шариф,
Кўп вилоятларни кездим, ницца кунлар сарғариб,
Ҳам Самарқанд ўлкаси Акча шахринда юриб,
Бир неча кун гашт этиб шахри Шабистонда туриб,
Ман бу оламга келиб,хеч кўрмадим сендек пари.

Охири кўп ўртаниб,Бағдола келдим ман Ғариб,
Шукр этарман ушбу кун бўлдим висолингга насиб,
Эмди давронни худойим,айлагай бизга қариб,
Шукр этиб топдим нигорим бир худога ёлбориб,
Ман бу дунёга келиб, хеч кўрмадим сендек пари.

Алкисса, Ғарибжон бу сўзни айтгандин сўнг Хилола пари келиб
Ғарибжонни нозни ишва бирлан баданидаги жароҳатлариға малҳам кўйиб,
кўғариб юрдилар. Эrsa кизларнинг ҳам муроди бор эрди. Кошки Ғарибжоннинг
кўйини бизларга муяссар бўлса, биргина кучоклашиб ётсак деб орзу этар эрдилар.
Эrsa Хилола пари боғи сафога олиб боринглар, деб буюрди. Эrsa қанизлар боғи
сафога элтдилар.Хилола пари Ғарибжоннинг ёнинда туриб бир мухаммас ўкиди:

Ғарибжоним, кечир эмди, санго қилгон жафоларни,
Санго жабру ситам айлаб,ницца қилгон хатоларни,
Хағолар ўрниға қилсанг биза бугун атоларни,
Ғуноҳим тараҳхум қилғил, манингдек бенаволарни,
Агар оқил бўлсанг ол пири қомилдин дуоларни.

Хатодин бу ишлар бу дам кўпдур пушаймонлар,
Ани кўп ёдинго солма ғаниматдур бу давронлар,
Бошингдин ўргилай эмди санго курбон бўлсин жонлар,
Кўнгилни шоду хуррам кил, яна килма пушаймонлар,
Худойим еткурур эмди кўнгилда муддаоларни.

Худо еткурди эмди сан бугун бизга бўлиб меҳмон,
Киши меҳмонига килмок керакдур жонини курбон,
Ки ўлдирсанг ризодирман санинг олдингда эй жонон,
Яна хулқу малоҳат ичра сан хусн ахлига султон,
Кел эмди шоду хуррам кил, менингдек бенаволарни.

Манинг вайрона кўнглимни кел эмди сан иморат кил,
Ёмонлик айласа хар ким анго яхшилик одат кил,
Ки одам кўнглидур Каъба ани хардам зиёрат кил,
Худодин хар бало келса анго сабру қаноат кил,
Кўрибмусан эшикингда менингдек бенаволарни..

Ҳилолага Ғарибжони бугун меҳмони бўлдинг сан,
Азиз жонидин ортик яна бир жони бўлдинг сан,
Шикаста дардини эмди бугун дармони бўлдинг сан,
Кўнгил мулкни тахтини султони бўлдинг сан,
Кўрибмусан эшикингда менингдек бенаволарни.

Алқисса, Ҳилола пари бу сўзни айтгандин сўнг Ғарибжон ҳам бир беш
калима сўз айгар бўлдилар:

Ҳилола, ғам ема харгиз ки сандин ўзга ёрим йўқ,
Бу фоний дунёда ҳеч ки сандин ўзга ёрим йўқ,

Санго меҳримни кўйдим сидки ихлосим била дилбар,
Ман ҳам билдим бу жаҳонда сандин ўзга борим йўқ.

Ҳамма қавму қардошим отамнинг ўлкаси Бағдод,
Диёрбакир ўлкасинда манинг манзил маконим йўқ.

Санго айтай аё жонон,эшит сирри ниҳонимни,
Шоҳ Аббос илгина тушсам,ўларман ҳеч гумоним йўқ

Ғариб бечора айтибдур кўнгилда харна дардини,
Ки сандин ёширур харгиз манинг сирри ниҳоним йўқ.
Алқисса андин сўнг Ҳилола пари ҳам Ғарибжона қараб бир сўз айди:
Диёрбакир борсам,мудом деярсан,
Ғарибжоним,бу сўзингга инондим.
Гунча каби очилмайин сўларсан,
Ғарибжоним, бу сўзинга инондим.

Диёрбакирда йўк маконим дерсан,
Кўрса тириклигим гумондир дерсан,
Ўларман ҳеч йўқдур гумоним дерсан,
Ғарибжоним,бу сўзинга инондим..

Шох Аббосдир менинг душманим дерсан,
Шох Аббос ҳеч бермас омоним дерсан,
Мусофирлик юрти ёмондур дерсан,
Ғарибжоним,бу сўзинга инондим.

Диёрбакирда йўк ҳаёлим дерсан,
Борсам нечук кечар бу ҳолим дерсан,
Онам-синглим бир дил кушойим дерсан,
Ғарибжоним,бу сўзинга инондим.

Ҳилола дер: хуш келибсан Бағдода,
Бунда кўп хурматинг бўлар зиёда,
Эмди билдим ёлғон сўз йўк орада,
Ғарибжоним,бу сўзинга инондим.

Алқисса, андин сўнг Ҳилола парининг кўнгли шодмон бўлиб
ўлтирди.Андин сўнг Дастагул подшоға бориб бир ғазал айтгани бу туруп:

Аё шохим, бу сўзима қулоқ сол,
Булбул кўнди Ҳилоланинг боғина.
Минг алвон тил бирлан бўлубон хушҳол,
Парвоз этиб кўнди гул бутоғина.

Аё шохим, сирим баён айлайин,
Ҳарна борим санго аён айлайин,
Эмди санго билганимни сўзлайин,
Қулоқ сол, бу сўзнинг бош-оёғина.

Сиз ҳам бирга томошага борсангиз,
Сайрон этиб томошани кўрсангиз,
Ё борсангиз,ё хушхабар берсангиз,
Озор етишмасин гул япроғина.

Гул ишкидин булбул минг алвон сўзлар,
Орзу армон бирлан бир-бирин кўзлар,
Томошаға чикиб бир неча кизлар,
Сиз зулфин тўкиб ол яноғина.

Худонинг тақдири то азал кунда,
Ҳилола, Ғарибга ман ўзим банда,
Кеч-кундуз ман анинг хизматида,
Дастагул бош кўймиш из тупроғина.

Алқисса Дастагул бу ғазални айтқандин сўнг подшоҳ ҳам Дастагулга караб бир сўз айди:

Ғариб бирла бугун Ҳилола пари,
Ҳарна иш қилсалар ижозат бердим.
Бор Дастагул, ўзинг айтгил сўзларни,
Ҳарна иш қилсалар ижозат бердим.

Аларга еткурғил биздин саломи,
Ёзилгон азалда кудрат каломи,
Олло тақдирини бузмак бўларми,
Ҳарна иш қилсалар ижозат бердим.

Мулла, муфти, беғу девон келсинлар,
Ҳазинадин моли дунё олсинлар,
Ҳилолани Ғарибжона берсинлар,
Ҳарна иш қилсалар ижозат бердим.

Однлишоҳ дер, бугун бердим ижозат,
Аларга қилсинлар турли зиёфат,
Ҳилола Ғариба бўлсин ҳамсухбат,
Ҳарна иш қилсалар ижозат бердим.

Бу сўздин сўнг Дастагул Ғарибжона караб, ҳам севинч ҳам рашк бирла бу сўзни айди:

Очилди Ғарибнинг бахти,
Муборак бўлсин тўйинг!
Солинглар тиллодин тахти,
Муборак бўлсин тўйинг!

Жавоб бердилар отангиз,
Бугун охшомдур енгангиз,
Йўқдур эркан хатонгиз,
Муборак бўлсин тўйинг!

Ҳазина эҳсон қилдилар,
Душманинг йиғлаб келдилар,
Қозни никоҳ қилсун дедилар,
Муборак бўлсун тўйинг!

Эшитди оху зорингни,
Бер эмди йўқу борингни,
Олғил қужока ёрингни,
Муборак бўлсин тўйинг!

Ўзимни койим чоклатдинг,
Чамандин гуллар боғлатдинг,
Дастагулни кон йиғлатдинг,
Муборак бўлсун тўйинг!

Алқисса, бул сўз тамом бўлгондин сўнг Хилола парини Ғарибжона тўй-томоша қилиб бердилар. Ғарибжон бирлан Хилола пари муродларига етушди. Ҳамма Муҳаммад умматини муродига еткургайсан. Ва раббил оламин. Тамматул китоб. Ба авни маликул ваххоб ва оллохул бис савоб.

ОШИҚ НАЖАБ

Аммо ровиёни ахбор ва ноқилонин осор андоғ ривоят қилурларким, қадим замонда Яман вилоятинда Султоншо деган бир подшо бор эрдиким, эгармончилиғ-чопармончилиғда анинг олдиға тушадурғон зот йўқ эрди. Қунлардин бир кун анинг элиға Ганжа Қорабоғдин бир хатарли қарвон келди. Қарвонлар олағини олди, сотжағини сотди. Ўз элларига қайтиш олдидин маслаҳат эдилар. Шунда қарвонлардан бири:

-Эй қордошлар, элнинг подшосидин берухсат қайтмағанимиз маъкул, деди. Анинг шериклари бу сўзни маъқуллаб, подшонинг олдиға бордилар.

Алар подшонинг боргоҳина бориб, қўл қовуштириб, «Таксир, арзимиз бор» деб турдилар.

-Эй меҳмонлар, не арзингиз бор?

-Таксир, юртинғизга келган бир хатарли қарвонмиз. Олжағимизни олдик, сотжағимизни сотдик. Эмди рухсат қилсангиз ўз элимизга қайтсак.

-Рухсат оллодан, қайтаберинг, деди подшо. Анда савдогарлар айдиларки, юртинғизга келдик, кетдик, аммо юртинғиздаги расм-русумлардан беҳабар қолдик. Анда подшо айди: -бизнинг элда расм-русум кенгдан яйрамаган, сиз ўз элнингиз расм-русумларидин сўзланг.

-Йўқ таксир, бизнинг элда ҳам расм-русум кенг яйрамаган, аммо бизда меҳмонни соз-сухбат билан узатмак қондан қирган. Биз буни сизнинг элда кўрмадик.

Подшонинг бир бахшиси бор эрди. Анга Албанд бахшин дер эдилар. Шунда подшо:

-Бориб Албанд бахшини келтиринглар, деб бир отлини юбарди. Отли бориб Албанд бахшининг уйига кирса, бахши бағрини совук ерга ташлаб, ох-воҳ чекиб ётибди.

-Эй Албанд, подшо сени келсин, деди, анинг меҳмонларининг қўнғли соз-сухбат қусабди, деди, хабарчи.

-Менинг подшо хизмагини битирмак ёғдойим йўқ, хастаман, деди бахши.

Ёрса Албанд бахшининг аёли жаннатий бўлиб, ўзи ёлғиз эрди. Анинг қасали шул ерда эрдиким, бахши тушида Сўна исмли аёлни кўриб, анга ғойибона ошиқ бўлиб, муҳаббат бўсасин олиб, уйғониб туриб, лофикаж бўлиб ўлтирур эрди. Подшонинг хабарчиси, қайтиб бадар келди. Подшо отлининг яққи келганини кўриб:

- Албанд бахши қани?-деб сўрар бўлди.
- Албанд бағрини ерга бериб ётибдур, хаста эрмнш,- деди хабарчи.

- Сен билан икки оғиз гаглашишга ярадим?
- Яради, - деди хабарчи.
- Ундоғ бўлса, ани отнинг олдига солиб олиб кел!

Подшонинг хабарчиси бул сафар бахшининг ёнига ҳукм бирла кирди.

- Эй Албанд бахши, олдимга туш, истасангда, истамасангда олиб кетарман.

Албанд бахши ноилож отнинг олдига тушди. Подшо боргоҳига келиб, салом берди. Подшо айти:- Эй Албанд бахши, не сабабдин биринчи хабарда келмай, иккинчи хабарда келдинг?

- Узр подшоҳим, хасталаниб эрдим.
- Хасталансанг, сенга бир кичкина хизмат бор. Уч кеча-кундуз хизматга чақирганимиз йўқ. Элига қайтажак меҳмонларга икки оғиз нома айтиб берсанг. икки йўл саз чертиб берсанг шуни ўзи егади.

Анда Албанд бахши: бу жаҳонгашта меҳмонлар экан . Ҳар ким ўзининг кичиган ерини қашийди шояд номада ўз дардимни айтсам, Сўнани дарагини сўрасам, балки меҳмонлар билар, дейиб алина созини олиб Сўнани излаб икки калима сўз айтар бўлди:

Оғалар, ётардам бирча туш кўрдим,
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.
 Ногоҳонда ани кўриб иш курдим.
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.

Анинг бирла бирча ўтирдим, турдим,
 Йиғлая-йиғлая тонгни отирдим,
 Мен қўлимдин нозли ёрни йигирдим.
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.

Қайдин келганини било билмадим,
 Шул дилбардин хабар ола билмадим,
 Боғининг гулидин юла билмадим,
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.

Дилбар бирла бога сайрон этмадим,
 Қўл узатиб кўша норин тутмадим
 Армон кўпдур кеча-кундуз ётмадим,
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.

Албанд айтар, беклар сиздин сўрали,
 Билобилмам, не ерлардин қарали.
 Савдогарсиз, ўлкангизга борали,
 Ёдимдин чикмайдур оти Сўнанинг.

Албанд бахши сўзини тамом этгандин сўнг, меҳмонлар бир-бирига бокиб, кулиб юбардилар.

- Эй меҳмонлар бахши номаси ёкмадиму, не сабаб кулдингизлар, кулдинингиз сабабини тушунтиринглар,-деди подшо.

Анда меҳмонлар айти:

-Таксир, бахшингиз ёкти. Аммо бизда ҳам подшо бор эрур. Анинг бир вазири бор эрди, яқинда дунёдин ўтди. Анинг Сўна отлиғ аёлининг боши бўш қолди.

Шул аёлнинг от-овозаси барча элларга ёйилди. Шул овоза сизнинг элингизга ҳам етиб келдимакан, деб бахшингизни айттирган эрдик. Эшитдикки, Сўнанинг овозаси бу ерларга ҳам етиб келган эркан, шунга кулишдик.

Анда подшо айди:

- Эй меҳмонлар, Сўнанинг от-овозаси бизнинг элга келиб етгани йўқ. Бу бахши ул аёлга тушинда ошиқ бўлибдур. Магарам биз бахшимизни сизлар билан юборсак, подшонгиз шу аёлни бизнинг бахшимизга раво кўрармикан?

Анда савлогарлар айдиларки, эй таксир подшо подшодан ўгинч этса бунинг битмажак жойи бўлурму?

Андин сўнг подшо Албанд бахшининг йўл шайини тутдириб, илгина хат туткизиб, карвонларга кўшиб жўнатди. Албанд бахши уч коча-кундуз йўл юриди. Аммо бу фурсат анга уч йил бўлиб кўринди. Анда Албанд бахши карвонларга айдикки, эй дўстлар, манго бу ерларнинг доғи-дузидин солиғ бериб боринг, йўкса тоқатим бўлмас, деди. Шул вақт карвонлардин бири:

- Эй бахши оға, мундин кетар бўлсанг олдинда бир кумлик бор, андин сўнг бир кентга дуч келурсан, сўнг яна кумлик келадур, кумликдин чиқсанг бир қора бог келадур, анинг канорасида бир қора чотма пайдо бўлур, шул чотма ичинда бир кампир ўлтирур, сенинг хизматингни шул пири зан битқарур, деди. Албанд бул хабарни эшитиб, якка ўзи от кўйиб жўнаб кетди. Албанд шу кетишинча, кумликдин ўтди, бир кентдин чиқди. Шул кентнинг канорасида бир йигитга дуч келди.

- Эй ўғлон, бу кентнинг отиға не деярлар?- деб сўради.

- Оға, бу кент Табриздур, деди, йигит.

Албанд Табризнинг ичи бирла от суриб кетиб, қибла тарафда бир сафоли жойнинг олдинди чиқди. Ўзида чой-чилиим қилиш истаги пайдо бўлди. Қопу олдида туриб:

- Сохиби чорбоғ борми? - деб сўради.

Шул вақтда эшиқда бир ўғлон пайдо бўлиб айтдики, эй оға, санго не хизмат дарқор?

- Мен бир мусофирман, бир чой-чилиим берсанг не бўлди?

Бул масканда хонлар, бейлар авлодидин бўлмиш тўра, герчак йигитлар ов-овлаб, қуш-қушлаб бўлиб, базмда ўлтурган эрдилар. Хизматқор йигит кириб келгандин сўнг, ундан дошда бўлган сухбат маъносини сўрадилар.

Чорбоғ сохиби айтдики, орқасида дуторли, тагида йўрга отли бир мусофир чой-чилиим сўраб турур.

- Магарам орқасида дутор бўлса, маърака кўриб юрган йигитдир, мират этгил, бул ерга кириб чой-чилиим қилуб кетсин, деди йигитлар.

Чорбоғ сохиби дошга чиқиб, Албандни уйга чақирганда, миратга зор бўлиб турган зот олдин тушиб, йўргани кантариб, ичонга кирди, чой-чилиим бердилар, еди-ичди.

- Орқангда дуторинг бор эркан, бахшимисан, шоирмисан, ё созандамисан? - деб сўради йигитлар. Ҳар биридин бир шохобча билурман, деди Албанд бахши.

- Андог бўлса, бизга бир-икки нома айтиб, бир-икки қўл соз чалиб берсанг

бўлмасми, деди йигитлар. Анда Албанд бахши:

- Аммо булар зўр йигитлар эркан, хар ким ўз дардини айтиб йиғлар, булардин хам Сўнанинг дарагини сўраб бир нома айтсам не бўлибдур, деб илгида сози, оғзинда сўзи бирла номани бошлай берди:

Бег ўғлонлар, айтай сизга бир дoston,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?
Жиғалари тал-тал, кўзлари мастон,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?

Табризнинг теграси йўлдур, йўлакдур,
Бул дунё деганинг чархипалакдур,
Онаси хур эрур, кизи малакдур,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?

Табризнинг теграси дўланма доғлар,
Ёр-ёрдан айрилса, ох чекар, йиғлар,
Очилса лолалар, гул очса боғлар,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?

Булбуллар ох чекар, гулга етмакка,
Богбонлар ох чекар, ани тутмокка,
Табризнинг боғина сайр этмакка,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?

Албанд айтар, соз оркамда боғлидур,
Сийналарим сиёх, чапроз доғлидур,
Аслини сўрасанг Қорабоғлидур,
Табризнинг беклари, Сўнам келдиму?

Албанд сўзини тамом этгандин сўнг йигитлардан бири айтдики, эй йигитлар, бизнинг ҳаммамиз бу ерда Сўнанинг ишқинда куюб ўлтирурмиз. Бу зангар бахшида шу куйда эркан. Бул бахши шул сози, шул сўзи, шул фаришталиги бирла Сўнани сўзсиз олади. Бизга Сўна йўқдур. Шул вақтда яна бир йигит:

- Сўнани бунга бергандин кўра, буни ўлдирсак бўлмайдурму?- деди. Шул орада Албандни савашга тушдилар. Боши борму, кўзи борму урдилар. Шул вақтда Албанд ўзини ўлган одам ҳолига солиб ётаберди. Буни кўрган, йигитлар бир-бирига сўзлаб бошладилар.
- Бир бегуноҳнинг конига колдик.
- Ўзи бир бахши йигит эркан, сендин бўлди.
- Мендан эрмас, сендин бўлди.

Бул галмагал бирла йигитлар дошга чикдилар. Икки бир, уч бир гурунглашиб бошладилар.

Энди хабарни Албанддин ол. Албанд бир вақт кўпини очса, ёнида ҳеч ким йўқ. Дугори 40 бўлак бўлиб ётибдур. Унинг ушоқларини чўплаб, халтасига солди. Бир вақт айвонга қараса, оти кантариглик турубдур. Аста бориб, отга миниё, бадар кетди. Буни кўрган йигитлар хам хуш ҳол бўлдилар.

Албанд шу боришда иккинчи кумликдин ҳам кечди. Бир тўкайга дуч келди. Сар этса, ўтин кўп. Ул шу орада ўтин қалаб, елим эритиб дуторини тузатиб олди. Тозадин парда, тозадин кириш боғлади. Сўнг дуторни илгина олиб бир даст чалди, кўнгли жойиға тушди. Шул ерда дуторининг баржой бўлганига ўзининг ўлумдин фориғ бўлганиға шуқур қилиб, зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб, Сўнанинг ишкинда кайнаб-жўшиб, кўзинда ёш, бағринда тош бирла бир ғазал айди:

Орзу айлаб ёрға келиб,
Шул бўлдимү мақсад манго?
Бўйним буруб, зор йиғладим,
Шул бўлдими мақсад манго?

Ўлтурдим гирён йиғладим,
Кесиб жигарим доғладим,
Кетарға белим боғладим,
Шул бўлдими мақсад манго?

Ишкинг либосини кийдим,
Сиримни оламға ёйдим,
Ўз тилимдин тепки едим,
Шул бўлдими мақсад манго?

Билмадим ёрнинг хаёлин,
Ширин-шақар лабда болин,
Кўрмадим ойдай жамолин,
Шул бўлдими мақсад манго?

Бўйинг узун, қаддинг алиф,
Турма ёр, биздин уялиб,
Ошиқ Албанд ёрға келиб,
Шул бўлдими мақсад манго?

Албанд бахши бул абётни тамом этгандин сўнг йўрғасига миниб, камчини босди, от ул тепадин бул тепага йўртиб, йўл сурди. Алғараз бир боғининг қораси кўринди. Холо чотма кўринмас эрди. Албанд бахши бир бейик тепага чиқиб сар солди. Қараса узоқда бир қора чотма кўзга тушди. Ул от бошини шул тарафға бурди. Бориб қараса, бир чотма турурки, устига куш қўнса йиқулгудек. Албанд, эҳ тақдир эркан, деб, отдин тушиб чотмага яқин келди. Отадаги хуржунни эғниға олиб, чотма қопусини қокди.

Қопуни очиб, «Ассалому алайкум,» дейиб кирса чотманинг тўрида икки тиззаси қулоғидин бир қарич ўтган бир кампир ўлтирубдур. Ул «Ваалайкум ассалом» дейиб бир қимирлаб қўйди. Қараса, қирган йиғитнинг орқасида дутор кўринди.

Кампир ўйладики, тўй излаб келган бахши бўлса, бул чотмага чўллаб келгандур. Аммо Албанд бир қуң, икки қуң эмас ўн беш қуңда ҳам чотмани тарқ этмади. Кампир териб келган ўтулларни ҳам ёқиб йўқ қилди.

Қунарлардан бир қун кампир: Эй бедавлат, беҳосият бахши, меннинг на кизим, на ўғлим бор. Сенинг бирла суҳбат қурадиргон инсон йўк. Не бало одамсанки, ҳеч кетмай ётибдурсан, тур эмди бул ердин гум бўл деди.

- Эй онажоним, сен хабар сўрамадинг, мен ҳам хабаримни бермадим. Ранг кўр, хол сўр, деган нақб бор, ситорамдан билиб, йўл сўрамайсанми, деди Албанд ва кўйнидин подшо битдириб берган хатни кампирга чиқариб берди. Кампир саводхон заифа эрди. хатни ўқиб кўрди.

- Эй ўғлим, момонгнинг нос пулисини тўласанг, бул хизматингни бар жой этурман, деди кампир.

- Эй моможон, магарам шул хизматни баржой этсанг, нос пули мендин бўлсин, деди Албанд.

Шул вақтда кампир бояги хатни олиб, подшога бориб, кўлига тутказди. Аммо подшо айдик, эй момо, мендин руҳсат, сен аввалам Сўнанинг ўзини рози қил. Андин сўнг кампир Сўнанинг хузурига ошиқди. Анинг қошига бориб, сужи тил бирла гурринг бошлади.

- Эй Сўнажон, сенинг отанг бирла отам, онанг бирла онам жихмат дўст эрдилар, деб авлод-аждоддан тимсол келтириб сўз бошлайверди. Сўзининг охирида:

- Эй Сўнажон узоқ элдин сен учун бир йигит келибдур, ўзи яхши йигит, ўзи бахши йигит. Бул жойда якка ўтиргонингдин анга заифа бўлсанг яхши эмасму, деди.

- Эй онажон, манинг илгимда етти ойлик сув чоғам бор турур, магарам ани инжилтмаса мен розидурман.

- Сенинг етти ойлик боланг тугул, етмиш ўғлинг бўлса-да, ул йигит инжилтмай саклаяжак, деб мактаб, бул рози-ризоликни олгондин кейин кампир этаги олти, етти етти бўлиб, изина кайтди. Шул келишда Албандга боқиб:

Эй ўғлим. подшо бирла Сўнажон рози бўлдилар, суюнчимни бер, деди. Албанд ҳам кампирнинг этагина икки тилла ташлади.

- Бул оз деди кампир. Албанд яна тўрт тилло ташлади. Кампирнинг вақти хуш бўлиб айтдики, йўргангни эярлаб-юганлаб калъанинг сиртига борабер, деб Сўнажоннинг хузурига ошиқди. Албанд «Ажаб бўлади.»деб, йўргани тайёрлай берди. Кампир шул кезде Сўнанинг хузурига бориб анга етти йиллик шаробдин бир коса куйиб ичирди, тилло дузугларини тақдириб, юзига парда тортириб, Албанднинг отининг орқасига миндирди, етти ойлик Нажабжон исмли чоғани иккисининг ўртасига туттирди. Албанд отни суриб кетаберди. Йўл юриб, йўл юриб, тонг сахарда бир сарҳовуз бўйига етдилар. Эresa кўрдиларки, гуллар чаман, қумрилар дам чекиб, фохтаклар сайраб, булбуллар нолиш қилур эрдилар, булоқлар хар тарафга оқиб, мавж урар эрди. Шунда Албанд:

Бир файзли, сафоли манзил эркан, олло жоним шул ерда бир дами-тинчимни олсам, деб ўй сурди. Огдин тушди, шул вақтда бирдан хаёлига келдиким, олло жоним, бул шум кампир мени алдаб, Сўнанинг ўрнига бир канизакни бериб юборган бўлмасин, бул аёлни ҳам бир жамолини кўриб, хотиржам бўлайин, деб, аёлни йўрганинг устидин олиб, ерга кўйди. Кампир тортган

пардаларни ашинг юзидин тортиб ола бошлади. Саккиз пардани очиб, тўққизданчи пардада Албанднинг аёлининг юзидаги шуъладан кўзи камашди. Қарасаки, кўрмакка кўз, таърифламакка сўз керак. Юзи ўн тўрт кечалик ойга мангзаш, тоғга тушган бўлак-бўлак корга мангзаш, яноклари гунчага, мамалари тунчага мангзаш, каптар тўпикли, марал юришли, хилол кошли, олтин сочли, марварид тишли, тўти товушли, барно, хушрўй, комати ар-ар, қалди сарви санобар бир оводон кизки, таърифини адо қилиб бўлмас. Буни кўриб Албанд: - олложоним, бунинг Сўна эканлиги рост бўлди. Магарам рози бўлса. Бундин бир бўса тилайин, рози бўлмаса қистамайин деб, илгинда сози, тилинда сўзи, Сўнада икки кўзи, сўзлашиб ўзи бирла ўзи бир газал айдиким, кўр, бок, не деди:

Кел парим, кетайлик гулшан сайлина,
Булбул уркишмасин, гул инжилмасин.
Ўтса бодисабо зулфинг майлина,
Бир мўй айрилмасин, тал инжилмасин.

Юрсанг завк олади шамс ила камар,
Зулфинга сепилмиш мушк ила анбар,
Қаддинга ярашар мурассаъ камар,
Белга боғлаганда бел инжилмасин.

Кучоклашиб кўл солишиб кетмадим,
Ракибларнинг таъна сўзин этмадим,
Армон йўқдир кеча-кундуз ётмадим,
Адаб бирлан узат кўл инжилмасин.

Боғингда битгандир меванинг бори,
Бол бўлур терарлар олма-анори,
Истасанг топарсан севгили ёри,
Қадам босиб келсанг йўл инжилмасин.

Албандинг куйингдин топиб ҳавоё,
Юзингни ўшатдим куёша оё,
Лабингдин бўса бер, мен бенавоё,
Дудок дарпанмасин, дил инжилмасин.

Албанд бу газални айтганидин сўнг, Сўнанинг юзидаги пардаларни жой-жойига кўюб, отга мингузиб, ўз элининг канорига етди. Подшога суюнчилаб одам юборди. Подшо олдин борганга от, кейин борганга тўн кийдирди. Қирк кеча-кундуз тўй этиб, Албанд бирла Сўнани бир-бирига кўвширди. Иккисини бир ок уйга кўйди, Булар мурод-мақсадина етдилар.

Эмди хабарни етти ойликда келган Нажаб ўғлондин эшитинг. Орадин бир печа муддат кечди, етти ойлик Нажаб етти ёшга кирди. Ани муллога бердилар. Аммо бул боланинг мактабга ихлоси бўлмади. Сабокни ташлаб қочиб кела берди. Шунда Албанд:

- Эй бедават ўғлон, мен сени мактабга бериб, фарзимни совдим, эмди сен

йўрганнинг емини бериб, покизалаб, бокиб юрабер, ўғлим дейиб, ўзи бир юмуш бирла бадар кетди.

- Ажаб бўлар ота, дейиб Нажаб отга карамай ошик ўйнади, чуллик ўйнади, ётиб ухлади, эрта туриб яна ўйинга машгул бўлди.

Аmmo Албанд қайтиб келса, йўрга оч, ўлар ҳолатда, Нажаб ўйин билан машгул. Албанд бул ахволни кўриб:

-Эй Нажабжон бари кел, мен кетгандин сўнг йўргага ўт-ем бердингми, деб сўради.

-Эй ота, мен қачон йўрга боккан эдим, шу кетганингиздин бери туриши туриш, деди Нажаб.

-Эй бедавлат ўғлон, сен менинг белимдин дўраган фарзанд бўлсанг бундай қилмас эрдинг, деб Албанд Нажабнинг ҳар юзига бир шапалоқ урди. Нажабнинг кўзидин ўт чикди. Ул ўғлон онасининг ёнига йиглаб борди. Онасига қараб:

-Эй она, шу бахши менинг чин отамдурму, ё ёлғонму, деди.

-Магарам чин отанг бўлса, сени шундай ахволга солур эрдиму, деди онаси.

-Эй онажон, менинг чин отам кимдур?

-Сенинг чин отанг Ганжа Қорабоғда вазир эрди, ул киши бокий дунёга рихлат қилди. Бу бахши худо тақдири бизни бул элга олиб қайтди.

-Эй онажон мен ёш бўлсам-да ёши улуглардин эшитдимки, шул томонларда Ошик Ойдин пир бор эрмиш, ул пирга ким етти йил хизмат этса, муроди ҳосил бўлар эрмиш, Мен ҳам шул зотга хизмат этиб бахши бўлиб келиб, бул бахши бирла айтишиб енгиб оримни олсам.

-Эй ўғлим бул одам подшонинг бахшиси. Ани енгиб бўлмас.

-Эй онажон ани кўп мақтама, ани ҳар иш қилса бўлар.

Бул савол-жавобдин кейин Сўнажон билдики, фарзандининг аҳди бейик. Нонлож ўғли бирла қалъанинг канорига чикди. Шул замон қалъадин бир тўпор қарвон чикди.

Сўнажон аларга юзланиб:

-Эй қарвонлар, нера йўл тутдингиз, деб сўради.

-Ганжа Қорабоға.

-Шул элга борарда менинг ўғлимни Ошик Ойдин пирга топшириб ўтсангиз, деб ўтинч этжак эрдим.

-Чўх яхши, биз ҳам пирдин дуо олиб кетишни мақсад қилганмиз, ўғлингни туяга миндир, деди қарвонбоши. Нажаб бир бўкчиб туяга минди, қарвон жўнаб кетди. Бир неча кунлар йўл юриб, қарвонлар Ошик Ойдин пирнинг саройига тушдилар. Қарвон Ошик Ойдин пирга аталган назр-ниёзни ўртага қўйдилар. Сўнг:

-Эй пирим, сизга бир хизматкўр ўғлон ҳам олиб келдик, дедилар. Ошик Ойдин:

-Боринг олиб келинг, мен бир кўрайин, деди. Қарвонлар Нажабни пирнинг олдига келтирдилар. Пир айдикки, Эй ўғлон, на ихлос бирла ҳузуримга келдинг?

-Эй пирим, ихлосим бахши бўлмоқлик!

-Ундай бўлса, ошқонага бориб шул ердаги ўғлонларга қўшил. Улар не иш этса, сен ҳам шуни қил.

Алғараз, Нажаб Ошик Ойдин пирнинг хизматида бўлиб юраберди. Ойдан ой, кундан кун кечди. Ҳар кунни саҳродин ўтин келтириб ташлаш анинг қорига айланди. Кунлардин бир кун Нажаб:

-Олложоним, ҳар кун иссиқ таомга кеч қолиб келаман, бугун эрта туриб кетсам,

таомга етиб келсам, дейиб, эрта ишга чикиб кетди. Бир орка ўтинни кўтариб, кайтаётди, караса олдидин бир тепалик чикди. Шул жойда сал дамимни олайин, деб ўлтирди. Ўлгуриб ўйланса, келганига етти йил бўлибди.

-Олло жоним, мен онамнинг розилигисиз келган эрдим, деб, хўрлиги келиб, йиглаб бошлади, кўзини уйку босиб, иржилди, туш кўрди. Тушида 40 эранлар ани ўраб олдилар. Аларнинг хар бири Нажабга бир коса шароб бердилар. Ошик Ойдин пир хам алар бирла келиб, бир коса шароб берди. Шул тарика 40 коса шароб бўлди. Нажаб кўзини очса пир хам йўк, зоти шарифлар хам. Шул фурсатда Нажаб соғ илгининг тирноғига сар солса, анда арши курси, ўн саккиз минг олам жило бериб турур эрди. Нажаб ўғлон ўтинни оркалаб йўнай берди. Ани келтириб ошхонанинг тўрнна гурсиллатиб отиб, пирнинг хузурига ошикди:

-Эй пирим, товшаннинг туғилган тепаси Миср деганлар, рухсат килсанг элимга кайтсам, деди.

-Эй ўғлим, етти йил хизмат этдинг, яна етти йил соз ўргатурман, андин сўнг рухсат берурман.

-Эй пирим, айтимни хам, созни хам ўзим билурман, манго лак рухсатинг керак.

-Эй ўғлим, магарам айтим бирла созни ўзинг билсанг, пиринг санго бир неча савол берур, сен шуларга жавоб берурсан, шунда рухсат бўлур, бўлмаса рухсат йўк.

-Пирим, саволингни беравер.

Шул замони Ошик Ойдин Нажибдин савол сўрар бўлди, боқ кўр, ўғлон не деб жавоб берди эркан:

Ошик Ойдин:

Ул не тоғдур, қори кетмас, эримас,
Не дарёдур, тўлар-тошар, юримас,
Не зотдир ул, ўлмас-йитмас, қаримас,
Не қарвондур, минмай хатар этар хей?

Нажаб:

Қоф тоғидур, қори кетмас эримас,
Кўнғил дарё, тўлар-тошар, юримас,
Хакнинг ўзи ўлмас-йитмас, қаримас,
Жон бир қарвон, минмай хатар этар хей.

Ошик Ойдин:

Ул недурким, ҳусни сафо чўх ўлур,
Ул недурким, кун чиккан сўнг йўк ўлур,
Ул недурким, отилмайин ўк ўлур,
Не қамондур, қўл тегмайин дўлар хей?

Нажаб:

Чалойиклар ҳусни ул сафо чўх ўлур,
Қун чиккан сўнг юлдузлар йўк ўлур,
Ул киприқдур, отилмайин ўк ўлур,
Қош бир қамон, қўл тегмайин дўлар хей.

Ошиқ Ойдин:

Ул недурким, ер юзинда окмишдур,
Ул недурким, ердин кўкка бокмишдур,
Ул недурким марди майдон чикмишдур,
Ул недурким палла-палла энар хей?

Нажаб:

Ул сув бўлар ер юзиндин окмишдур,
Ул ўғлондур ердин кўкка бокмишдур,
Йигитликдур марди майдон чикмишдур,
Қарилдикдур палла-палла энар хей.

Ошиқ Ойдин:

Ошиқ Ойдин, нелар кезар хавода,
Кимнинг отин ўқимишлар дуода,
Ул не кушдур макон тутмас бу тоғда,
Не сайёддур анга илгин булар хей?

Нажаб:

Нажаб айтур, кўнгил кезар хавода,
Ҳақнинг минг бир оти бордур дуода,
Жон бир кушдур макон тутмас бу тоғда,
Ажал-сайёд, анга илгин булар хей.

Устоз шоғирдининг савол-жавоби охири бўлди. Шунда Ошиқ Ойдин:

-Эй ўғлим, бул жавобингдин жавоб бўлмас, негаким, буни ошхонадаги бари шоғирдлар билур. Сен ҳам алардин ўрганишдурсан. Пиринг санго яна бир савол берур, магарам анго жавоб берсанг рухсат бўлур, билакс рухсат йўқдур, деди. Анда Нажаб айдикки, пирим не саволинг бўлса, сўрайбер, жавоб берурман.

Шул вақтда Ошиқ Ойдин пир қайталаб саволга тутди, Нажаб жавоб берди.
Кўр, бок, не савол-жавоб эрқандур:

Ошиқ Ойдин:

Ул недурким, икки бошли,
Пораси бор, чораси йўқ?
Ул недурким, беш юз йиллик,
Манзили бор, ораси йўқ?

Нажаб:

Дунё эрур икки бошли,
Пораси бор, чораси йўқ.
Ер бирлан кўк беш юз йиллик,
Манзили бор, ораси йўқ.

Ошиқ Ойдин:

Ул не мажлисдур ароксиз,
Ул не мавсумдур ўроксиз,
Ул не китобдур вараксиз,
Қалами бор қораси йўқ?

Нажаб:

Ҳақнинг мажлиси ароксиз,

Ажал мавсуми ўроксиз,
Жаброил ўзи вараксиз,
Қалами бор, қораси йўқ.

Ошиқ Ойдин:

Ул недур бирга битишган,
Бири-биридин ўтишган,
Ул недур ризки етишган,
Учмоққа мадораси йўқ?

Нажаб:

Ой-кундур бирга битишган,
Бири-биридин ўтишган,
Симруғнинг ризки етишган,
Учмоққа мадораси йўқ.

Ошиқ Ойдин:

Ул недурки кетар ўтар,
Тоғи тошни ялар ўтар,
Ул надурким тилар ўтар,
Қони окмас, яроси йўқ?

Нажаб:

Ул булутдур келар ўтар,
Тоғи тошни ялар ўтар,
Ёмон сўздур тилар ўтар,
Қони окмас, яроси йўқ.

Ошиқ Ойдин:

Ошиқ Ойдин бўлса хожи,
Ул не емиш, бўлмас ожи,
Ул недурким, бор иложи,
Ул надурким чораси йўқ?

Нажаб:

Нажаб айтур, бўлмама хожи,
Жон емиши бўлмас ожи,
Барча ишнинг бор иложи,
Шум ўлимнинг чораси йўқ.

Савол-жавоб охирлади. Ошиқ Ойдин пир айдики, ўғлим, сенинг бахшичиликка ихлосинг бейик эркан, ҳақиқий гўянда бахши бўлиб қолибсан.

Рухсат бермаса не бўлур, деб қўрқиб ўлтирган Нажаб, устозининг «Бахши бўлиб қолибсан» деган сўзини эшитиб, рухсат ҳам сўрамасдан ўз элина қараб ўкчани кўтарди. Бир манзил юриб, ўйланиб қараса, гуноҳ иш этибдур. Буни англаб, изига қайтиб, устози қошига келди.

-Пирим, мени авф қилғил, гуноҳ иш этдим, рухсатсиз бадар кетдим, деди.

-Сени гуноҳингдин ўтдим, деди устози.

-Ол менинг гуноҳимдин ўтган бўлсанг, пирим манго осмондин эниб тушган қора дуторингни армуғон этсанг, деб сўради.

-Ўғлим, осмондин эниб тушган дутор четдаги хужранинг буржинда турубдур. Ани олиб келғил, кириши созми, пардалари жойиндами, мен бир

кўрайин.

Нажаб икки оёғини қўлига олиб, хужра тамон чопди, югуриб-йўртиб алҳол дуторни олиб устозининг илгига қўйди. Ошик Ойдин пир дуторни кўриб:

-Дутор соз эркан, эмди бу дутор сеники бўлди, ўзингни дуторингда ўзинга икки калима насихатли нома кайирайин, деди. Кўр, бок не нома кайрган эркан:

Сен борган сўнг шох истамас Албандни,

Пандим будур: такаббурлик айлама.

Такаббурлик гўч йиғитни хор этар,

Пандим будур: такаббурлик айлама.

Мундин борса ўз шохингнинг кошинга,

Олтин жиғасин санчар бошинга,

Ўзингдин каттага тенгу тушинга.

Пандим будур: такаббурлик айлама.

Замона шундайдур: кечар замона,

Эмди сени ҳақ сакласин омона,

Ўзингдин ғайрига, яхши-ёмона,

Пандим будур: такаббурлик айлама.

Ошик Ойдин айтур, маърифат шулдуь,

Шариат, тарикат энг тўғри йўлдур.

Мендин санго сўнгги насихат булдур,

Пандим будур: такаббурлик айлама.

Ошик Ойдин сўзини тамом этгандин сўнг Нажабга караб:

-Йўлинг оқ, вақтияг чок бўлсин, борган ерингда юрт олурсан, деб оқ фотиҳа берди.

Эрса Нажабжон йўлга равона бўлиб, жўнайверди. Юра-юра бир кенгнинг канориға чикди. Шул фурсат анинг олдиқдин бир санач ун олиб, бир чўри чикди. Нажабга боқиб:

-Эй Нажабжон, тўхтаб тур, деди.

-Хабарингни бер, чўри, - деди Нажаб.

-Хабаримни берсам, шу илгимдаги унни олиб кет, йўл озик керак бўлур, керакни тошнинг оғроми йўк, деганлар. Нажабга бу таклиф маъкул туриб, унни олди, орқасига отди. Яна бир неча кун йўл тортди. Изидин бир хатарли карвон етди. Нажаб салом берди, алар алик олдилар. Шунда Нажаб айдди:

-Эй оғалар, мен пиёда келурман, бир фурсат туянгизга миндириб, хорғинчилигимни чиқарсангиз не бўлур?

-Эй ўғлон бунинг иложи йўк, туямизнинг юки оғир.

-Эй оғалар, ҳеч бўлмаса, орқамдаги унни олиб кетинглар.

-Юкингни олиб кетсак, очдан ўлмайсанму?

-Сизлар хар манзилда тўхтайсизларму?

-Ховва, тўхтаб ўтурмиз.

-Шул тўхтаб ўтган ерингизда. ўт ёқарсиз шу ўтга юмрукдай хамирни кўмиб

кетсангизлар мен уни олиб еб, йўлдан адашмасдан борур эрдим.

Карвонларга бу гап маъкул келди. Алар ҳар манзилда ўт ёқиб, юмрукдай хамирни кўмиб, йўл тутабердилар.

Эмди хабарни кимдин ол, Нажаб ўғлондин ол. Ул карвоннинг изини излаб ҳар манзилда кулни қавлаб, ярим пишган, ярми куйган хамирдан ишланган нонни еб овқатгузаронлиг этиб бора берди. Алғараз бир куни бир оғачликка дуч келди. Буни кўриб, худога шуқур килди. Шу оғачликдин бир йўрға мянган одам чикди. Нажаб унга салом берди. Аммо йўрғали саломга алик олмади. Сал юриб, орқасига қайтди, Нажаб боқди, караса анинг орқасида дутор кўринди. Ичинда: бу бедавлат Бахши бўлмаса, бир хабар сўрайин, деб айдикки, эй ўғлон бари кел, хабарингни бер:

-Янго саломимни олмадинг, эмди не хабар сўрасан?

-Эй ўғлон, не ердин келурсан?

-Ошиқ Ойдик пирдан.

-Пирга не мақсадда бординг?

-Бахши бўлмага.

-Бахши бўлдингму?

-Бахши бўлдим.

-Бахши бўлгон бўлсанг, биз Ошиқ Ойдиннинг аввалги шогирдлариданмиз. Сендин савол сўрасанг, саволга жавоб берсанг, бахши бўлганинг, магарам жавоб бера билмасанг бизнинг қўлимизда етти йил хизмат этурсан.

-Эй халифам, бер саволингни?

Бул йўрға миниб келган одамнинг оти Наврўз эрканки, ул тушида 40 коса даробни кўрган, бироқ ича билмаган эркан. Ул шароб ича билмаганининг азобини Нажабдан сўраб савол-жавоб айтишар бўлди. Икки бахшнинг йўл этида туриб савол-жавоб айтишганини бул турур. Кўр, бок, не деган эрканлар:

Наврўз:

Биздин салом бўлсин қардош Нажабга,

Қанот кокиб уча билмам, бу недур?

Олдим олиб тургон неча ёғидир,

Кўзим кўриб, қоча билмам бу недур?

Нажаб:

Халифам Наврўз, пирдан рухсат олмасанг.

Қанот кокиб, асло учо билмассан.

Олдинг олиб тургон ажал-ёғидур,

Кўзинг кўриб андин қоча билмассан.

Наврўз:

Не жамолдур, не шуъладур, не тобдур,

Не қалъадур, бир лаҳзада харобдур,

Не дарёдур, не уммондур, не обдур,

Катрасиндин ичо билмам, бу недур?

Нажаб:

Ҳақнинг жамолини кўрсанг бу тобдур,

Бир дилни инжилтсанг Қабба харобдур,

Ҳақиқат уммондур, тариқат обдур,

Шариат шартидин кеча билмассан.

Наврўз:

Жабройил манзили қайси қарода,
Анинг бирла кимлар топди ирода,
Бир тилсим, бир нуқат бордур орада,
Ўқимишам ечо билмам, бу недур?

Нажаб:

Жабройил манзили ҳақнинг еринда,
Тўрт фаришта муқаррардур тўринда,
Уч юз олтмиш китоб пирлар алинда,
Ўқимамай маъносин ечо билмассан.

Наврўз:

Ул надурки, емадилар тўйдилар,
Ул недурким, ювмадилар қўйдилар,
Ул надурким, тириклайин сўйдилар,
Булна сирдур, очо билмам, бу недур?

Нажаб:

Малойиклар смай-ичмай тўйдилар,
Ул Мусони ювмадилар қўйдилар,
Насмийни тириклайин сўйдилар,
Халифам бу сирни очо билмассан.

Наврўз:

Наврўз айтар ажлархони дамима,
Ютар эрдим, чекар эрдим комима,
Бир майдирки, тўлдирдилар жомима,
Қатрасидин ичобилмам бу недур?

Нажаб:

Нафсинг аждарходур, хаёлинг хомдур,
Неча сакласанг-да билгил қаломдур,
Нажабнинг ичгани қирқда бир жомдур,
То руҳсат бўлмайин ичо билмассан.

Савол-жавоблар охирида. Наврўз айдики, устозингга раҳмат, чин бахши бўлибсан. Бул учрашувдин сўнг икки бахши икки тарафга манзилни тай қилдилар.

Эмди хабарни кимдин ол, Нажабдин ол. Ул неча кунлар йўл юриб, бир куни сахар чоғида сарховузнинг бўйига етиб келди. Қараса сафоли, файзли манзил, қумрилар дам чекиб, булбуллар чах-чах уруб, булоқлар, хар тарафга оқиб гурибдур. Шунда Нажаб: «Олложоним, бир соат-ярим соат дами-тинчимни олсам бўлмасму.» деб фикр этди. Ул сарховуздин сув олиб боғи пишган қуйган хамирни сувга хуруш этиб емакка бошлади. Андин сўнг Нажаб, кўнгли жўшиб, сувни пастдин юқориға отиб ўйнай бошлади. Бир вақт қараса, тонг оқариб намоз вақти бўлибдур. Ҳовузнинг қибла тарафиға қараса, бир тўпор чорвалор уруғларнинг ўбаси кўринди. Шул ўбадан илгинда тунг ушлаб бир жувон сувга келаберди. Ул жувон ҳовуз бўйига келиб, қўзи бир ёлкина тушди. Бул не ёлқин деб ҳовузни айланиб-айланиб топмади. Сўнг оғочлар орасина сар солди. Шул вақт кун ҳам тиг берди. Жувон кун туққанидин бирдан эсига тушдики, уйдаги сув олишга чикканига анча вақт бўлибди. Шунда: «Мен бир бой-бадавлат уйининг келини

бўлсам, шунча вақт нерда эдинг, десалар, не деб жавоб берурман, деган хаёл бошидан айлани бошлади.

Алхол сув олиб тез кетажак бўлиб, ховузнинг сув оладурган зинасига оёк кўйгани замон бояги ёлқин оёғи остида пайдо бўлди. Жувон тунгни унинг устидин сувга ботирди. Нажаб бирдан орқасига боқди, караса гўзал бир жувон унинг геласида турубдур. Жувон бу ёш ўғлонни кўриб ўзини йўқотди, унинг ҳар қизидин бир ўпич олди. Бундин саросима бўлган Нажаб шартта еридин турди. Жувон эрса тунгни ховузга ташлаб, йигитнинг эғнига ёпишиб тураберди. Нажаб: бу не бундурки, манго ёпишиб олди, бундин не илож этиб

Қутилса бўлур, деб ўйланди. Сўнг бирлан силканиб турди, жувон ховузга бош ошок гумбурлаб йиқилди. Бундин Нажаб кўркиб: келиб-келиб, бир бегуноҳ инсоннинг қонига қолдим, деб нотинчланиб бошлади. Бир маҳал ховузнинг қибла тарафиндин жувоннинг гавдаси кўриниш берди. Ёз қуни, юпка даройи қуйлак қийган жувоннинг танасига қуйлак чиппа ёпишган, коматининг баланди баланд, ўйи-ўй, қасаси қаса, узуну узун бўлиб, кўришиб турибдур. Жувон бундин қахланиб, мени бул аҳволга солган сенми, деб Нажабга ўзини отди, ўғлонни ховуз теварағидин етти марта айлантирди. Охири Нажаб бир тепанинг устига чиқиб тушмай ўтира берди. Шунда жувон:-қараб тур, хозир ўбадан уч-тўрт йигитни топиб, сени бирла ҳисоблашурман деб, уйига томон югуриб кетди. Аммо ичидин:

-Уйда ҳеч ким бўлмаса, яхши бўлур эрди, деган хаёл ўтур эрди. Уйга бориб караса ҳақиқатдан ҳам ҳеч ким йўқ, барча ишга жўнаган эрди. Жувон уйга кириб, илғор қиймларни чиқариб, янги, тоза либосларни эғнига қийди. Қийиниб дошга чикса уч-тўрт йигит тўрт чуқалоқ казиб бир ўйинларни ўйнаб ўлтирурлар. Итқларида қумолоқ. Жувон аларнинг, сўзларига қулқол тутди, аммо тушунмади. Кейин қумолоқларни тегиб юборди. Йигитлар айтдиларки, эй жувон, не бало даламисан, нечун бизнинг ўйинимизни бузарсан?

-Бундай ўйин бўлмас, деди жувон. Шунда йигитлар:-Ўзи сенинг дийдорингга муштқок эрдик, ўз оёғинг бирла келдинг,деб анга яқинлашиб, суюла бошладилар. Жувон буларнинг феъли бузилганини билиб, аларга айдики, мен сизларга бир тоза ўйин топиб келдим, деди.

-Нерда?, дедилар йигитлар.

-Анда борсангизлар бир сарховуз бор, анинг бошида бир қоқили паранг йигит ўлтирибдур, шуну олиб келинг, мен уйда чой-чилиим тайёрлаб ўлтирурман, деди. Буни эшитган йигитлар оёғини қўлига олиб ховуз бўйиға ошиқдилар. Бир вақт буларга Нажабнинг кўзи тушиб, ваҳм босди. Уларга қараб:-Ассалому алайкум!-деб қийкирди. Улар саломни эшитганга ҳам ўхшамадилар. Нажаб ўйладикки, булар бояги жувоннинг хўстгорлари бўлса керак, мени ўлдиршига келдимиканлар. Шу вақт йигитлар келиб унинг икки қўли билан икки оёғини тутиб, олиб ўта кетдилар. Нажаб, ичида: ё худо, булардин қутилсам бир тўқлини худо йўлига сўяман, деб кетаберди. Шу боришда бир уйнинг олдиға олиб бориб қўйдилар. Йигитлар сар солса орқасида сози бор. Улар айдики:

-Эй ўғлон, созандамисан, баҳшимисан, орқангда созинг бор?

-Эй ўғлон, мен баҳшиман, ҳали баҳшичиликда менинг олдимға чиққан баҳши йўқ.

-Ундай бўлса ол созингни:

-Ажаб бўлмай, оғалар, деб Нажаб пири берган дугорни сошлаб, чалмага бошлади. Эмди хабарни кимдин ол. Бояги жувондин ол. Анинг 20-30 тенгдош чиконлари бор эрди, Нажабнинг созини эшитиб бари йиғилди. Алар:

-Шу йиғитнинг саз чалиб туришини кўрсак кўнглимиз бир пахса ўсар, деб теварагини олиб қараб турабердилар. Нажаб бир вақт қараса бири-биринин сулуви 30-40 киз боқиб турибди, улардан сал баландда бояги гўзал жувон ҳам бор. Нажаб уни бир сар солганда таниб олди. Бу аҳволдин кўнгли жўшиб, ошиб-тошиб, шу жувонга бахшида этиб, алинда сози, оғзинда сўзи, сувга йиқилган жувонга қараб бир абёт ўкиди, кўр, бок, не деди:

Аввал бошда мажлисингда тутилдим,

Сўзла нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Ўлдираклар бўлдинг, қочдим-қутилдим,

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Томоша айладинг менинг ўйинима,

Адаб-икром бирла келдинг ёнима,

Қамар янглиғ зулфинг солдинг бўйинима,

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Кўзларинг жаллоддур, кипригинг наштар,

Билмам шу насибам не ерга тортар,

Сени кўргач дардим кун-кундин ортар,

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Таърифинг айтайин ёхти жахонда,

Овозинг тушгандур Балх-Бадахшона,

Сенигдай пари йўк Рум Исфахонда,

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Мен хуморман сени ола кўзинга,

Ўн тўрт кунлик ойдин тивик юзинга,

Қурбон ўлам, оёғингинг тўзина.

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Биз ҳам ошник бўлдик шу жаллод кўза,

Ҳақиқий ошиқлар жабринга дўза,

Нажаб сен сўзласанг ўз сўзинг сўзла,

Сўзла, нозли жувон, кимнинг ёрсан?

Нажаб сўзини охирлади. Бояги келин ичинда севинса-да, дошидин ер ёрилса ерга киргудай бўлди. Ичида айдики, бу бахши кўрдиксиз зот эркан шунча одамнинг ичинда «Кимнинг ёрсан» деган сўроққа бало борму? Жувон уялиб, ерга ўтирди, кизларнинг панасида қолди. Нажаб эрса яна авжга минди.- Саринга дўнайн, аввалги туришинг яхши эрди, не юз дўндардинг, деб яна икки оғиз газал бошлади, эшит не деди:

Кулоқ солғил, нозли дилбар,
Жоним олди жаллод кўзлар.
Кел лабингдин бир бўса бер,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Билбилмадим хуйингни,
Ўзим ўтказай тўйингни,
Кўрсатгил чинор бўйингни,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Сенинг бирла бокка кирсам,
Чаман боғлаб, гуллар терсам,
Кўл солишиб бирга юрсам,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Сар ховуз бўйида кўрдим,
Кувлашда қочиб юрдим,
Нега эмди юзинг бурдинг,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Сар ховузда тунгинг қолди,
Икки кўзинг жоним олди,
Юзинг қаймоқ, лабинг болди,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Биздин юзингни дўндардинг,
Ҳижрон ўкидин қондирдинг,
Ошиқ Нажабни ёндирдинг,
Жоним олди жаллод кўзлар.

Нажабнинг бу сўзларидин жувон не қиларин билмади. Аммо Нажаб уни сридин турғизиш учун ҳушомадни яна бир паҳса оширди, уни таърифлашга тушди.

Қани не деди:

Эронда, Туронда ажам элинда,
Кўрмадим сенингдай ободон жувон,
Хўблар орасинда, жаннат гулинда,
Кўрмадим сенингдай ободон жувон.

Бир узумсен шарбат этиб ютмока,
Номус этдим устинг босиб ўтмока,
Тузок айлаб ошиқларни тутмока,
Кўрмадим сенингдай ободон жувон.

Бўйларинг узундур, яногинг нордур,
Лабларинг шаккардур, зулфларинг тордур,

Гул юзинг кўрмака кўзларим зордур,
Кўрғазгил, юзингни сабодан жувон.

Нажаб айтур, ошнолигим ёт ўлмас,
Гул юзинг кўрмасам, асил зот ўлмас,
Сенинг каби асло паризод ўлмас,
Магар сен инонсанг ободон жувон.

Нажаб сўзини тамом этди. Шул вақтда эшикдин икки отлик «Хабарингни бер», деб овоз чикарди. Йигитлардин бири: «Не гап, оғалар.» деб жавоб кайтарди. Анда отликлар:

-Биз мусофирдурмиз, бир чой-чилиим, беринг, дедилар. Уларга чой-чилиим бердилар. Алар мурод хосил қилиб ўтиб кетдилар.

Эмди хабарни кимдин ол, Султон Ҳасан подшодин ол. Подшо бояги отликларга: «Албанд бахшининг ёши ўтиб қолибдур, бир элни сайл этиб покиза бахши топинг, деб йўлга чиқарган эркан. Отликлар Нажабнинг юзини дошдан эшитиб келиб, чилим бахона, ўзини ҳам кўриб, хушсуратлигига тан бердилар. Магарам подшомизга яровли бахши шу бўлур, деб фикрлашдилар. Сал ори бориб яна кайтиб келдилар. Эшикда туриб:-хабарни бер деб овоз бердилар. Яна бир йигит дошга чиқиб, не хизмат деб сўрар бўлди. Отликлар яна чилим сўрадилар. Шунда йигит:-Бир покиза, хушсурат бахшимиз бор, тушинглар, ҳам соз эшитасиз, ҳам чилим берурмиз, деди.

-Бахшингиз ҳақиқатда хушсурат, хушвоз эркан, магарам бизга бир илгинда чой, бир илгинда чилим беришга рози бўлса, биз тушурмиз, деди отликлар. Шунда Нажаб:

-Эй оғалар, шунда вақтингиз хуш бўлса, ино чой, ино чилим, деб чойни бирига, чилимни яна бирига узатди. Ол энди аларга шу керак эрди. Нажабнинг икки илгиндин иккиси тутиб, тортиб отга юклаб, ўта кетдилар. Эмди хабарни кимдин ол, бояги жувондин ол. Нажабни олиб қочиб кетганларидин сўнг, ул дарғазаб бўлди. Шунча йигит туриб икки отлидин босқи топдингизлар. Бу не ҳол, дарров изидин отланинг, деб отхонадаги отларни чиқариб, 30 отлиг бўлиб, қувмоға бошладилар. Аммо икки отлиг бош бермади, қочиб бориб, қалъа дарвозасидин кириб, ғойиб бўлдилар. Қувиб келаётган йигитлардин бири айдик, эй жўралар, бу отлиглар подшонинг хос навкарлари бўлса керакки, ўзларини қалъа ичига уруб кетдилар. Эмди из қувиб борсак оқибати яхши бўлмас, тезроқ оркамизга кайтайиқ. Магарам қувиб борсак, подшо бизни тухуммирт этар.

Шул сўздин кейин бори йигитлар изларига кайтиб кетдилар.

Эмди хабарни кимдин ол, Нажабдин ол. Ани подшонинг олдига элтдилар. Нажаб боргохнинг арз жойига бориб илгини алифлом қилиб турди. Шунда подшо:

-Бул йигитни не ердин топдинглар, деди.

-Тақсир, излаганимиз олдимиздин чиқди, чорвачилар орасидан топдик. Шул вақтда подшо айдик, Эй амалдорлар, бул ўғлон бахши бирла диралашиб биладурғон бахши элда борму?

-Эй тақсир, юртда ўзимизнинг қарри бахши Албанддин бошка бахши қолдиму, деди амалдорлар.

-Боринг шу бедават бахшини топиб келинг, деди подшо.

Дархол Албанднинг изидин отлик юборилди. Ул Албанднинг ёнига бориб:

-Эй Албанд, сени подшо сўраб турубдур, деди.-Подшо мени на кора сўраб турур, деди Албанд бахши.

-Подшонинг олдига бир ўғлон бахши келмушдир, шу билан диралишма-айтим айтдиржак, деди хабарчи.

-Бай-бай мени қариган чоғимда бир ўғлон-ушқок бахши билан айтишмаға чакирган подшонинг ҳам ақли чошибдур.

Кел, эмди подшоми подшо, чакирдими боришим шартдур, деб Албанд кора дуторини орқасига отиб, йўлга равона бўлди. Албанд арз жойига келиб, икки бўкилиб, таъзим қилди, қараса подшонинг ёнида бир ўғлон ўлтирибдур. Албанд бирдан сергак тортди. Нажабни таниди. Гавдаси ўзгарса-да, кўзи аслича турибдур. Шунда-да танимаган киши бўлиб, айди:-Эй бедавлат бекорчи ўғлон, менингдай бир қари одамни айтишувга чакиртирган сенми, деб этигининг учи бирла Нажабни туртди. Нажабни хўрлиги келди, кўзидин йилт-йилт ёш тўкила берди. Подшо бундан дарқахр бўлди. Ул айди:

-Эй Албанд бахши, ўғлонни нечун тепурсан?

-Эй таксир бунинг сабаблари бордур.

-Не сабаби бор эрур?

-Бул ўғлон бояғи Ганжа Қорабоғдин ияртиб келтирган етти ойлик ўғлон турур.

-Мен буни боқдим-бажардим, улгайтирдим. Қахр устинда икки шапалок урдим. Ошқ Ойдиннинг ёнига бориб, етти йил хизмат этиб фотиҳали бахши бўлиб келиб, сен бирла айтишиб, оринни олурман, олмасам армонда бўлурман, деб шу кетгани кетган. Шундан бери бул ўғлонни хозир кўриб туришим, бул мендай бахши бирла айтишиб ким бўлибдур. Анда подшо айди:

-Эй бедавлат Албанд бахши, манманлик этма, бул ўғлоннинг таърифини эшитдик, айтиш, енгсанг дов саники, енгилсанг не иш этарсан?

-Пох-ей подшоҳим, шу ўғлондин енгилурманму?

-Енгилмасанг илгинга ол созингни.

Албанд бахши созини силтаб илгина олди.

-Эй ўғлон, мен бирла айтишурмисан?

-Айтишурман, айтишувда кўзингни-да ўярман.

Икки бахши дуторларининг қулукларини сўзлаб чалмаға бошладилар. Албанд илк нома чалиб, Нажаб эргашса, садхазор ошириб чалар, Нажаб нома чалиб Албанд эргашса, соз нағмаларини бузиб юбораверди. Шунда подшо:

-Бу бедавлат қари бахши нома чалғанда изда қолиб турур, айтишувда не илож этур эркан, деб ўлтирди. Албанд бахши ҳам ичида:

-Бу ўғлон созда ўкта эркан, сўзда ўкта келса, мени ҳалақламаса яхши, деб қахрланиб, кўзлари олайиб, рангидин қони қочиб, мўйловлари наштар бўлиб, кел эмди бул занғар ўғлондин дунёнинг бунёд бўлган ериндин бир савол сўрайин, деб аввалидин савол беришга ўтди, Нажаб ҳам жавоб қайтарди.

Кўр бок не деди; **Албанд:**

-Биздин салом бўлсин эл ушоғина,

Одам Сафиулло не шаҳар солди,

Не маконда туруб қалам чалдилар,

Неча йил жасадда ламязал қолдилар.

Нажаб:

-Дунё чоркўчадур ўрта еринда,
Одама жон бериб қалам чалдилар.
Муиндин аввал ҳеч бир шаҳар йўк эрди,
Аввал бошда Кўфа шаҳрин солдилар.

Албанд:

-Шаҳри Лутни неча фаришта йиқди,
Не ерда қурилган Сулаймон тахти?
Қайси йил он ҳазрат меърожга чиқди,
Ул не ерда арслон юзугин олди?

Нажаб:

-Шаҳри Лутни беш юз фаришта йиқди,
Бод устинда қурди Сулаймон тахти.
Лу йили он ҳазрат меърожга чиқди,
Ул самодан арслон юзугин олди.

Албанд:

-Дулдулнинг энаси мохи-занггидин,
Хабар бергил шул дулдулнинг ранггидин,
Он ҳазрат Расулнинг аввал жангидин,
Ўзал зулфикори кимга чалинди?

Нажаб:

-Дулдулнинг энаси мохидур зангги,
Мисли самовотдур, дулдулнинг рангги,
Амир Антар бирла айлади жанги,
Аввал зулфикори шунга чалинди.

Албанд:

Недан қаратилди Мусонинг тури,
Недан яратилди Исрофил сури,
Ул недурким, мудом олдинда нури,
Аввал ким таниди, мусулмон бўлди?

Нажаб:

-Никобин кўтарди, ёндирди тури,
Кўпикдин яралди Исрофил сури,
Ҳазрати Расулнинг олдинда нури,
Хадича таниди, мусулмон бўлди.

Албанд:

Албанднинг суйдуги илги-дастинда,
Не ўлундур тирикларнинг қасдинда,
Ул недурким, мудом Басра устинда,
Не ерда язиднинг миҳи йўнилди?

Нажаб:

-Беш вақт намоз бул Нажабнинг дастинда,
Ўлук тупроқ тирикларнинг қасдинда,
Муҳаммад Мустафо Басра устинда,
Мағрибда язиднинг миҳи йўнилда.

Бахшилар сўзини тамом этгандин сўнг подшо айди: бул қари бедавлат бахши созда ҳам сўзда ҳам ўғлон бахшидин енгилиб, расво бўлди. Қани энди амалдорлар не фикрда эркан, бир сўраб кўрайин, деб 32 амалдорга қараб: -Эй амалдорлар, бахшиларнинг қайси енгди, қайси енгилди шуни айтнинг, деди. Шунда амалдорлардин бири: -Эй тақсирим, бизга бир замон мухлат берсангиз, ўйлаб айтсак, деди. Унда подшо: -Мухлат бердим, деди. Ўттиз икки амалдор бир ерга жамланиб маслаҳат этдиким, Эй жўралар, аслинда бул қари бедавлат бахши енгилди, аммо пайғамбар ҳам ўз кўнгшисини қўлдаган, биз ҳам шул Албанд бахшини орқасини сийлаб, енгди деб айтаберайлик, деб подшонинг хузурига бориб: -Албанд енгди, дедилар, Ул вақтда подшо дарқахр бўлиб айди: Эй, амалдорлар, сиз подшони икирчи қилмок ниятидамисиз, ўғлон бахшининг енгганини билмадингизму, бординг ўғлоннинг эғнига икки қат зарли чопон ёпинг, олгиндан жуфт жиға келтириб бошига қаданг, деди. Буйриқни дархол баржой этдилар. Нажаб шаҳзода янглиғ йигит бўлиб кўринди. Шунда амалдорлардин бири:

-Эй подшоҳим, Албандга ҳам ҳеч бўлмаса, қўхна гуппи совға қилинг, деди. Шунда подшо бир дўғмага 4 танга бериб айди: бор, бозорга бориб, арзон чопондан бирини келтириб, шу бедавлатнинг яғринига ташла, деди. Шунда амалдорлардин бири: - жиғаси камис бўлмасин, деди. Подшо айдики, бир баққолдан товуснинг парини олиб, бошига кўндир, деди. Дўғма бозорга елиб кетди. Арзон тўндан биравини олди. Аммо товус парини топа билмай, бир хўрознинг қуйруғидин пар қолиб қайтди. Шул боришда чопонни Албанднинг эғнига ёлди, парни талпақининг кирогина санчди. Шунда Албанд бахши Нажабнинг жиғасина ҳавас этиб, жиғамизни алишайик, деди. Нажаб алишмайман, деди. Шунда иккиси жиға баҳона савол-жавобга тушиб, беш калима сўз айтар бўлди, илгина дуторларни олиб, нома бошладилар. Кўр, бок, не дедилар.

Албанд:

Сенинг жиғанг икки бошли,
Кел жиғамиз алишайлик.
Мен бир фақир кўзи ёшли,
Кел жиғамиз алишайлик.

Нажаб:

Бу дунё ҳам икки бошли,
Мен жиғамни алишмайман.
Кўздин оққан конли ёшли,
Мен жиғамни алишмайман.

Албанд:

Сабо гулшана бормасму,
Булбулдин хабар олмасму,
Ўғлим, ўл деса, ўлмасму,
Кел жиғамиз алишайлик.

Нажаб:

Сабо гулшана борурман,
Булбулдин хабар олрман,

Эгам ўл, деса ўлурман,
Мен жигамни алишмайман.

Албанд:

Ўқ кимники-отганники,
Ёй кимники-тутганники,
Мол кимники-отангники,
Кел жигамиз алишайлик.

Нажаб:

Динга кирмаган мулҳидам,
Ҳам тарсоям, ҳам жухудам,
Менки санго нобехбидам,
Мен жигамни алишмайман.

Албанд:

Албанд деяр, соз чалманам,
Ўғлим сен кетсанг колманам,
Норози бўлсанг, олманам,
Розиликда алишайлик.

Нажаб:

Нажаб айтар, ҳўб сўзим бор,
Элда-халқда бир расм бор,
Мен ўғлонам ҳавасим бор,
Мен жигамни алишмайман.

Бу сўзларни айтгондин сўнг Албанд бахши алишмасанг, терс алиш, деб терс боқиб ўтира берди. Шунда Нажаб: оримни олар вақт келди, деб отасига: - Эй, ота, мени алаштира, улуг киши кўпир бўлади, кин сакламайди, деди.

Албанд бу сўзни эшитиб: менго раҳми келди, ўхшайди, деб Нажабга юзини ўгирди. Нажаб шуни кутиб тургон эрди, Албанднинг ҳар юзига биттадан шаппот урди. Бахшининг кўзидин ўт чакнаб кетди. Подшонинг бу аҳволга кўзи тушиб, кулиб кўйди, занғаннинг отасидин ор олиш максоди бор экан-ов, деб кўйди ичида. Подшонинг кулганига Албанднинг кўзи тушиб, хафа бўлиб кетди. Бу аҳволга подшо кулдими, демакки, ул ўғлонга кўнгли мойилдур, деб тезроқ кетишга ошиқди. Туриб қопудин чиқди. Шу маҳали анинг этик учи бирла туртгани Нажабнинг ёдига тушди. Ол энди бу оримни ҳам олайин деб, қопудин чиқаётганда, орқасидин яна бир тепди. Албанд учиб бориб йиқилди. Ул не киларин билмай уйга бориб қарор топди.

Эмди хабарни кимдин ол, Султон Ҳасан подшодин ол. Ул: Олло жоним, бул ўғлон бахши бир герчак бахши эркан, буни кўлдин чикарсак бўлмас. Бу ўғлонни юртимиз кизига уйлантириб, бошини боғлаб кўймасак кетиб қолур деб кўнглина тугди, шул замони 40 кеча-кундузлик тўйни бошлаб юборди. Шунда амалдорлар: -Эй, подшоҳим, бу тўйнинг бахшиси ким бўлур, деб сўрар бўлдилар. Подшо: -ўзини айғлириб, охирида уйлантириб, кўюрмиз, деди. Буни Нажабга айди: -Эй Нажабжон дам-тинчингни олиб, бизга 40 кеча-кундуз ҳизмат парсан, ўттиз икки амалдор шуни сўраб турурлар, деди. Нажаб ажаб бўлур, деб, 40 кеча-кундуз ҳизмат этмак бирлан бўлди.

Подшонинг бир ёши улуг вазири бор эрди. Отини Ҳасан назир дер эрдилар.

Ул вазир дунёдин ўтиб, ўрнига ўгли Зеварбек вазир бўлгон эрди. Анинг бир баркамол синглиси бор эрди. Отига Мулойимхон дер эрдилар. Унинг бир энаси бор эрдиким, бир куни Мулойимхоннинг кўшига келиб: -Эй, Мулойимхон, оғангнинг қалъага кетганига бир ойдин ошди, хеч хабари йўк, бир чўрини юбариб хабар сўрайик, деди. Шунда Мулойимхон Гулчаман деган чўрисини оғасидан хабарлашишга қалъага юборди. Гулчаман, ажаб бўлур, деб қалъага қараб йўл тутди. Қалъага бориб қараса, тўй-томоша, чўнда-чорда сон бор, одамда сон-санок йўк. Аларнинг ўртасида бир ўғлон бахши нома айтиб турубдур. Шунда Гулчаман: бул не тўй, неча вақтдин бери ул давом этиб турур, деб сўради.

-Эй, дунёдин беҳабар чўри, сен нени билур эрдинг, бу ўғлон бахшининг нома кайириб ўтиргониға бу кун ўттиз етти кун бўлибдур.

-Бул ўғлон бахшининг оти кимдур?

-Бул ўғлонға Нажабжон бахши дерлар.

Гулчаман кўрса, Зеварбек ҳам нома эшитиб, хушвақтликда ўлтирур эркан. Буни кўриб, уйига қараб ўкчани кўтарди.

-Эй бибиларим, суюнчи беринглар, оғам вақти хушлиқда нома тинглаб ўлтирубдур эркан. Ўттиз етти кундин бери, бир кокили паранг ўғлон нома айтиб, подшо даргоҳида соз этиб ўлтирур ким, ани кўрмакка кўз, таърифин айтмоқка сўз керак. Аммо бул сўзни эшитиб, Мулойимхоннинг сабру қарори йўқола борди. Энасининг кетарини кутиб бетокат бўлди. Энаси копудин чиккани замон Гулчаманни ёниға чакирди:

-Подшо боргоҳинда бир ўғлон бахшини кўриб келдим, дедингму?

-Ҳова, бибим.

-Уни менинг хузуримға олиб келсанг бўлмайдиму?

-Эй, бибижон, ани икки оёкли банда олиб кело билмас.

-Олиб келсанг-да, олиб келасан, олиб келмасанг-да олиб келасан.

-Эй, бибижон, ундай деганингдин, сени ўлдирурман, деб кўяберсанг бўлмайму?

-Ўлдиришгача ҳали иш кўп. Ундин олдин санго бир хунар ўргатурман, килурмисан?

-Ҳова, килурман.

-Қилурман бўлсанг, харамхонаға кир, менинг либосларимни кий, тилло дузувларимни так, илгинга созни ол, юзинга чашмбанд тут, кўзингдин бошқа жойингни кўрсатмай, шул ўғлоннинг қошида ўлтируб, нозли ишоралар кил. Агар ул ўғлоннинг ғайрати бўлса, туриб сендин йўл бўлсин сўрар. Шунда сен менинг таърифимни баланд этгайсан. Чўри, ажаб бўлгай, деб тўйға қараб ўта кетди. Нажабнинг қошиға бориб, турли ишораларни қилаберди. Нажаб буни кўриб, номаларни адаштириб, янглишиб бошлади. Ичидан: сен бир ошиқ-маъшук бўямасанг, ё бўлмаса, бир илтижо бирла биров юборган, деб ўйлаб, ўрнидин турди.-Подшоҳим, бир арзим бор, деди.

-Не арзинг бор?

-Таксирим, бугун ўттиз етти кеча-кундуз ўтди, хизмат этурман.Бир фарзим бор эрди.

-Не фарзинг бор?

-Етти ёшимдин бери бир ракат намозни казо килмас эрдим, рухсат берсанг, шуни ўқиб олсам.

-Мендин рухсат!

Нажабнинг илгина бир тунгча чиқариб бердилар. Ул тахорат эгган киши бўлиб тунгчани олиб кетди. Сўнг намоза ўлтирди. Турди-ўлтирди, ўнга-сўла салом берди, юзина фотиҳа тортди. Сўнг ўзини четга тортиб аёлга яқинлашди. Гулчаман шаппа олдиннан чиқиб:

-Нажабжон, бари кел, деди.

-Хабарингни бер, деди Нажаб.

-Рухсат берсанг, хабаримни соз бирла баён этсам бўлурму?

-Не бирлан этсанг-да тез бўл, ёғдойни кўриб турибсанку.

Шунда Гулчаман бандларини ёздириб, сийналарини кўтариб, тилло дастали казма созини оқ маммаларнинг иккиси ўртасига кўйиб, эй, Нажабжон сени Мулойимхон келсин, деди, деб беш калима сўз айди. Кўр, бок, не деди:

Овозинг арша улаши,

Мулойимхон келсин деди,

Сени сўрашди, излашди,

Мулойимхон келсин, деди,

Сени йўлингга боккандур,

Доғи хижронинг чеккандур,

Кўздан конли ёш тўккандур,

Мулойимхон келсин, деди.

Овозинг тушди эллара,

Тушибсан тилдан-гиллара.

Бор, дўлан инжа беллара,

Мулойимхон келсин, деди.

Тўти тилли, қоши камон,

Бокишлари дардга дармон,

Кўрган киши қилур армон,

Мулойимхон келсин, деди.

Мисли анорнинг ўзидур,

Шакардин ширин сўзидур,

Ҳасан вазирнинг кизидур,

Мулойимхон келсин, деди.

Яноғида кўшадан ҳол,

Кўзи жаллод, лаблари бол,

Юзин кўрсанг бўлурсан лол,

Мулойимхон келсин, деди.

Ошиқ йўлиндин дўнмади,

Дунёга икки келмади,

Танимагил Гулчаманни,

Мулойимхон келсин, деди.

Гулчаман сўзини тамом этгандин сўнг Нажаб: Эй модормахатар чўри, билмаган ерима намоз ўкиб, шу бахонада бир амалдаб, бир хоннинг хизматига шай билмай турган еримда мени яна бир хонга такиб турибсан, кет йўқол.

Эй ўғлон, мени қувилама, менинг айтиб турганим нозани хон.

Нозанин дедингму?

Ҳова, топ ўзи.

Нажаб гўч йигит эмасми, бу гап анга ёқиб кетди: -Эй чўри бул нозаниннинг кўнги, йўлининг солиғини бер, вақтини айт!

-Кўшки яқин, йўли ҳам шу орада, қачон борурсан.

-Намозшом вақти мени қутаверсин.

Нажаб чўридан йўл манзилини сўраб шодмон бўлиб қолди. Гулчаман бул хабарни бибиларига суюнчилаш учун ўқчани кўтарди.

Нажаб Гулчамандин йўл солиғини олиб нома айтиб ўтурғон ерига келди. «Воҳ» деб, шу ерга йиқилди. Подшо бу аҳволни кўриб, ташвишга тушди. Бу ўғлон бахшига кўз тегдими, боринг не ерда ҳаким, куръандоз бўлса йиғиб келинг деб жар урдирди. Бари жойдин келган табиблар, ҳакимлар, куррандозлар Нажабнинг касалини топа билмадилар. Шунда подшо дарқаҳр бўлиб, менинг қантимда бошқа қилган ҳаким қурандоз борму, деб сўради. Шунда амадорлардан бири:

-Эй подшоҳим фалон қантда бир қари момо бор, ўзи кело билмас, магарам олиб келинса, бу ўғлоннинг касалини шул топар, деди. Подшо бир йилмоя кўшилган қажавали аробани жўнатиб кампирни олдирди. Подшо кампирга қараб: -Бул ўғлоннинг касалини топа билурмисан, деди.

-Онгри ужи касали бўлса топурман, деб кампир Нажабнинг танасини турткилаб бошлади. Бир замонлардин сўнг:

-Ҳақсир, бахшининг касалини топдим, деди.

-Не касал эркан?

-Бахшингизга ошиқлик касали тегибдур.

-Эй моможон, ўзи шул керак эрди. Биз ҳам шунго йўриб ўлтурғон эрдик. Шундан сўнг подшо: -Эй, Нажабжон ерингдин тур, кимга ошиқ бўлган бўлсанг тўққиз киз бўлса-да, олиб берайин, деди. Аммо Нажаб турмади. Ул ўйладики, турсам, бир кизни айт, деюрлар. Мен кимни айтаримни билмайдурман. Айтмасам, ўзлари бир кизни топиб берурлар, яхшиси индамай ётаверай. Шул тариқа ул ётаверди. Подшо дарқаҳр бўлиб кетиб қолди. Бошқалар ҳам тарқади. Шул замон Нажаб кўзини очди. Қараса ҳеч зот йўқ. Дарров туриб қора дуторини эгнига олиб, чўрининг берган солиғи бўйича йўл тутди. Келиб икки кўшкнинг ўртасидин чиқди. Аммо кизнинг кўшки қайси эканин топмай, ишк ғамидин чўри абри навбахор йиғлаб, бир қазал айтар бўлди. Кўр, бок не деди:

Сени кўрмакка келмишам,
Кўрмагунча кетарманму?
Бир неча бор гулларингдин,
Термагунча кетарманми?

Ажам элидин келмишам,
Қонли жигарим тилмишам,

Мурод олмоқа келмишам,
Олмағунча кетарманми?

Оч, ёпилмиш қопунгни оч,
Оқ юзингдин олайн бож,
Қардошинг бўйнима килич,
Чолмағунча кетарманми?

Бугун ишқинг тушди боша,
Жоним қурбон қалам қоша,
Икки кўзим қонли ёша,
Тўлмағунча кетарманму?

Чаманга учди булбулим,
Кулок сол, сочи сунбулим,
Умрим хазон бўлиб, гулим,
Сўлмағунча кетарманму?

Нозлихон кўшқингдин бокиб,
Қонли жигаримни ёкиб,
Жанозам қопунгда ўкиб,
Ўлмағунча кетарманму?

Сен мени солдинг ўйинга
Тақдир ёзуғим бўйинига,
Ошиқ Нажабни кўйинига,
Солмағунча кетарманму?

Нажаб сўзини тамом этди. Эмди хабарни кимдин ол, Мулойимхондин ол. Ул кўшқи устинда ўлтуриб: -Эй Гулчаман, менинг қулоғимга ёқимли бир номалар эшитилиб турубдир, дешона чиқиб қара, деди.

-Ажаб бўлғай, деб Гулчаман чиқиб қараса, Нажаб олмағунча кетарманму, деб турубдур. Гулчаман: -Эй, Нажабжон истаганинг бул ерда, деб унинг илгидин тутуб кўшққа бошлади. Шунда Мулойимхон: бул чўрини юбориб, ул чўри бўлса-да, фариштали киз, топган бахтимни йўқотиб қўймай, деб бирдан ичига ҳавл тушиб еридин сичраб туриб дешона чикди. Қараса, Гулчаман Нажаб бирла қўл ушлашиб келаётир. Бундин даргазаб бўлган Мулойимхон: -Эй, чўри сенинг не хаддинг бор бул ўғлоннинг илгидин тутишга, деб ани бир тепди. Чўри йикилиб тушди. Чўри қолаберди. Аларнинг иккиси бўёнлариға қўл ташлашиб кўшқ устина чикдилар. Мулойимхон шул ерда юзидин пардани очиб, бандларини очиб, сийнаси устига казма созини кўйиб, Нажабга қараб, хуш келибсиз, деб, кўнглидагини баён этиб, бир абёт ўкиди. Кўр, бок не деди:

Олис йўлдин келган ўғлон,
Бош учинга ол, қоч, мани,
Юрак бағрим тилган ўғлон,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Сабо бўлса ўсар бодлар,
Мендин зўр бўлурми ёрлар,
Табласида бедов отлар,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Тар хинолар бор қўлимда,
Бинолар соғу сўлимда,
Пиёда кезам йўлингда,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Гулларни тергил боғимдин,
Бокиб кўр, сўлу соғимдин,
Бўса олгил, ёноғимдин,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Сенсиз менинг кўнглим вайрон,
Элларни этайлик сайрон,
Ишқ аҳлини килич хайрон,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Мулойим дер, қора қошли,
Қора кўзли, қора сочли,
Мени кўйма кўзим ёшли,
Бош учинга ол, қоч, мани,

Мулойимхон сўзини тамом этганидин сўнг Нажаб айди: Эй, Мулойимхон, менинг борарга ерим, ботарга кўлим бўлмаса, мен сени қайси гўрга олиб қочаман. Мени подшо хизматидин чақириб келтириб, айтар сўзинг шул бўлса, ина менинг гуришим, деб ериндин тура берди. Шунда Мулойимхон:

-Эй, Нажаб, бир сўз қапшири деб айтдим қўйдим, асл мақсадингни айтабер, деб минг жилва бирлан Нажабни ичкари киритиб тиздин тўшак, белдин ёстик ўшади. Ҳиндистон читиндан тикилган тўккиз қат кўрпани устларидин бостириб, ипикпечакдай чўлашиб ётабердилар. Шу ётишда етти кеча-кундуз ётдилар. Етти кеча-кундуздин сўнг Мулойимхон уйғонди. Ўттиз етти кун уйқудин қолғон Нажаб уйғонмади. Мулойимхон уйғониб: бул ўғлон бирла етти кеча-кундуз ётибман, мен бир вазираинг қизи бўлсам, бир оёкяланг нотаниш бахши бирла ётишим дурустму, яхинси буни эртарок узатиб юбарин, деб ўйлади. Ҳайдаб юборишга кўзи қиймади. (Ол буни саз бирла уйғотайин, деб илгинда сози, оғзинда сўзи бир ғазал айтур бўлди:

Болим акам, жоним акам,
Сабо бўлди тур, кет эмди.
Бир бўлди кундузим-кечам,
Сабо бўлди тур, кет эмди.

Сабо бўлса оғам туяр,
Изнимиздин кўвғи қувар,
Лошимиза курт-қуш кўнар,
Сабо бўлди тур, кет эмди.

Куним ғуссага тўлдиарар,
Сирим олама билдиарар,
Оғам туйса тек ўлдиарар,
Сабо бўлди, тур, кет, эмди.

Етти кеча-кундуз ўтди,
Кун чиқиб чошгоҳа етди,
Мендин сабру ором кетди,
Сабо бўлди, тур, кет, эмди.

Уйғон эмди бахши ўғлон,
Қўрқув босди қийналди жон,
Кўнглим гирён, бағрим бирён,
Сабо бўлди, тур, кет, эмди.

Мулойим дер вахмим чўхдур,
Дўстимдин душманам кўпдур,
Седин ғайри ёрим йўқдур,
Сабо бўлди, тур, кет, эмди.

Мулойимхон бу сўзларни айтиб тамом қилганидин сўнг, Нажаб кўзини очса, кизнинг «Тур кет» деб тургонини эшитди. -Олло, эмди не қилдим, бу тоифа бевафо бўлур эркан, деб, тўнини кўлпиғига қисди. Уйқусираған кўзларини укалаб, эмди не бўлса-да, бир уйқуға тўйиб олайин, деб ўнғайроқ жой излаб бора берди. Бир вақт Мулойимхоннинг 40 таноб боғи бор эрди, шунинг устидин чикди, сарховузнинг бўйига бориб, бир даста гулни юзига ёпиб урди уйқуни.

Эмди хабарни кимдин ол, Мулойимхоннинг энасидин ол. Ул кунлардин бир кун боғ сайлига чикмоқ бўлуб, бир канизини чақириб айди: -бор сен боғни ораста қилгил. Каниз ажаб бўлғай деб, сарховузнинг бўйини сириб-супириб юриб ногоҳонда бир пой этикни кўриб қолди. Бориб қараса юзига гулдаста ёлиб бир киши ухлаб ётибдур. Анинг юзилин гулни олиб қараса, оқ юзли, қора кокилли бир йигит бир кечанинг тоға тушган бир бўлак қори янглиғ бўлиб ётибдур. Нажабнинг жамолни кўриб, анга ошиқ бўлгон канизнинг аъзои андоми бўшашиб, тиззасини қучоқлаб ўлтуруб қолди. Бир вақт бибисининг боғ сайлига борурман, дегани эсига келиб, келар вақти бўлганини англаб, югуриб, боғ дарвозасига чикди. Қараса бибиси келибдур. Ҳар сафар ани махофадин кўтариб тушурур эрди. Бу сафар кўтаришга мадори келмади. Шунда бибиси: -Эй ярамас каниз, рангингда ранг, рўйингда рўй қолмабдур, не балоға дучор бўлдинг, деб сўрди. -Эй бибижон, ховузнинг бўйинда бир кокили паранг ўғлон ётибдур, ани кўруб бул ахволга тушдим.

-Ул не сойил ўғлон эркан, турғузиб, кўздин йўк килгил:

-Ўй, бибижон, ул ўғлонга «Тур кет» деб айтғулик эрмас, бунга менинг тилим бормас, ўзинг қувласанг яхши бўлур.

Шунда Мулойимхоннинг энаси, ўзим қувсам қувайин деб, хассасини чалиб, икки кукулиб юрмак бирлан бўлди.

Каниз анинг изига този эргашгандин эргашиб бора берди. Кампир шу боришда Нажабнинг устидин чиқди. Анинг хусни жамолига бокиб, онг-тонг бўлиб, канизнинг ҳоли ҳолми, ундан бадтар аҳволга тушиб хушидин кетди. Каниз юзига гулоб суви сешиб ўзига келтирди. Кампир бир аксириб хушига келиб: «Ёшим ўн тўрт-ўн бешга қайтгандай бўлди, умрим охирида худо яракаб менга бул ўғлонни муяссар этди деб, Нажабнинг бошини тиззасига олиб, юзларидин бўса ола берди. Кампирда тишдан ном-нишон йўклиги сабабли хар ўпгани пок-пок сас бера берди.

Энди хабарни кимдин ол, Мулойимхондин ол, ул кўшк устига чикиб бўлиб турғон воқеаларни кўриб ўлтирди. Бундин жони чикиб, энасига караб, бир ғазал айтар бўлди. Кўр, бок, не деди эркан.

Энажон, арзим айтайин,
Ёр меники, ёр меники,
Бўйла ёмон иш бўлурму,
Ёр меники, ёр меники,

Қариб, сенинг учди бозинг,
Зимистонга дўнди ёзинг,
Кўлдин учди қувинг, ғозинг,
Ёр меники, ёр меники,

Эна, сенинг ақлинг чошмиш,
Феъли-хуйинг ҳаддин ошмиш,
Менинг кўнглим тўлиб-тошмиш,
Ёр меники, ёр меники,

Белинг букур, сочларинг оқ,
Бир ўйланиб, ҳолинга бок,
Гарданияга тегар таёқ,
Ёр меники, ёр меники.

Бул савдога тушган бошдур,
Кўздин оккан конли ёшдур,
Ўпич олмоқ ёмон ишдур,
Ёр меники, ёр меники.

Кўнглим менинг ғамга тўтур,
Хазон уриб, мангзим сўлур,
Билмасанг, куёвинг ўлур,
Ёр меники, ёр меники.

Мулойим дер, ёнди жоним,
Кул бўлибдур устихоним,
Сарф этайин, хону моним,
Ёр меники, ёр меники.

Мулойимхон сўзини тамом қилгондин сўнг, кампир энаси бу сўзни эшитиб кўнглига гумон келди. Канизин чакириб айди: -Бул киз хаддин ошиб, «Ёр меники,» деб турубдур. Бу бедавлат ўғлон бирла бир ишларни қилгон ўхшайдур. Бор Зеварбекни чакириб кел, бул ўғлонни ўлдурсин, ё бўлмаса, элдин чикариб юбарсин, деди. Ноилож қолгон каниз Зеварбегга хабар берди.

Зеварбек уч-тўрт отлик бирла келиб, Нажабнинг бўйнига сиртмоқ солиб, олиб кетди. Тўғри подшоҳнинг хузурига келиб: Эй, подшоҳим, бул бахшингиз менинг энамнинг боғига кириб, меваларни еб, қолганини пайхон қилубдур, деди. Подшо даргазаб бўлиб, пошшобларга буюрдиким, бул ўғлонни дорга чекинг, деб ўгрилиб қайта берди. Қирк пошшоб Нажабни дорга чекмакка кўзи ари қиймай ўйланиб қолдилар.

Эмди хабарни қимдин эшит, Аҳмадбекдин эшит. Подшонинг бир Аҳмадбек отлиг иниси бор эрди. Подшо 40 кеча-кундуз тўй бераётганини эшитиб, келаётган эрди. Подшо унга: - Бир бахшим бор, эшитиб кўр, деб мират этган эрди. Шул сабаб бирла Аҳмадбек 40 отлиси бирла келаётган эрди. Шул келишда анинг кўзига дор кўринди. Ул отли шерикларига: -сиз калъага қираверинг, мен дор остидаги одамларга бир сар солайин, не гап эркан, деб шул тарафга кетди. Қараса 40 пошшоб бир хушсурат ўғлонни дорга чекмак бирла бўлаётгирлар. Аҳмадбек:

- Бул не қилганларинг, ўғлоннинг гуноҳи недур, деб сўради.
- Бул ўғлон подшонинг бахшиси турур, гуноҳ қилиб бизнинг қўлимизга тушди, деб жавоб берди бахшилар.
- Бул ўғлоннинг гуноҳ қиладургон сиёки йўқдур, қийимларини қийдириб, озод қилинг, мен подшоҳдин бир қошиқ конини сўраб олурман, деди. Шунда Нажаб бўйнида қил таноб, илгинда сози бўлмаса-да, тилинда сўзи, зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб бир абёт ўқуди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Мени озод эт, Аҳмадбек.
Ўғирлик манго тухматдур,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Бордим Мулойим ёнина,
Рақиблар сувсар конима,
Далолат бўл, гул жонима,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Мен бахшиман, хонандаман,
Жаллод қўлинда бандаман,
Тўрт ён боқиб, хайрондаман,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Мен ошигам кизил гула,
Етишдинг кирк йигит била,
Бориб мени шохдин тила,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Қизил гуянинг кирмизиям,
Мен юрган ёбон-дўзиям,
Мен бировнинг ёлғизиям,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Туруб эрдим харён бокиб,
Жоним ҳалак, гирён бокиб,
Дор остида урён бокиб,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Фалакка етушди додим,
Сени дуч этди худойим,
Ошиқ Нажаб дерлар отим,
Мени озод эт, Аҳмадбек.

Нажаб сўзини тамом этгандин сўнг Аҳмадбек подшо хузурига от суриб кетди. Тўғри подшоҳнинг олдига бориб, салом йўк, алик йўк, айди:

-Бу не хол, бсгуноҳ бахшини дорға чекмаклик дурустму, мени олти ойлик йўлдин ҳалак этиб, бахши номасина мират этдинг, келдим, сен бахшини ўлдиришга фармон берубсан.

-Эй ним, мен фармон бердим, эмди қайтиш йўк. Не сўрасанг сўра, бажарайин, аммо шу ишни сўрама: Аҳмадбек караса подшоҳнинг аҳди маҳкам. Шул сабаб бошқа йўлга ўтди.

-Оға, шу тахтингни уч кунга менга берурмисан?

-Берурман.

-Ундай бўлса, шу бахшини уч кеча-кундуз айттириб, тўй тутайин, кейин ўлдирсанг ўлдирурсан.

Шундан сўнг подшо тахтдин тушиб, ҳарамхонага кириб кетди. Аҳмадбек тахтга миниб, жар чакиртирди: -Уч кеча-кундуз бахши айттириб, тўй тутилади, инитиб ким келмаса боши ўлумли, моли талонли! Уч кеча-кундуздин сўнг бахши дорға тортилади: жарчининг саси Мулойимхоннинг қулоғига тегди. Ул бстокат бўлуб, жонига ҳавл тушуб, ёримни ўлуми оллидин бир кўруб қолайин деб, ҳарир либосларини книйиб, бармоғига тўққиз юзук, билағига билағузук, бурнига аравак, бошига жиға санчиб, жайрон юришда, марал боқишда товлана-товлана юриш этди. Шояд етти кеча-кундуз бирга бўлди. бўйнимдағи мушки анбарни искади. Яқинрок бориб ўтирсам, шу ислар чикса, димоғина урса, мени танмасмикан, деб хаёл суриб борди. Мулойимхон тўғри бориб, Нажабнинг қошига кизлар тўпина ўзини урди. Бир вақт Нажабнинг бурнига етти-кеча-кундуз бирга бўлган кизнинг таниш иси пурх уруб кела бошлади. Шунда ёрини келганини билиб, эй гўзалим, саринга дўнайин, жон бозори қизиб турғонда сен ҳам тўя келдингму, деб зор-зор чун абри

навбахор йиглаб, илгинда сози, тилинда сўзи ёниб-куйиб, занону мардон, кизу жувонга караб бир газал айтар бўлди. Кўр, бок, не деди:

Нозли жонон, сендин хабар сўрайин,
Кўзлари мастоним, тўя келдингму?
Севдигим отинга қурбон бўлайин,
Жаннатим, бўстоним тўя келдингму?

Сенсиз ёхти куним манго зрур шам,
Бечора мискинам, дардлидур сийнам,
Дардима дармоним, ганжи хазинам,
Газалим, достоним, тўя келдингму?

Бу ишкнинг оташи ёкти мсърожи,
Муҳаббат сужидур, айролик ожи.
Кўзимнинг равшани, бошимнинг тожи,
Хам хоним, султоним, тўя келдингму?

Юзинг шуъла берар, мохи мунаввар.
Бўйларинг санобар, коматинг ар-ар,
Кўксингдин уфурмиш мушк ила анбар,
Паризод нишоним, тўя келдингму?

Жон шахрини санго берайин пора,
Бир ожиз бандангман, чекдирма дора,
Кўйинг ичи мангзар фасли бахора,
Булбул гулистоним, тўя келдингму?
Ошик Нажаб ёр йўлина бош қўйиб,
Ким ўтди дунёдин дийдора тўйиб,
Ол ёнок устина зулфларинг ёйиб,
Олма занахдоним, тўя келдингму?

Нажаб сўзини тамом қилгондин сўнг Мулойимхон айдики, эй зангар ўғлон сен эмди мени танидинг, сен бирла бирга ўлмаган номард, деб ўрнидин турди. Нажабнинг ёнига боришга уялиб, сал четда бурилиброк турди. Шунда Нажаб:

-Эй кўзимнинг нури, бошимнинг тожи, сен не учун бурилиб турибсан, ёнима келсанг бўлмайму, деб, Мулойимхонга караб илгинда сози, тилинда сўзи, қайнаб-жўшиб, бир газал айтар бўлди:

Севдигим, кайдин келурсан,
Йўлингга қурбон бўлайин.
Қайси эллардин бўлурсан,
Элингга қурбон бўлайин.

Севдигим, не деб турурсан,
Юзингни нега бурурсан,
Паранжинг ердин олурсан,
Холингга қурбон бўлайин.

Нола-хо, севдигим нола,
Магар паймонамиз тўла,
Булбул бўлиб кўнсанг гула,
Тилинга қурбон бўлайин.

Кўзимга бок, коши камон,
Бугун менга охир замон,
Магар қолсам дордин омон,
Ўзинга қурбон бўлайин.

Тўлдир хо, севдигим тўлдир,
Эмди паймонамиз шулдур,
Бу Нажабни ўзинг ўлдир,
Элинга қурбон бўлайин.

Нажаб бу сўзни тамоm этгандин сўнг Мулоиймхон қиз келиб Нажабнинг қаршисида ўлтирди. Ул айтиди:

-Эй занғарнинг ўғлони ўзинг ўлдир, деб валдираб, номардлик этиб тургунча, илгингдаги созни менга бер, мен ҳам бир кўнглимдагини халойикга баён этай, деди. Шунда Нажаб:

-Эй Мулоиймхон, юрагимда яна бир пинхон сўзлар бор, шуларни ҳам бир – бир баён айлай, ундан сўнг созимни санго бахш этурман, деб кайнаб-жўшиб, Мулоиймхоннинг сўзларидин, анинг мардлигининг кўнгли парвоз этиб, чин юракдин бир абёт ўкиди. Кўр, бок, не деди:

Саринга дўнайин, гул юзли ёрим,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.
Кеча-кундуз менинг сен интизорим,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Хондин жаллод келмиш менинг қасдима,
Киши мунча кеч келурму дўстина,
Уч кундин сўнг элтар дорнинг остина,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Бокишинг охудир, кўзларинг жайрон,
Сени излаб эрди кўзларим сайрон,
Сен анда хайронсан, мен бунда вайрон,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Юзинг ўхшар сени алвон лолага,
Оғанг дучор этди бундай балоға,
Танда жоним бўлсин санго садоға,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Томоша айладинг мени ўйинима,
Адаб-икром бирла кирдинг қўйинима,

Уч кундин сўнг аркон тушар бўйнима,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Ўзингсан Мулойим, сўзинг мулойим,
Олма янокларинг ўпмака қойим,
Ёрим умринг дароз бўлсин илойим,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Кўзимдин ёш оқар юрагим пора,
Йиглаб ёлборурман ҳақ биру бора,
Уч кундин сўнг бошим осилур дора,
Ўзинг ўлдир, мени берма жаллода.

Кўзим тушди юзингдаги холинга,
Қурбон ўлам лабингдаги болинга,
Раҳм қилғил, бул Нажабнинг холина,
Ўзинг ўлдир, берма мени жаллода

Нажаб бу сўзни тамома қилгондин сўнг Мулойимхонга айди:

-Эй, беақл ўғлон, мен санго янго айтмадимму жаллод-паллот деб ўлтирма,
илгингдаги созингни бари ол, деди. Шунда Нажаб:

-Ина дутор, Мулойимхон, деди. Мулойимхон шунда Нажабнинг пири Ошрик
Ойдиннинг берган қора дуторини илгина олди, ани икки нордай бўртиб тургон
қордай оппоқ сийнасининг ўртасина қўйиб: -Эй халойиқ, қариндош-дўғон, дойи-
енгалар, мен бугун шу ўғлона қурбона келмишам, деб қайнаб-жўшиб, илгинда
сози, оғзинда сўзи бир ғазал айттар бўлди. Кўр, бок не деди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Нажаба қурбона келдим,
Арзим эшит, беқлар, хонлар,
Мен шунго қурбона келдим.

Чўлда кезган охуларим,
Сувда юзган моҳиларим,
Эшитинг бек дойиларим,
Нажаба қурбона келдим,

Эй, кадрдон тоғаларим,
Хаста бўлсам, соғаларам,
Эшитинг, бек оғаларим,
Нажаба қурбона келдим,

Чамандаги булбулларим,
Боғда очилган гулларим,
Эй, сочлари сунбулларим,
Мен шунго қурбона келдим.

Кўнда кезган малойиклар,
Бунда келган халойиклар,
Кўнглим кўнглима лойиклар,
Нажаба қурбона келдим,

Нажаб йўлинда сойилам,
Анинг кўнглина мойилам,
Сўзимдин кайтмам, жохилам,
Мен шунго қурбона келдим.

Сахарнинг тонг юлдузиям,
Ҳасан вазирнинг қизиям,
Мулойимхоннинг ўзиям,
Нажаба қурбона келдим,

Мулойимхон сўзини тамом этди. Барча халойик эшитди. Аҳмадбек бу сўздин сўнг тўғри акасининг ҳузурига борди.

-Эй, ога, ўлдиражак ўғлонинг бир эрди икки бўлди.

-Ундай бўлса иккисини ҳам ўлдираман.

-Эй, ога ул иккинчиси ўзингнинг қазо қилгон Ҳасан вазирингнинг қизи

иркан. Фалон подшо бир жалотойнинг баҳонасида вазирининг кизини ўлдирибди, деган носокка қолурсан. Бул носок бошқадин қолса қолсин, сендин қолмасун.

Яхшиси бул икки ошиқни элдан чиқарган маъқул.

-Аҳмадбек иним, ишқилиб кўзимга кўринмасинлар, элдин чиқарсанг чиқар.

-Бу сўзинг чинми?

-Сўзим чин.

Ундай бўлса менинг элимдин чет юрт дунёда йўқ. Аларни ўзим бирла олиб кетсам бўлурму?

-Олиб кет, кўзимдин йироқ бўлсинлар.

Бул сўздин кейин Аҳмадбек Нажаб бирла Мулойимхонни бир отга миндуриб, олти ойлик йўлни олти кунда босиб, ўз элига етди.

Аҳмадбек ўз элига бориб қирк кеча-кундуз тўй берди. Тўйни совуб икки мулла, бир қозини келтируб, Нажаб бирла Мулойимхонга никоҳ қийдирди. Уларни оқ уйга солиб тўрт теварагида бахши айттирдилар. Бул икки ошиқ мурод, максадлариға етдилар.

Таммагул китоб ба авни маликул ваҳҳоб.

ОШИҚ МАҲМУД

Маҳмуджон билан Нигорхоннинг тарихлари шундан иборат.

Ганжа Қорабоғ деган вилоятда Ганжабой деган бир киши бор эди. Унинг ўғилдан, қиздан-фарзанддан ном-нишони йўқ эди. Ганжабой қунлардан бир кун ўғил талабига тушиб юрган эдики, унинг кўз ёши қабул бўлиб, тушинда қўлина бир қизил олма олиб, хушвақт, хуррам бўлиб, заифаси билан ҳамсухбат бўлди. Заифасининг бўйинда бир хомила пайдо бўлиб, ойдан-ой, кундан-кун ўтиб унга

бир ўғил ато этди. Унинг отини Маҳмуджон қўйдилар. Маҳмуджон ҳам орадан кўп замон ўтгандан кейин 17-18 ёшларина кирди. Ул ҳам ётқон еринда тушида бир воқеа кўрди. Воқеасинда Лут шахринда Мансур деган бир подшо бор эди. Унинг бир қизи бор эди, отина Нигорхон паризод деб от берадиган эдилар. Нигорхон паризод билан Маҳмуджоннинг иккавларининг бошларини бир жойга келтириб, бир-бирини тўй қилиб никоҳ этиб бердилар. Маҳмуджон хушвақт-хуррам бўлиб ериннан турди. Кўзини ғафлатдан очиб кўрганнан кейин Нигорхон паризод Маҳмуджонни кўзиндан ғойиб бўлди.

Маҳмуджоннинг кундаки ҳаракати кун-кундан топилмасдан бораварди. Ганжабойнинг бир ёлғиз ўғли бўлганнан кейин Ганжабой ўглиндан сўрадики: аммо ўғлим, сан нима ахволларни кечириб юрибсан. Саннинг ахволинг кун-куннан паслаб бораётини,-деди. Маҳмуджон айтдики: аммо ота, сан биздан ахвол сўрасанг биза хўш жавобингни, оқ потёнгни берсанг. Шаҳри Лут деган шахара бормасак бизда токат бўлмас, деди. Не сабаб билан кетасан ўғлим?-деди. Маҳмуджон айтдики: Аммо ота кетжакимга сабаб Шаҳри Лут деган жойда Мансур деган подшо бор. Унинг бир қизи бор, отина Нигорхон паризод деб от берадилар. Бориб шу Нигорхонни олмасам маида токат бўлмас, деди. Отаси айтдики: Ўғлим, хато қилибсан. У бир катта подшо бўлса, сан бир оддий киши бўлсанг. Қандай йўл билан бориб қизини олсан, санга қандай йўл билан қизини беради. Сан шу ерларда биравнинг қизини хоҳласанг, санга отини Нигорхон қўйиб олиб берсак бўлмасмикан ўғлим, деди. Маҳмуджон айтдики: Аммо ота, ўн қиз олиб берсанг ҳам бўлмайди. Жавоб берсанг ҳам кетаман, жавоб бермасанг ҳам кетаман, деди. Ганжабой кўнгли паришон бўлиб, ўғлига қайтарғи бериб бир шеър айтади:

Дунёни эндардинг манинг бошим,
Болам Маҳмуд, мани хайрон айлама,
Раҳминг келсин кўздан оққан ёшим,
Болам Маҳмуд, мани хайрон айлама.

Ишкнинг шаробидан нечун ичарсан,
Ота-онанг, эл-қунигнан кечарсан,
Ёрингнинг қўлиннан шароб ичарсан,
Болам Маҳмуд, мани хайрон айлама.

Маҳмудсиз уйимда ёнмас чирғим,
Сан ўзингсан кеча-кундуз қароғим,
Қариганда оширмағил фироғим,
Қўзим Маҳмуд, мани хайрон айлама.

Бу не сирдур анга ето билмадим,
Айрилибон сандин коло билмадим,
Маҳмуджон сиринга ето билмадим,
Болам Маҳмуд, мани хайрон айлама.

Ганжабой ўйлаб кўрдики, бир гўч йигит, кўнгли паришон бўлиб, бир йиллик йўла кетса бунинг йўли ҳам бўлмас. Кел бунинг вақтини хўшлаб юбарин, деб, боқтириб қўйгон йўрғаси бор эди, у йўрғага бахмал ёймали, тилло кубболи

ларни танғиб, жун айилни берк этиб тортиб, бир ғоли хуржуннинг икки ён кўзига ҳам танга, тиллога тўлдириб, бир катор сарпойни ҳам бўктариб, Маҳмуджонни ҳам миңдириб, Ганжабой ўғлини ҳам ховучлаб олиб чиқиб кетаварди. Бир чўли майдоннинг четига бориб: Аммо ўғлим, сенинг йўлиг бўлсин. Йўлиг устида Қамбар отлиг бир йигит бор, шуни олиб кетсанг, сенга йўлдошлик қилар, деб отининг бошини бўшағиб юбараверди.

Маҳмуджон хушвакт-хуррам бўлиб, йўрғасини учириб кетаверди. Кўп замон йўл юриб, бу чўли-майдоннан чиқиб, бир юртнинг оёғидан дохил бўлди. Бир ённинг оёғидан йўл ўтар эди, йўлнинг урени олиб бораверса, икки нозанин, гўзал киз идиш кўтариб сувга чиқиб келаётиргон эди. Қизлар Маҳмуджонни кўриб, унинг ишқи кизларнинг сийнасига жой бўлиб, сув идишларини кўйиб: кел, шул йигитнинг не қора эканлигини билик, ҳам қайси бойнинг ўғли эканлигини, қайси паризоднинг ёри эканлигини сўраб қолайик, деб Маҳмуджонни пойлаб, йўлнинг икки ёнини олиб туравердилар. Маҳмуджон келиб, буларнинг ёнидан ўтажак нақтинда кизлар Маҳмуджоннинг икки ёнидан бориб отини жиловладилар. Маҳмуджон сўрадики: қани эй паризодлар, менга буруннан сизларнинг учрашган, йўлиқишган, таниш жойларингиз борми? Қизлар айтдики: йўқ. Яна айтдиларки: хон ўғил, сендан сўралажак бир-икки оғиз сўз бор. Шунга жавоб бериб ўтасан, дедилар. Маҳмуджон айтдики: сўрасангиз мен билганимча унга жавоб берай, деди. Қизлар айтдиларки: сен қайси вилоятнинг одамисан, қайси бойнинг ўғлисан, қайси паризоднинг ёри бўласан? Шунга жавоб бер, дедилар. Маҳмуджон айтдики: Ганжи Қорабоғ деган вилоятда Ганжабой деганнинг ўғлиман. Шаҳри Лут шаҳрида Мансур деган подшо бор, унинг бир кизи бор, отига Нигорхонпаризод деб от берадилар. Шу Нигорхон паризоднинг ёриман, деди. Шунда кизлар айтдиларки: унда бизларни таъриф қилиб ўтишинг керак бу ердан, дедилар. Маҳмуджон айтдики: Мен олдимга чиққан одамларни беш ғазал, ўн ғазал айтиб, таърифлаб кетадиган бўлсам, боражак жойимга беш кунда, ўн кунда бора билмасман, деди. Хон ўғил, сен бизни таъриф эгиб ўтмайдиган бўлсанг, биз ҳам сенинг отингнинг бошини беш кунда, ўн кунда юбармасмиз, дедилар кизлар. Маҳмуджон от устинда туриб бу кизларни тариф қилиб бир шеър айтди:

Олдимиздан чикди гўзал,
Гўё кизил гула мангзар.
Бўлди кўриб ақлимиз лол,
Сайраган булбула мангзар.

Ўтирди, турди, ўйланди,
Парвона бўлди айланди,
Ишқнинг дардидин сайланди,
Боқишлари куна мангзар.

Ёнимга келиб турдилар,
Муҳаббатдин ох урдилар,
Кўза кўтариб юрдилар,
Лайлию Мажнуна мангзар.

Сахар очилар лоласи,
Қўзлари жоним оласи,
Ёримнинг олган боласи,
Ақлим олган киза мангзар.

Махмуджон дер, ёр келганда,
Дурлар сочилар кулганда,
Пардани юздан олганда,
Ўн тўрт кунлик ояа мангзар.

Махмуджон сўзини тамом қилгандан кейин: Қани биродарлар, каноатланган бўлсангизлар, мен бир йўл кишисиман, отимнинг бошини юборсанглар, ўз йўлима кетсам яхши бўлар эди, деганда чап жиловда турган паризод киз айтадики: аммо хон ўғил, сен буни таъриф қилиб, бизни таърифламай кетсанг, хойнахой бизга камисчилик келар. Агарда бизни таърифламайдиган бўлсанг, сенинг отингнинг бошини биз ҳам беш кунда-ўн кунда юбормасмиз, деди. Махмуджон от устида туриб, бу қизни ҳам таъриф қилиб бир шеър айтди:

Қаршингиздан гўзал келди.
Юборинглар кизлар мени.
Салом берсак алик олди,
Юборинглар кизлар мени.

Қалам қошли, инжу тишли,
Ҳозларга мангзар юриши,
Йигитликнинг бордур иши,
Юборинглар, кизлар, мени.

Кел энди қошлари ёзик,
Узун бўйли, бели нозик,
Ўн бармоққа тилло узук,
Солган кизлар, юбор мани

Ол қўлида сурма доғли,
Бўлсин хар кимнинг икболи,
Оқ юзинда қўша холи,
Ўпсам бўлмас, кизлар, сени.

Товусдек безар ўзини,
Биздан айирмас кўзини,
Ошиқ Махмуднинг сўзини,
Қабул этинг, кизлар, мени.

Махмуджон сўзини тамом қилгандан кейин, кизлар Махмуджоннинг отининг бошини кўйиб юбордилар. Махмуджон йўргасини қоччириб кетаверди, бир неча замонлар йўл юриб, бир чўли-майдоннинг ўртасидан кетаверди, у чўли-майдондан ҳам чиқиб, бир юртнинг оёкидан дохил бўлди. Бир йўлнинг урини олиб боравердики, бир ўвбонинг устидан дуч бўлди. Ўйлаб кўрдик, кел

Қамбаржоннинг уйини бир сўраб кетайин, Қамбаржоннинг уйи шу ерларга яқин эмасми экан, деган фикр билан йўлдан дошга чиқиб, Қамбаржоннинг уйини суриштириб сўраса, Қамбаржоннинг уйи ҳам бир йўл урина яқинроқ бир жойда эди. Қамбаржон бир камбағал-кашшок йигит бўлиб, ҳар кунда бир нон учун бир поввойнинг тандирига ўт ёқиб овкатгузарлик қилар эди.

Бир синглиси бор эди, югуриб-юриб акасининг ёнига борди: аммо ака, мен сенга бир меҳмон топиб келдим. Сени бир озода йигит сўраб келди, деди. Қамбаржон синглисини сочидан судраб тепкиламака қарадики, занггар, менинг ўзим ҳар кунда бир нон учун бир поввойнинг тандирига ўт ёқиб овкатгузарлик этаман, сен менга меҳмон топиб келдим, деб айтасан, деди.

Дўкондор нонвой бир тушгир йигит эди, -хонўғил, деди, сени яхши-ёмон, дўсту-душман, биров излаб келган вақтда унинг хабарини олишга тегишли бўлади.

Мана шу кунингга меҳнат ҳақинга бир нонни ол, унинг учун уйинга бор, унинг ким эканлигини бил. Келса бу ёна келтир, деб туриб дўкондан чиқариб юборди. Қамбаржон уйига келса бир оли-тўнли йигит уйда ўтирибди.

Қамбаржон бориб саломини бериб, адаб-икром билан қўришиб, омонлик-эсанлик сўраганидан кейин, баҳо-баҳо қараса, Қамбаржон ҳам бул йигитни ўз воқеасида кўрган эди. Бул йигит бугун уйда ўтирибди. Қамбаржон «йўл бўлсин» сўрадики, Маҳмуджон айтди: Биздан йўл бўлсин сўрасанг, сен бизга даркор бўлдинг, бизинг билан юришинг керак, деганда Қамбаржон ўзининг ахволларини Маҳмуджонга бир-бир баён этди. Маҳмуджон буни турли томонлардан таъмин олиб, шу ерда бировнинг боқтириб қўйган йўргаси бор эди, у йўргани олиб, пулини бериб, у йўрга устига бахмал, тилло куббали эгарни солиб, жуп айилни ҳам барк этиб тортиб, Қамбаржонни бош-оёқ сарпойлаб, кейин ўзи билан тенглаштириб йўлга олиб чиқди. Булар йўлга равона бўлар экан, катта бир йиғиннинг устидан тушар бўлдилар. Чой-чилиқ сўраб шул йиғинга улар ҳам айландилар. Қараса бу ерда кизу-жувон, катта-кичик, ҳамма ўз ҳолинда, базмида ўтирган эди. Маҳмуджон жўшқинлиги тутиб буларга Нигорхон паризодни таъриф қилиб бир шеър айтди:

Нигорхонни халққа таъриф айласам,
Ҳар бир нозин юз минг қиза бермасман.
Кўрган ошиқларни хайрон айласам,
Ҳар бир нозин юз минг қиза бермасман.

Бошдин-оёғига тилло тақилган,
Сўзларига ширу-шакар тақилган,
Қўлларига кизил хино ёқилган,
Хуснин анинг тўлган ойга бермасман.

Соллона-соллона ўтар ёнимдан,
Кўзи жаллод каби ўтар жонимдан,
Боғбон бўлиб гуллар терсам боғиндан,
Сиеъ зулфин сарви нога бермасман.

Гўзалим бор гўзаллардан нозлидур,
Мен билманам қайси боғнинг гулидур,
Шеваси жон олур, қўли созлидур,
Бир кун чикар тандин жона бермасман.

Махмуд айтур: йўлга бўлдим равона,
Бир газал айтибон қизу жувона,
Ошиқ бўлдим Гўзалхона гойибона,
Гўзалхонни юз минг кизга бермасман.

Махмуджон бу сўзини тамом қилгандан кейин икковлари, шодлик билан от чопишиб йўлга равона бўлдилар. Кўп замон йўл юриб, бир неча замонни той қилиб боравердиларки, бораверсалар буларнинг олдига эшакли бир пиёда чикди. Сўрадилар: қани эй жўра, Лут деган шаҳар шу ерга яқинми? - деди. Махмуджон Қамбаржон билан от чопишиб ўша шаҳарнинг қибла дарвозасидан дохил бўлдилар. Бахтга қарши, булар борса у шаҳарнинг бозори эди. Бозорни қидириб ё у ёкка чикдилар, ё бу ёкка чикдилар, бозорнинг одамларини булар таниб билмади, буларни ҳам бозорнинг одамлари таний билмади. Кейин меҳмонжойи ахтариб бир дўконнинг олдидан чикдилар. Бу дўконнинг баққоли отини Амаат баққол деб от берар эдилар. Махмуджонлар, меҳмонмиз, деб отдан тушиб, отларини боғлайвердилар. Амаат баққол буларни меҳмонликка қабул қилиб, олдига бир чойнак чойни қўйиб, бозор қуни бўлгандан кейин дўкон олдига ўтиб савдо қилиб ўтираверди. Амаат баққол кун бўйи уч шойилик савдо этмас эди. Махмуджонлар чой-чилиждан ёзилишиб, қўлимиздаги қоримиз билан бул кишининг вақтини хушлайлик, деб дуторларини ялангочлаб, икковлари пардаларини тузиб бир нома бошладилар, кўяверинг. Бу қуйни охишлаб чикгунча у келди-турди, бу келди-турди, бундан дўконнинг олди қаппақуруғли бўлиб кетаверди. Яхшидан шарофат, савдо ҳам очилиб кетаверди. Тарози-тарозига қоқилишиб кетаверди. Амаат баққол тарози уриб бермакка қаради, хотирасига тушган одамдан пулни ҳаққини олди, хотирасига тушмаган одамлар қийшайиб кетаверди. Бозорнинг, бунинг таърифи шу ернинг подшосига тушди. Таксир, Амаат баққол деган икки маҳрам сақлабди, аммо ҳеч қанда савдо бўлмади. Бугун бутун бозорни бойлади, дегандан подшо: боринг Амаат баққолни олиб келинг, деди. Бу нима иш? - деди. Подшонинг одамлари келиб Амаат баққолнинг оёқ-қўлини танғиб подшонинг олдига олиб бордилар. Мансур подшо айтадики: Қани эй Амаат баққол, бу нима иш сеники, деди. Амаат баққол подшонинг одамлари оёқ-қўлини бойлаб келтирганда кўрқиб кетган эдики, подшога жавоб бериб билмади. Зангғар нима учун жавоб бермайсан, бутун бозорни бойлабсан, сенга қим буюрдики, биздан берухсат икки маҳрам сақламокни, деди. Ёлғон сўзлигини билиб Амаат баққолнинг жонига сўл югуриб кетди: Таксир, во Ажаб! Ўзи бунинг бир бўша гап эканку! Ўзи биз кечасига ёқажак чирок ёғига қайғурувчи кишимиз. Бизнинг қўлимиздан икки кишининг олдидан ўтиб, отли-тўнли этиб қўйиш келмас, таксир, деганда подшо: Нима учун ёлғондан сўзлайсан, бозорни бойлабсанку, сандан бошқада савдо бўлмабди, деди. Таксир! Бизниқанда илоҳийдан келган бир меҳмонлар бор. Шуни эшитган бўлманг, деди. Подшо буюрдики: Бор олиб кел, биз ҳам бир маротаба кўриб қолайлик уни, қим эканлигини билиб сўзидан, эшитиб қолайлик, деди. Амаат баққол дўконга келса,

меҳмонлар хунук бўлиб ўтирганди. Қани меҳмон йигитлар, хафа бўлманг, сизларни таърифнингиз подшога тушган экан, подшонинг олдига бориб кўринмасангизлар бўлмас экан, деди. Маҳмуджон айтдики: Ана холосдан бирақалло, ўзинизнинг максадимиз ҳам подшонинг олдига бормоқ-эди, деди. Подшонинг олдига бормасак бизнинг ишимиз ҳам битмайди, деди. Гапнинг бу ёнини эшитсангиз Нигорхон паризод ҳам Маҳмуджонни гоибона тушида кўриб ишкка гирифторм бўлиб, йўл қараб, кун санаб юрган эдики, қачон бу Маҳмуджонни кўрар эканмиз, деб. Қизнинг 360 канизи бор эди. Канизларининг ўртасида бир айёр канизи бор эди. Қизнинг ҳаракатидан сезиб юрган эдики, Маҳмуджонларни кўриб, танимаса ҳам таъриф қилдики: Аммо биби, отангизнинг ёнига икки йигит келди, қоши бундай, кўзи бундай, деб таъриф қилгандан кейин қиз канизга сир берди: Аммо каниз, сир бўлмасин ошқор, деди.

Ана шу вақтда меҳмон йигитлар отасининг олдида савол-жавоб айтишиб ўтирган эди. Қани эндиги сўзни Амант баққолдан эшитинг. Амант баққол меҳмонларни олиб бургандан кейин подшо бир четдан ўрин бериб, қани меҳмон йигитлар, қаерга борасизлар, қаердан келасизлар, ўзларингиз ким бўласизлар, нима иш билан юрибсизлар, деди.

Маҳмуджон жавоб бердики: Таксир, бизлар Ганжи Қорабоғ деган вилоятдан чиққанмиз. Икки тенгдош, ҳамдара. Бир вақт топиб, вақтдан фойдаланиш учун, кўрмаган ерларни кўриш учун, бормаган ерларга бориш учун бир сайр-саёҳат қилиб чиққанмиз, таксир, деди. Таксир айтдики: қўлларингизда дуторларингиз бор, создан-сўздан биладиган ерларингиз борми?-деди. Маҳмуджон жавоб бердики: Таксир, оз-моз, ўзларимизни алдайдиган бир нарсалар бор, деди.

Бизларнинг юртимизда Шайх Отойи деган бир бахши ўтган. Шунинг созидан, сўзидан биладиган ерларингиз борми?- деди- подшо. Таксир уни билмаймиз лекин, ўзимизнинг биладиган ишларимиздан десангиз, бир шингил айтиб берсак бўлар, деди. Амант баққол меҳмон эгаси бўлганидан, меҳмонлардан кейинда ўтирган эди, кейинидан келиб Маҳмуджоннинг қулоғига шивирлаб юборди: Аммо Маҳмуджон, подшо бир гапни айтган вақтида «билмайман» деб унинг гапининг орқасига қайтарувчи бўлма. Агарда бир сўзни айтиб, кейинига Шайх Отойи деб қўйсанг бас, Подшо Шайх Отойига мўврини босиб қўйгани йўқ, деди. Бул сўзга Маҳмуджон илиқиб: Таксир, бир кўшиқ қўлтигимда қолган экан, ундан ҳам бир оз-моз билармиз, деди. Нима билсангиз шуни айтиб беринг, кўп замондан бери шунга мухтож ётганмиз, деди подшо. Маҳмуджон: Нималарни айтсам Шайх Отойига манзар экан, деган фикр билан халқумини кўтарса, юкорида ок-оппоқ, юпка дудок, бодомқовок бир қиз бўйинини чўзиб-чўзиб, Маҳмуджоннинг кўзига қараб турган эди.

Маҳмуджоннинг кўзи Нигорхонга тушгандан, подшонинг буюрган сўзи Маҳмуджоннинг ёдидан чиқиб ўта кетди. Шу ўринда оғзидаги айтмоқчи сўзини қизга қараб тўғирлаб юбораверди:

Кўп жафо чекдим йўлингда, эй Нигорим, тўғриси,
Сен менга қилсанг жафо, эй жонажоним тўғриси,
Кечалар майлар ичиб, кундуз хуморим тўғриси,

Сен менга қилсанг жабр, эй, жонажоним тўгриси,
Мен сенга муштокман, эй жонажоним тўгриси.

Кечалар майлар ичиб, дол бўйнига кўйлак бичиб,
Тўшак ёзсам сени қучиб, эй сарвинозим тўгриси.
Ок юзингда қаро зулфинг, булутга мангзар эмиш,
Ёрим кўриб гул юзингни, мен бекарорам тўгриси.
Шайх Отойи хаста экан, келди Маҳмуд сўрмока,
Мен сенга муштокман, эй, жонажоним тўгриси.

Маҳмуджон бу сўзни тамом қилгандан кейин подшо, бир юкори-пастини
инглаб кўрса, маъшукий, ширү-шақар бир мазали сўз. Аммо Аамат баккол, бу
меҳмонларинг таърифга жуда тўғри келди, деб кўяверди, у ёк-бу ёғи билан иши
бўлмасдан. –Меҳмонларинг узок йўлдан келиб чарчаган эканлар. Сен буларни
обориб, бир юмшоқрок жойла ётириб, корнини ҳам паловдан тўйгазиб, бир
дамини бериб олиб келсанг, эрталабки салқинда қайтадан айттириб бир
эшитаверадиган, бир асл-фозил йигитлар экан булар, деди. Аамат баккол: –Ажаб
бўлур, деб меҳмонларни эргаштириб турди.

Эндиги сўзни Нигорхон паризоддан эшитинг. Нигорхон канизига буюрдики:
Аамат бакколникига етирмасдан Маҳмуджон билан яхши танишиб бу ёкка олиб
кайт, деди. Аамат баккол деган бир камбағал киши. Унда юмшоқ жой нима қилади,
палов нима қилади унда, деди. Илдам каниз аста тушиб, секин буларнинг
кейинидан равона бўлиб, Аамат бакколникига етирмасдан орқасидан бориб
Маҳмуджонни ушлаб арзу-хोलини айтиб, яхши танишиб, Нигорхон паризоднинг
боғига олиб кайтаверди. Нигорхон паризод булар боргунча, ичкарида бир асл
саройи бор эди, тўшаатиб. Маҳмуджоннинг одига бир тилло курсини кўйиб, ўзи
олдинроқда бир тилло курсида ўтириб ўйлаб кўрди: Маҳмуджон келган вақтда мен
очик равишда унинг олдига чиқмайин, Маҳмуджон кўриб мендан ройи кайтмасин-
у, мен одоб билан етти қават парда ичига кириб ўтирайин, деб, етти қават
парданинг ичига кириб, зулфларини ҳам олдига ташлаб, оёқини чалиштириб,
копи томонга қараб ўгирилиб ўтираверди. Эндиги сўзни каниздан эшитинг.

Каниз шу вақтда Маҳмуджонни эргаштириб обориб боқка кирди, уч юз
олтмиш каниз, саф тортиб, Маҳмуджонни карши олди. Нигорхон паризоддан
салом-алик бўлмади. Маҳмуджон ўйладики: Бу лолмикан, гунгмикан, мен буни
фалон кунлик йўлдан излаб келибман, Қўлимга созимни олиб теккизиб, бир шеър
айтиб берай, деб Нигорхон паризодга қараб айтган шеъри:

Узок йўлдан сени дейиб келмишам,
Қулоқ солгин арзу-хола Нигорим.
Сани бундоқлигинг энди билибман,
Қулоқ солгин арзу-хола, Нигорим.

Сайрон этиб шул ерларда юрибман,
Тенги-тушим билан даврон сурибман,
Шукур сенинг гул юзингни кўрибман,
Қуллақлар айласам сизга, Нигорим.

Қайта бошдин йўл шаробин ичайлик,
Боғларингда мушки-анбар сочайлик,
Элларим бор менинг боғу-боғчалик,
Қулдуклар айласам сизга, Нигорим.

Қизил гулгунчамсан, боғча-боғимсан,
Боғ ичинда битган олма-норимсан,
Ошиқ Маҳмуд Нигорхонни ёрисан,
Тутмагил юзингга парда, Нигорим.

Маҳмуджон сўзини тамоm қилгандан кейин Нигорхон еридан туриб, етти қават парданинг ичидан чиқиб, зулфларини ҳам олдига ташлаб икки буқилиб салом берди. Кейин Маҳмуджонни чой-чилимдан ёзилтириб, олдидан қирқ турли гаомларни ўтирди. Подшо айтган эдики, -Маҳмуджон қорнини тўйгизгандан кейин, уни юмшоқ жойда ётириб, бир оз дам беринг деган эди. Қизнинг қун кўрмин, чанг тушмай турган кўрпа-тўшаклари бор эди, отига Чиннихон деб от берар эдилар, туркман тилида йўрғон дейди. Етти қават тўшакни кўйиб, тивитли ояяли ёзиб ташлаб, жуфтдан ёстикни кўйиб, Маҳмуджонни кўрпага солиб ётқизди. Маҳмуджон юмшоқ жойга танаси теккандан уйқуга мойил бўлиб кетаверди.

Нигорхон паризод ухламасдан тонгини оттирди, кейин чой-чилимдан ёзилиб ўтирдикки, Маҳмуджон жойидан туриб биламади.

Маҳмуджон бир маҳал кўзини гафлатдан очиб кўрса, қун кунерта бўлиб нешинга қараб оғиб борёттир эди. Подшоҳ топширган эдики: -Азон салқинда лўстлар билан айттириб, эшитамиз деган эди.Бу сўз Маҳмуджоннинг ёдига тушиб, еридан туриб, нарса-қаросини кийиб, йўлига равона бўлди. Нигорхон паризод шартта билакидан тутиб, икковлари тотолашиб дарвозани олдига бордилар. Маҳмуджон кетишга машғул бўлгандан кейин Нигорхон паризоднинг Маҳмуджонга қараб айтган шеъри:

Уч йил бўлди, Маҳмуд, сени кўргали,
Хуш келдинг севдигим, сабо келибсиз.
Олтин пиёладан шароб ичгали,
Хуш келдинг севдигим, сабо келибсиз.

Олти йилдир бир қун роҳат кўрмадим,
Тенгу тушим билан даврон сурмадим,
Улуғ тўйлар бериб мажлис курмадим,
Хуш келдинг севдигим, сабо келибсиз.

Сие зулфим оқ юзимга тўлолмай,
Баҳор бўлса гулу-лола теролмай,
Уч йил бўлди менинг ҳолим сўролмай,
Хуш келдинг севдигим, сабо келибсиз.

Хабарим олмадинг шу гул юзимдин,
Бир кўриб бокмадинг ширин тилимдин,
Ғам ема Нигорим колмас изингдин,
Хуш келдинг севгилим, сабо келибсиз.

Нигорхон паризод бу сўзни айтиб тамом қилиб, қўлинда «мархабо» деган бир рўмоли бор эди. Махмуджонга бериб, Махмуджонни боғдан чиқариб юбораверди. Махмуджон ҳовлиққан йиғит, бу рўмолни олиб кисасида кўяжак вақтинда, Махмуджоннинг бир олтин юзуги бор эди, шул олтин узукнинг қошига рўмолнинг бир ён қирраси илашиб кисасидан осилиб чиқиб қолган эди. Рўмолни осилтириб Махмуджон подшонинг олдига борган эди. Қамбаржон деган, Махмуджоннинг йўлдоши, Амаг баккол билан эрталаб бориб подшонинг олдинда хайрон бўлиб ўтирган эдики, бу занггар каерда қолди, подшо «Махмуджон қайда?», деб савол қилса, биз унга нима деб жавоб берамиз, деган фикр билан ўтирган эдилар, Махмуджон ҳам рўмолни осилтириб буларнинг қапталона бориб ўтирди. Қамбаржоннинг кўзи рўмола тушгандан кейин икковлари саволи-жавобли, англамасдан айтишган шеъри:

Қамбаржон:

Хабар олгил ширин дўстим,
Очилдинг, жўрам, очилдинг.
Рўмолдадур менинг қасдим,
Очилдинг, жўрам, очилдинг.

Шу вақтда Махмуджон ўйладики: оббо, кеча ёримнинг қошига борганимиз жўраимизга ёқмаган эканов, деб, менинг сиримни фош этди, деб у ҳам Қамбаржонга қараб жавоб қайтарди. Иккиси бир-бирини англамасдан, саволли-жавобли олишган шеъри:

Махмуджон:

Кеча бордим ёр қошина,
Бошинда беш лаълиси бор.
Қалам қошли, хумор гўзли,
Манинг жоним оласи бор.

Қамбаржон:

Мусофир жонингни ая,
Хабарингни мендан сўра,
У ён-бу ён ёнига кара,
Очилдинг, жўрам, очилдинг.

Махмуджон:

Кеча бориб сир беришиб,
Маст бўлиб коса олишиб,
Маст бўлиб коса беришиб,
Менинг жоним оласи бор.

Қамбаржон:

Нечук мастликда кезарсан,
Жафони чекиб тўзарсан,
Подшо мажлисин бузарсан,

Очилдинг, жўрам, очилдинг.

Махмуджон:

Юзларининг холлари бор,
Лабларининг боллари бор,
Нозли ёрнинг оллари бор,
Менинг жоним оласи бор.

Қамбаржон:

Ғубор келгирма юзингга,
Кўрсатма душман кўзига,
Тушунгил Қамбар сўзинга,
Очилдинг, жўрам, очилдинг.

Махмуджон:

Хабар олмадинг ўзимдан,
Билмадим дўстим кўзимдан,
Махмуд қайтмас ҳеч сўзиндан,
Менинг жоним олоси бор.

Сўзнинг бошдан-оёқига подшо кулок кўйиб турса, бир «очилдинг, ёпилдинг» деган бостириқли сўз. Ёнидаги бўлган суҳбатдошларидан сўрадики: - Қани биродарлар, буларнинг сўзига тушунганинг борми? Бирови «очилдинг» деди, бирови «ёпилдинг», деди, бу сўз нималардан иборат, деганда. Булар бормас бурун подшонинг кирк созанда йигитлари бор эди, подшонинг отини миниб, тўнини кийиб пулини ўйнаб юрган «ёллик тор» йигитлардан, ичидан бирови чиқдида:

-Таксир, буларнинг сўзига тушунишмадингизми? --деди. Йўқ тушунмадик, деди подшо.

-Унда билган ерларимизни айтиб билдирсак қандай бўлар экан, деганда, подшо: -Айтсанган зиёни бўлмас, сўзнинг иборасини олгунча қийин бўлади, деди. -Ол эса, Махмуджон деган ўғлон оқшом кизингизнинг ёнига борган. Ул кизингиз ҳам бунга мархабо деган рўмолини берган, шул рўмол Махмуджоннинг кисасидан чиқиб турибди. Қамбаржон сўз айтадики, мақсад-шу рўмолни яширишда. Бундан беҳабар Махмуджон бунинг саволига жавоб бериб ўтарибди, таксир. Очилдинг, ёпилдинг деган сўзнинг маъноси –бу, дедилар. Нигорхон паризоднинг берган рўмоли, қараса Махмуджоннинг чўнтагидан осилиб чиқиб турибди.

Подшо дарқаҳр ғазаб бўлди –да: -Бу шаҳарни бизга ҳаром этган экан булар, буларнинг иккисини обориб, боғнинг тўрига ўтириб анжирнинг тагига кўминг, гапи майдона чикмасин буларнинг, деди.

Подшонинг суҳбатида ақли расо йигитлардан бўлган вазирлари бор эди. Ичидан бирови турди-да: -Таксир тўхтанг, шу бораётган йўлингиздан қайтинг, сўзни аввалини олиб сўзлаймиз, аввалига олиб сўзламасақ бўлмайдиган бўлди. Лекин бир-икки йигитни ўлдириб юртни бузишга ҳаракат қилманг таксир, қайтинг шу борётган йўлингиздан, дедилар. Амаг баққолнинг на гуноҳи бор эди, уни танғиб олдирдингиз, дедилар,- унда ҳеч гуноҳ йўқ эди. Агарда, буларнинг таърифи сизга қандай тушган бўлса, уларнинг таърифи сизнинг кизга ҳам тушиб, олиб бориб айттирган бўлса, байроқига бир рўмол бергандир, дедилар. Шунинг учун ҳам икки йигитни ўлдириб юртни бузишга ҳаракат қилманг, таксир, ҳамма биладикки, Нигорхоннинг рўмоли, кўрниб турибди, дедилар.Шунда подшо

айтдики: -Бизнинг отимизни миниб, тўнимизни кийиб, пулимизни ўйнаб юрган йигитларнинг сўзлари шу бўладиган бўлса, молларини подшолик хисобига олиб ўзларини қувалаб чиқариб юборинг, юртдан кетсин булар. деди.Маҳмуджонга буюрдикки, бугунги суҳбатимизда ҳам хаз-хузур кўринмади. отларингизни эгарлаб келинг, қумо чикиб ов овлаб, кейик қувлаб бир кўнгилни кўтариб қайтайлик, деди. Маҳмуджон билан Қамбаржон отларини эгарлаб келдилар, подшо уларни махрамларига кўшиб, шикорга обчикиб кетаверди. Борар экан, Маҳмуджоннинг отининг бир оёки бир ўйга тушиб кетди, Маҳмуджон отдан беҳуш бўлиб йиқилди. Маҳмуджонни подшо буюрдикки: -Бу юришларга бўлмайди экан, обориб саройда кўйиб қайтинг, деди.

Қамбаржон Маҳмуджонни қалъани дарвозасидан киргизиб, кейнига қараб қайтди. Маҳмуджон шаҳар-ичига кириб, қалъанинг ичидан келаверсин, эндиги сўзни бояги айғокчилардан эшитинг.

Майдонга чикиб ўйлаб кўрдилар:

-Икки бола келиб қирқ хўжаликни тугатиб юбораверами? Қайтадан буни бир кўрала, деб девона кийимларини кийиб, қўлига бир таёкни олиб, улар кўча қидириб юрган эдилар. Маҳмуджон шу келишида, келиб уларга дуч келиб тураверди. Маҳмуджонни отдан тортиб олавериб туриб, ўлмасдан бери этиб уриб, дарё ҳам яқин эди, обориб дарёга ташлаб юборавердилар. --Бунинг ўлик-тириги ҳам маълум бўлмасин, деб.

Канизлар буни кўриб, бориб Нигорхон паризода бориб муножот қилдилар:

-Аммо биби уч бангги каландар Маҳмуджонни уриб, ўлмасдан бери этиб, обориб дарёга ташлади, дедилар. Нигорхон буюрдикки: -Шу дарёнинг бўйига мени оборинглар, деди. -Канизлар эргаштириб дарёнинг бўйига уни обордилар. Нигорхон паризод дарёнинг бўйига бориб, бейнрок жойга чикиб, юкори-пастини кўриб турса, Маҳмуджон гирдобда чўмиб-чикиб оқиб келаётир эди. Маҳмуджон Нигорхоннинг олдига келиб, гирдобда айланган вақтинда кўзи Нигорхонга тушиб, Нигорхоннинг кўзи Маҳмуджонга тушиб, бири дарёнинг ичиди, бири сувнинг киргоғида савол-жавоб олишган шеъри:

Маҳмуджон:

Ғаним тутди менинг йўлим,
Энди менга сендан бўлди.
Ҳозир келди кўрдим ўлим,
Энди менга сендан бўлди.

Нигорхон:

Қурбонинг бўлайин ёрим,
Мен билурман мендан бўлди.
Маҳмуд менинг интизорим.
Мен билурман мендан бўлди.

Маҳмуджон:

Оллох бизни хайрон этди,
Сув юзинда сайрон этди,
Бир «мархабо» вайрон этди,
Энди менга сендан бўлди.

Нигорхон:

Маҳмуджон гирабда қолди.
Шахло кўзим анинг кўрди,
Мальун бўлиб бўйин сунди.
Ман билурман мендан бўлди.

Маҳмуджон:

Маҳмуд айтгур, кел кетали,
Ҳакнинг амрини тутали,
Бу меҳнатга шукур этали,
Ажаб паймонамиз тўлди.

Нигорхон:

Бу сўзимда ёлгон бўлмас,
Ажал етмай ўлим бўлмас,
Нигорхоннинг сендин қолмас,
Мен билурман мендан бўлди.

Нигорхон паризод сўзини тамом қилгандан кейин: -Мен сендан қолиб не бўламан, деб қанот қоқиб, парвоз этиб Маҳмуджоннинг устига қараб, дарёнинг ичига қараб отди ўзини. Икковлари ҳам сув юзида қучоқлашиб оқиб бадар етдилар.

Подшо намозгар-намозшомда шикорни бўлиб қалъага қайтди. Қамбаржон элдинрок қалъага кириб кўрса қанизлар йиғлашиб турган эди. Савол қилдики: -**Қани**, нима учун йиғлайсизлар? Қанизлар воқеани баён этдилар: -Уч бангги қизлар, Маҳмуджонни уриб, ўлмасдан бери этиб, обориб дарёга ташлади. Нигорхон ҳам унинг изидан бориб ўзини дарёга ташлаб, икковлари оқиб бадар етди, дедилар. Қамбаржон айтдики: -Уларни дарёга ташлаган жойини менга сўрсатинг. Қанизлар Қамбаржонни дарёнинг бўйига олиб бордилар. Шунда Қамбаржон оҳ уриб, нолаю-фиғон қилди ер-кўк ларзага келди.

Қамбаржон дарёга қараб бир шеър айтди:

Ғофил эрдим келдим энди бу жойга,
Қонхўр дарё, қариндошим найладинг,
Йилим тўлди, қуним кечар ҳар ойга,
Қонхўр дарё, қариндошим найладинг.

Ғанимлар тўсдими сенинг йўлингни,
Боғладими сенинг нозик қўлингни,
Қалимага келтирдими тилингни,
Қонхўр дарё, қариндошимни найладинг.

Йўлдошидан айрилибон қолибдур,
Қизил юзи қахрабодин сўлибдур,
Билинг дўстлар бугун Қамбар ўлибдур,
Қонхўр дарё, қариндошим найладинг.

Қамбаржон сўзини тамом қилиб бўлгандан кейин, бориб шаҳар ичига кириб, элҳомон эгаси бўлгандан кейин Амаат баққолини тоғиб: -Буларни ё ўлигини, ё

тиригини топайлик, деб дарё ёкалаб кетдилар. Булар шу боришда кемачи, балиқчи, кайикчидан Махмуджон билан Нигорхонни сўраб бир шеър айтди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Махмуджонни кўрган борми?
Билмам бу қайси маконлар,
Эркахонни кўрган борми?

Йиғлаб қолди бизнинг эллар,
Хазон бўлди, сўлди гуллар,
Саҳар вақти эсган еллар,
Махмуджонни кўрган борми?

Душман маломатлар тақиб,
Қахбо фалак бағрим ёқиб,
Икки ўлик кетди оқиб,
Иккисини кўрган борми?
Қамбар айтур, бу не сирдур,
Қаҳрабодин сўзган юздир,
Бири ўғил, бири киздур,
Иккисини кўрган борми?

Қамбаржон сўзини айтиб тамом қилгандан кейин, балиқчилар айтдики:

-Хонўғил, бизлар шу дарёдан бир ўлик чавак ўтса ҳам кўрар эдик, лекин бу яқин орала дарёдан ўлик оқиб ўтмади. Лекин шу яқин ўртада Бибиҳон деганининг боғи бор, шу боғда бир ховуз бор, ховузнинг солмасининг тўнгирткаси дарё сақасига туташади. Бориб шу Бибиҳондан сўраб кўринг. Ховузининг солмасини кўринг, тўнгирткага тикилиб қолган бўлмасин, деди. Ама т баққол билан Қамбаржон бориб, Бибиҳоннинг боғига кириб, Бибиҳондан Махмуджон билан Қамбаржонни сўрадилар. Бибиҳон айтди:

- Эрта билан чой ичиб ўтирган вақтимда икки ўлик оқиб келиб тўнгирткага тикилди. Олдириб гуллар орасида кўйдирдим, деди. Қамбаржон бориб кўрса Махмуджон билан Нигорхон ойдайд, офтобдай бўлиб ётибди. Қамбаржон кўлига созини олиб буларга қараб бир шеър айтди:

Ётибмисиз кўзинг сузиб,
Махмуджоним, тур ерингдан.
Азиз жондан умид узиб,
Эркахоним, тур ерингдан.

Мен юрибман эллар кезиб,
Айроликка бағрим дузиб,
Ётибмисиз кўзинг сузиб,
Махмуджоним, тур ерингдан.

Бора билмадим ёнинга,
Кирибсан ажал тўнинга,

Ўт солдинг Қамбар жонига,
Эркахоним, тур ерингдан.

Қамбаржон сўзини тамом қилгандан кейин ҳақимларни олиб келиб буларни қаратдилар. Иккаласи ҳам аксириб ўрнидан турдилар. Маҳмуджон билан Нигорхон паризод дарёдан оқиб келиб, Бибихоннинг боғидан чиқиб тирилди, деган сўз бутун оламга овоза бўлиб кетди, бориб Мансур подшонинг кулогига етди. Подшо айтдики: - Ҳеч замонда ўлган тириладими? –деди.

-Тирилади, деб ишонтирганларидан кейин 40 кечаю – 40 кундуз тўй-томоша қилиб, хушвақт-хуррамлик билан Нигорхонни Маҳмуджонга никоҳ этиб бердилар. Нигорхон билан Маҳмуджон мурод-мақсадига егдилар, сизлар ҳам муроду-мақсалингизга етинг.

Маҳмуджон билан Нигорхоннинг таъриф-тавсифлари шундан иборат.

БОЗИРГОН

(китобий вариант)

Аммо ровийлар андоғ ривоят қилурларким, чаҳор доғли Чамлибел вилоятинда. Гўрўғли деган мард йигит ўтди. Кунлардин бир кун Гўрўғли Шабистон вилоятина чоповулга бориб, Хунхоршоҳни доғитиб, киз-жувонини ўлжа олиб қайтди. Эrsa Хунхоршоҳнинг ўғли Маҳмуд Исфаҳон вилоятининг подшоsi Лаҳқашоҳнинг олдиға паноҳ истаб келди. Отасиз етимлик дарди бирла келган шахзода Лаҳқашоҳга қараб бир калима сўз айди:

Бир сунни келибам Чамлибелиннан,
Гуржистонни чопиб кетди бир сунни.
Нардек бўлиб саваш қуриб майдонда,
Гуржистонни чалиб кетди бир сунни.

Бедовин ўйнатиб кирди майдона.
Душманина солиб охир замона.
Бир нечаси ошиқ кизу жувона,
Гўржистонни чопиб кетди бир сунни.

Соллона- мастона саваша кирди,
Олдина чикканди ўлдирди кирди,
Ғазаб айлаб Хунхоршоҳни ўлдирди,
Гуржистонни чопиб кетди бир сунни.

Худо эрмиш мудом ани паноҳи,
Мухаммаддур мудом ани хамроҳи,
Мадад бермиш анга қабба худойи,
Гуржистонни чопиб кетди бир сунни.

Шахзода дер, манда тоқат қолмади.
Сабрим тугаб ҳам фароғат қолмади,
Дилоромсиз танда роҳат қолмади,
Гуржистонни чопиб кетди бир сунни.

Алқисса, отасиз, сингилсиз қолган шахзода Лаҳқашоҳнинг оёғига бош қўйиб

зор – зор йиғлади. Дарғазаб бўлган Лаҳкашоҳ тожини ерга уриб, ё ўзини ўлдирайин, ё юртини вайрон қилайин деб, бир неча кўшин бирла душман устига юрар бўлди. Шунда унинг бир вазири айдик, эй шохим, сиз анга бас кела олмабсиз. Агар сўзингизни ўтказа билсангиз Сенстон, вилоятида Салсол авлодидин Бозиргон деган йигит бор. Гўрўғлининг душмани бўлиб енгса шу енгар. Эrsa подшо Бозиргонга киши юборди. Бозиргон подшо хузурига келиб, подшо бирла кўришиб, сўрашиб бўлгон, подшо Бозиргонга тамоми воқеаларни бир-бир баён этди. Анда Бозиргон подшога қараб бир сўз айти:

Амр қилғил манго шохим,
Шул суннини хор айларам.
Савашгоҳдур манинг жойим,
Охиратга ор айларам.

Бериб душманнинг додини,
Қириб ахли авлодини,
Келтириб паризодини,
Ман санго дилдор айларам.
Вайрон этиб хону монин,
Ўлжалаб кизу жувонин,
Асир айлаб Авазхонин,
Санго хизматкор айларам.

Кенг майдонда саваш очиб,
Қиличимнан қонлар сочиб,
Тоза маҳбубларин қучиб,
Кўнглимни шодмон айларам.

Шохим, санго етди даврон,
Айланмайин соат, замон,
Омон бўлса бул Бозиргон,
Ер бирла яксон айларам.

Алқисса андин сўнг Лаҳкашоҳ айти: эй Бозиргон, эмди на максадинг бўлса, тилағил, деди. Анда Бозиргон айти 40 тева зар-жавохир берғил, савдолаб Гўрўғлининг юртига борурман, закот деб ёнимга келса, ўчимни анда олурман, деди. Андин сўнг Лаҳкашоҳ Бозиргонга 40 тева зар-жавохир берди. Эrsa Бозиргон кирк тевага зар-жавохирларни юклаб, Лаҳкашоҳдин рухсат олиб, ўз юртига қараб равона бўлди.

Энди сўзни Бозиргоннинг синглиси Ойсултон паридин эшитинглар. Эrsa Ойсултон бечора оғаси кетганидин сўнг, бир ёмон туш кўриб, кўб хафа бўлиб, тилло саройнинг устига чиқиб, Бозиргоннинг йўлига қарар эрди. Эrsa узокдин Бозиргоннинг қорасини кўриб, шодмон бўлди. Анда Бозиргон келиб, синглиси бирла сихат, саломатлик сўраб, Гўрўғлибек устига кетмагин Ойсултон синглисига таъриф этди. Анда Ойсултон кўрған тушин оғасига айтиб, сочин олдиға солиб Бозиргон оға кетма, деб Ойсултон паризод бир сўз деди:

Мундин кетар бўлсанг ёлғиз жон оғам,

Дийдор киёмата колса найларам.
Сен келгунча йиглаб тутарман мотам,
Лошинг чўл ерларда колса найларам.

Кирон келмиш онинг пайгамбарина,
Сигиниб ул замон кучли пирина,
Борма, дерман оғам Чамлибелина,
Эр пирлари дастгир бўлса найларман.

Мадад берса анго Каъба худойи,
Мухаммаддир онинг пушти панохи,
Али эрмиш мудом анинг хамрохи,
Шохимардон дастгир бўлса найларам.

Мен йиғларман оғам ёлғиздир бошим,
Ёмондур аҳволим, бу кўрган тушим
Сеннинг учун тинмас кўзимда ёшим,
Султон киза қисмат бўлса найларам.

Алқисса андин сўнг Бозиргон синглисининг сўзига кулок солмай кетаберди.

Бир неча манзиллар йўл юриб Ораз дарёсининг лабида кўш ташлаб, уч кун ётди. Анда Гўрўғлидин ҳеч ном- нишон топмади. Эмди юртига бориб бир хабар олмасам бўлмас деб, Гўрўғлининг қалъасига бориб кўчаларни сайр этиб юрур эрди. Ногоҳон Гўрўғлининг хотуни оға Юнуснинг бир қанизаги кўчада Бозиргонга кўзи тушиб, ошиқу бекарор бўлиб, оға Юнуснинг ёнига келиб, Бозиргонни таъриф қилиб бир сўз деди:

Кулок сол, бибижон, эшит арзимни,
Кўзима бир моҳитобон кўринди.
Оқил эрсанг фаҳм айлагил сўзимни,
Гўё бир Юсуфи Канъон кўрунди.

Анингдек ҳеч йигит жаҳона келмас
Юзини кўрганни қарори бўлмас,
Васлига етганин армони бўлмас,
Гул юзлари моҳитобон кўрунди.

Кўриб они бўлдим бугун бекарор,
Жонимда қолмади зарра ихтиёр,
Ойдек юзларини шуъласи урар,
Булбул каби сайраб нолон кўрунди.

Они кўриб ошиқ бўлдим, бибижон,
Ман анинг ишқинда торгарман афгон,
Ёхуд султонзода, йўкса Бозиргон,
Жамоли бир замон меҳмон кўрунди.
Алқисса андин сўнг Оға Юнус ҳам кўрмай ғойибона ошиқ бўлиб айди: «Эй

канизак, санинг бирла мен ҳам борурман. Агар айтғонинг рост бўлса яхшидур, агар рост бўлмаса терингни сўйдуруб самон тикурман деб, асл либосларин кийиб, қирк канизига ҳам асл либослар кийдуруб кўча бирла Бозиргон ёнига қараб юруш қилдилар. Ногоҳ Бозиргон тилас қозилларин белига чулғаб келур эрди. Эраса Оға Юнус пари олдидин чиқиб, Бозиргонга икки букилиб салом берди. Бозиргон они кўриб, беҳуш бўлди. Боз хушига келиб турди. Анда Оға Юнус Бозиргонни тилас саройига тушуриб, кўлига соз олиб, бир сўз деди:

Эй ошиқ гул юзли нозанин жонон,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил-мақона.
Хуснингиз ўхшамиш Юсуф Канъона,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил-мақона.

Бошинга кийибсан мурассаъ тожи,
Кўрган одам бўлур хуснинг мухтожи,
Хар юзимдин келиб ол тўққиз божи,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил – мақона.

Ханжар чекиб бағрим қоңа тўлдирдинг,
Ибо бирла ақлу хушим олдурдинг,
Ғамза бирла нозли дилбар ўлдурдинг,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил- мақона.

Аслимиз паридур булдури нишоним,
Агар ошқор этсам сирри ниҳоним,
Қалъаи Чингиздур менинг маконим,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил- мақона.

Оға Юнус айгур, азиз меҳмоним,
Бу кеча давронни суриг жононим,
Йўлингизда фидо бу ширин жоним,
Хуш келибсиз, бизнинг манзил- мақона.

Алқисса андин кейин Бозиргон оға Юнус парига қараб бир сўз айди. Ғазали Бозиргон:

Гулдек юзларингдин кўтарма парда,
Паризодим, бевафони севманам.
Не вафо қилибсан анингдек марда,
Мард ўглиман, бевафони севманам.

Кўнглингни олибдур шайтон хаёли,
Фойдасиздир харомининг жамоли,
Ёлғончида тиланг ёри ҳалоли,
Паризодим, бевафони севманам.

Зиночининг бўлмас ҳаргиз иймони,
Юзинда нури йўқ, билмас оллони,

Азоб тортар анда неча замони.
Паризодим, бевафони севманам.

Зинокор заифни анда осарлар,
Хароми килгоннинг тилин кесарлар,
Оғзидин ҳам кайноқ сувни қуярлар,
Мард ўглиман бевафони севманам.

Салсолни авлоди отим Базиргон.
Ёшим ўн бешдадур, талабим майдон.
Гўрўглини килгум ер бирла яксон
Паризодим, бевафони севманам.

Алқисса, андин кейин Бозиргон бир неча хатларни Гўрўглининг эшигига ташлаб, ўз кўшига бориб фароғатда бўлсун, энди сўзни Гўрўглибекдин эшитингларким, аммо Гўрўглибек кунлардин бир кун Усмонлидан келиб, этган ишларидин таъриф қилиб, кўлига тилла сазин олиб, қирқ йигитнинг ёнинда ўттуриб, анда Гўрўглибек варсоки айди:

Ўн саккиз арчин от миндим,
Отдин армоним қолмади.
Зарли тўшакнинг устинда
Ётдим, армоним қолмади.

Илғор уриб йўл бошладим,
Дарбандда илғор ташладим,
Миндим араб от, кашладим,
Сурдим, армоним қолмади.

Саваш куни қуйрук эшдим
Душман бирла кўп тутушдим.
Куффор бирла қилчлашдим,
Чопдим, армоним қолмади.

Ҳийлақаш нар каби масдим,
Ғаним кўрсам бошин кесдим,
Илғор юриб йўллар тўсдим,
Тўсдим, армоним қолмади.

Майдон менинг деюб юрдим,
Йигитлик мавсумин кўрдим,
Догитиб ўтоғин кирдим,
Кирдим, армоним қолмади.

Ўтди умрим қолмай боки,
Ғашт этиб яқин- йироғи,

Илғордин Ширвон, Шемохи,
Буздим, армоним қолмади.

Сурдим дунёда давронни,
Жонда қўймадим армонни,
Қилич қабзасидин қонни,
Сочдим, армоним қолмади.

Тилло жиға қалпоқлисан,
Қаро семиз телпақлисан,
Гўрўгли айтур қалпоқлисан,
Сотдим армоним қолмади.

Алқисса андин кейин Оға Юнус паризод айдиким, «Ай Гўрўгли, сан мунча лоф уруб, мактануб ултурубсан». Салсолнинг ўгли Бозиргон деган Сеистон юртидин келиб, сани ўлтириб, юртингни хароб айлаб, Булдур қассобни ўгли Авазхонинг олмоқга келуб, сани топмай, эшигинга бир неча хатлар ёзуб, уч кун бўлди кетибдур. Албатта шу ерларда бордур, дегач. Гўрўглибекнинг қаҳри келиб, даргазаб бўлуб, Олибек Болибек, Сарсангбек, Сафар кўса ва қирқ йигитин ёнига олиб кета берди. Бир неча манзиллар йўл юруб бориб кўрсалар Бозиргон Ораз дарёсидин нарларин ўтуруб, уч филни устинда тахт қуруб устига миниб кетуб борадур.

Аммо Гўрўглибек қирқ йигитин шул ерда қўйиб, танҳо ўзи ўқи ёйини бўйнига осиб бориб, Бозиргонга салом берди.

Анда Бозиргон айтиди: яхши йигит, қайдин келиб ва қайда борурсан? Отинг қимдур?-деди. Анда Гўрўглибек айтиди: Ман Гўрўглибекни хизматқоридурман, манинг отим Равшанбекдур, деди, Гўрўглибек манинг оғамдур, оғам санго закотини бериб кетсун, деб мани юборди, деди.

Анда Бозиргон айтиди «Ман Гўрўглига закот бермасман. Анда Равшанбек айтиди: «Агар закот бермас бўлсанг, оғам Гўрўглибек сани қўб ёмон қилур, деди. Анда Бозиргон айтиди: Ман Гўрўглидин қўркмасман, деди. Анда Гўрўглибек айтиди: агар сан қўркмас бўлсанг, ина оғамни ёйи, букиб қўргил, деб икки бошини бир ерга келтуруб, Бозиргонни қўлига берди. Анда Бозиргон ёйни икки бўлиб синдуриб, қўлига олиб кетаберди. Анда Гўрўглибек Бозиргонга ёлбориб айдикки, «Эй Бозиргон оға, бу ёй ўзимни ёйим эрмас», бу ёй учун оғам мани ўлтирур, деб қўб-қўб ёлборди. Анда Бозиргон ёйни Гўрўглининг олдиға ташлади.

Гўрўгли ёйни олиб, изига қараб, гуррос уриб, ҳай-ҳай, қочғонга раҳмат, қўшилганга баракат, бу ерда гурганга лаънат, деб изига қарай-қарай бадар кетди. Қирқ йигитин ёнига чакириб тилло созини қўлига олиб, йигитларга қараб бир жавоб айтиди:

Оғалар, Ораз бўйинда,
Ман Бозиргонга учрадим.
Бесоат сафар ойдинда,
Ман Бозиргонга учрадим .

Ораздин ўтди оёғи,
Қалқона мангзар кулоғи,
Девлара мангзар сиёғи,
Ман Бозиргонга учрадим.

Нарларин дарёдин ўтуран,
Орқасиға қалқон тутан,
Ақли ҳушимни қочиргон,
Қурт Бозиргонга учрадим.

Била олмадим жойини,
Йитурдим ақли ўйимни,
Уруб сундурди ёйимни,
Зўр Бозиргонга учрадим.

Бир маслаҳат этган яхши,
Обрўй бирлан қайтган яхши,
Гўрўғли айтур кетган яхши,
Ман Бозиргонга уградим.

Алқисса андин кейин Сафар кўса айди: Эй номард Гўрўғли, қирк йигит ёнингда бўлса, менингдек баҳодирларинг-да ёнингда бўлса, ҳар қайсимиз бир юмрук урсак Бозиргонни кунфаякун қилурмиз деб, қўб лоф-коф урди.

Анда Гўрўғли қирк йигитини ёнига олиб, дарҳол отланиб, Бозиргонни изидин етдилар. Анда Гўрўғли Бозиргонни олдиға чиқиб, қайт-хо Бозиргон йўл мунда деб, бир сўз айди:

Сабодин уғродинг кўла,
Қайт-хо, Бозиргон йўл мунда.
Ғоҳи соғдин, ғоҳи сўла,
Қайт-хо, Бозиргон йўл мунда.

Ман шохдурман, тожим бордур,
Санинг бирлан важим бордур,
Етти йиллик божим бордир,
Қайт-хо, Бозиргон йўл мунда.

Бу ердин юбарман сани,
Тополмай кетдингми мани,
Кел божим бер, кул армани,
Қайт-хо, Бозиргон йўл мунда.

Майдонда тўкилур қонинг,
Эмди ўқигил, имонинг,
Божин бергил, Авазхоннинг,
Қайт-хо, Бозиргон йўл мунда.

Гүрүгли юрда эркадур,
Аважона галан юкдур,
Арзирумни йўли беркдур,
Кайт-хо, Бозиргон йўл мунда.

Алкисса андин сўнг Бозиргон Гүрүглидин бу сўзни эшитиб, филин тўхтотиб, караб турди.

Анда Гүрүглибек Бозиргонга караб савол сўргони, Бозиргоннинг жавоб бергани бул газал туруп .

Гүрүгли:

Ўжа тоғдин эниб келдим ёнинг,
Закотингни бериб кетгин, Бозиргон.
Ўзинг сабаб бўлдинг бугун конинга,
Закотингни бериб кетгин, Бозиргон.

Бозиргон :

Орзу айлаб келдим Чамлибелина,
Ўзи ўлмай закот бермас Бозиргон.
Ман турманам хар одамни ўзина,
Келмай – кетмай закот бермас Бозиргон.

Гүрүгли:

Бугун кимлигимни мани билмадинг,
Эр йигитни эрлигини билмадинг
Ўзинг ўлиб, лошинг колди кўрмадинг,
Таъқик ўлар бўлдинг эмди Бозиргон.

Бозиргон:

Хақдин фармон бўлмағунча ўлмасман,
Сани бир хас каби кўзга илмасман,
Тақдиримда нима борин билманам,
Калла кетмай закот бермас Бозиргон.

Гүрүгли:

Гүрүгли айтур пирим хазрат Алдур,
Хақнинг даргоҳида сўроқлидур,
Муродим- мақсудим кассоб ўғлидур,
Закотингни бериб кетгин, Бозиргон.

Бозиргон:

Санинг бирла марду – майдон сурушмай,
Найза олиб , бир-бир килич урушмай,
Соллонишиб мардонавор тутишмай,
Ўзи ўлмай закот бермас Бозиргон.

Алкисса андин сўнг Гүрүглибек қирк йигити бирла Бозиргонга найза солдилар, Бозиргон дарҳол найзаларини қўлларидин олиб, Гүрүглининг қирк йигити бирла ўраб-чирмаб босди. Андин кейин Гүрүглибек бирла Бозиргон иккилари биллақларидин маҳкам тутишиб олдилар. Ерлар салқор-санқор бўлди ва гардчанг осмонга чиқди. Алкисса кўб талашиб, Бозиргон Гүрүглига зўр келиб кўтариб ерга уриб, кўксига чиқиб Гүрүглининг бўйинига ханжар кўяр бўлди. Анда Гүрүглибек Хазрат Али пирига сиғиниб, кўнгли бузилиб, зор-зор йиглаб бир сўз

деди: Ғазали Гўрўгли:

Ман кечарман бу кун фоний дунёдин,
Кўнглимда кўп доғи армон қолғондур.
Умид уздим эмли йўғу боримдин,
Йиғноғон молу мулк вайрон бўлғондур.

Гулшанда булбулни гули бўлмаса,
Гўч йиғит отланса йўли бўлмаса,
Изинда зурёди-ўғли бўлмаса,
Билинг, эмли руҳим хайрон бўлғондур.

Ғанимлар йўл олди қору боримдин,
Умид уздим ҳарна йўқу боримдин,
Шоҳимардон хабар олғил ҳолимдин,
Нафас ўғлинг зору гирён бўлғондур .

Фалакни илгина етар фарёдим,
Етмасдур оллоға манинг бу додим,
Изимда қолғон йўқ манинг зурёдим,
Рухим гадо бўлиб эмди қолғондур,

Сизиндим ман санго ё Шоҳимардон,
Мани бу балодин қўйма сарғардон,
Ўрнимда қолмади бир ному нишон,
Молу мулким вайрон бўлиб қолғондур.

Бугун манго дунё бўлбдур қафас,
Қуюн каби дарёлардек бўлдим мас,
Гўрўғлига керак пири забардаст,
Кўзларим йўлинда гирён бўлғондур.

Алқисса, Гўрўгли бу жавобни тамом этмасдин бурун Шоҳимардон: ёху ёманху лоилохо иллолохо-ху деб ҳозир бўлиб айдилар: «Эй, Бозиргон, отанг Салсол бизнинг бирла Жамшид урушида 25 кун занжир тортишиб, охири ожиз келиб, қалима айтиб мусулмон бўлуб эрди. Анда ман отанга икки анор бериб эрдим. Биридин сан яна биридин Ойсултон синглинг бўлғондур. Бу дунёдин сизлар ҳам ўтарсизлар. Гўрўгли бирла оға-ини бўлинглар, деб ғойиб бўлдилар.

Анда Бозиргон Гўрўглининг устидин туриб, қалима келтуриб, мусулмон бўлиб Гўрўгли бирла оға – ини бўлдилар . Анда Гўрўгли айди: «Эй Бозиргон иним эмди бизнинг давлатга бир неча кун сайри сахар қилиб қайтгил», деди. Анда Бозиргон айди: «Эй Гўрўгли оға», ори борур эрдим Ойсултон синглим менинг учун юз минг қайғу қулфатда ўлтурғондур. Яна барзанги ёғим бор. Ул тарафдин ҳам хавотирим кўпрок. Манго рухсат берсанг қайтарман, дегач, Гўрўгли Бозиргоннинг йиғитларига тоза сарпойлар кийдурди. Бозиргон ҳам Гўрўглининг йиғитларига сарпойи шоҳона кийдуриб, қўб иззат-икром қилдилар. Андин сўнг Гўрўғлибек Бозиргонни бир неча мароҳил бирлан узотиб, аллаёрлашиб изига

кайтиб, йигитларини ёнига келиб, кўлина тилло сарпардали созини олиб,
йигитларига караб бир сўз айди:

Бозиргон менинг иним бўлди,
Беклар нечук кўрарсизлар?
Қиёматлик иним бўлди.
Беклар нечук кўрарсизлар?

Орага киёмат солиб,
Ночор бўлиб кабул килиб,
Маслаҳат беринг йиғналиб,
Хонлар нечук кўрарсизлар?

Этган ишимни кечурди,
Маргни шаробин ичурди.
Аклу ҳушимни қочирди,
Сизлар нечук кўрарсизлар?

Гўрўгли айтур, айтур беклара,
Арзимни дедим сизлара,
Жамъ бўлиб келган беклара
Беклар нечук кўрарсизлар?

Алкисса андин сўнг бир тўпар йигитлар бай-бай отангга раҳмат, Гўрўгли,
кўб ахши иш килиб келибсан, деб келур эрдилар. Ногоҳ шу маҳалланинг гузоргоҳ
сахнида бир кампир бор эрди. Одиға Зайнаб момо дер эрдилар. Шу бадбахт
Гўрўглининг олдиға чиқиб юз минг муҳаббат бирла салом бериб, Гўрўглибек йўл
бўлсин, деди. Анда Гўрўгли айди Бозиргон бизнинг ўлкамизга бир сабаб бирла
келган эркан, анинг бирлан қиёматлик оға-ини бўлиб келурман, деди.

Айда ул бадбахт кампир Гўрўглига караб хайдариг деб, бошин ирғонтуриб,
икки кўлларин икки тизига уриб бир сўз айтур эрди:

Кофирлар ахлнинг икрори бўлмас,
Келса юртинг хароб айлар Бозиргон,
Бир сўзинда анинг турори бўлмас,
Ўзи ўлиб, оти қолсун Бозиргон.

Чамлибела келса бўлур қиёмат,
Бошинга келтирур турли аломат,
Сан юборма ани сихат саломат,
Лоши чўл ерларда қолсин Бозиргон.

Эйтибор ўлмасдур кофирлар сўзи,
Қума тўлсин анинг оладур кўзи.
Муртаддур, мутлоқдур кофирдур ўзи.
Зоти ҳаром, ҳалол эрмас Бозиргон.

Зайнаб кампир дерлар, манинг отима,
Қўймағил язидни кўнгил шодина,
Ёйни ўки етар анинг лодина,
Лоши чўл ерларда қолсин Бозиргон.

Алкисса андин сўнг Гўрўглига бу сўз маъкул тушиб, шайгон феълна кетиб ганхо ўзи ўк ёйин бўйнига осиб кетаберди. Бир неча йўл юриб, Бозиргондин бурун бориб бир дарбандни олиб ўлтурди. Ногоҳ Бозиргон шул бандаргоҳга яқин етгач, танига бир қалтуратма, кўнглига бир ваҳима тушиб, ажал шамоли бошидин элас, элас эсиб ўтаберди. Анда Бозиргон бечора ўлим ваҳмидин, ширин жонидин умид узиб зор-зор йиғлаб фалақдин шиква қилиб бир варсоки айтур эрди:

Боғи умрим боди хазон қолондур,
Дийдор киёмата қолди найлайин.
Юрагимда доғи армон қолғондур,
Дийдор киёмата қолди найлайин.

Фалақнинг гардиши қилу қолдадур,
Булбул ҳасрат бирла ғунча гулдадур,
Синглим манинг учун кўзи йўлдадур.
Армон бирла ўлар бўлдим найлайин.

Ёд этарман ҳақ фикрини тилимда,
Булбуллар сайрамас бўлди гулимда,
Бир зурёд қолмади манинг изимда,
Рухим гадо бўлиб қолди найлайин.

Бозиргон дер, кечар бўлдим жонимдин,
Ҳайри эҳзон айлангизлар молимдин,
Розилашмай ўтар бўлдим синглимдин,
Дийдор киёмата қолди найлайин.

Алкисса Бозиргон бу жавобни айтиб, тақдирга рози бўлиб, борур эрди. Дарбандга яқин етгач, Гўрўгли Бозиргоннинг олдига чиқиб, Бозиргонга қараб икки ўк отди. Иккиси ҳам Бозиргонни кўксидин кириб, орқасидин икки қариш чиқди. Шул вақтда Бозиргон бир охи сард аздили пурдарад чекиб отдин йиқулур бўлди. Йиғитлари дархол бориб, йикмай суяб турдилар. Анда Бозиргон бир замондин сўнг хушига келиб, зор-зор чун абри навбахор янглиғ йиғлаб: Эй йиғитларим, сизлар манинг Гўрўглибек оғамга айтиб келинг, ман энди дунёдин ўтар бўлдим, бир розилашиб қолайин дегаҳ, Гўрўглибекнинг жонига ўт туташиб, элган ишига сад пушаймон этиб, зор-зор йиғлаб, туриб келиб Бозиргонни отидин қучоқлаб олиб, ерда қўйди. Шул вақт Бозиргон жон ваҳми бирла Гўрўглини танитай зор-зор йиғлаб, фалақдин шиква қилиб, бир жавоб айди:

Ярагган кодир оллоҳим,
Бир боша бир ўлим бордир.
Охир тутар манинг қоним
Ёлғиз боша зулм бордур.

Махбублар бирлан ой бўлгон,
Оти асбоби шай бўлгон,
Уришда манга тей бўлгон,
Султон отан синглим бордур.

Жонадил бориб гаш бўлгон,
Дулдул миғиб кофир киргон,
Ахтам учун саваш кургон,
Хазрат Али пирим бордур.

От солиб майдон кирмака,
Ғанима қарши турмоқка,
Манинг қонимни олмоқка,
Гўрўглибек оғам бордур.

Дунёдин ўғди Бозиргон,
Дўғри келгил, ўтарман қон,
Пайғамбари охир замон,
Улуғ пайғамбарим бордур.

Алқисса, андин сўнг Бозиргон айди: «Сан қимсан?» Анда Гўрўгли айди:
«Ўзи қаро шарманда бўлгон Гўрўгли оғангман» Анда Бозиргон айди. «Сан мани
на сабабдин мундоғ қилдинг», деди. Анда Гўрўгли зор-зор йиғлаб, Бозиргона
қараб бир жавоб айтур бўлди.

Қирмишам рақиб сўзина,
Қондор Гўрўгли ман бўлдим.
Боқа билманам юзинга,
Қондор Гўрўгли ман бўлдим.

Қиёматлик ваъда этган,
Мардликни бир чўпа сотган,
Қирмизи қона бўётган,
Номард Гўрўгли ман бўлдим.

Бу ишлар қисмати оллодур,
Найлайин юзум қародур,
Азалдан санго қазолур,
Сабаб Гўрўгли ман бўлдим.

Буздим сўч йигит шайниғни,
Тўқмишам ноҳақ қонингни,
Бағишласун имонингни,
Қондор Гўрўгли ман бўлдим.

Гўрўгли келди ёнингга,
Иним жабр этдим жонинга,

Бўядим кизил конинга,
Қондор Гўрўгли ман бўлдим.

Алқисса андин сўнг Бозиргон айди: «Агар сан шул Гўрўгли бўлсанг, ман санго конимни ўтдим. Энди манго шул ерда, бир охират жой солиб молларимдин фақир-фуқаролара об-ош бериб, қолгон молларимни Ойсултон синглима топширсанг, сандин мингда бир розиман. Аммо яна бир васият сўз, лекин синглим менинг конимни талаб қилиб келур. Ани ҳам оға- сингид тутиниб, бир йиғитта бергайсан деб, бирнеча насиҳат қилди. Анда Гўрўглибек бу сўзни эшитиб, Бозиргоннинг юзига боко билмай, юзи каро, шарманда бўлдим деб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бир варсоки айтур эрди:

Қурбон бўлам кўздин окгон ёшинга,
Жонима тоза ўт солдинг, Бозиргон.
Ёмон феъла кетиб келдим ёнингга,
Адо бўлмас доғлар солдинг, Бозиргон.

Ҳижронинг тушибдур сийнам устина,
Ишонмадим душманима, дўстима,
От ўйнатиб келдим санинг устинга,
Бугун охир замон бўлди, Бозиргон.

Туганмас синовлар манго қолғондур,
Юрагимда доғи армон бўлғондур,
Қиёматлик оғанг қондор бўлғондур,
Унитмасдин ишлар бўлди, Бозиргон.

Гўрўгли айтур, кечдим бугун жонимдин,
Қилич ургил ерлар тўлсин конимдин,
Жонимни чиқаргил, маннинг танимдин,
Шаҳид Али бўлиб ўтдинг Бозиргон.

Алқисса андин сўнг Бозиргон айди: «Ой Гўрўгли оға эмди ўқларни тортиб олгил». Анда Гўрўгли ўқларни тортиб олғач, Бозиргон ҳақ деб жон баҳаққи таслим қилди. Анда Гўрўгли этган ишларина пушаймон этиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб, дунёи бевафодин шиква қилиб, бир жавоб айтур эрди:

Ёлғончи дунёсан, охиринг қани,
Суди йўқ, зиёнли фоний дунёсан.
Сан найладинг Одам билан Ҳавони,
Оғамли –дўнмали фоний дунёсан.

Нечани йиғлатиб, нечани қулдирдинг,
Нечаларни етимликда ўлдирдинг,
Довуднинг қирқ ўғлини саждада олдинг,
Ҳар кима бир алам кўён дунёсан.

Кимларни шод айлаб, берибсан даврон,
Юзугин кўтариб тожли Сулаймон,

Бозиргон юртиша етмади омон,
Лошин чўл ерларда кўён дунёсан.

Чамлибела келдинг юз армон бирлан,
Оға-ини бўлдиқ Бозиргон бирлан,
Кўриша билмади Ойсултон бирлан,
Дийдор киёмата кўён дунёсан.

Дунёдин ўтди ул Махзани жаҳон,
Умнатлар холига эрди меҳрибон,
Бир нечалар пайгамбарлик сурубон,
Бир кун ер кўйинива олгон дунёсан

Гўрўглибек айтур, бахтим кародур,
Ёлғуз иним учун кўнглим яродур,
Ажал кўймай бир-бир олиб бородур,
Гўч йигита хижрон солон дунёсан.

Алқисса Гўрўгли бу жавобни айтгоч, беҳуш бўлиб йиқилди. Боз хушига келгач, Гўрўглибекнинг хотуни оға Юнус пари Бозиргоннинг ўлганин кўриб зор-зор йиглаб снё зулфларин олдиға солиб, Бозиргонни ёд этиб, бир варсоки айди:

Саринга курбон бўлайин,
Бозиргон оғам сенмисан?
Бошинга банда бўлайин,
Бозиргон оғам сенмусан?

Санинг учун жоним чикди,
Сеистонда синглинг колди,
Икки кўзим гирён бўлди.
Бозиргон оғам сенмусан?

Оға Юнус афгон этиб,
Икки кўзин гирён этиб,
Юрак- бағримни кон этиб,
Бозиргон оғам сенмусан?

Алқисса, андин сўнг оға Юнус пари айди: «Эй номард Гўрўгли, онадин бўлгонда мол бирла бўлдингму, шундоғ гўч йигитни хуни ноҳак ўшдирдинг?

Анда Гўрўгли айди: «Эй паризодим, манинг дардимни кўзгима, ман бир бадбахт кампирнинг сўзиға кириб мундоғ иш этдим». Эмди пушаймон эгарман, суд килмас. Анда паризод айди: «Андоғ бўлса мунингдек гўч йигитнинг шундоғ бўлиб ётғониға бир варсоки айттил», шояд Бозиргоннинг мотамин тутиб сўз айтсанг:

Бозиргон ўтди дунёдин,
Бепоён фоний дунёсан.
Омонатни олди сандин,
Бепоён фоний дунёсан.

Нечалар домингни тутди,
Ажал илги ёконг тутди,
Бугун навбат санга етди,
Ҳеч кима поён этмассан.

Дунёда ишрат сурмадинг,
Юртинга омон бормадинг,
Синглинга сиринг демадинг,
Бепоён фоний дунёсан.
Гўрўгли дер, армон этиб,
Икки кўзим гирён этиб,
Юрак бағримни қон этиб,
Ҳеч кима поён этмассан.

Алқисса андин сўнг оға Юнус пари айди: «Эй Гўрўглибек, Бозиргонга тамоми олтин кумушдин бир гумбаз бино қилдируб, ўз қулина Бозиргонни пок этдириб, шул ерда дафн қилиб, устида қорихона этдуриб, аларға бир неча вақт тайин қилгил», - деди.

Эрса Гўрўгли бу ишларни битқаруб, устида оби ош бериб, дуои фотиҳадин сўнг, Сафар кўса сардорни ўттиз йигитга бош қилиб, Бозиргоннинг молларин Ойсултон паризодга юборди. Булар йўлда бора турсин, сўзни Бозиргоннинг йигитларидин эшитайлик.

Аммо Бозиргонга Дарбандда ўқ текканидин сўнг: « Зангига ҳиммат, қочқонга барақат, Бозиргонга меҳнат, бизларга тўхмат, қочқонга раҳмат, бу ерда тургонга лаънат деб изларина қарамай на ерда Сеистон деб қочиб, қирқ кеча-кундузда Сеистонга доҳил бўлдилар. Анда Ойсултон тилло сарой устига ўлтируб эрди. Буларнинг қелишин бузукрок кўриб, йигитлар олдиға чиқиб Бозиргон оғасини йигитлардин сўраб, бир сўз айтур эрди. Ҳазали Ойсултон:

Бирга кетган Бозиргонни,
Гўч йигитлар, найладинглар?
Чекарам оху фиғонни,
Гўч йигитлар, найладинглар?

Очилмай гули сўлдими?
Ё ажал етиб ўлдими?
Душман кўлида қолдиму?
Ёлғиз оғам найладинглар?

Мунда бўш қолди қалъаси,
Кўзга сурай ҳоқи-поси,
Отам, дерга йўқ боласи,
Зурёдсизни найладинглар?

Ёлғиз от йитса изи йўқ,
Саваш майдонда гўзи йўқ,

Фасли баҳори, ёзи йўқ,
Саргардонни найладинглар?

Тортарам оху фиғонни,
Дийдамдин окузиб конни,
Кўп йиғлатманг Ойсултонни,
Гўч йигитлар, найладинглар?

Алкисса андин сўнг Бозиргоннинг йигитлари айди: «Эй паризодим, мунча охи фиғон этма, Бозиргон оғанг изда моллари бирла фароғатда келур. Бизлар олдиндин чаповул отли бўлиб келабердук», деб йигитлар жойли-жойига кетдилар. Эмди сўзни Сафар кўсадин эшитмак керак.

Аммо Сафар кўса Бозиргоннинг молларин хачирларга юклаб, манзил марохил тай қилиб, устига қаро либос кийиб, Бозиргон мотамин тутиб, «во хасрато, во наломато.» деб хайқуришиб, Сеистон шаҳрига яқин етдилар. Бу хабарни Сеистон халқи эшитиб, етти ёшдин етмиш ёшгача олдига чиқдилар, Бозиргон келатурур деб. Кўрсалар ороларида Бозиргон йўқ. Анда Ойсултон айди: «Эй оғалар, мунда менинг Бозиргон оғам йўқ турурму?» Анда Сафар кўса айди: «Эй Ойсултон, оғанг Чамлибела бориб, Гўрўгли бирла оға-ини бўлишиб, бир неча кун касал бўлиб дорулфанодин дорулбакога юз ўгирди. Гўрўглибек, Бозиргонни ўз қўли бирла пок этиб об-ош бериб, бу молларни менинг бирла сенга юборди.» дегач паризоднинг юрагига ўт туташиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб, бир сўз айди:

Мол учун кетиб савдоға,
Хасрат бирлан ўлган оғам.
Келиб на кўрдинг дунёға,
Армон бирлан ўтган оғам.

Қаримай белим букилди,
Бахтима қаро чекилди,
Кўшқи айвоним йиқилди,
Афгон чекиб ўлган оғам.

Эгасизнинг юрти вайрон,
Бўлди манго охир замон,
Зурёдсиз ўтган Бозиргон,
Армон бирлан ўтган оғам.

Онанг йўқ афгон айласа,
Боланг йўқ ғамхўрлик этса,
Оғам деюб қон йиғласа,
Армон бирлан ўлган оғам.

Мен найлайн бўлдим хароб,
Ҳеч ким келмас холим сўраб,
Юрак-бағрим бўлди қабоб,
Ҳасрат бирлан ўлган оғам.

Ойсултон колди зор йиглаб,
Кетдинг юрагимни доглаб,
Моду дунё колди ёйроб,
Мулки вайрон бўлгон оғам.

Алқисса Ойсултон паризод буларни калъага киргизиб, бир неча кун иззат-икром, хар кайсига шохона сарпои бериб узотиб юборди. Булар Омон-эсон юртига бориб фарағатда бўлдилар.

Эмди сўзни бу ёндин эшитмак керак. Аммо кунлардин бир кун Бозиргоннинг бир йигити келиб айди: «Эй паризод, бизлар сендин кўркуб айтмадук. Бозиргон оғанг Чамлибелина бориб, Гўрўгли бирла оға-ини бўлиб, кайтиб келурда, Гўрўгли кайтадин олдинга чикиб, Бозиргонни Дарбандда ўк бирла ўлдирди. Бизлар кай замонгача чидармиз,-деди. Эrsa паризод бу сўзни эшитиб, зор-зор йиглаб, Тоймасбек деган бир махрамин ёнига чакириб, ман эмди Чамлибела кетурман, деб бир жавоб айди:

Тоймосбегим, бўлгил, маннинг сардорим,
Бошла, мани кондоримнинг юртина,
Ташламишам бугун номусу орим,
Бошла, мани кондоримнинг юртина

Бисмилло деб бугун Ғирот минали,
Неча доғу даралардин гечали,
Суюн бирла, ол шаробин ичали,
Бошла, мани кондоримни юртина.

Ўк отилур соғу сўлдин, калъадин,
Мани бошла, Дарбанд бирла дарадин,
Эмди кайтмам хони бирла тўрадин,
Бошла, мани кондоримни юртина

Саваш курсам улуг майдони бирлан,
Сурсам савдо сари, карвони бирлан,
Чамлибелнинг ўшал хунхор бирлан,
Бошла, мани кондоримни юртина.

Ойсултон дер, бугун кечдим саримдин,
Уларнинг йўлини кайтмон ўлумдин,
Оғам учун конлар оқар кўзимдин,
Бошла мани кондоримнинг юртина.

Алқисса Тоймосбек айди: «Эй паризод сан боргонинг бирла Гўрўглидин оғанни қонин ола билмассан. Ман бормасман. Ихтиёр ўзингда» дегач. паризод айди: Шул Гўрўглибек юртин асир қилиб, оғамнинг қонин олсам олайин ва илло ман ҳам оғам ўлган ерда ўлайин деб, танҳо ўзи киротин эгарлаб, зартанг, забартанг, тортиб, яроғларин ўзига ҳамойл қилуб, отлашиб равона бўлди. Бир неча кунлар йўла юриб, кунлардин бир кун Чамлибелниг бир кирогидин дохил бўлиб борур эрди. Иттифоқо шул чўлда Гўрўглибек ҳам ов-овлаб юрур эрди. Гўрўгли

караса, кун чикар тарафдин бир шеримард навжувон йнгиг кела турур .Мунаввар чехрасидин оламни равшан килурлик . Гўрўгли муни кўргач, баданига ларза тушиб, ранги заъфарондек саргайиб, кўркгонядин ўнггина чикиб салом берди. Анда паризод Гўрўглибекка караб бир сўз айди:

Арзим эшит, султон йнгит,
Қондоримни билурмисан?
Қаршим олиб тўрғон йнгит
Гўрўглини билурмисан?

Ёнгон чироғим ўчирган,
Давлат кушимни қочирган,
Ёлғиз оғамни ўлдирган,
Қондоримни билурмисан?

Саваш майдонина кирсам,
Ғанимдин ўчимни олсам,
Ўлдирсам, ё ўзим ўлсам
Гўрўглидин билурмисан?

Ойсултондур манинг отим.
Бордур Гўрўглида додим,
Ўлдирсам совимас ўтим,
Қондоримни билурмисан?

Алкисса андин сўнг Ойсултон айди: «Гўрўглини билурмисан? Бул-махалда кайси ерда?»дегач, Гўрўгли айди: Бале билурман, манинг отима Равшанбек дерлар. Ман шул махалланинг ҳокими бўлурман. Аммо Гўрўглибек бир неча кун бўлди чаповулға кетди.» Анда паризод айди: «качон келур? «Анда Гўрўгли айди: «Бир ой, кирк кунча келур.» Анда паризод бошин ошоқ солиб, хайрон бўлиб тураберди.

Анда Гўрўгли айди: «Эй йнгит, менинг бирла кураш тутғил. Мани йқсанг албатта Гўрўглини йқарсан. Манинг кучим Гўрўгли бирлан баробар дегач, паризод ажаб бўлур деб, Қиротдин ўзини ташлаб, билакларин чизгаб, иккиси олишдилар ва лекин паризод Гўрўглини белидин маҳкам тутиб, кўтариб бонидин уч маротаба айлантуриб, ерга андог урдиким, Гўрўгли тушган ерида нақш боғлаб, кўз очолмай ёта берди. Анда паризод айди: «Яна тутормусан? Ўзим ўлик, ё тирикман, билмасман, яна тутсам минг жонимдин бирон омон кўймайсан» деди. Анда паризод айди: Турғил, андог бўлса манго Бозиргон оғамнинг мозорин кўрсағил.» деди. Анда Гўрўгли ётгон еридин туриб паризоднинг олдиға тушиб борур эрди. Узоқдин бир олтян гумбаз, бошинда туғ тикилган покиза жой кўринди. Анда Гўрўгли айди: «Паризод, ушбу кўринган жой оғангинг мозори турур», дегач, Ойсултон сиё зулфларин олдина солиб, оғасий мотамин тутиб, зор-зор йнглаб бир сўз айди:

Ёмон мусибатлар тушди бошима,
Оғам туфроқ бўлон жоя етушдим.

Ғофил эрдим бугун келдим қошинга,
Оғам туфроқ бўлон жоя етушдим.

Сан кетгали кеча-кундуз кулмадим,
Қизил қона бўёлгонинг кўрмадим,
Бошинга на жафо тушди, билмадим,
Армон бирлан ўлган жоя етушдим.

Аввал менинг тавалломни олмадинг,
Зори гирёнима кулок солмадинг,
Бу дунёда зурёд юзин кўрмадинг,
Рухинг гадо бўлгон жоя етушдим.

Шаҳид мазор бўлиб қолдинг чўлларда,
Кўзим ёши мангзар бўлди селлара,
Боди хазон етиб гунча гуллара,
Очилмайин сўлгон жоя етишдим.

Сигиндим ман санга қабра худойи,
Беҳишт турур шаҳид ўлганнинг жойи,
Имом Ҳусайн бўлур анинг ҳамроҳи,
Оғам туфроғ бўлгон жоя етишдим.

Сулгон қиз айтадур бевафо дунё,
Қани сенга келган Искандар, Доро?
Ман ҳам айтдим ло илоҳо илолло,
Шаҳид бўлуб ўлган жоя етишдим.

Алқисса, паризод оддин тушиб гумбазга кириб Бозиргоннинг боши учиди
ўлтируб, қуръон ўқиб, арвоҳина бахш қилди. Андин сўнг паризод оғасин мазорин
кўриб, кўнгли бузулиб зор-зор йиғлаб бир сўз айти:

Ёвуз кун тушди бошимга,
Ёд этарман оғам сани.
Жайхун дарё кўз ёшимга,
Ёд этарман оғам сани,

Ғаним маст бўлиб газилди,
Билманам на иш ёзилди,
Худо хоҳлагани бўлади.
Ёд этарман оғам сани.

Зор йиғласам ишим битмас,
Ҳеч ким насиҳатим тутмас,
Ман бир ночор кучим етмас,
Ёд этарман оғам сани.

Ойсултонни хайрон этган,
Кўзларимни гирён этган,
Шариаг йўлини тутган,
Ёд этарман оғам сани.

Алқисса, андин сўнг паризод айди: «Эй Равшанбек, бу гумбаз ва бу корихоналарни ким бино килдирди?» Анда Равшанбек айди: « Гўрўгли бино килдирди, бу кориларнинг хўрагин ҳам Гўрўгли берур»-деди. Анда паризод айди: «Мунча ишларни килиб, не учун менинг оғамни ўлдирди,» деб зор-зор йиглаб, Равшанбекка караб бир жавоб айтур эрди:

Айб этмагил ман бир ёлғиз ночорам,
Сабаб надур ёлғиз оғам ўлдурди?
Анинг учун сийналарим афғонам,
Сабаб надур ёлғиз оғам ўлдирди?

Анинг учун ман этурман фарёди,
Ёлғиз йигиг бўлса кўмлур оди,
Изинда қолмади анинг зурёди,
Сабаб надур ёлғиз оғам ўлдирди?

Барзанги ёғим бор, қочар ерим йўк,
Учай десам канотим йўк, парим йўк,
Оғам деб йиғласам асрак нарим йўк,
Сабаб надур ёлғиз оғам ўлдирди?

Бепоён дунёсан иним- оғам йўк,
Ҳақ йўлида ўлсанг зарра армон йўк,
Ойсултон дер ҳақдин ғайри фаном йўк
Сабаб надур ёлғиз оғам ўлдирди?

Алқисса, андин сўнг юраклари пора-пора бўлиб, зор-зор йиглаб айди: «Эй паризодим, шул айтгон, юзи каро, шарманда бўлгон Гўрўгли деган ман турурман, ина килич, хохла оғангни конин олғил, хохла гунохимни ўтгил, деб зор-зор йиглаб, бир варсоқи айтур эрди:

Ойсултон, эшит арзимни,
Қондор Гўрўгли ман бўлдим.
Тўкмишам ноҳак конини,
Номард Гўрўгли ман бўлдим.

Чамлибелдин от қочирдим,
Беклара шароб ичирдим,
Етти филдин ўк кечурдум,
Ғаним Гўрўгли ман бўлдим.

Арзирумнинг йўлин тўсдим,
Саҳарлар ел бўлиб эсдим,

Кампир бадбахтдадур кастим,
Душман Г'ўрўгли ман бўлдим.

Билмадим эр йигит кадрини,
Жонима чекдим жабрини,
Бовар этмадим сўзини,
Мункир Г'ўрўгли ман бўлдим.

Шум фалак илгидиз омон,
Айланмайин кечар даврон,
Санго бўлди охир замон.
Кондор Г'ўрўгли ман бўлдим

Алқисса, андин сўнг Ойсултон бечора зор-зор йиглаб айди: «Эй ога, сан шул Г'ўрўгли бўлсанг, ман санго оғам конин ўтдим. Эмди сан маннинг кнѣматлик дўгоним бўлгил», деб, зор-зор йиглаб эрди. Анда Г'ўрўглининг ҳам кўнгли бузилиб паризода қараб тасалли хавотир бериб бир жавоб айди:

Қурбонинг бўлайин гул юзли жонон,
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин.
Манинг бу жонима кўб кўюб армон,
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин.

Дали дарё каби дошдим, санг бўлдим,
Сатранж ўйнаб арват бирлан данг бўлдим,
Ўлим ҳақ буйруғи, сабаб ман бўлдим.
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин .

Ўлимнинг дардина топилмас дармон,
Нафс йўлига кирдим, оздурди шайтон,
Билмайин ўлдирдим, этдим пушаймон,
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин.

Шарт устинда Бозиргонни ўлдирдим,
Пушмон этиб, кўзим ёша тўлдирдим,
Олтин туғлар тикиб, гумбаз солдирдим,
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин.

Г'ўрўгли дер, олғил, ширин жоними,
Ерга окизмагил, қатра конимин,
Олзодин тилайин нур имонимини.
Сан йиғлама, санинг оғанг бўлайин.

Алқисса, андин сўнг паризод Г'ўрўгли бирла кнѣматлик оға-ини бўлуб, шу ерда шу охшом Бозиргон оғасини кабринга ёстониб ётди. Ногоҳ сахар вақти чоғи Бозиргон паризоднинг тушинга кириб, бир неча панд-насихат бериб, кўздин ғойиб бўлди. Паризод уйкудин уйғониб, Г'ўрўглибек оғасина кўрган тушини баён этиб,

зор-зор йиглаб бир варсоки айди:

Тушимда қурилмиш бул тўккиз фалак,
Кўзима бир замин-замон кўрунди.
Паримудир, ё тушмудир, ё малак,
Олдимда бир мохи тобон кўринди.

Тўрт заиф қилдилар манго мархабо,
Бири Анбар она, бириси Ҳовва,
Биби Ҳожар билан Фотима Зухро,
Кўзима ушбу тўрт жонон кўринди.

Қорним ёриб пок қилдилар мани,
Кўзима кўринди сарви гулшани,
Ўргатдилар манго суръа Бақрани,
Пайгамбара этган қуръон кўринди.

Жам бўлиб келдилар бир неча ёрон,
Алар хатм айлаган суръаи қуръон,
Абубакрми, Умар, Сиддиқу Усмон,
Ул хазрати Шохимардон кўринди.

Сўнгра келди қора тўнли бир киши,
Ҳасрат бирлан ўтиб ҳам ёзу киши,
Осий уммат учун оқиб кўз ёши,
Пайгамбари охир замон кўринди.

Йигитлар ичинда гулдек очилган,
Қўлларинда жому шароб ичилган,
Бошинда беҳиштнинг тожи санчилган,
Манинг оғам ул Бозиргон кўринди.

Оғам манга йиглаб қилди насихат,
Дини Мухаммадга қилма ҳақорат,
Бажо айлаб ман ҳам фарз ила суннат,
Жасадимда нури имон кўринди.

Султон киз бу неча бўлди мусулмон,
Ҳақ билиб, Расула келтирди имон,
Манго қўб йиглади оғам Бозиргон,
Бу дунёнинг сўнги вайрон кўринди.

Алқисса андин сўнг Ойсултон бу жавобни айтиб охи сар аз дили пурдардиндин чекди. Анда Гўрўгли айди: “Эй синглим, не учун ох чекарсан?” Анда паризод айди: «Эй Гўрўгли оға, ман неча кундин бери бу вилоятларда юрибман. Манинг барзанги ёғим бор. Вилоятларимни бузиб, ўғил ўлжа, киз есир қилиб,

кетгандур. Аммо сан манго ҳақиқат кўмак берурсан, деди. Анда Гурўглибек ажаб бўлур деб, кўлига тилло созин олиб, Олибек, Болибек, Сорсангсар, Сафар кўса, кирк йигитин олдина чакириб бир сўз деди:

Мундин борсак Сеистона,
Кирк бир кунлик йўли бордур,
Гўч йигитлар ғайрат этинг,
Ўн бир кунлик чўли бордир.

Суринг бедовни мастона,
Сигининг Шохимардона,
Етиб борсак Сеистона,
Кирк минг уйли эли бордур.

Ҳамма бандаси оллонинг,
Орин олинг Ойсултоннинг,
Хинду шоҳи Қорахонинг,
Билмас на ҳаёли бордур.

Гурўгли дер ғофил ётманг,
Номардлик куйина кетманг,
Гўч йигитсиз хорос этманг,
Хазрат Али пирим бордур.

Алюсса, андин сўнг Ойсултонни олиб йигитлари бирла отланиб, равон бўлдилар . Бир неча манзил юриб Семстон шаҳрига етдилар. Бир дапа устина чиқиб карасалар, икки қаро нимарса кўринди. Яқин келиб кўрсалар, икки одам кўй бокиб юрибдилар. Анда паризод алардин шаҳарнинг хабарин сўрди. Анда алар айдилар: « Ойсултон, сан кетгали юрт хароб бўлди. Не учунким, сан кетдинг, Қорахон йиғин чекиб келиб уруш қилиб, кўб одамларни ўлдириб, ўғил ўлжа, киз есир қилди. Яна паризод келса, қайтиб келиб паризодни ўз никоҳима олурман, деб кетди, делилар. Анда Ойсултоннинг ранги заъфарондек саргайиб, зор-зор йиглаб; фалакдин шиква этиб бир сўз айди:

Оға беклар, эшитинглар зоримни,
Жонима тоза ўт тушди найлайин.
Эмди ҳисоб этман йўқу боримни,
Ўлкаларим вайрон бўлди найлайин.

Оғам деб етушган қайғу ғам бўлди,
Кеча-қундуз йиглаб кўзим нам бўлди,
Куя-куя юрак бағрим қон бўлди.
Куюб эмди адо бўлдим найлайин.

Бу дунёда яхши-ёмон қолмади,
Орзу этиб, кўнгидагин этмади,
Ойсултон дер, манда тоқат қолмади,
Хазон урди тоза гулим найлайин.

Алкисса андин сўнг Гўрўгли паризода кўнгил бериб, йигитларин таъриф этиб бир жавоб айди:

Табласинда араб отли боғлининг,
Кўнгли онинг кайнаб-кайнаб жўш бўлур.
Денг елинда чашми фаттон эллари,
Араб отга тўфон бўлса ел бўлур.

Узок йўллар тушса бедов ўнгина,
Муханнаслар кўркув берар бегина,
Кайғу келмас гўч йигитнинг сарина,
Яроғи, калкони вафодор ўлур.

Мард йигитлар гурух-гурух ўкранур,
Мардларнинг остинда бедов ингранур,
Мардларнинг кафтинда калкон дўланур,
Яроғи найзаси, килич бор бўлур.

Муханнаслар харгиз уруша бормас
Уруша боргонда ҳеч нима килмас,
Мард йигитлар ҳақдин ўзгани билмас,
Номардлара ажал ўти йўл бўлур.

Гўч йигитлар араб отни майдонда,
Оллога сигиниб зори килонда,
Пирим Шохимардон ҳиммат беранда,
Каллалар кесилар, қонлар сел бўлур.

Алкисса, андин сўнг қирк йигитлари бирла бориб, Сеистон шаҳрина кирдилар. Эrsa Қорахон ҳам йигин чекиб, сурнай, карнай, нақара қоктуриб, бул ҳам дохил бўлиб, замин-замонни бир қилиб келиб Сеистон дарвозасининг олдиға тушди. Анда Ойсултон мунча лашкардин кўриб, ваҳми қолиб бўлуб, айди: «Эй Гўрўгли оға, эмди мунга на жавоб берурсан?»-деди. Анда Гўрўгли айди: «Эй синглим, ғам емағил, саройни ораста килиб, мани саройнинг бир кунжида кўйғил. Қорахон секинғ ёнингга келиб, дахл этмакчи бўлур, анда мандин тамошани кўрғил.» -деди. Андин сўнг Гўрўглибек қирк йигитин дарвозада кўюб, андин ошхонада қирк косани шаробға тўллуриб кўюб, Гўрўгли киличдин ёниға олиб, саройни бир кунжида пинхон бўлуб ётди.

Аммо Қорахон ҳам қирк йигити бирла кўшиндин чикиб, намозшом вақтида қалъаға юрип қилди. Анда Гўрўглининг йигитлари кўркув бири сомонхонаға, бири харосхонаға, бири сеисхонаға кириб, хар қайси бир ерда пинхон бўлдилар. Аммо Қорахон қирк йигитин ошхонада кўюб танхо ўзи Ойсултоннинг саройиға юриш қилди. Бориб кўрса паризод ўзиға андоғ оро бериб, товусдек жилва қилиб кўрганларнинг ақлин зойил, поз-қарашма бирла ўлтурубдур. Қорахон ани кўриб айди: «Эй паризод, устинга етти маротаба йигин тортиб келдим, мани боскин қилиб юбардинг. Эмди сани ўз никоҳима олурман, на жавоб дерсан?» Анда паризод айди: «То оғам йили тўлмаса, ман эрга бормасман.» деди. Анда

Қорахон айди: «Сани бу сўз бирла кўймасман, тўшак солғил, ётармиз»-деди. Анда паризод айди: «Андоғ бўлса худони тақдирки бирла бўлур, аммо аввал сан ўзингни пок этиб келгил, сўнгра санинг бирла бўлайинг?»-деди. Анда Қорахон сичраб ериндин туруб, ажаб бўлур деб, ўн ботмон лойдин бўлғон офтобани сувга тўлдуриб, мустахабхонага равона бўлди. Анда паризод туриб Гўрўғлининг ёнига бориб айди: «Эй оға, эмди ойболта бирла санинг кунингдур, йўк эрса бу кул мани хароб қилур дегач, Гўрўғли ериндин сичраб туриб, қиличин олиб, югуриб Қорахоннинг ёнига борди. Қорахоннинг кўзи Гўрўғлига тушгач, кўлидин ўн ботмон лойдин бўлғон офтобани айлантуриб ҳамла қилғоч, Гўрўғли бошина калкон чекди. Анда Қорахон андоғ урдиким, офтоба гард-гард бўлуб, гард-чанг осмонга чиқди. Анда Гўрўғли ҳам дарғазаб бўлуб, қиличин ғилофдин чикаруб, айлантуриб андоғ урдиким, Қорахон: «Вой, мурдам, вой мардони худозада деб, кичкура-кичкура мустахабхонанинг ичинда жони жаханнам бозорига шўрпиез, туз, шолғом, бурч сотмок учун кечга колдум, деб йўрғалаб кетди. Андин сўнг Гўрўғли ошхонага бориб караса, қирк йигит шароб ичиб, маст бўлуб, йиқилуб ётибдур. Аларни ҳам бир-бир қиличдин ўтказиб, кўнгли куш бўлуб, Ойсултоннинг ёнига келиб, бир сўз айтур эрди:

Келинг беклар томошага,
Бу кеча саваш устина.
Як баяк кирдим майдона,
Қилич урдим бош устина.

Барзанги хонини йикдим,
Қилич урдим конин тўкдим,
Қирк йигитдек наъра чекдим,
Сахар вақти дош устина.

Маст бўлуб, шаробдин ичдим,
Турдим ғанима уграшдим,
Гўрўғли дўнмай олишдим,
Ойсултон кардош устина.

Алкисса, андин сўнг Гўрўғлининг йигитлари хар қайси бир ердин чикиб келдилар. Алгараз хаммалари бир ерга жам бўлуб бу кеча маслахат бирла фарағатда бўлдилар. Эрта тонг бирла хамма ериндин туриб, Қорахоннинг лашкари бирла андоғ уришдиларким, Рустам Мозандаронда, Афросиёб дарёси Нил ва Ҷарафшонда андоғ уруш қилғон эрмас эрдилар. Аммо Қорахоннинг бир саркардаси бөр эрди, зиёда бир зўр эрди. Гўрўғли йигитларидин Тоймосбек, Сафар кўса шуларга ўхшаш ўн йигитин кўлга тушириб, банд килдилар. Анда Гўрўғлининг бир неча йигитлари жароҳат бирла суест бўлуб эрдилар. Гўрўғлибек йигитларига қараб, тасалли бериб, бир сўз айди:

Эриди тоғларнинг қори,
Инжилма кўнглим, инжилма.
На гул қолди, на гулзори,
Инжилма кўнглим, инжилма.

На тоғ колур, на тош колур,
На қурт колур, на куш колур,
Охир бу дунё бўш колур.
Инжилма кўнглим, инжилма.

Ғўч йигитлар шароб ичар,
Муханнас ўлимдин қочар,
Майдона мардлар кон сочар.
Инжилма кўнглим, инжилма.

Ғўрўгли нега ночорсан,
Нечун ўлимдин қочарсан,
Охир каро ер қучарсан,
Инжилма кўнглим, инжилма.

Алкисса андин сўнг Ғўрўгли эрта саҳар туриб, тоза таҳорат килиб, йигитлара
қараб, зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Ғўч йигитлар, не маслахат,
Бугун уруш ёмон бўлди.
Ўн саккиз минг лашкар келди.
Қутилмоқлик гумон бўлди.

Етиб бўлмас, Чамлибела,
Дуч бўлдим барзанги била,
Ўн йигитим тушди қўла,
Беобрўлик нишон бўлди.

Майдона кирганда мастам,
Ғаним кўрсам забардастам,
Тоймосбегим бале Рустам,
Қўли боғли хайрон бўлди.

Барчани ҳақдур ёротгон,
Қайтмон хон бирла тўрадан,
Тўп отилиб кўх қорадан,
Тоғ йикилиб, вайрон бўлди.

Ғўч йигитлар обрўй топар.
Кими санчиб, кими йикар,
Ғўрўгли дўнмайин чопар.
Беклар, охир замон бўлди.

Алкисса, Ғўрўглибек бир-бирларин ёд этиб ҳиммат истезонад тилаб,
йигитлари бирла олло деб от кўйдилар. Қорахоннинг туғчи саркардасин тигдин
ўтқариб, икки лашкар аролашиб андоғ жанг мағлуба бўлди. Одам ўлугидин от
юрмакдин ожиз келиб, кофирлар боски бўлиб, ал омон деб кичкириша бердилар.
Андин сўнг Ғўрўгли йигитларин банддин халос этиб, Ойсултоннинг ёнига келиб,

кўнгли жўш уриб, йигитларига караб бир варсаки айтур эрди:

Эй ёронлар, кетганимда,
Дўстлар кўнгил шоди керак,
Кўл босилиб ёмон кунда,
Йигитлара обрўй керак.

Ўн кун уруш бўлди ёмон,
Занги чакирди ал омон!
Шул кун бўлди охир замон.
Пирлардин каромат керак.

Гўччок майдона кирганда,
Бедов салкиб ўк уронда,
Дўниб-дўниб от солонда,
Санго шунда обрўй керак.

Ганима қарши дурмока,
Душманларни йўк қилмока,
Кофир элини кирмока,
Баҳром отлик арслон керак.

Алқисса, андин сўнг Ойсултон айди: «Эй Гўрўгли оға, эмди Сеистона қайтали»-деди. Анда Гўрўгли кўлина созини олиб, йигитлара караб бир сўз айди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Замон истар кўнглим манинг.
Ёлгончи, фоний дунёда
Обрўй истар кўнглим манинг.

Бу фонийға галан гечар,
Мард бўлон дин йўлин очар,
Ўзим ўлсам юртим кўчар,
Зурёд истар кўнглим манинг

Гўч йигит майдона кирса,
Ганима қарши юруса,
Саваш куни тўфон турса,
Замон истар кўнглим манинг.

Гўрўгли оллоға банда,
Қувонур ганим, кўранда,
Қазом етиб тез ўланда,
Имон истар кўнглим манинг.

Алқисса, андин сўнг хаммалари шул ердин қайтиб, Сеистон калъасига бориб кирдилар, бир неча кун шодлик қилдилар. Анда Ойсултон айди: «Эй Гўрўгли, эмди мани қирқ йигитнинг бирига бергил»-деди. Гўрўгли айди: «Қирқ йигитим бор, тўрт қосадорим, қайсини хоҳларсан?» Анда паризод Авазхонни кабул қилди.

Алгараз уч кун түй- томоша этиб, паризодни Авазхонга никоҳ килиб бердилар. Иккилари айш-ишратга машгул бўла бердилар. Бир неча кун ўтиб, Ойсултоннинг ёдиға Бозиргон оғаси тушиб ох чекди. Шул вақтда Гўрўғли ҳам чаҳор доғли Чамлибела кайтмоқчи бўлиб, беқларга караб бир неча ердян тимсол келтириб жавоб айди:

Гўч йигитлар, суринг лаврон,
Жойларингиз мубоҳ бўлсин.
Зарафшонни кўшки айвон,
Жойларингиз мубоҳ бўлсун.

Тамом асбобинг шай этдим,
Ғаниминг кирдим жой этдим,
Уч кеча- кундуз түй этдим,
Тўйларингиз мубоҳ бўлсин.

Ўлгандур оғанг Бозиргон,
Анинг учун чекдим афғон,
Бу дунёнинг сўнги вайрон,
Анга иймон ҳамроҳ бўлсин.

Мушкилинг айладим осон,
Бу сўзни айладим дoston,
Гул очилиб, боғу бўстон,
Кўнглинг бейик хаво бўлсин.

Гўрўғли дер, асил зотим,
Ўлгунча йитмасин одим,
Қолмади манинг зуредим,
Бадастгирим худо бўлсин.

Алқисса, андин сўнг Гўрўғли қирқ йигити бирла отланиб, бир неча манзил мароқил тай килиб, соғ-саломат ўз юртлари чаҳор доғли Чамлибела келиб. ўз саройлариға тушиб муродиға етдилар. Қирқ йигит ҳам кавми акробаларни кўриб муродиға етушдилар.

Илоҳо жумла уммати Мухаммад

Алайҳиссалом васалламни ўзинг муродиға еткурғайсан. Омин ва раббил оламин. Тамматул китоб. 1340 йил хижрий 1920 йил мелодий.

ХИРМОНДАЛИ

(*китобий вариант*)

Аммо ровийлар андоғ ривоят килурларким, Рум шаҳрида Арслонбойнинг бир кизи бор эрди. Одиға Хирмондали дер эрдилар. Шоирликда ва польонликда тенги йўқ эрди. Ул бир кун жар килдурдиким, ким мени шоирликда енгса ва кураш тутиб йикса, шул кишиға борурман, деди.

Алқисса иқлимлардин уч юз шоир, уч юз полвон келди. Хирмондалиннинг олдида ҳеч бири сўз сўзлай олмадилар. Хирмондали аларнинг ҳаммасини ўлтирди. Бир куни Хирмондали гамгин бўлиб ўлтуриб эрди, бир канизи бир карри кампирни олиб келди. Айдик, эй, бибижон бу кампир кўб куррандоз эркан, эй момо бир курра ташлаб кўринг, шояд бибига бир киши топилгай, деди.

Момо дарҳол курра ташлаб айдик, чаҳор доғли Чамлибелда Гўрўгли деган ўғлондин ўзга киши тушмади, деди. Анда киз айди: ани келтирурмисиз, деди. Анда момо айди, биз келтирурмиз, деди. Шул вақтда Хирмондали момога уч юз тилло берди. Анда момо кетарман бўлиб, отга минди. Анда Хирмондали момога караб бир сўз айди:

Чамлибелда Гўрўглига,
Борхо кампиржон хабар бер.
Ўзи бўлгон мард ўғлига,
Борхо, кампиржон хабар бер.

Тилагингни берсин олло,
Эътиқодим шулдур волло,
Санго бердим уч юз тилло,
Борхо, кампиржон хабар бер.

Бир нечани йўлин тўсдим,
Ниччаларни дорга осдим,
Ниччани калласин кесдим,
Борхо, кампиржон хабар бер.

Рум шаҳри бирлан Чамлибел,
Ораси олтмиш кунлик йўл,
Кўп юрмагил, сен бемахал,
Турхо, кампиржон хабар бер.

Хурмондали дерлар биза,
Она, ёшинг етсин юза,
Энди ростин айтдим сиза,
Юрхо, кампиржон хабар бер.

Аmmo ондин сўнг момо киз бирлан аллаёрлашиб, Чамлибелга караб кета берди. Бир неча кун йўл юриб, Чамлибелга борди. Кўрдик, Гўрўгли ўлтирур эрди.

Гўрўгли момони кўриб отини тугди, момога отдин тушгил, деди. Момо Гўрўглига айди, ман отдин тушмайман, деди. Манга бир одамнинг айтгон омонат сўзи бор, анинг учун отдин тушмайман, деди. Оми ман сизга айтайини деб момо Гўрўглига караб бир сўз айди:

Рум шаҳринда бир киз сизни,
Гўрўглибек келсин деди.
Арзи ҳолин айтиб биза,
Келиб мани олсин, деди.

Каломуллода хатлари,
Таблада белов отлари,
Узи келиб йилгилари,
Таъзим бирлан турсин, деди.

Юргани ҳақнинг йўлидур,
Отимиз Хирмондалидур,
Пиримиз хазрати Алидур,
Али дастгир бўлсин, деди.

Фирот миниб тоғдин ошсин,
Тўлиб дарё каби тошсин,
Хирмондали кизни кучсин,
Бир армонсиз бўлсин, деди.

Кампиржона имон берсин,
Кулли кофир дина кирсин,
Келиб иззатимни кўрсин,
Бир армонсиз бўлсин деди.

Аммо Гўрўгли момодин бу сўзни эшитиб, момоға юз тилло, бош-оёқ сарпой бериб, паризоднинг ёнига борди. Паризод айди, эй Гўрўгли, на хабар бор деди. Анда Гўрўгли қўлина созини олиб, паризодга караб бир сўз айди:

Курбонинг бўлайин гул юзли ёрим,
Манго бир нозлидин хабар келибдур,
Оллоға сизиндим эшитгил зорим,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Кўзлари жаллоддир, қоши камони,
Они кўрганларнинг йўқдур армони,
Уч юз олтмиш кизнинг хони-султони,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Ғўч йиғит омади келур илгордин,
Бир мадад олурман хазрат Алдин,
Арслонбойнинг кизи Хирмондалидин,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Рум шаҳринда онинг каби жонон йўқ,
Мен кетарман кетмасима гумон йўқ,
Бу эларда яхшилик бор, ёмон йўқ,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Хабар келгандин сўнг кетмасам бўлмас,
Муборак жамолин кўрмасам бўлмас,
Нозик ниҳолидин кучмасам бўлмас,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Мундин кетсам олтмиш кунлик йўли бор,
Ок юзинда кўша-кўша холи бор,
Кучмогима ажиб нозик бели бор,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Гўрўғлибек мунда келсин дейибдур,
Уч юз олтмиш калла кесиб қўйибдур,
Айтишибам мени енгсин дейибдур,
Биза бир нозлидин хабар келибдур.

Аммо бу сўздин сўнг паризод айди, Эй Гўрўғлибек, хали кетма, кирк кун менинг ёнимда бўлгил. Бўстон шахринда ошик Ойдин пирдин рухсат олиб кет, бўлмаса ишинг касод турур, деди. Анда Гўрўғлибек паризоднинг сўзига қулок солмай ташкарнга чикиб Фиротни миниб кетарман бўлиб тургонда паризод харамхонадин чикиб Фиротнинг жиловидинда туриб, қўлина созини олиб Гўрўғлибекка караб бир сўз айди:

Харомчилик гўч йигита ярашмас,
Олсанг насихатим кетма, Гўрўғли.
Қонхўр киздур ахволинга қарашмас,
Олсанг насихатим кетма, Гўрўғли.

Хабар келиб Арслонбойнинг кизидин,
Мундин кетма шул момонинг изидин,
Борибон йнқилсанг кўргил ўзингдин,
Зинхор насихатим олгил, Гўрўғли.

Уч юз олтмиш бари ошик келандур,
Айтишиб, енгилиб бари ўландур,
Яхши-ёмон оди санго коландур,
Булдир насихатим кетма, Гўрўғли.

Бу йўлларда ёринг келмас ёнинга,
Раҳмим келур сенинг ширин жонинга,
Босиб ўлтирурлар колур конинга,
Олсанг насихатим кетма, Гўрўғли.

Ота Юнус кетма дейиб зор айлар,
Харомчилик гўч йигитни хор айлар,
Мундин борсанг кенг жаҳонни тор айлар,
Олсанг насихатим кетма Гўрўғли.

Алжисса Гўрўғли бу сўзга қулок солмай Чамлибелдин Рум шахрига караб йўл олди. Булар бул ёндин борсалар ул кизнинг минг сурув қўйи бор эрди. Хар кун келиб қўйга сув чакканида икки юз-уч юз қўйни кондирур эрди. Бугун ҳам уйдин қуйи бошигача пояндоз тўшатиб қўйларни суғорур эрди.

Гўрўғлибек бу ҳолга караб турур эрди. Ногоҳ кизнинг нигоҳи Гўрўғлибекга тушиб, канизига буюрдиким, бул йигитга бир коса шароб бергил, деди. Дарҳол

кашиз бир кюса шаробни тўлдириб, Гўрўглибекга берди. Гўрўглибек пиёлага кўлин узатиб, кашизга караб бир сўз айтиди:

Гўрўгли: Сув бўйида турган гўзал.
Нозлим, бир сув бер, ичали.
Тархиноли кўларингдин.
Нозлим, бир сув бер, ичали.

-Чашма бошида хайр бўлмас,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.
Бир келган киши шер бўлмас,
Туш, ўзинг сувдин ичагўр.

-Энди ман дарбанд сакладим.
Йўлига ўзим чокладим,
Бир наризодни йўкладим,
Нозлим, бир сув бер ичали.

-Сувимни барманам ёта,
Сенингдек кўпидир дунёда.
-Аслинг сени харомзода,
Туш, ўзинг сувдин ичагўр.

-Ўжа тоғдин оша билмам,
Ошик кўрсам дузо билмам,
Ман хастаман, англай билмам,
Нозлим, бир сув бер, ичали.

-Ошик бўлган канддин ўтар
Ёрнинг ширин лабини тоғар,
Хасталар уйида ётар,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

-Узун-узун ўвбонгиза,
Меҳмон бўлсам ўрдангиза.
Кул бўлайин бобонгиза,
Нозлим, бир сув бер, ичали.

-Узун-узун ўвбам йўқдур,
Меҳмон бўлсанг ўрдам йўқдур,
Мен етимман, бобом йўқдур,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

-Гўрўгли келди мастона,
Ичам сувдин қона - қона,

Айланиб этма бахона,
Нозлим, бир сув бер ичали.

-Биза Хирмондали дерлар,
Гўштингни хомлай еярлар,
Икки кўзингни ўярлар,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

Аmmo бу сўздин сўнг киз кайтиб, уйига равона бўлди. Гўрўглибек кизининг изидин етиб кўл узатар бўлди. Кизининг кахри келиб, Гўрўглининг ёкасини тутиб бошидин айлангириб ерда қўйди. Сийнасига миниб томоғига пичоқ қўйиб ўлтирур бўлди. Анда Гўрўглибек Чамлибелдин келганига пушаймон бўлиб бир сўз айди:

Ўжа тоғларнинг бошинда,
Намли-намли кор кўринди.
Манинг бу дали кўнглима,
Хумор кўзли ёр кўринди.

Кўрмадим ёрнинг қантини,
Сурмадим лабинг қантини,
Оч гўзал, кўксинг бантияни,
Қурилмиш бозор кўринди.

Беклар, адашдим йўлимдин,
Кечдим дунёнинг молидин,
Амсам чашми зулолингдин,
Кўзлари хуммор кўринди.

Дали кўнглим тоғдин оша,
Бориб бир ёра чўлоша,
Ок кўксингда кўша-кўша,
Олма бирла нор кўринди.

Гўрўгли дер аъзам-баъзам,
Жафою жабринга дузам,
Фоний дунёда ман кезам,
Дунё кўза тор кўринди.

Алжисса бу сўздин сўнг Гўрўглибекга киз айди: Эй Гўрўгли, ётгон ерингага мани таъриф килсан турғизайин бўлмаса бошингдин умид этма, деди. Анда Гўрўглибек ётгон еринда кизни таъриф килиб бир сўз айди:

Бир сўзим бор севар ёра,
Десам куйиб ёна-ёна.
Ёр лабингдин бир бўса бер,
Амсам шимиб кона-кона.

Ўн тўрт кечалик ой каби,
Огу яроғи шай каби,
Хусни давлатли бой каби,
Кезам ҳар ёна- ҳар ёна.

Сийнам узра кўпдир ўтим,
Худоға етишди додим,
Тур ерингдин, паризодим,
Борди кизикли дўкона.

Ошик бўлиб ҳаддин ошли,
Келиб савдоға чўлошди,
Бир бармоғим ёнлин-пишди,
Кетди дарён уммона.

Баён этсам асли зотим,
Изимда йўқдур зуредим,
Тур. ерингдин паризодим,
Арз этарман дона-дона.

Мундин Чамлибела кетсам,
Бир пари этагин тутсам,
Гўрўғли, ёстаниб ётсам,
Шугун бир ёра мастона.

Алқисса андин сўнг киз ани ериндин тургазиб, бош-оёқ сарпой берур бўлди. Анда Гўрўғли айди: бизга ҳар ён юзингдин бир жуфт бўса бергил, деди. Анда Хирмондали сан мапинг назаримда бу сўзни айтурсан, ҳар вақт мани бир кишинга борди деб элитсанг, бир охилом маннинг изимдин борсанг, сенга сийнам устинда жой берурман, деди. Андин сўнг Гўрўғли бир неча кун йўл юриб, Чамлибелга борди. Паризод сўради, эй, Гўрўғли на иш этиб келдинг, деди. Анда Гўрўғлибек ёлгондин мактаниб бир сўз айди:

Мундин Рум шаҳрига бордим,
Тоғдин тоға ошиб келдим.
Ҳеч кимса қутилмас мандин,
Қанот боғлаб учиб келдим.

Бир ёр топдим Рум элидин,
Кучмишам нозик белидин,
Пиёла берди кўлидин,
Гулгун шароб ичиб келдим.

Тушдим ман ёрнинг қангина,
Ҳеч ким чидолмас ишқина,
Кўлини солдим ёр бўйнига,
Бўса олиб кучиб келдим.

Бир ёрнинг ёнига бордим,
Завку сафосини сурдим,
Хирмондали кизни кўрдим,
Молдив-бошдан кечиб келдим.

Отин айтсам Дали Хирмон,
Хар бир сўзи жона дармон,
Гўрўглида йўқдур армон,
Жаннат уйин очиб келдим.

Алжисса паризод айди, Эй Гўрўгли кочиб келдим десанг номус эгармусан,
ростини айтмасанг эмди, сўзини мендин эшинг, деб Гўрўглибекни боскилаб, кўлина
созини олиб бир сўз айди:

Илғора кетган тар ёлгон сўзламас
Отинг носок, йигит ёроли келдинг
Дўст бўлгон дўстидин сирич аямас,
Отинг носок дўстим ёроли келдинг.

Балавд парвоз уриб, босилиб келиб,
Дали дарё каби тўлибоя тошиб,
Манманлиқдин бориб киздин йиқилиб,
Отинг носок, йигит ёроли келдинг.

Муханнаслик гўч йигитга ярашмас,
От солибон майдон узра турушмас,
Ёлгон сўзлаб келган мардга ярашмас,
Отинг носок, йигит ёроли келдинг.

Чамлибелдин шахри Бўстон бормалинг,
Ошик Ойдин пирдин дуо олмалинг,
Устодинга оту сарпой бермалинг,
Отинг носок йигит ёроли келдинг.

Ёр алидин майи гулгун ичибсан,
Они кўриб моли бошдан кечибсан,
Кутилибсан хўйла бериб қочибсан,
Отинг носок, йигит ёроли келдинг.

Паризод дер, айтган сўзинг этмайин,
Яхшизодаларнинг кадрин билмайин,
Паризодни сен қузинга илмайин,
Отинг носок, йигит ёроли келдинг.

Алжисса Гўрўгли айди: эй паризод ман шарманда бўлдим. Эмди бу сўзини
киши эшитмасин деб, кирк кун ёнида бўлди. Кирк биринчи кун шогирдлари
бўлмиш Меҳром бирлан Қамбарни олиб яна Рум шаҳрига қараб йўлга тушди. Бир
неча кун йўл юриб, Рум шаҳрина етди. Қизининг боғининг кун чиқар ёнида бир

булокнинг бошида кўш куриб, Камбарни боға юборди. Камбар боға бориб бироз мева ер эрди. Ногоҳ унга кизнинг нигоҳи тушди. Бир қанизга буюрди, ул ўғлонни менинг ёнимга келтиринг, деди. Қанизаклари югуриб бориб тутдилар. Ул ўғлонни олиб келдилар. Қиз мундин жавоб сўради: на қорасан, деди. Ўғлон айди: Ман Ошикман, деди. Қиз айди: нимага ошиксан, деди. Қиз айди: агар ошик бўлсанг бир сўз айтгил, деди. Анда ўғлон кўп бўлғай деб кўзига созини олиб бир сўз айди:

Қурбонинг бўлайин, гул юзли ёрим,
Муборақ жамолинг кўрмакка келдим.
Сени кўргач, кетди сабру қарорим,
Истасанг жонимни бермака келдим.

Сен парисан, ғазаб бирлан қаҳринг бор,
Ман билманам неча ерда ёринг бор,
Оқ сийнада кўша-кўша норинг бор,
Хизматингда мудом турмока келдим.

Бир шикаста узок ердин келандур,
От-овозанг олам узра тўландур,
Уч юз олтмиш ошик келиб ўлдандур,
Алар каби жоним бермака келдим.

Кўзларинг жаллоддур қош қамони,
Сани қучганларнинг йўқдур армони,
Уч юз олтмиш кизнинг хони, султони,
Мудом хизматингда турмока келдим.

Мани сўрсанг келдим ажам элиндин,
Қурбон бўлам ширии-шақар сўзингдин,
Ман бир кучсам санинг нозик белингдин,
Санинг бирлан даврон сурмака келдим.

Ман бир ошик келдим санинг зорингдин,
Печа ошик ўлди ғазаб –қаҳрингдин,
Оқ кўксингда битган кўша норингдин,
Богбон бўлиб шугун термака келдим.

Ошик Қамбар ошно бўлдим ўзинга
Аҳд эгибман эмди қайтмам изима,
Сигиниб келибман пир устодима,
Бўстон кучоғинга кирмака келдим.

Алқисса бу сўздин сўнг кизнинг қаҳри келиб, Қамбаржонинг юзига бир шаппот урди ва кўлидин дуторни олиб синдириб ташлади, кўп урди.

Гўрўгли Меромжонга айди, сен Камбарнинг изидин борғил, худо билсин қорини тўйдириб қайси жойда ухлаб қолди, деди. Меромжон дарҳол боғга кирди, Хирмондалининг кўзи мунга ҳам тушди. Қанизакларга буюрди: бу ўғлонинг

Чўлдоши бор эркан ани ҳам мунда олиб келинглар. Қиз мундин ҳам жавоб
ўради: накорасан, деди. Меромжон айди, ошикман, деди. Хирмондали айди: бир
сўз айтгил, деди. Меромжон хуш бўлгай, дэб қўлина созини олиб бир сўз айди:

Булбулим қўнса бул боға,
Юрмака йўллар дўланур.
Карамагил, соғдин сўла,
Термака гуллар дўланур.

Хак берган шаробин ичсам,
Мавлон канот берса учсам,
Гаҳо ўнсам гаҳо кучсам,
Кучмока беллар дўландур.

Қурбонам каро кўзингдин,
Шакардан ширин сўзингдин,
Бўса олсам оқ юзингдин,
Ўнмака хоилар дўланур.

Қурбонам қалам кошингдин,
Писта даҳондек тишингдин,
Нозли ёр сенинг бошингдин,
Тамоми эллар дўланур.

Гул юзингдин кўтар парда,
Таърифинг этсам бир кара,
Гулобнингдин кўп қарқара,
Саринга тиллар дўланур.

Келмишам сенинг изингдин,
Ўлмилам ғазаб-қаҳрингдин,
Кўша-кўша анорингдин,
Тутмока қўилар дўланур.

Мером айтур, бўлдим ало,
Зор килурман сандай ёра
Сийнам устинда жуфт яра,
Ярама малхам дўланур.

Алқисса кизнинг қаҳри келиб, на юрак бирдан манго бу сўзларни айтурсан,
деб мунга саксон камчи уриб, боғдин чикариб боши ошқок, оёки юкори килиб ерга
кўммак керак, деб канизакларга буюрди. Канизаклар дарҳол олиб юриш қилдилар.
Шул вақтда Қамбаржон канизларга ёлбориб бир сўз айди:

Ғофил бўлиб тушдим санинг кўлинга,
Бугун мани озод айланг, канизлар,
Ман ўғлонни қўйберинглар йўлима,
Бугун мани озод айланг, канизлар,

Қирк каниз жам бўлиб, бари паризол,
Ҳар бири кўнглимни айлади барбод,
Пиримни ҳаққидин айлангиз озод,
Бугун мани озод айланг, канизлар.

Қўлим боғлаб маҳкум этиб шум фалак,
Незди дилбар хўрлаб айламанг ҳалак,
Бизлара ёр бўлсун хур ила малак,
Шугун мани озод айланг, канизлар.

Қўлимни боғлама, кўзлари мастона,
Сизлар бирлан боғи айладим сайрон,
Мером иккимизни айламанг хайрон,
Келинг, мани озод айланг, канизлар.

Юбормасанг холо келур устодим,
Ондин сўнг эшитур ох ила додим,
Бир ох чексам арша етар фарёдим,
Бугун мани озод айланг, канизлар.

Ман йиғласам ҳақ эшитур зоримни,
Ёр этарман Шохимардон пиримни,
Гўрўглибек келса кирар барингни,
Бугун мани озод айланг, канизлар.

Қамбар ўзи бир худога зор этди,
Хирмондали қазаб ила қор этди,
Қудратидин жумла олам яратди,
Бугун мани озод айланг канизлар.

Аmmo бу сўздин сўнг қирк жуфт бўса олиб йигитларни юбордилар. Алар Гўрўглининг ёнига бориб воқеани бир-бир баён этдилар. Гўрўглибек ҳуши бошидин учиб айди: Шулар занғарнинг ўйини ғофил қилиб, кўнок ҳукминда олиб келсам, деб отга минди. Анда ўғлонлар айдилар. Бизларнинг сўзимиз шулки, эмди Ошиқ Ойдин пирни толғил, деб тавалло қилдилар. Анда Гўрўгли айдиким, сизларга йўл бўлсин, деб буларни Чамлибелга узатиб, ўзи пирнинг манзилига юриш қилди. Бериб кўрса уч юз олтмиш шоғирди бор эркан. Шоғирдлари бирлан шохсупа устинда ўлтирур эрди. Гўрўгли айди: бу шулар пирми ё ўзга пирми? Аввал мундин бир жавоб сўрайини, жавоб берса хизматида бўлайин, жавоб бермаса, мунини ўлтирайин, деб от устинда салом берди, андин сўнг бир сўз айди:

-Кўкдин энган беш нимарса,
Аввал боши бири надур?
Тўрти тилди бири тилсиз
Сариндаги пари надур?

-Кўкдан энган беш нарсанинг
Аввал боши бисмиллодур.
Тўрти китоб, бири кишвар,
Бири Жаброил паридур.

-Ул надурки икки нарса,
Еру кўкни сайрон этар,
Сари ерда, ўзи кўкда,
Куръон кимнинг фармонидур?

-Ой бирлан кун икки нарса,
Еру кўкда сайрон этар,
Сари ерда ўзи кўкда,
Куръон ҳақнинг фармонидур.

-Ул кимдур ўлтирур тўрда,
На кимса сўзлаюр тилда,
Қирк киши жам бўлгон ерда,
Тилининг азбари надур?

-Фаришга ўлтирур тўрда,
Мухаммад сўзлаюр тилда,
Қирк чилган жам бўлган ерда,
Ҳақнинг зикри азбаридур.

-Ул кимса онадин бўлди,
Онасига никоҳ килди,
Дарвиш сўрар, Ошик айди:
Эри надур, оти надур?

-Ошик айди жонажоним,
Ҳақга етингай фитоним,
Олам ота шул жузоннинг,
Ҳам отаси, ҳам эридур.

Аmmo бу жавобни бергандин сўнг отидин тушиб эрдн, пир Гўрўғданинг беадаблннга қаҳри келиб, қайтариб юборди. Гўрўғди бир қантга бориб, отни бир экинга юборди ва бошига салла, оёғига қавуш кийиб, ўзини танитмай келиб пирнинг эшигинда қирк кун хизмат қилди. Ҳамма шогирдаларидин илгари бўлди. Андин сўнг ўзини танитди. Пир гуноҳини ўтиб, сен ҳам фарзандим бўлгил, дедилар. Орадин уч ой ўтди. Пир бир кун оқшом ухлаб ётиб эрдилар. Тушинда

қирқ чилтан, ўн икки имом, тўрт чориёр келиб турдилар. Тур ерингдин, Рум шаҳринда Арислонбойнинг кизи Хирмондали Карамжон шогирдинга насиб бўлди, бориб олиб бергил, сен ҳам Ҳўрўглининг Ғиротини олғил, деб кўздин ғойиб бўлдилар. Ошиқ Ойдин еридин туриб, намозини ўқиб, ёнига уч юз олтин шогирдини олиб айди: эй йиғитлар, ман шул охшом бир туш кўрдим, ҳар ким менинг тушимни йўрса шогирдим бўлур, деди. Анда шогирдлари айди, ё пирим тушингизни баён қилинг, таъбир қилиб берурмиз иншоолло. дедилар. Шул вақта Ошиқ Ойдин кўлига созини олиб, яхши кулоқ кўйинглар, деб кўрган тушини шогирдларига баён қилиб бир сўз айди:

Шул кеча ётурдим бир ахвол кўрдим,
Бир бўлак бошлари кулохли келди.
Сесканиб уйғониб еримдин турдим,
Кўллари тиллодин асоли келди.

Қирқ киши тушимда берди жавоби,
Кўлларини олиб ўқидим тавоби,
Бириси кўтариб гулгун шароби.
Бирининг кўлинда пиёла келди.

Шул вақт кўнглима кечмасди гумон,
Ондин сўнг кўринди ул фаҳри жаҳон,
Ондин сўнгра келди бир моҳи тобон,
Лаблари шаккардин мазоли келди.

Кўзлари жаллодур, қоши камондур,
Кўрган ошиқларнинг акни ҳайрондур,
Ҳул юзин кўрмадим моҳи тобондур,
Бошлари жиголи кулохли келди.

Қирқ қаниз ёнимга мастона келди.
Бир замон ёнимда ўйнади-қулди,
Бу қаро бошимга савдони солди,
Ҳамзали қилғали ҳаёли келди.

Бу тушни сизлара айласам баён,
Андин сўнг етишмас суд ила зиён,
Юзлари мунаввар бир моҳи тобон,
Кўнглима бир ёрнинг хиёли келди.

Ошиқ Ойдин сўзи гумон дегилдур,
Агар бўлса ҳури ризвон дегилдур,
Ҳамроҳ бўлса нури имон дегилдур,
Юзлари ниқобли даъволи келди.

Алҳисса бу сўздин сўнг шогирдлари тушининг таъбирини билмадилар шул

вақтда Карамжон еридин туриб кўл қовуштириб айди, агар жавоб берсангиз биз таъбир қилурмиз. деди. Рухсат бўлса нечун бўлур эркан, деди. Аяла пир айди. боракалло айтғил, ўғлим. деди. Анда Карамжон кўлига созини олиб, бир-бир таъбир қилиб бир сўз айди:

Муборак халифам, бул кўрган тушинг,
Бошда келган Расулуло бўлодур.
Ҳақ тил берса сўзим баён айласам,
Сўнгра келган Одам ато бўлодур.

Қирк чилтан жам бўлиб фотиҳа берди,
Пирлари раҳм этиб холин сўради,
Шохимардон келиб холин сўради.
Сўнгра келган хазрат Али бўлодур.

Қирк чилтан жам бўлиб дошинг айланиб,
Алайҳиссалом келиб аста шайланиб,
Ғамза бирлан келиб зулфи товланиб,
Буйла келган Хирмондали бўлодур.

Юз йигирма тўрт минг пайғамбар жаҳон,
Санго ҳамроҳ бўлса нур ила имон,
Сўнгра келганлари беҳишту ризвон,
Фирдавснинг ичинда гули бўлодур.

Тўрт киши олдинда турди баробар.
Абубақр, Умар, Усмону Ҳайдар,
Бириси дейилар ул шоҳи ҳовар,
Шароб берган хазрат Али бўлодур.

Уч юз олгмиш қизлар кезар ёвинда,
Тиллодин жиғози бордур бошинда,
Арслонбойнинг кизи Румнинг шаҳринда,
Кўрган тушинг Хирмондали бўлодур.

Пира қудуқ этган номурод қолмас,
Уч юз олгмиш халифам бу тушни билмас,
Ҳақ назар қилмаса хабари бўлмас,
Шукун кўрган тушинг жонан бўлодур.

Тилло жиғо санчиб мастон кезадур,
Одоб бирлан қоши кўзин сузибдур,
Шуни халифам биза худо ёзибдур,
Баён этсам Хирмондали бўлодур.

Ошик Карам сўзин баён этаин,
Рухсат берсанг мен ҳам бирга кетайин,
Насиб бўлса дол бўйини этаин,
Муни айтган Карам ўғлон бўлодур.

Аmmo Карамжон бу сўзни айтгондин кейин пир еридин туриб, Карамжонни бирга олиб кетди. Қолган шоғирдларига рухсат бериб юборди. Булар бир неча кун йўл юриб кизнинг ёнига бордилар. Пир ташкарида туриб Карамжонга санидин сўз сўраса худога ошикман, деб айтгил деб боғга юборди. Карамжон бога кирди ва покиза мевалардин еб юрди. Андин сўнг кизнинг ёнига борди. Киз андин савол сўради, накорасан, деди. Ман ошикман, деди. Киз Карамжонга айди: нага ошиксан, деди. Карамжон айди: худога ошикман, деди. Эrsa киз айди: худога ошик бўлсанг бир сўз сўзлаб бергил, деди. Анда Карамжон дархол кўлига созини олиб хуш бўлгай, деб кизга қараб бир сўз айди:

Мени сўрсанг келдим Ажам элидин,
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.
Боғбон бўлам бога битган гулинга
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Ман ошиқман келдим санго соз ила,
Бир ёрни ўйларман мехри ноз ила,
Тушмишам ман Хирмондали киз ила,
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Боғбон бўлсанг боғинг гулин термака,
Хизмат қилиб қулликингда турмока,
Сенинг бирлан бугун даврон сурмака,
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Ёшлигингда мудом ишинг жанг бўлур,
Уруш кун шодиёна қоқилур,
Сунбул каби снё зулфинг тўкилур,
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Кўша норинг ошиқлара тузилур,
Яктоликда хумор кўзинг сузилур,
Ёшинг қиркга етса холинг танг бўлур,
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Ошик Карам қурбон бўлсам ўзингга,
Жоним олған қаро, нарғиз кўзинга,
Ошик бўлдим онасининг кизина
Ажам ўғлон бога сайра келибдур.

Алқисса бу сўздин сўнг кизнинг қаҳри келиб нима дерсан, она-кизиға ошик бўлган борми, деб бориб юзига икки шапюот урди. Карамжон кизининг кўлидин қочиб,

Ойдин ташкарига чикди. Киз изидин дуторни олиб отиб юборди. Дутор конага етиб парча-парча бўлди. Шул вақтда Карамжон ул кизга караб ташкарида туриб бир сўз айди:

Синса синсин бизнинг дутор,
Синган дутор излашурмиз.
Тонгла устодим келанда,
Нор туядек бўзлашурмиз.

Кезарман боғи гулшанни,
Сен нечук хўрлайсан мени.
Иншоолло олурман сени,
Ҳақ амрини сўзлашурмиз.

Кел, гўзал эшитгил зорим.
Не сабабдин келди қаҳринг,
Нечук синдирдинг дуторим,
Сенинг билан сўзлашурмиз.

Ошикларнинг кўнгли ёздур,
Мудом суҳбат ила создур,
Дуторнинг хуни бир киздур,
Ҳақ тил берса сўзлашурмиз.

Сени кўймадим жойингда,
Мудом зикр этиб ўйингда,
Ўлинча сенинг йўлингда,
Тинмай они излашурмиз.

Ошик Карам эрур отим,
Худога етишди додим,
Ошик Ойдиндур устодим,
Сенинг билан сўзлашурмиз.

Аmmo Карамжон бу жавобни айди ва кочиб кетди. Киз тахтдин ўзини ташлаб, ўғлонинг изидин етиб айди: Эй ўғлон, агар Ошик Ойдин пирнинг шогирди бўлсанг, мандин беадаблик содир бўлди, деб жуфт ёкасидин тутиб ушлаб оркасига қайтиб келтириб тахтга чиқариб ўлтурди. Синган дуторни тузатиб берди. Киз айди: Эй ўғлон, бир сўз айтгил, айтсанг хам ўлтирурман, айтмасанг хам ўлтирурман, деди. Анда Каримжон синган дуторнинг пардаларини сошлаб кизга караб бир сўз айди:

Арзим борин десам севгини ёрим,
Десам ўлтирурлар, демасам ўлам.
Ок сийна устинда анорларини дин,
Тутсам ўлтирурлар, тутмасам ўлам.

Ман ёрни севарман жой билан тандин,
Ёр бизни севмака уялур элдин,
Хиноли бармоқдин, хиноли қўлдин,
Тутсам ўлтирурлар, тутмасам ўлам.

Ман ошиқман хабар олсанг ўзингдин,
Қучсам сенинг мўрча, позик белингдин,
Ўргилайин наргиё каро кўзингдин,
Ўпсам ўлтирурлар ўпмасам ўлам.

Хирмондали этма биза қахрингни,
Халифам келса олиб берур ёримни,
Шул кўксингда битган кўша норингни,
Қучсам ўлтирурлар, қучмасам ўлам.

Неча ошиқ тушди сенинг йўлингга,
Ҳарча маломаллар қолди бўйинига,
Армоним йўқ кирсам санинг кўйинига,
Кирсам ўлтирурлар кирмасам ўлам.

Аммо Карамжон бу жавобни айтгандан сўнг киз еридин туриб, кўз ёшини рўмоли билан сунуриб, юзидин бир жуфт бўса бериб, кўз тилло инъом бериб, Карамжонни узатти. Эртанг халифангни шу ерга олиб келгил, деди. Карамжон халифасининг ёнига бориб, бир охшом бўлиб ётиб фарз вақти еридин туриб халифасини олиб кизнинг боғига келдилар. Ошиқ Ойдин бир варсоки айтиб ғойиб бўлди. Андин сўнг бир мева орасига бориб ўлтурди.

Эмди Хирмондалидин сўз эшитинг. Пир бирлан Карамжон борганда Хирмондали уйкуда эрди. Ногоҳ қулоғига бир хуш овоз келди. Дарҳол еридин туриб, пирни ахтариб, йўрға отини эгарлаб миниб, ёнига қирқ қанизакни олиб юриш қилди. Анда Ошиқ Ойдин пир айди. Эй Карамжон, киз келатурур мани бир мазорга жой қилгил, келиб сенини сўраганда сен айттайсан устодим ўлди, деб тургайсан. Анда киз яшириниб бир сўз айтур. Ондин кўркма, эмди сўзни биздин эшитгил, деб мазорга кирди. Устига бир жуфт чодир ташлаб ёнида дуторни кўйиб ёта берди. Қараб кўрса кизлар келатурур. Карамжон кизларни кўруб додима нар фарёд уруб йиғлай бошлади. Қизлар Каримжондин сўрадилар: на ерлик бўлурсан, на учун йиғларсан, дедилар. Карамжон айди: Ман Ошиқ Ойдин пирнинг шогирди эрдим, охшом сизларнинг ёнингиздин келгандин сўнг устодим дунёдин ўлдилар. Эмди устодимни мазорга кўйибман, юртимга кетмақчи бўлиб турубман, деди. Анда Хирмондали Карамжонга қараб айди: Эмди сени на иш қилурман, деди. Шулар холда Ошиқ Ойдин пир киз билан савол-жавоблашиб бир сўз айди:

Кўркмадин мени отимдин,
Сан на пирингни йўқларсан?
Айрилибсан устодингдин,
Эмди келдинг омона сан.

Юз минг мукома сан дўниб,
Бўш кўрдингми ўғлонни сан,
Уриб дуторин синдириб,
Ёш кўрдингми ўғлонни сан?

Десам кўзим ночок бирлан,
Кезма якин-йирек бирлан,
Ола хуржун эшак бирлан
Нердан келган девонасан?

Яратган бир жаббордур,
Расулудло хабардордур,
Хар на тиласанг тайёрдур,
Яхши тани бобонгни сан.

Сани юбормаслар боға,
Кувдирурлар сўлга – соға,
Оширурлар тоғдин тоға,
Келиб кўргил бу ённи сан.

Ошикнинг сийнаси бакдур,
Сенга келган икки бекдур,
Бобонгнинг хаёли бирдур,
Кўрсата кўр сийнагни сан.

-Кет, бобо дошимдин йирок,
Гарланинга тегар таёк,
Ўзинг карри, соққолинг оқ,
Кўл узатма сийнама сан.

-Ошикман каро кўзлара,
Чакма парда оқ юзлара,
Ёшлик этарсан бизлара,
Чакир, эмди онагни сан.

-Бобо, келдинг қайси жойдин,
Тилагинг тила худойдин,
Хирмондали қайтди ройдин,
Олиб боргил эяинга сан.

Ёнли, ширин жовим ёнли,
Диним Мухаммадингизини,
Танисанг Ошик Ойдинни,
Азиз сақла, меҳмонни сан.

Аммо бу сўздин сўнг киз отдин тушиб, Ошик Ойдинни отга миндириб, ўзи

пиёда отнинг жиловидин тутиб, бога олиб борди. Кўшқинда ўтириб отасига хабар берди. Мағзи олмоқга бир қари киши келибдур, деди. Отаси Арслонбой эшитиб кизини бермай бобони қувиб юбарди. Бобо бирлан Карамжон бориб Рум шахрининг подшосига арз қилдилар. Ошик Ойдин айди, Рум шахринда Хирмондали деган киз шарт қилгон эркан, ҳар ким ман бирлан сўз сўзлашиб енгса, қураш тутиб йикса ман шул кишига борурман, деган эркан. Ман сўз сўзлашиб енгдим, қураш тутиб йикдим. Киз менга бормади, деди. Подшо ўн отли ясовул қўшиб юборди. Булар келиб Арслонбой уйига тушдилар. Арслонбой хизмат қилмоқ бирлан бўлди. Анда подшонинг кишилари айди, эй бобо қўлингда сознинг бор эркан бу мажлисда бир сўз айтиб ўлтиргил, дедилар. Анда бобо айди соз айтурман, юзда ўн бир ёшга кирибман мундай жабр кўрмадим, деб арзлар қилди.

Анда Ошик Ойдин қўлина созин олиб, Арслонбойга қараб бир сўз айди.

Бориб айтгил Арслонбойга,
Хирмондали ёрни берсин.
Нолишим етди худога,
Сие зулфи торни берсин.

Уч юз киз кезар ёнинда,
Армон қолмади жонимда,
Ўзининг гул бўстонинда,
Қўл етмаган қозни берсин.

Ойдин айтур, ёна-ёна
Шароб ичсам қона-қона
Бахш айладим Карамжона
Рози бўлиб ёрни берсин.

Аммо бу сўздин сўнг Карамжонга Арслонбой кизини бахш этдим, деди. Бу сўздин сўнг боғда етти кеча-қундуз тўй томоша қилиб бердилар. Хирмондалини Карамжонга никоҳ қилиб бердилар. Булар мурод-мақсадларига етдилар. Алқисса тўй-томоша тамом бўлди. Арслонбой кизига юз чўри, қирк дўғма, беш юз ботмон бурунч, юз тевага мол юқлаб буларни кўчириб юборди.

Булар бир неча вақтда шаҳри Ширвонга бордилар. Қирк кеча-қундузгача тўй-томоша қилдилар. Тўйнинг ўн беш йиғирма кун ўтгандин кейин бир бўлак савдогарлар келиб тушдилар.

Эмди хабарни Гўрўғлибекдин эшитинг. Бир куни Гўрўғлибек дарё қирогига борса бир бўлак савдогарлар ётур. Савдогарлардин хабар сўради. Савдогарлар айдилар шаҳри Ширвонда Карамжон деган Хирмондали кизни олиб тўй-томоша бошлаб эркан.

Бизлар бир неча қув анда бўлдик. Бизлар тўйни тамом қилиб келурмиз, дедилар. Анда Гўрўғлибек Чамлибелга келиб, қўлига созини олиб Сафар қўсага қараб бир сўз айди:

Хуш қол, эмди Сафар маҳрам,
Ман шаҳри Ширвонга кетам.
Лаълу ёкут инжу тизиб.
Дур, гавҳарли қона кетам.

Ишк йўлига тушан одам,
Ёр йўлига кўяр кадам,
Туй бошлабди уста Бодом,
Дур тилаб дурдона кетам.

Ғазаб устида ўлтирон,
Бизнинг бирлан сизни қурон,
Келтиб, декуб ваъда беран,
Кўнглим олгон ёра кетам.

Гўрўгли айтур қолдирмоқ,
Ширин танним ўта урмоқ,
Бир нечасини ўлтурмоқ,
Хирмондали киза кетам.

Бу сўздан сўнг Гўрўглибек йўлга тушиб кетди. Сафар Махрам Гўрўглибекнинг шидин югуриб келиб, андак замон тургил, деб Гўрўглига караб бир сўз айти:

Арзим эшит, Гўрўглибек,
Биза бир севар ёр келтир.
Бир ёрдин бўлдим хору зор,
Манго бир яхши киз келтир.

Ғўч йигитсан вақтинг хушдур,
Нера борсанг қўлинг бўшдур,
Қаррибман ёз куним кишдур,
Манго бир баҳор- ёз келтир.

Сарима бир қулфат етди.
Эмди маъинг айшим кетди,
Уч ой бўлди кўйним бўшди,
Манго бир яхши киз келтир.

Қурдош йўк дегра-дошимда,
Ғам қулфат кўлдур бошимда.
Бўлсам йигирма ёшинда,
Қаро кўзли хуммор келтир.

Сувлар оқиб, дарё тўлсин.
Кўрган одам ғамгин бўлсин,
Ўрта бўйли, самиз бўлсин,
Манго бир тўзал киз келтир.

Гўрўглибек бир оқ айча.
Ўтганларни сан ёл айла,
Сафар махрамни шод айла,
Манго бир яхши киз келтир.

Аммо Сафар кўса бу сўзни тамом қилиб, бу ерда қолди. Гўрўглибек неча вақтлар йўл юриб шаҳри Ширвонга борди. Фиротни бир ерда боғлаб, майхонага кирди. Кўрса уста ўлтирур. Гўрўглибек салом қилди. Шул вақтда устанинг хуши учиб кетди. Гўрўглининг келиб қирғанин хуш кўрмайин панага кетди. Шул вақтда Гўрўглибек еридин туриб, дуторини сошлаб бўлди.

Шул вақтда уста дархол еридин туриб эрди Гўрўгли устанинг жуфт ёкасини тутиб елкасини ерга уриб кўксинда ўлтуриб бир сўз айтди:

Устасан, устасан, қилма баҳона,
Овозанг тушибди жумла жаҳона,
Шул кеча меҳмонман кизу жувона,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли.

Чамлибелдин сени дейиб келмишам,
Хасратингла заъфарондек сўлмишам,
Эмди келдим сени мунда қурмишам,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли.

Алили кўчди Чамлибелни тўзина,
Ошиқ бўлдим шогирдининг ўзина,
Уста хоррот қувонур созим сўзина,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли.

Қайирғил, қайирғил, созим қайирғил,
Ўзга ишдин сен қўлингни айирғил,
Кўз ўтмас шогирдинга буюрғил,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли.

Пардасин жой боғла, холи бўлмасин.
Қонқоғин боғлагил, холи бўлмасин,
Маърака майдонда кўркамли бўлсин,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли

Фиротга минганла титрашур ерлар,
Ганимасанг бизни Гўрўгли дерлар,
Изимда кезадур қирқтадан шерлар,
Уста, созим қайир, қардош бўлоли.

Аммо бу сўзин сўнг устан еридин турғизиб сўрашмоқ билан бўлди. Андин сўнг уста Бодомга бир пой бурунч берди. Нахорга пишириб ичқуринлар, деди. Бошқа одам нахори пишириб билмас эрди. Гўрўгли ўрнидин туриб, қозонга ўт ёқмоқ билан бўлди. Ош сувини торғди, беш мисқол дори бехуш солиб Гўрўгли ошни дамга кўйди. Бироз вақтдин сўнг таомни табоқга солиб, икки шогирдинга бир табоқ кўйиб, ўзи қозонга тарс қараб ўлтурди. Буларнинг ҳар бири бир-икки лўкма егандин сўнг бехуш бўлиб йиқилди. Гўрўглибек дархол Хирмондалининг ётғон саройининг қапусинин бориб қараб дахл қилиб уйга тушай, деди. Анда қиз еридин туриб айтиди: Ўлим йўқ сенга! Бурун қелганда кезиб эрдинг, деди. Анда Гўрўгли

оли, эми кизни сўзлагдим, деб бир сўз айди:

-Жувон, бир жойда кезарсан,
Билагинг тутсам на бўлур?
Кўнглинг хабарин бергунча
Белингдин кучсам на бўлур?

-Билагим тутсанг билурлар,
Ширин жонингни кийнарлар,
Эгиб чўлларда кўярлар,
Қул дейиб сотсам на бўлур?

-Қул келур мастона ердин,
Ошик дўнарму бу йўлдин,
Найлай, бермадинг гулнингдин,
Богчанга кирсам на бўлур?

-На ишинг бор гулим бирлан,
Кунинг кечар зулим бирлан,
Тархиноли кўлим бирлан,
Сани ўлтирсам на бўлур?

-Ошик ўлтурмак савобдур,
Санинг устинга кўноқдур,
Кўксинг ошика яйлоқдур,
Ман чикиб ётсам на бўлур?

-Хирмондали келди тила,
Бориб богбон бўлсам гула,
Ман ўтибон гулдин гула,
Учсаму кўнсам на бўлур?

-Гўрўғли келди қуш каби,
Қанотлари кумуш каби,
Олғир шункор лочин каби,
Сани овласам на бўлур ?

Аmmo бу сўздан сўнг Хирмондали Гўрўғлибекни чакириб, тоғ отгунча шивку сафо килиб, тоғ отгандин сўнг бош-оёқ сарпой бериб, юз тилло бериб узатди. Гўрўғли меҳмонхонадин бир дутор топиб, Гиротин миниб, тоғ тарафга борди. Шу вақтда уста Боломнинг беш кизи тоғ тарафдин келур эрдилар. Ёнида кирк каниз келур эрдилар. Гўрўғли буларни кўриб, кизларга қараб, хушоматин уриб бир сўз айди:

Бир арзим бор десам сиза,
Жонимин жанони кизлар,
Ман қурбонман ўзингиза,
Шул кеча меҳмонман, кизлар.

Билманам қайдин келурсиз,
Жонимға жафо килурсиз,
Ғўч йигитнинг хушгоҳисиз,
Кенгашли қайвани кизлар.

Мен кетарман ёна-ёна,
Эмсанг лабинг қона-қона,
Лойик кўрдим оғам жона,
Маслаҳатни беринг, кизлар

Сизлар заррин, гулгун кийиб,
Лайли бирлан Мажнун бўлиб,
Ишк ўтини жонга солиб,
Борурсиз қаёна кизлар.

Гўрўгли оламни мохи,
Сизлар учун чекдим охи,
Келур гўзалларнинг шохи,
Адабли ишвали кизлар.

Аммо бу сўздин сўнг кизлардин бири бир сўз айтгил, дедилар. Гўрўгли хуш бўлғай, деб Гиротга миниб кизлар бирлан келур эрди. Аларнинг орасинда бир кизни аста отга миндуриб, отга бир камчи урди, олиб қочди. Мунинг бир қанизи бор эрди. Одиға Гулшан дер эрдилар. Бу Гулшан қаниз додима фарёд уруб уста Бодомға қараб бир сўз айди:

Уста Бодом, кизинг кетди,
На бог туйди, на богбонинг,
Бир гўч йигит олди кетди,
На бог туйди, на богбонинг.

Дунёни ўтарин билди,
Ёмон иша кулок солди,
Бир жолотой, зангар келди,
На бог туйди, на богбонинг.

Юргингни хароб айлади,
Базм ила шароб айлади,
Жонимға азоб айлади,
На бог туйди, на богбонинг.

Дунё ўтарин ўйлади,
От-яроғини шайлади,
Охшам келини тўйлади,
На бог туйди, на богбонинг.

Гулшан дер. йиғладим, келдим,
Туғанмас балоға колдим,
Улли бибимдин айрилдим,
На бог туйди, на богбоним.

Аммо каниз бу сўзин айтгондин сўнг уста Бодом еридин туриб, отини мишиб уста яроғин олиб, пой тешасини кистириб, Гўрўғлини кувиб бориб караса Гўрўғли дарёдин ўтибдур. Уста Бодом дарёнинг кироғиға бориб айди, эй Гўрўғли, бу не килик. Анда Гўрўғли айди, насиб бўлса Чамлибелга борурман, деди, бориб даврон сурурман, деди. Анда уста Бодом тешани кўлга олиб отиб юбарди, тешаси ул дарёнинг ўртасиға бориб тушди. Уста караса киз хам тешаси кетибдур. Уста Бодом айди, эй Гўрўғли мард бўлсанг кизимни ташлаб кет, деб ёлбориб бир сўз айди:

Гўч йигитнинг йўли тушар
Ташла, Гўрўғли ночорни.
Мард бўлармиш туркман ўғли,
Ташла, Гўрўғли ночорни.

Отинг тоғлардин ошмасни,
Бу жопинг ёниб- куймасин,
Кўлда дуторинг синмасин,
Ташла, Гўрўғли ночорни.

Гирогинг тоғлардин ошар,
Мард йигит келиб уғрашар,
Яна бизга ишинг тушар,
Ташла, Гўрўғли ночорни.

Кизлар гулдурур, сайланур,
Тоғ бошинда тарлон эрур,
Кизим кишининг гулидур
Ташла, Гўрўғли ночорни.

Арзимни борини айтдим,
Ёниб ўртанибам куйдим.
Корини ни сен олиб бўлдинг,
Ташла, Гўрўғли ночорни.

Аммо бу сўздин сўнг Гўрўғли олдидаги Гулзор пари зор-зор йиғлаб отасиға караб бир сўз айди:

Муханнасни боғда кўйма
Шохасина зўр келтирур.
Тера билмас тоза гулин,
Шохасина зўр келтирур.

Муханнаслар қора кетар,
Йиқилганни тепар ўтар,

Сандин кўплар айб толар,
Бошинга бало келтирур.

Чаман миниб чангда қолма,
Йўлтоқ миниб йўлда қолма,
Қиз ночорни ётга берма,
Бу бобонга ор келтирур.

Гул наризод ёнди жоним,
Вайрон бўлди хону моним,
Эмди Чамлибел маконим,
Зор-зор йиғлаб хор келтирур.

Алкисса Гўрўгли дарё ўртасинда туриб, уста Бодомга қараб айди. Эй уста Бодом, эмди дуторим синса тузатиб бермагил ва сенинг кизингни бермасман, эмди мандин берган бўлмас сендин олгон бўлмас, деб Чамлибелга қараб келди. Уста Бодом қарай-қарай ортига қайтиб кетди. Гўрўгли бир неча вақтлардин сўнг юртига келиб, уч кеча-кундуз тўй томоша қилиб, қизга никоҳ қилиб, Сафар Махрамга топширди. Улар айш ва ишратда бўлдилар, Гўрўгли кўлига созини олиб бир сўз айтди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Бўлон кўнглим бўлон кўнглим.
Ёлгончи фоний дунёда,
Келан кўнглим, келан кўнглим.

Гўч йигитнинг бўлмас ёти,
Оллога етишур доли,
Ўн саккиз арчин Ғироти,
Минан кўнглим, минан кўнглим.

Арзимни барини деюб,
Ҳасратидин қонлар ютиб,
Оқ сийнага сийнам кўюб,
Гўнап кўнглим, гўнап кўнглим.

Қирк йигит ҳамдам бўлмади,
Изимда зурёд қолмалди,
Ўғилдин нишон бўлмади,
Ўлап кўнглим, ўлап кўнглим.

ЭРҲАСАН

Гўрўгли Авазхонни Ваёнгон шаҳридан олиб қайтгандан кейин унинг от овозаси бутун элга тарқаб кетди. Аммо Ваёнгон шаҳрида бир темирчи устанинг Эрҳасан отли ўгли бор эди. Бу йигит оғир солдомли, кучли-қувватли, гарчак бир зот бўлиб дўради. Отасининг ёнида чўкиш урса, ер сор-сар, боскон босса дувалани

гургондай бўлар эди.

Кунлардан бир кун Гўрўглининг васфи Эрхасаннинг кулоғина етди. Бу ерда чуқиш уриб, боскон босиб умримни ўтказгандан кўра Гўрўглининг ёнига бориб, от чопиш, килч уриш, найза санчиш илмини ўргансам деган умидда Чамлибел вилоятига караб йўл тутди. Чамлибела келиб, Гўрўглининг майхонасини олдида тўхтаб, зшикни коқди. Гўрўгли караса, узун бўйли, кенг елкали, чапроз бир йигит турибди. Шунда Гўрўгли: - Сендан бир зот чикса керак, деб уни йигитлари каторина қўшди, ўғлим бир эди, энди икки бўлди деб, уни йигитлардан айримча меҳр билан тарбиялади, уйлантиришни кўнглига туғиб қўйди.

Эрхасан кунлардан бир кун Гўрўғлидан рухсат сўраб шикора чиқиш тадорикини кўрди. Отини, тозиси, куши, ёйи, асбоб-анжомларини шайлаб тўртбеш йигит билан жўнаб кетди. Чўлу сахрога чиқиб, кийик, куён, сўлгун, кўтон овлаб юрдилар. Ов мўл бўлди. Алғараз уларни йигит, бир кумнинг ўй жойига тушиб, созоқларни қалаб, ўтти ёқиб, тунча, тонқоқларни қўйиб, кабобми шўрвами пишириб, еб-ичиб, рохат толдилар.

Шу бодда чарчаб ухлаб қолдилар. Аммо Эрхасан сузи уйкуда ётиб бир туш кўрди. Тушинда бир оқ сокқолли нуруний чол унга караб: эй, ўғлим Арзирум шаҳриндаги Ҳасан шохнинг қизи Таллихон сенинг ошиғи бекарорингдир, сени туғу кун кутиб ўтирибди, шуни бориб олиб қайтмоғинг керак, деб кўздан ғойиб бўлди.

Эрхасан ериннан сичраб турди, кўзларини укалаб, у ёк-бу ёкка қаради, ҳеч зот йўқ. Шунда Эрхасан:

-Ё пир-ей, бу на аҳвол бўлди, деб ёнидаги шерикларини турғузиб, қолан-қутған овларни олиб, майхонага қайтди. Юрагини хавл босиб, бу хавлни ичина сиғдиролмай отаси Гўрўглининг ёнинга бориб бир шеър айтар бўлди:

Арзим эшит Чамлибелнинг Султонин,
Рухсат берсанг, Арзирумға кетайин!
Йўқдир десанг менинг сўзимда хатом,
Рухсат берсанг, Арзирумға кетайин!

Бир нуруний бобо келди кошима,
Ёр савдосин солди мани бошима,
Ҳеч бока билмадим дигра-дошима,
Рухсат берсанг, Арзирумға кетайин!

Севмак-севилмаклик азалдан борди,
Ишк савдоси бугун бошима урди,
Таллихон деб рангги рўйим саргалди,
Рухсат берсанг, Арзирумға кетайин.
Агар берсанг сандин рухсат тиларам,
Ул ёрни кўрмасам, бўлмас қарорим,
Тушимда кўрмишам аталган ёрим,
Рухсат берсанг, Арзирумға кетайин.

Эрхасан дер, энди бирга юрмака,
Ёр йўлинда ширин жоним бермака.

Боғларидан кизил гуллар термака,
Рухсат берсанг. Арзирумға кетайин.

Эрхасан сўзини тамом килиб, Гўрўгли отасидан жавоб кутиб икки кўлнини алиф лом килиб турди. Шунда Гўрўгли айтдики, эй ўғлим, нури дийдам, тожи сарим, белимнинг куввати Ҳасанжон, ошиқ-маъшуклик Одам отадан қолган дастурдир, севмак-севилмак хамиша бор нарса. Бу иш сенинг бошинга ҳам тушибди. Ишқ иши кийин иш. Аммо санинг ошиқ бўлган кизнинг отаси золим-зубаро одамдур, Арзирумнинг йўлини хамиша берк тутар. Агарда кетмакчи бўлсанг, кирк йигитни йиғнаб бир кенгаш этсак ёмон бўлмас, деб Эрхасанни сая бўшаптирди.

Энди Эрхасан маслахат этиб тураварсин, сўзни Таллихонимдан эшитинг. Аммо Таллихон ҳам бир туш кўриб, ёнина хос шотирини чакириб, кўрган тушини бир-бир баён этди. Таллихоннинг тушини баён этганда айтиб турган шеър:

Мендан салом Гўрўглибек Султона,
Бунда келиб, бизни олсин Гўрўгли!
Юрт эгаси, салтанатли Султона,
Бунда келиб бизни олсин Гўрўгли!

Лот-манотни бекор этдим, ташладим,
Барҳак билиб динни маҳкам ушладим,
Шариатда тоза йўлни бошладим,
Бунда келиб, бизни олсин Гўрўгли!

Ногоҳонда келиб, дегра дошима.
Бир йигитни келтирдилар қошима,
Қирк чилтанлар гул санчдилар бошима,
Бунда келиб, бизни олсин Гўрўгли!

Таллихон дер, стиргайсан саломим,
Ғойибона етир, шотир, каломим,
Танни тарк айлади, йўқдир оромим,
Бунда келиб бизни олсин Гўрўгли!

Шотир Таллихонни мактубини олиб, йўлга равона бўлди. Йўл юриб-мўл юриб Чамлибел вилоятига етди. Тўғри Гўрўглининг майхонасига кириб, хатни унинг кўлига тутказди. Гўрўгли хатни ўқиб бўлиб, Шотирга айтди:

-Қиз яхшисини, от яхшисини, йигит яхшисини қайси элда кўрдинг, деди.

-От яхшисини, йигит яхшисини Чамлибелда, киз яхшисини Арзирумда кўрдим. деди Шотир. Бу сўздан кейин, Таллихонни таъриф этиб бир шеър айтар бўлди:

Гўрўглибек, эшит менинг сўзимни,
Таллихондек асил жонон кўрмадим.
Юриб гашт айладим рўйи заминни,
Таллихондек асил жонон кўрмадим.

Сочи кирк газ, хусни хуршиди тобон,
Ҳасан подшонинг қизидур жонон,

Ғойибона ўзи бўлмиш мусулмон,
Таллихондек асил ёрни кўрмадим.

Кўрганам йўк бундай жаннат хурини,
Бир дам тортса Исрофиладек сурини,
Яқсон қилар етти дарё шўрини,
Таллихондек асил жонон кўрмадим.

Шотир деяр Эрхасаннинг ёрини,
Таърифин айласам, зулфи торини,
Айтаберсам феъли, хулқи барини,
Таллихондек асил жонон кўрмадим.

Шотирдан бу сўзларни эшитиб, Гўрўғлининг кулфи-дили очилиб кўнгли
тоғдай кўтарилиб кетди. Шотирга бош-оёқ сарупо кийди. Ўзи келиб майхонага
кирди. 40 йигитни чакириб, Арзирум шаҳрига бориб Таллихонимни олиб келажак
йигит борми, қим талабгор деб йигитларига бир шеър айтмоқчи бўлиб, қазма
дutoriни қўлига олди, пардаларини сошлаб номага солиб сўз бошлади:

Ғиротимни бериб, хизмат сўрасам,
Қирк йигитда бир қаромат бормикан?
Ғўчқоклардан мумтоз қилиб юбарсам,
Қирк йигитда бир шерн мард бормикан?

Ўйиб олса душманларнинг кўзини,
Заъфарондек саргайтурса юзини,
Олиб келса Ҳасан шохнинг кизини,
Қирк йигитга бир маломат бормикан?

Бу хизматни бир ғўч йигит битирса,
Қуч синашиб, Ҳасан шохни йигирса,
Таллихонни олиб бунда келтирса,
Қирк йигитда бир шерн мард бормикан?

Инъом бериб, уни яхши кўрайин,
То келгунча йўлин қараб турайин,
Олиб келса, совға-салом берайин,
Талаб қилар, бир қаромат бормикан?

Шотир келиб бизга лаъмин етди,
Чин ошиқ деб бизга хабарин етди,
Хабар бериб шу дам шотир ҳам келди,
Қирк йигитда бир шерн мард бормикан?

Гўрўғли дер, ғойибона Таллихон,
Сидқи билан ошиқ экан ул жонон,
Ҳиммат айлаб талаб қилса шу замон.

Қирк йигитда бир каромат бормикан?

Гўрўгли Султоннинг бу сўзини эшитиб, Сафарқўса, Хон Аваз, Хандон ботир, Бек Рустам, Дали Матал отди бир тўпор йигитлар маслаҳат этиб: Арзирум шаҳри хийла узок, у ерга бориш кийин иш, дедилар. Шунда Эрхасан ўрнидан туриб, Гўрўглининг кўлидан косани олиб, рухсат талаб, бир шеър айтаберди:

Қодир олло манго килса каромат,
Талаб қилдим, манго бергил ижозат!
Оллоға сизиндим, тиларман рухсат,
Талаб қилдим, манго бергил ижозат!

Жасадида ширин жоним бор бўлса,
Бу дунёда душманларим хор бўлса,
Сизлар каби гўч йигитлар ёр бўлса,
Талаб қилдим манго бергил ижозат!

Манго бергил от-анжоминг, ёроғинг,
Қилич билан яна олтин садоғинг,
Талвас этиб ичдим коса шаробинг,
Талаб қилдим манго бергил ижозат!

Энди тушдим мен ошиқлик йўлига,
Қурбон бўлай Таллихоннинг холина,
Тураим йўқ душманларнинг олига,
Талаб қилдим манго бергил ижозат!

Бу сўзни эшитиб, Гўрўглининг кўнгли тоғдай кўтарилди. Гўрўглининг савашда устун келтирадиган уч асбоби бор эди. Биринчиси-Ғирот ўн кунлик йўлни бир кунда ўтар эди. Иккинчиси-қиличи-хар сармаганда 10-15 каллани бир кесар эди. Учтинчиси ёйи-уч манзил жойдаги нишонни олар эди. Гўрўгли қувониб, бу уч асбобни Эрхасанга тақдим этди. Сўнг унга ок йўл талаб, кўп ерлардан тимсол келтириб, бир шеърни номаға солиб айта берди:

Ўғлим, бугун бир савдога бош урдинг,
Борғил Ҳасан, бир оллоға топширдим.
От, яроғ-асбобинг тузатиб бердим,
Борғил Ҳасан, бир оллоға топширдим.

Сен муштоксан севар ёрнинг гулига,
Сакраб мингил, Ғиротимнинг белига.
Борар бўлсанг, Арзирумнинг элига,
Борғил Ҳасан, бир оллоға топширдим.

Мурувват айлагин ғамгин куллара,
Сайр этарсан доғу дузу чўллара,
Таллихон деб тушдинг узун йўллара,
Борғил Ҳасан, бир оллоға топширдим.

Санго ёрдур савашдаги илхомим,
Ёдингда саклагил, хар бир каломим,
Таллихонга етказгайсан саломим,
Боргил Ҳасан, бир оллога топширдим.

Арзирума мундин қилдинг ирода,
Худо килсин қувватингни зиёда,
Илохим етгайсан мақсад-мурода,
Боргил Ҳасан, бир оллога топширдим.

Гўрўгли дер, сенсан менинг қувватим,
Душманни гангитар шердек савлатинг,
Кўзимнинг равшани, тожи давлатим,
Боргил Ҳасан, бир оллога топширдим.

Гўрўгли Эрхасанни йўлга солиб юбарди. Яна майхонасига кириб ўтириб, ўйланиб қолди: Фиротни, яроғ-асбобни бердим, юбардим. Шу ёкка борса, бу ёш йигит алдасалар, бир гўзал кизни берсалар, шу ёкка амалдор бўлиб қолса кетса, Гўрўгли қаноти синган қушдай қолаверса... деб хаёл қилди. Шу замони Мажнундали отни миниб, бир қилич, бир найза, қалқону дуторни олиб, отга қамчи урди. Уч кеча-кундуз йўл юриб, Эрхасаннинг олдидан чиқди. Эрхасан уни танимай отини унинг олдига суриб келиб, ховой-сиёсат билан бир шеър айтди:

Сени манга берди худо,
Сендан қайтган номард бўлсин!
Якин келаверма жуда,
Сендан қайтган номард бўлсин!

Бордир менинг қирк дўғоним,
Гўрўглидек меҳрибоним,
Бугун энди йўқ армоним,
Сендан қайтган номард бўлсин!

Эрлигимни билдиурман,
Паймонангни тўлдиурман,
Таъқиқ билгил ўлдиурман,
Сендан қайтган номард бўлсин!

Бу қоронғу зулмат кўчар,
Мард йигитлар саваш очар,
Бу дунёга қелган кечар,
Сендан қайтган номард бўлсин!

Эр йигитнинг эр йўлдоши,
Изларман мудом сирдоши,
Ҳасан шохнинг қариндоши,
Сендан қайтган номард бўлсин!

Ёд этарман бир оллони,
Даф этарман хар балони,
Мен билманам таваллони,
Бош кесмаган номард бўлсин!

Ўғримисан, ё бир каззоб,
Кўнглимда жўш урар газаб,
Сиртмоқ солиб, бериб азоб,
Ўлдирмаган номард бўлсин!

Ўғримисан, ё газанда,
Не килурсан бул маконда,
Жонинг колмас харгиз танда,
Бош кесмаган номард бўлсин!

Эрхасан дер, билсанг мани,
Гўрўглининг жони, тани,
Хак етирди бугун сани,
Сендан кайтган номард бўлсин!

Эрхасан бу сўзни айтиб бўлган сўнг Гўрўгли отининг бошини бурди. Шунда Эрхасан уни кўрқди деб ўйлаб:
-Эй каззоб, холинг шуми, деб яна бир шеър айтди:

Келиб эдинг кимни излаб,
Шуми хали холинг сенинг?
Отайин мен ўкни газаб,
Шуми хали холинг сенинг?

Отни бурдинг бир ховойда,
Сенда жажду жадал кайла,
Лошинг колар ботиб лойда,
Шуми хали холинг сенинг?

Тулки келди шер устина,
Панжани урди дастина,
Етайин дейди пўстина,
Шуми хали холинг сенинг?

Мен кимлигим яширурман,
Бир сармасам қочирурман,
Сени тоғдин оширурман,
Шуми хали холинг сенинг?

Саваш ўргандим устоддан,
Гўрўглидай улуг зотдан,

Бола бахши (чапда), Солай ака (ўртада, доирачи), Матниёз буломончи (ўнгада)

Жумабой (Сакрак) бахши оила даврасида. (1909-1985)

Махмуд бахши (1929-2003)

Қодир созчи (1920-1985)

Бола бахши Абдуллаев (1899-1994)

Норбек бахши Абдуллаев (1949)

Турсун бахши дўстлари даврасида (1981 йил)

Турсун бахши (ўргада), Хайитвой буломончи (ўнгда). 1981 йил

Қаландар бахши (1951 йилда туғилган) Ахмад бахши Матназаров (1894-1938)

Онажон Собирова (1885-1956) Сора хатфа Оллоберганова (1911-1986)

Курашсанг гар тушгин отдан,
Шуми хали холинг сенинг?

Эрхасан дер, билсанг керак,
Сен ўзингга келсанг керак,
Акли калта эй бадрак,
Шуми хали холинг сенинг?

Эрхасан бу сўзни айтгандан сўнг Гўрўгли ундаги мехр-вафонинг бейклигини билиб, кўкси тоғдай кўгарилди. Кейин ўзини танитмаса бўлмажаклигини сезиб, Гўрўгли эканини сездириш мақсадида бир шеър айтар бўлди:

Олибдур алина эгри килични,
Эрхасаним бобосини танимас,
Душманларни дўст тутиниб кулинчи,
Эрхасаним бобосини танимас,

Койил бўлдим, сўл юриди бу жона,
Кетди буткил кўнглимдаги гумона,
Ким дучлашар сендай марди майдона,
Эрхасаним бобосини танимас,

Бугун менинг паймонамни тўлдирар,
Умрим гулин хазон этиб сўлдирар,
Найза билан санчиб мени ўлдирар,
Эрхасаним бобосини танимас,

Хар нечук иш келар марднинг қўлидан,
Қасд килса шер қочар анинг йўлидан,
Аждархо кўзгалмас туриб ўрнидан,
Эрхасаним бобосини танимас,

Савдо тушди Гўрўглининг бошина,
Захар-заккум тўкилгандур ошина,
Раҳм этмади кўздан оккан ёшима,
Эрхасаним бобосини танимас,
Гўрўгли дер, боғда гулим сўлдими,
Ажал етмай паймонамиз тўлдими,
Тақдир биза Эрхасандин бўлдими,
Эрхасаним бобосини танимас,

Эрхасан бу сўзларни эшитгандан кейин, унинг оталики Гўрўгли эканини билиб, сакраб отдан тушиб. Гўрўглининг оёғина бош қўйиб, зор-зор йиғлаб, кечирим сўраб бир шеър айтар бўлди:

Кеча тортиб келдинг, сени билмадим,
Тавба килдим, маъзур тутгил, султоним!

Овозинг эшитмон, бовар килмадинг,
Тавба килдим, маъзур тутғил, султоним!

Сен эрурсан мард йигитлар оғаси,
Арзим эшит, Чамлибелнинг эгаси,
Танимадим бугун бўлдим мен осий,
Тавба килдим, маъзур тутғил, султоним!

Мард йигитлар кечасига доримас,
Подшо халки ёлғиз, бевакт юримас,
Нақл бордур: танимасни сийламас,
Тавба килдим, маъзур тутғил, султоним!

Худога йиғладим нолаи гирён,
Ба ҳаққи хурмати ул шери яздон,
Гуноҳимни ўтғил, Гўрўғли Султон,
Тавба килдим, маъзур тутғил, султоним!

Мен санго бахш этдим қудли боримни,
Рухсат бердинг, излаб чиқдим ёримни,
Ғанимдан олурман касди коримни,
Тавба килдим, маъзур тутғил, Султоним!

Эрҳасан дەر, қазаб килсанг қулингман,
Қадам қўйсанг ҳоки пойинг-йўлингман,
Яхши кўрсанг ўзинг севган ўғлингман,
Тавба килдим, маъзур тутғил, Султоним!
Гўрўғли Эрҳасанга бу сўзни эшитиб, кўнгли кўтарилиб, кўзига ёш олиб,
томоғи тўлиб, хўпикиб қайнаб-жўшиб, Эрҳасанни таъриф этиб бир шеър бошлади:
Таърифингни этайин мен,
Барақалла, ботир Ҳасан!
Учрадим санго кеча ман,
Барақалла, ботир Ҳасан!

Арзирума килдинг талаб,
Таллихонни ҳақдин талаб,
Кўрдим сени энди синаб,
Барақалла, ботир Ҳасан!

Қўнглима келди бир гумон,
Йўлга якка чикмоқ ёмон,
Кўрдим мана бошинг омон,
Барақалла, ботир Ҳасан!

Хабар олдим қолларингдан,
Ҳар иш келар қўлларингдан,
Кесиб чикдим йўлларингдан,
Баракалла, ботир Ҳасан!

Бор мурудинг бўлар хосил,
Кўнглим санго бўлди мойил,
Синаб кўриб, бўлдим койил,
Баракалла, ботир Ҳасан!

Ҳақ этмагай санго азоб,
Ҳозий бўлмоқ яхши савоб,
Гўрўгли дер, бердим жавоб,
Баракалла, ботир Ҳасан!

Бу сўзни эшитгандан сўнг Гўрўгли айтдики, аммо Эрхасан, сенинг ботирингингни аввалдан ҳам билар эдим. Йўлинг узок, битиржак ишинг машаққатли эканини ўйлаб, уйда ўтириб қарорим бўлмади. Онани кўнгли болада, боланинг кўнгли далада деган нақлнинг учи отага ҳам тегиб ўтади. Сени бир синамоқчи ҳам бўлдим. Синоғдан яхши ўтдинг. Энди сенга оқ йўл, олло ёринг бўлсин, кирқ чилтанлар мададжоринг бўлсин: Таллихонни олиб, мурад мақсадинга етгайсан! Гўрўгли бу сўзларни айтиб бўлгондин сўнг отни бошини Чамлибела тўғрилади: Чамлибела боргандан кейин Эрхасаннинг йўлига бокиб, ўз ўғилларининг тўйини ўтказишни орзу қилиб, бир шеър айтди:

Йўқдан бизни бор айлаган биру бор,
Эрхасанни тўйларини кўрайин!
Келин олиб қувонмоқнинг гашти бор,
Эрхасанни тўйларини кўрайин!

Ё илоҳим, эшит менинг бу додим,
Кундан кунга ортар бўлди фарёдим,
Ҳақдан тилаб олган ботир зурёдим,
Эрхасанни тўйларини кўрайин!

Ўзинг мадад бергил, эй биру борим,
Эрхасандур менинг номусу орим,
Тўйини тутармиз келтирса ёрин,
Эрхасаннинг тўйларини кўрайин!

Гўрўглининг ёронлари келинлар,
Раҳм айлаб орзу холин билинглар,
Эрхасанга бир шафоат қилинлар,
Хон ўғлимнинг тўйларини кўрайин!

Гўрўгли ширин орзу умилларни этиб ўтираверсин, эндиги сўзни Эрхасандан ишинг. Эрхасан шу йўл юришида икки ойлик йўлни йигирма кунда олиб, Арзирум шаҳрига доҳил бўлди. Бу шаҳарнинг баладд миноралари, қора боғларини

кўриб, Таллихонни талвас этиб, бир шеър айтиб турган жейи:

Ёд этайин бир оллони,
Етир манго, Таллихонни!
Даф эт, ўзинг хар балони,
Етир манго Таллихонни!

Мен бир мажнуни шайдоман,
Талабкори хувайдоман,
Андалиби бенавоман,
Етир манго Таллихонни!

Кайда бўлар Талли ойим,
Муяссар этсин худоим,
Излаб кездим ани дойим,
Етир манго Таллихонни!

Тили шаккар, юзи камар,
Лабларидин боли домор,
Икки сочи эрур шомор
Етир манго Таллихонни!

Хусни эрмиш мохитобон,
Гўзаллар ичинда жонон,
Дарлинг бўлмиш бизга аён,
Етир манго Таллихонни!

Ўз кўнглимни шод этарман,
Душман кўрсам мот этарман,
Камбар каби ёд этарман,
Етир манго Таллихонни!

Арзирума кадам кўйдим,
Висол лаззатини, туйдим,
Шул ёримни тушда суйдим,
Етир манго Таллихонни!

Шотир билан хат юбарган,
Ҳасан шохнинг кизи экан,
Ошиқлик дардини чеккан,
Етир манго Таллихонни!

Бу сўзни айтиб тамом қилгондан сўнг Эрхасан отини суриб дарвозанинг олдина борди. Аммо дарвозабон уни ичона кўймади. Қиличини қинидан сугириб, йағитнинг олдидан чиқди:

-Дарвозадан сени киритишга подшо рухсат бериши даркор, қайт орканго, мен билмасам, сен кароқчимисан, ўғримисан, деди- Эрхасан:

“Эй дарвозабон мен бир аспи жаллоб-сеисман, мен Исфахонданман, бу ернинг от бозорининг солиғини бер, мен ўғри-каззоб эмасман, элу халққа мандан завол келмас, бозорни кўрсатсанг, шу отимни сотиб кетмакчи эдим. Шу ишим битса, мен бу ерда кол, десанг хам колжақ ёғдойим йўк, деб дарвозабонга қараб бир шеър айтар бўлди:

Кўнглинг сени недан тўлар,
От бозори қайда бўлар?
Душман келса, дўст уялар.
От бозори қайда бўлар?

Мен келурман Исфахондин,
Ор учун кечарман жондин,
Мен кўркманам ҳеч инсондин,
От бозори қайда бўлар?

Кўп сўзлама, йўлимдан коч,
Икки қўллаб дарвозанг оч,
Рухсат бер, қилгил, бир илож,
От бозори қайда бўлар?

Арзирума келдим излаб,
Дема мени ўғри-каззоб,
Мани айлаб берма азоб,
От бозори қайда бўлар?

Гаши этарман тоғу чўли,
Кўрсат манго тўғри йўли,
Йўкса гумлайман сен қули,
От бозори қайда бўлар?

Савдо қилиб қайтмоқчиман,
Шу отимни сотмоқчиман,
Овим олиб кетмакчиман,
От бозори қайда бўлар?

Энди мени қўл койитма,
Ўғрисан деб тухмаг этма,
Ўғиб кетай мени тугма,
От бозори қайда бўлар?

Қўйсанг олдингдин ўтарман,
Бориб отимни сотарман,
Эрхасан дер, тез кетарман,
От бозори қайда бўлар?

Дарвозабон Эрхасаннинг бу сўзларини эшитиб, аспи жаллоб-сеис эканини

аниглаб айтдики, эй йигит дарвоза пули не бўлади. Унда Эрхасан:

-Олар пулингни айт, деди.

-Бир тилло, деди дарвозабон. Эрхасан қисани кавлаб, оларнинг бир тилло бўлса, шу бир тилло сеники, деди. Шу вақтда дарвоза очилди. Эрхасан шу замонни тилло-пиллони қўйиб, ячон тарафа от солиб кириб кетди. Дарвозабон икки алини бурнина тикиб қолаверди. Аммо дарвозабоннинг Робия деган бир қизи бор эди. Шу қиз Эрхасанга қараб уни пойлаб турган экан, унинг от билан дарвозадан ўтгани замон олтидан зўмла чикди.

-Эй йигит, мени олиб кетмайсизми, деб отнинг жиловини юбармай тураберди. Эрхасан уни силтаб ташлаб кетмакчи бўлди, аммо қиз дол-фарёд қилиб, унинг изидан қолмади. Охири бўлмади, Эрхасан айтдики, эй яхши қиз хозир сен шу ерда қолиб тур, мен от савдоси билан келган одамман, қайтишда сени албатта олиб кетаман, деди. Шунда Робия дол-фигон қилиб бир шеър айтди:

Отинг сотсанг, бозор сари бор, йигит.

Савдо қилиб, яна қайтиб келавер!

Агар сенинг ишинг битса эр йигит,

Зинҳор мени қайтиб қелиб олавер!

Йигит, сени кўрдим шукур худога,

Мен бўлайин энди санго садога,

Қайтиб келиб, эга бўлмай бу бога,

Зинҳор тўрам, яна қайтиб келавер!

Рухсат берсанг санго бир жуфт сўзим бор,

Паризодай зулфим, кошу кўзим бор.

Магар боксанг, моли тобон юзим бор.

Зинҳор тўрам, яна қайтиб келавер!

Агар санго жуфтдан хол керак бўлса,

Лабдан оққан шакар, бол керак бўлса,

Олтин-қумуш, давлат-мол керак бўлса,

Зинҳор тўрам, яна қайтиб келавер!

Тугай десанг менинг нозик қўлимдан,

Сўрай десанг қанду асал тилимдан,

Қучай десанг инжа позик белимдан,

Зинҳор тўрам, яна қайтиб келавер!

Робия дер, сенинг билан кетайин,

Энди дасти домонингдан тутайин.

Бунда келмай кетсанг нелар этайин,

Зинҳор тўрам, яна қайтиб келавер!

Робия зор-зор йиғлаб қолаберди, Эрхасан Таллихоннинг ишқинда от суриб кетаварди. Арзирум шаҳрининг 40 кўчаси бор эди. Эрхасан Таллихоннинг кўчасининг қаердалигини билмасдан хайрон бўлиб, уни излаб бир шеър айтар

бўлди:

Арзирумда туккан ойим,
Нерлардасан, Таллихоним,
Раҳм айласин шу худойим,
Нерлардасан, Таллихоним!

Мен келдим сени ахтариб,
Ғам ема рангинг саргартиб,
Ошиқликда бўлдим ғариб,
Нерлардасан, Таллихоним!

Ҳеч ким менингдек бўлмасин,
Дўст йиғлаб душман кулмасин,
Очилган гуллар сўлмасин,
Нерлардасан, Таллихоним,

Сени деб тоғлардан ошдим,
Дарё кимин тўлиб-тошдим,
Ғамнинг лойина булошдим,
Нерлардасан, Таллихоним!

Таллихоннинг овозаси,
Қўшаландир дарвозаси,
Ўртагур қалбим изоси,
Нерлардасан, Таллихоним!

Мусофирман ғариб бошим,
Кўздан оқар конли ёшим,
Заҳар-заққум ичган ошим,
Нерлардасан, Таллихоним!

Дарагинг кимдан сўрайин,
Ёлғиз не мажлис қурайин,
Дилбар юзингни кўрайин,
Нерлардасан, Таллихоним,

Эрхасан дер, бўлдим хайрон,
Йиғладим мен зори гирён,
Аён айла, Шохимардон,
Нерлардасан, Таллихоним!

Эрхасан дарбадар кезиб, ёрени излаб юра-юра охири бир олтин суви юритилган девола кўзи тушди. Шу ер Таллихонимнинг макони экан. Унинг ёнида от бозори бор экан, Эрхасан Арзирумнинг аспи жаллоблари тўпина кўшилиб, Ёротни мактаб бир шеърни номаға солиб айтди!

Севинг асли зотинг бурок,
Икки кўзинг ёнган чирок,
Аслинг кўриб якин-йироқ,
Бу не от деб қилар сўрок,
Талли кўрсин томошани,
Ўйна, Фиротим, ўйнагил!

Ўзи барно. тили тўғи,
Юрагимда ёнар ўти,
Таллихондир анинг оти,
Ўйна, отамнинг Фироти,
Талли кўрсин томошани,
Ўйна, Фиротим, ўйнагил!

Фирот остимда ўйнайдур,
Мани ёр ишқи кийнайдур,
Кўзим йўлингда яйнайдур,
Ани кўрмасам бўлмайду,
Талли кўрсин томошани,
Ўйна, Фиротим, ўйнагил!

Бул кўринган кўк арчадур,
Устинда олтин парчадур,
Деворинг кумуш сирчадур,
Андин очилган дарчадур,
Талли кўрсин томошани,
Ўйна, Фиротим, ўйнагил!

Эрҳасан дер, армон этиб,
Таллихонни шодмон этиб,
Дардларима дармон этиб,
Ёрим билан даврон этиб,
Талли кўрсин томошани,
Ўйна, Фиротим, ўйнагил!

Эрҳасан сўзини тамом этиб, Фиротни ўйнатиб тураварди. Фирот турли мукомлар қилиб, осмонга бўкчиб, пизловуқдай айланиб томоша кўрсатаварди.

Бутун маҳалла даш-даварақни ўради. Бу хоросотни эшитиб, Таллихон ҳам уч юз қаниз билан дарвозадан чиқиб ўйинни томоша этиб турди. Фирот 32 хил ўйинни кўрсатди. Таллихон буни кўриб офарин айтди. Қиз ўйладикки, аммо бу йигит маини тушимда кўрган йигит бўлмаса, магарам у бўлмаса ё Гурўглидир ё бўлмаса Эрҳасандир. От димодим Фирота ўхшаб турибди. Тўхтаб тур, ман бу йигит билан бир гаплашиб олмасам бўлмас, деб Ходиса деган қанизгина:-Сен бор, йигитин оти билан олиб кел. отни савдолашамиз. деди. Қаниз Эрҳасаннинг ёнига бориб, бибисининг бу ўтничини айтди.

Шунда Эрҳасан қаниза қараб чақириб турган Таллихон эканни англаб бир

шеър айтар бўлди:

Бу отимнинг жиловини Шохимардон созлаган,
Ҳайкириб тиз букканида етти манзил кўзлаган,
Мавж урган шамолдай бўлиб, неча йўлни чўзлаган,
Васфини эшитган шохлар кўшин тортиб излаган,
Ғиротимнинг баҳоси Таллихона бошма-бош.

Исфахоннинг подшоси олмока бел бoғлади,
Қирк минг туман баҳо уриб, кўнглини кўп чоғлади.
Қиз берайин, отни бер деб, гавалочи йиғлади,
Ота-онам берма, дейиб манго кўп-кўп саргади,
Ғиротимнинг баҳоси Таллихона бошма-бош.

Асли зотин сўрамасдан отни олмоқдур абас,
Отни сотиб олурмиз деб сизлар қилмангиз хавас.
Харидор бўлур бу ота Кўнгирот, Мангит, Кенагас,
Етти иклимнинг хирожи бир тукига ярамас,
Ғиротимнинг баҳоси Таллихона бошма-бош.

Отима тай от топилмас, асло сен этма гумон,
Ахтариб кўр, Руму Фаранг, Бағдод, Басра, Исфахон,
Бухорою ҳам Самарканд, Андижону Марғилон,
Изласангда тополмассан бундай отни, бибижон,
Ғиротимнинг баҳоси Таллихона бошма-бош.

Эрхасан дер, баҳосини бориб ул нигора айт,
Булот ёби эмас дейиб, бориб харидора айт,
Чеккан оху фарёдимни ул ширин гуфтора айт,
Бекарорман бул сўзимни бориб ул гам хора айт,
Ғиротимнинг баҳоси Таллихона бошма-бош.

Бу сўздан кейин қаниз, эй барно йиғит, Таллихоним сенинг отингни
хоҳлабди, савдолашишга таклиф этиб турибди, юр, бу ёкка деб Эрхасанни олиб
кайта берди. Таллихонинг кўшки олдида бир сарховуз бор эди. Эрхасанни шу ерда
кўйиб, қаниз Таллихона хабар берди. Таллихоним кўшқдан бокди. Унинг юзининг
шуъласи барқ уриб, оғитобдек нур сочди.

Буни кўриб эс ҳушидан айрилишига сал қолган Эрхасаннинг қалбида ишқ жўш
уриб, Таллихонни таъриф этиб бир шеър айтар бўлди:

Таърифинг айтайин гул юзли дилбар,
Сен бир лаъли бадахшона мангзарсан!
Зулфларинга такиб бебаҳо гавҳар,
Гўё лаъли бадахшона мангзарсан!

Шамс ила камардур кўзинг нишонин,
Тўти такаллумдур сўзинг нишонин,

Юсуф-Зулайходур юзинг нишони,
Товус кушнинг жамолина мангзарсан!

Одам наслимисан ёки паризод,
Аклу хушим тамом айладинг барбод.
Қошларинг қиличдур кўзларинг жаллод.
Жоним олган меҳрибона мангзарсан!

Бихамдилло кўрдим бугун талъатинг,
Ул Шотир етирган бул холи-хатинг,
Борму энди манго меҳри шафкатинг,
Сўзи ширин шакар қона мангзарсан!

Шотирингдин етди биза паёминг,
Ошиқман деб, борди сенинг саломинг,
Рост эдим, хоним ўша қаломинг,
Жоним олган шул жаноҳа мангзардир!

Юзингнинг шуъласи ойдан зиёда,
Сенингдек махбуб йўқ ёҳти дунёда,
Мен келибман сенинг ҳажрингдан дода,
Тар очилган гул нишона мангзарсан!

Эрҳасан дер, ишқинг девона этди,
Аклу хушдан мени бегона этди,
Гўрўглибек санго нишона этди,
Аҳдинда вафоли жона мангзарсан!

Эрҳасаннинг бу сўзини эшитиб, тўтидай солланиб, жайрондай нозланиб, қирмизи қуйлакни кийиб, ҳулла рўмолни ўраб, кўзина сурма, қошина ўсма кўйиб, бўйинна тилло мунжиқ, билагина олтин билагузук, бурнина гавхардан аравақ қистириб, юрагини ўтга доғлаб, борар йўлини чоғлаб Эрҳасанни кўрайин деб, саллона-соллона, мастона-мастона юриб, сарховузнинг бўйинна келди. Эрҳасан қараб: -Эй, барпо йигит, шу тургон чинорни туби билан қўпориб ташила, деб нозу жилава, ишваю гамза билан бир шеър айтди:

Хуш келдинг, азиз меҳмоним,
Фидо бўлсин, жоним санго!
Сенсан менинг меҳрибоним,
Садқа баҳри қоним санго!

Кўп санго меҳру шафқатим,
Бўларсан охири улфатим.
Бошимда тожи давлатим,
Қурбон қилам жоним санго!

Чамлибелдан сафар айлаб,
Келдинг биза гузар айлаб,
Инжа белим бўғиб боғлаб,
Тугат хону моним санго!

Чамлибелнинг жононаси,
Гўрўглининг хамхонаси,
Нозли дилбар парвонаси,
Фидо бўлсин жоним санго!

Топмадим ўзим башорат,
Сен ўзинг этгил ишорат,
Муродим айла кифоят,
Ўлсам тушар хуним санго!

Сени кутдим соат замон,
Аҳдидан кайтганлик ёмон,
Мудом бўлсин бошинг омон,
Бахш этдим бу жоним санго!

Бошками деб гумон килма,
Бу сўзимни ёлгон билма,
Аҳдима бадгумон бўлма,
Сўзлаюрман чиним санго!

Таллихон дер, бир иш бошла,
Садокингни кўлга ушла,
Шу чинорни йикиб ташла,
Дилимда армоним санго!

Таллихон бу сўзни тамом килгандин сўнг Эрхасан садоқдан ўк олиб чинорни
губи билан кўпориб ташлади. Таллихон буни кўриб:

-Мард йиғит экан, мани истаган ерга олиб кетадиган ёғлойи бор, деб вақти хуш
бўлиб, Эрхасана караб бир шеър бошлади:

Арзимни эшитгил, эй севар ёрим,
Мен сенинг юзинга қурбон бўлайин!
Чамлибелдан излаб келган дилдорим,
Мен сенинг жонинга қурбон бўлайин!

Садоқдан ўк олиб ёйинга тикдинг,
Нишона каратиб, киришни чекдинг,
Бир ўк билан уриб, чинорни йикдинг,
Мен сенинг алинга қурбон бўлайин!

Энди мундин Чамлибела кетарман,
Саваш килиб қорли тоғдан ўтарман,

Сенинг билан завку сафо этарман,
Мен сенинг йўлингга қурбон бўлайин!

Хулудан тиладим кўрдим тозингни,
Жона дармон ушбу айтган сўзингни,
Тўтиё қиларман босқан изингни,
Мен сенинг сўзинга қурбон бўлайин!

Чамлибела бориб, қилсам маконни,
Хар ким орзу этар бундай замонни,
Душманлара берман бугун омонни,
Мен сенинг ўзинга қурбон бўлайин!

Чамлибеланинг бордур гули гулзори,
Неча йилки, унинг мен илгизори,
Бордур элнинг Гўрўглибек сардори,
Мен сенинг элига қурбон бўлайин!

Ина бугун тутдим сенинг қўлингни,
Ҳақнинг ўзи очсин сенинг йўлингни,
Хабар айлаб кетсанг соғу сўдингни,
Мен сенинг йўлингга қурбон бўлайин!

Таллихон дер, чердим кўнгил торимни,
Неча ойлар тортдим сенинг зорингни,
Энди таниб олғил севар ёрингни,
Мен сенинг ўзинга қурбон бўлайин!

Эрхасан Таллихонинг бу сўзини эшитиб, унинг қалбида севги-мухаббатнинг
мавж урганини сезиб Чамлибел элини, отаси Гўрўглини таъриф этиб, Таллихона
караб бир шеър айтди:

Таллихоним, Чамлибелнинг
Мевали боғлари бордур!
Иморланган, думорланган,
Сарбаланд тоғлари бордур!

Бир-биринга улашган,
Булоқлари тўлиб-тошган,
Қуқраб бугродай талашган,
Йўлбарсдай шерлари бордур!

Қўлда суниб болан ноё,
Йиғиллари шар шароё,
Чиша санчиё еяр кабоё,
Забардаст нарлари бордур!

Чамлибел мард манзилгохи,
Йигитлари бор синохи,
Гўрўглибекдир полшохи,
Дузгун кальталари бордур!

Паризодлар кезар хар ён,
Гўёки ҳур ила гилмон,
Зийнатлидур кўшқу айвон,
Накшли жойлари бордур!

Боскан еринг боғу бўстон,
Бозорлари мўлу мўстон,
Бахшиларн айтар дoston,
Дилкаш наволари бордур!

Чўллари бор лолазорли,
Товушқонли, баҳру бозли,
Кўллари бор ўрдак ғозли,
Бахаво жойлари бордур!

Қаррилари уйда ётар,
Йигитлари сайғoқ отар,
Тозилари бориб тутар,
Завқу сафолари бордур!

Бедовлари ўйнаб турар,
Чопганда байроқлар олар,
Қуш-тозисин иша солар,
Овлокли чўллари бордур!

Эрхасан дер, яхши жойдур,
Олдингда тилло саройдур,
Оға Юнус санго тойдур,
Ажаб манзиллари бордур!

Эрхасан сўзини тамом қилди. Таллихоним таъзим қилиб, кетишга шайланиб, эркак либосларини кийиб, тожини тепасина кўйиб, белина қилич боғлаб қалқонини кўлига олиб, салокнини ёнбошига кистириб, сувсар терисидан тикилган телпагини бостириб кийиб, қошини кокиб, бўйнига дурларини такиб, кўрганларни ичини ёқиб, киймириб бокиб тайёр бўлиб турди. Кейин Эрхасана айтдики, -эй, Ҳасанжон, севар ёрим, отамнинг сонсиз лашкарлари бор, аждардай беш отам бор, улар сени кўрсалар бу ерда қўймаслар, иккимизнинг ўртамиза айролик соларлар, энди бу ердан тез қочали, деди. Шунда Эрхасан: мен бу ерга келишдан олдин бу ҳисоб китобни қилиб чиқдим, улар билан диралашгидай ёғдойим бор, деди. Таллихон айтдики, аммо Ҳасанжон, сен бушлай дема, менинг отам, оталарим энди сенга ёт эмас, уларни ўлдириб, толхишўрлик этгандан не фойда, яхшиси бу ердин

тез чиқиб кетали, изимиздан қувласалар яна кўрамиз, деб Эрхасана ёлвориб бир шеър айттар бўлди:

Эшит меннинг арзи холим,
Ёрим кайтғил, сен бу ишдан!
Етти йилдир хасрат-доғим,
Ёрим кайтғил, сен бу ишдан!

Тушимда кўрдим дийдорингни,
Мен нотавон харидоринг,
Саклаш учун номус оринг,
Ёрим кайтғил, сен бу ишдан!

Огаларим кўзи кондур,
Отам ундан бадгумондур,
Айрилиқ охир замондур,
Ёрим кайтғил, сен бу ишдан!

Таллихон дер, котди бошим,
Кўздан оқар конди ёшим,
Ортар меннинг голиги гошим,
Ёрим кайтғил, сен бу ишдан!

Таллихон сўзини тамом қилгандан кейин Эрхасан ўйлаиб: хар на бўлса-да бунинг маслахатига ҳам қулоқ қўйсам ёмон бўлмас. Магарам изимдан қувиб келсалар кучимни шу вақтда кўрсатсам ҳам бўлар, деб, Таллихона қараб, созини созлаб, бир шеърни бошлади:

Тайёр бўлиб миниб дурот устина,
Таллихоним, Чамлибела кетали!
Отни жоловини тутғил, дастинга,
Таллихоним, Чамлибела кетали!

Энди айтғил кўнглингдаги борини,
Хеч кима берманам зулфинг торини,
Гўрўглинини ога Юнус ёрини,
Кўрай дессанг, Чамлибела кетали!

Душман қувса бирга саваш қурати,
Насиб бўлса Чамлибела борати,
Гўрўглини, қирк йилитни кўрати,
Юринг хоним, Чамлибела кетали!

Юзингдан рашик этар хуридан ховар,
Мард йилгига номард бўлмас баробар,
Ёнротим илдамдур, ўзим диловар,
Юринг хоним, Чамлибела кетали!

Эрхасан дер, килич тутсам дастима,
Язидларни олсам оёк остима,
Парво этмай йўлнинг баланд-пастина,
Юринг хоним, Чамлибела кетади!

Эрхасан сўзини тамом қилгандан сўнг хар бири бир отга миниб, нердасан чор доғли Чамлибел, деб йўла тушдилар. Таллихоннинг канизлари дол, деб чагак чалиб қола бердилар. Иккиси дарвозага бориб дохил бўлдилар. Дарвозала Шабгир деган бир кул турган экан. Эрхасан дарвозани оч, деб бир шеър бошлади:

Бугун энди Чамлибела кетарман,
Дарвозабон, дарвозангни оч,энди!
Сен тегмасанг, мен ҳам тегмай ўтаман,
Дарвозабон, дарвозангни оч,энди!

Килич урсам кирк мингингни киймалар,
Юрагимда қолмас дарду аламлар,
Бошингиза тушар қайғу ситамлар,
Дарвозабон, дарвозангни оч, энди!

Ўкка тўла белимдаги садоғим,
Чамлибелда ёнар давлат чироғим.
Қулок солгил, сендин бирдир сўроғим,
Дарвозабон, дарвозангни оч, энди!

Ҳозий бўлиб, санго савашлар қилсам,
Ахмоқ Шабгир, санго киличлар солсам,
Қонинг ичиб, сенинг жонингни олсам,
Дарвозабон, дарвозангни оч, энди!

Сендек нокас соташмасин биз билан,
Ўтинчимни битказ, яхши сўз билан,
Ғашт этарман доғу дошу дуз билан,
Дарвозабон, дарвозангни оч, энди!

Эрхасан дер, тез бўл, ўтай шул замон,
Килич урсам жон берарсан бегумон,
Дуротина миниб турур Таллихон,
Дарвозабон, дарвозангни оч,энди!

Эрхасан сўзини тамом қилган вақтда Эрхасан келаётган вақтда дарвозала турган ўтиши учун бир тилло сўраган дарвозабон ҳам келиб қолди. Эрхасаннинг ҳеч нарса бермай ўтиб кетгани эсига тушиб, ўйлаб қолди: бу бир бечора одам, менинг қилиб юрган ишларим билан бунинг не алоқаси бор. Қел, шу одамни бир шод қилай, деб Таллихоннинг хуржунидан бир қисм тиллони олиб, уни имлаб чакириб, алина тўқди. Бундан онг-эсини йўқотган дарвозабон дарров дарвозани очиб уларга оқ йўл тилаб фотиҳа бериб қолди. Умрида бундай ақчани кўрмаган дарвозабоннинг кўзидан ёш келиб, Эрхасанни изидан дуо қилиб қолди.

Ол энди булар чор доғли Чамлибела от суриб кетаверсинлар. хабарни Таллихоннинг боғбонидан ол. Таллихоннинг Эрхасан билан кетаётганини боғбон эшитиб-билиб кулоқ кўйиб турган эди. Икки от дарвозадан чиққини билан, бу хабарни етказсам, подшодан бир нибом олсам керак, деб югуриб подшонни олиға борди:

-Эй подшоҳи олам, бир кошик конимдан кечсангиз, бир сўз айтаман, деди.

-Айт, кечдим, деди подшоҳ.

-Агар кечган бўлсанг мен сўзимни саз билан айтаман, деб лод-фарёд килиб, ёқасини йиртиб, подшоға қараб бир нома бошлади:

Эй султоним, бир одамзод,
Бизга қайғу солиб кетди!
Қилиб келдим дастидин лод,
Зўрлигини қилиб кетди!

Ўзидур Рустам сифатли,
Гўё бир арслон қувватли,
Табии бозли, бедов отли,
Таллихонни олиб кетди!

Ўтри экан золим қазоб,
Келган экан қизни излаб,
Олиб қочди бағрим тузлаб,
Бул инларни қилиб кетди!

Асли ўзи аспи жаллоб,
Бир иш қилди бизни алдаб,
Уни изла навқар ёллаб,
Қизгинангни олиб кетди!

Аввалинда суҳбат қуриб,
Душманлигини билдириб,
Қизни дуротга миндириб,
Ўзи билан олиб кетди!

Ажал етмай, келди қазо,
Шоҳим кулоқ солинг сўза,
Бул ноқасга беринг жазо,
Юзинг ера солиб кетди!

Келиб қизнинг кўнглини бўлди
Хазон урмай гуанинг сўлди,
Чўрини йиғлаб санго келди,
Ул иккиси қулиб кетди!

Гуномизни ўтинг биздан,
Конли ёшлар тўқдик кўздан,
Айрилдингиз шохим киздан,
Парвоз айлаб учиб кетди!

Боғбон келди конлар йиғлаб,
Юраги, бағрини доғлаб,
Бошларина қора боғлаб,
Таллихонни олиб кетди!

Дарвозадан чикиб кочди,
Билмам неча манзил ошди,
Юрагим қона дўлашди,
Шул кизингни олиб кетди.

Боғбон деяр, арзим шулдур,
Унинг эли Чамлибелдур,
Гезрок тутиб ани ўлдир,
Чамлибела олиб кетди!

Боғбон бу сўзни тамом қилгандни сўнг Ҳасан шохнинг туқлари пўстинини тешиб чиқди. даргазаб бўлиб, саккиз юз саркардасини чақирди 500 кишилик қўшини тўшлаб, милтиқ, тўп, от-араналарга озик-овкатларни юклаб бу кўшинга Қоромон деган саркардани бош қилиб айтдики, боринг, Чамлибелага кириб, қалъасини вайрон этиб, Таллихонни олиб қайтинг, деб ўзи ҳам 40 минг кишилик лашкарга бош бўлиб, уларнинг изидан йўлга тушди.

Қоромон ўн тош йўл юриб бир манзилда тўхтади. Бир вақт Эрҳасаннинг кўзига бир чанглов кўринди. Ўзи бу аҳволни кутиб келаётиргани учун орқасига қайрилиб, бир курашсам курашайин, деб тўхтади. Шу пайт Қоромон етиб келиб:- эй, йигит, яхши тўхтадинг, энди қочма, майдона кириб саваш қил, деб унга қараб бир шеър айтмоқ билан бўлди:

Таллихонни қайга олиб борарсан,
Дўнма биздан кел, майдона кирали!
Бугун энди билгил, хўкмон ўларсан,
Дўнма биздан, кел, майдона кирали!

Бўри қаби изғиб келдинг чўллара,
Газандалик қилиб кирдинг эллара,
Дучор бўлдинг аждар билан шерлара,
Дўнма биздан, кел, майдона кирали!

Қамчи уриб бедов отда келибсан,
Шоҳ кизини нечун зўрлаб олибсан,
Таллихонни алдап йўлга солибсан!
Дўнма биздан, кел, майдона кирали!

Савашга кир кимдигимни биларсан,
Қилич тортсам пора-пора бўларсан,
Шуни билгил энди бугун ўларсан.
Дўнма биздан, кел, майдона кирали!

Қоромонбек дерлар манинг ўзимни,
Қахбо фалак саргалтмасин қозимни,
Ушлаб олиб ўйдирарман кўзингни,
Дўнма биздан, кел, майдона кирали!

Қоромон сарқарданинг бу сўзини эшитиб, Эрхасан дарғазаб бўлди. Бу зангар баланддан келиб не гапларни вакиллаб турибди, ман бир кучимни кўрсатмагунча бу оламнинг қайтажак ёғдойи йўққа ўхшайди, деб алина созини олиб Қоромона қараб бир шеър айтди:

Чамлибелдан орзу этиб келмишам,
Хаддинг бўлса кел майдона, Қоромон,
Таллихонни истаб суйиб олмишам,
Хаддинг бўлса, кел майдона, Қоромон!

Билгил Чамлибелдир менинг маконим,
Келсангиз чоларман султонинг-хонинг,
Ортик сўз керакмас, ино майдонинг,
Хаддинг бўлса, кел майдона, Қоромон!

Мардларнинг ичинда шерман кўрмабсан,
Эрларнинг ичинда эрман кўрмабсан,
Савашда ёв бошин ерман кўрмабсан,
Хаддинг бўлса, кел майдона, Қоромон!

Кўлларинг қуритиб, учди сўноси,
Таллихоним кизлар ичра доноси,
Зарга алишманам зулфи саноси,
Хаддинг бўлса, кел майдона, Қоромон!

Ошиқ-мошиқ бир-бирини соз бўлар,
Танишмоқа майлон, сахро, дуз бўлар,
Лашкаринг доғитсам қўнглинг ёз бўлар,
Хаддинг бўлса, кел майдона, Қоромон!

Эрхасан дер, энди бермам жононни,
Кесарман қалани, тўқарман қонни.
Савашдан олдин сен ўки, имонни.
Истақ бўлса, кел майдона, Қоромон!

Эрхасан бу сўзин айтиб бўлгондан сўнг Қоромон лашкарлари билан Эрхасанинг устига от қўймоқчи бўлди. Бунн сезиб Эрхасан:

-Сиз тулки бўлсангиз, мен тозиман, сизлар билан яккама-якка уришсам бўлмас,

тўпор-тўпор бўлиб келаверинг, деб Қоромонга караб бир шеърни номага солаверди:

Тўпор-тўпор бўлиб келаверинг, номардлар,
Манго бугун шерияздон ёр бўлар,
Саваш майдонига киринг, номардлар,
Муханнаслар саваш чоғи хор бўлар.

Бу майдонда ажал майин ичарсиз,
Керак бўлса молдан-бошдан кечарсиз,
Қилич солсам душма-душа кочарсиз,
Шер кўрмаган тулки мудом шер бўлар.

Бугун бўлар сиза охир замона,
Жонлар тандин учар гўё парвона,
Жанг майдони тўлар қирмизи қона,
Лошу жасад тупрокларга қорилар.

Шуни билгил, сен келмасанг омона,
Қочиб қутилмоғинг бўлар гумона,
Келмагандай бўларсан бу жаҳона,
Лашкарларинг бу майдона хор бўлар.

Эрхасан дер мардлигингни билдирар,
Ёв бошини қанориға илдираб,
Лак-лак лашкарларинг барин ўлдираб,
Шоҳимардон пирим манго ёр бўлар.

Бу сўздан кейин шоҳнинг аскарлари Эрхасанни ўртага олиб, думли-душдан от сурдилар. Эрхасан билан Таллихон ҳам майдондан қочган номард деб от қўйдилар. Бу кенг ёлоза майдонда бир уруш кўпди гўё охир замон келиб, Нухнинг гўфони кўзгалгандай бўлди. Эрхасан билан Таллихоним жинлари кўзиб, бир-биридан ўзиб, зўрлигини билдириб, юрак бағрини тилдириб, лак-лак лашкарни ўлдириб, бир саваш этдилар мослик мослика қокчилишди, қон-қона, сув-сува кетди. Шу боришда намозшомғача саваш қилдилар. Қоромоннинг лашкарлари тутдай тўкилиб, тухум мирт бўлди. Эрхасан билан Таллихоним энди орқайин Чамлибела караб йўл тутдилар. Қоромон беш-ўн лашкар билан қолиб не қиларини билмади. Эрхасан билан Таллихонимни изидан қувишга кўрқди. Енгилдик деб изига қайтса шоҳдан кўрқди. Икки жонни овораси бўлиб, шу кечани шу майдонда ўтирди. Ўргаси гонг саҳарда Ҳасан шоҳ 40 минг лашкар билан Қоромоннинг ётган ерина етиб келди. Лашкар бошининг ахволини кўриб, дарғазаб бўлди. Қоромона караб:

-Эй занғар номард, сеннан лашкарбоши бўлами, сан саркарда эмас, мужовирсан, ўликларни сақлаб ётибсан, тур отлан, деб ўзи Эрхасаннинг изини олиб, от суриб кетди.

Энди хабарни қимдин ол, Эрхасан билан Таллихонимдан ол. Булар Қоромон лашкарларини бир ёкли қилгонларидан сўнг, икки манзил йўл ошиб, бир сара жойни топиб, дам-танчинини олиб ётгавдилар. Қун чошгоҳда изларина бир сар етиб

кўрсалар, бир чанглов пайдо бўлди. Таллихоним бу чангловнинг беҳосият эканини сезиб, Эрхасана қараб, кўнглидаги сўзларни шеъра солиб айтар бўлди:

Душман келиб, олар дегра-дошингни,
Ёрим сен ўзинга жафо орттирма!
Кел, кетали кўтар бундин бошингни,
Менинг бу бахтима каро орттирма!

Отин сургин, бу майдондин кочали,
Ғаним кўндир, тез орани очали,
Тоғдан ўтиб, Чамлибела учали.
Бир бошинга қулди жафо орттирма!

Ёрим, менинг учун қолма балога,
Нишона бўлмағил, тири қазага,
Ширин жоним бўлсин санго садога.
Бу қадди қомата яро орттирма!

Босиб келган душман бари қирилсин,
Ғанимларга марг бозори қурилсин,
Саваш бўлса, шердек бўлиб турилсин,
Ғофил қолиб элдин топо орттирма!

Душман энди лашкарининг сони йўқ,
Етиб келса, тўрт тарафдин стар ўқ.
Савашурман, мендин бўлсин кўнглинг тўқ,
Бу ёруғ излара топо орттирма!

Таллихон дер, сени қўлдар худойим,
Омон кечгай бу қунларинг илоҳим,
Ё биру бор, эшит менинг бу оҳим,
Ғофил бўлиб, бошга бало орттирма!

Эрхасан Таллихоннинг бу сўзларини эшитиб айтдики, аммо Таллихон, биз тегмаган одамга кесак отадиған хилидан эмасмиз. Магарам отанг феъли бузилиб, бизга қасд эгмаса, уриша қиражақ хаёлда эмасмиз, деди. Шундан кейин отланиб, йўлга равона бўлдилар.

Аммо Чамлибела боришда етти юрт бор эди. Уларнинг ҳар бирида уч минг кишилик қўшин бор эди. Аммо Ҳасаншоҳ шу келишда шу юртлардан бирига дохил бўлди. Бу юртдаги уч минг лашкар ҳам унинг тўпига қўшилди. Буларнинг бари қўшилиб Эрхасаннинг изина тушдилар. Бир майдон юргандан кейин Ҳасаншоҳ Эрхасан билан Таллихоннинг изидан қувиб етди. Шу келишда:—Эй, зангар, менинг кизимни нера олиб қочиб бораётгирсан, ҳозир жонингни жаҳаннама узатаман, деб ховой-сийсаат этиб бошлади. Шунда Эрхасан Таллихона кўнгли бериб, ҳам чекма, деб бир шеър айтди:

Таллихоним, дешдан боқиб,
Уришганим кўргил, бугун!

Ғанимнинг лашқарин йикитиб,
Савашганим кўргил, бугун!

Сенсан менинг сарвинозим,
Умрим гули, баҳор ёзим,
Кўп лашқара олғир бозим,
Талашганим кўргил, бугун!

Лашқар кони ғалтон уриб,
Гўёки бир маҳшар қуриб,
Душмана найза эндириб,
Санчганимни кўргил, бугун

Ғам емагил жон нигорим,
Душманимдан олсам орим,
Саваш этмак манинг корим,
Ҳай-хайлашим кўргил, бугун!

Гўрўғлидек наъра урсам,
Якка ўзим саваш курсам,
Ўйнатиб Ғиротни сурсам,
Довушганим кўргил, бугун!

Ўк солиб ёйим тортарман,
Гох югуриб, гох йўртарман,
Ғаним кўнглини ўртарман,
Талашганим кўргил, бугун!

Ёлғиз дейиб ғам емагил,
Ё мени номард демагил,
Савашда мазгилма мазгил,
Ошганимни кўргил, бугун!

Эрхасан дер, эй, худойим,
Ўзинг эрурсан, панохим,
Пано бергил, аё шохим,
Уришганим кўргил бугун!

Эрхасан бу сўзларни айтгандан сўнг от солиб майдонга кирмакчи бўлди. Шунда Таллихон айтдики, аммо Ҳасанжон, сен қистанмай тур, отам сени ўғри тутиб гумондор бўлиб турибди. Мен унга ўз ихтиёрим билан кетаётганимни бир баён қилайин деб, алина созини олиб, бир шеър айтар бўлди:

Арзим эшит, мени меҳрибон отам.
Очилган гулимдан ола билмассан!
Гумон қилма, бу иш менинг ўз «хатом»,
Фасли баҳоримдан ола билмассан!

Шул йигитни кутиб қонлар, ютибман,
Бугун унинг этагини тутибман,
Манзила ошиб, боғу чўлдан ўтибман,
Бошга айроликни сола билмассан!

Етти йилдир кизил мангзим сўлондир,
Чамлибела кетмак мақсад бўлондир,
Эрхасаним келиб мени олондир,
Энди сен алиинан ола билмассан!

Таллихон дер, эшит бу орзу холим,
Эрхасана қурбондур мулки молим,
Ростимни сўзлайиб, айласам маълум,
Мен ўзим кетмишам дўло билмассан!

Таллихонимдан бу сўзни эшитиб, Хасан шох онга тонг бўлиб қолди.
Ўзингдан чиққан балога, пера борайини давога, деганлари шу макан, деб ўйланиб
туриб, кизига:

-Эй жоним кизим, сен алданиб, кейин пушаймон қилма, бу зангарнинг
Гўрўглининг ўгли эканина ишонма, сен буларга лойик эмассан, саяго ёр керак
бўлса, шаҳзодалар, асзодалардан кўнглинг истаганини топиб бераман, зог-зоғ
билан ғоз-ғоз билан учадн, аҳдингдан қайт, деди. Унда кизи айтдики, эй,
отажоним, манинг ёзгитим шу билан боғли, мен шу йигитдан бошқасини ёр
қилмайман, энди мени ҳеч ким бу йигитдан ажрата олмас, деди.

Хасан шох кизидан бу сўзни эшитиб, газаб ўтига туташди, беш ўғлига
буюрдики, бу йигитнинг қўл-оёғини боғлаб, менинг олдимга олиб келинг, деб
буюрди. Беш йигит тўпчилик келиб, Эрхасанга ёпишдилар. Йигитларнинг
бештасини беш ёкка отиб уриб, Эрхасан бир четга чиқди. Буни кўрган
навқарларнинг кўнглина гулгула тушди. Эрхасан шунда яна ховой-снёсаг билан
ганимларга қараб беш калима шеър айтди:

Арзирумнинг лашқарлари,
Қир, майдона урушали!
Соғу сўла от сурали,
Қир, майдона урушали!

Таллихоннинг дилдориман,
Мард йигитлар сардориман,
Чин севгинини хумориман,
Қир, майдона урушали!

Пасту баланд тўлсин қона,
Тоғлар бурқансин тумана,
Талабқорлар кел, майдона,
Аждарходек солишали!

Ман қайтмасман, элли-юздан,
Қонлар кечиб эгри тиздан.

Қасдимни олурман сиздан,
Лочин бўлиб тугушали!

От қўйинглар якка-якка,
Тўзимиз чиксин фалакка,
Душман кўпдир, менман якка,
Келинг, беклар савашали!

Эрхасан дер, кир майдона,
Сув бир ёна, кон бир ёна,
Замон ўтмай лошинг сана,
Кел-хо, беклар урушали!

Эрхасаннинг бу сўзини эшитгандан кейин Ҳасаншоҳ кийкириб, отига миниб, лашкарларига бош бўлиб, Эрхасаннинг устига от сурди. Эрхасан лашкарлар билан бир хафга олишди. Майдон лош билан жасаддан тўлди, тоғ-тош кизил қона бўялли. Эрхасан ҳам ўн еридан ярадор бўлди. Лашкарларнинг қолгани қочди. Қочмагани гизлашиб бир ерлара гум бўлди. Шунда Эрхасан Гўрўглини, 40 йигитни ёллаб бир шеър айта берди:

Ҳеча кундир ганимларни кирарман,
Бу лашқари харгиз адо бўлмаса.
Соғу сўла тўпор-тўпор суарарман,
Мен найлайин сира адо бўлмаса.

Ўликларга тўлди саваш майдони,
Ҳеч ким қўрмас манго энган балони,
Гўрўғлидур Чамлибелни суятони,
Сендан биза бир оз мадат бўлмаса.

Найлай бугун менинг яккадур бошим,
Ёнимда йўк эрур дўсту қардошим,
Илохим майдонда қолмагай лошим,
Дўст ёрондан биза мадат бўлмаса.

Якқалигим цуқун манго билинди,
Қирқ йигитни истаб бағрим тилинди,
Душманларни бир иложи килинди,
Қирқ йигитдан ному нишон бўлмаса.

Аваз билан Тоймосбекдур улфатим,
Улар билан ўтар эди суҳбатим,
Юрагимда жўш айлади меҳнатим,
Маалақорим Гўрўғлибек бўлмаса.

Аъзон бадани ярадор бўлган Эрхасан Гўрўғли билан 40 йигит хабаримин олмади, деб ох урди. Буни Таллихоним эшитиб, югуриб унинг ёнига келди. Эрхасанни панага олиб, унга қараб бир шеър айтди; Эрхасан ҳам жавоб қайтарди:

Таллихоним:

Саринга дўнайн, гул юзли ёрим,
Манинг учун ғариб бўлон Ҳасанжон!
Белимнинг куввати, кўнгил мадори,
Манинг учун ғариб бўлон Ҳасанжон!

Эрхасан:

Икки кўлаб мени отдан тушургил,
Энди мени ҳеч мадорим қолмади,
Ярам кўпдир, малхам билан пиширгил,
Энди менинг ҳеч мажолим қолмади.

Таллихон:

Санго нечук бўйла ўқлар отилди,
Нозик тананг нишонага тутилди,
Рангинг сўлиб, кабоқларинг катилди,
Менинг учун Ғариб бўлон Ҳасанжон!

Эрхасан:

Эрхасан дер, кўрсанг жисмим яродур,
Икболим паст, натай, бахтим қародир,
Кўзим тиниб, эсим оғиб бородур,
Мени тутғил, ҳеч мажолим қолмади.

Таллихон:

Таллихон дер, сенсан менинг ҳамдамим,
Юрагим қуввати, кўнгил дармоним,
Сени кўриб бугун дилда армоним,
Менинг учун Ғариб бўлон Ҳасанжон!

Бу сўзни айтишгандан сўнг Таллихоним Эрхасанни бир панога ётириб, ўзининг кийимларини кийиб, яроғларини такиб, юзина никоб тортиб, Ғиротни миниб:-энди Эрхасанни орини олмасам бўлмас, деб, Ҳасаншоҳнинг енгдик деб қарнай-сурнай чертиб турган қўшини тарафа от қўйди. Тўғри отасининг қошина бориб, бир шеър айтар бўлди:

Неча марта арзим айтдим бўлмади,
Келинг, энди сўзлашсангиз мен билан!
Қулли душман изимиздан қолмади,
Келинг, энди тизлашсангиз мен билан!

Қоча-қоча безор бўлдим йўлдан,
Аямагил ҳар не келса қўлингдан,
Қўркинчим йўқ энди менинг ўлимдан,
Келинг, энди савашсангиз мен билан!

От ўйнатиб бугун киргум майдона,
Қилич сармаб сар соларман ҳар ёна,
Сўзим бирдир, энди тўлди паймона,
Келинг, энди довшсангиз мен билан!

От соларман гўё арзу самога,
Тўпиларман кўкдан энган балога,
Баринг ўхшайсиз бир аждрҳога,
Келингиз, энди чакишсангиз мен билан!

Бу сўздан кейин ўзина санжоқ-санжоқ, байдок-байдок, урушиш учун саф
тортиб турган кўшина караб яна бир шеър айтди:

Кел, майдона қилмай миннат,
Тўгри-тўгри сўзлашали!
Шоҳимардон берсин, химмаг,
Келинг бари, суришали!

Эрхасаннинг дилдориман,
Кеча-кундуз ғамхориман,
Гўрўглининг сардориман,
Кел, майдона урушали!

Таллихон дер, бугун эрман,
Майдонда йўлбарсман, шерман,
Ғаними нобуд этарман,
Кел, майдона довушали!

Бу сўздан кейин Таллихоним майдона кириб, шундай бир уруш бошладик, лашкарларни кириб бир ёна чиқди, бир ғалмағал кўлдик, осмону фалак бир бўлиб, ер ларзона келди. Уч кеча-кундуз тинмасдан уруш қилди. Бу атрофда бўлгон инс-жинс, хайвонлару ҳашоратлар ин-инига кириб кетди. Бундай савани Рустам дoston давридан бери бўлмаган экан. Уч кундан кейин шоҳ куррандозларига курра ташлатиб кўрди. Шунда улар айтдиларки, Эй таксир, бу уруш қилиб, лашкар кириб турган ўз кизингиздур, дедилар. Шундан сўнг Хасаншоҳ бир филга миниб кизининг қошига келиб, қина-қудурат билан бир шеър айтар бўлди:

Қайси фарзанд отасина ўк отар,
Лотуманот ғазаб этар, жон қизим!
Расво бўлиб жаҳаннама ул кетар,
Осийлик пешасин қилма, жон қизим!

Ул лот-манот бўлсин мудом паноҳинг,
Келиб кўргил, шу жамоат гувоҳин,
Тавба қилгил, кечгай қилган гуноҳинг,
Диндан чиқиб, ўта ёнма жон қизим!

Ҳар кимнинг ўз қариндоши дарқордур,
Ман безорман лот-манот ҳам безордур,
Райингдан дўн, бу хаёлинг бекордур,
Чамлибела ҳаргиз борма жон қизим!

Сенингдайин беадабни ким билар,
Ўз жонини ўзи дўзаха солар,

Отасин оғритган дўзаха кирар,
Мен отан ман, бари келгил, жон қизим!

Хасаншоҳ қизина канча насихат этмасин, аммо Таллихон сўзидан қайтмади.
Отасига қараб шешр билан жавоб берди:

Эй отажон, бу сўзларинг бекордур,
Отишарман, ҳеч қайтманам сўзимдан!
Манго сенинг ширин жонинг керақдур,
Отишарман, ҳеч қайтманам сўзимдан!

Сўзим бирдир ҳеч бермасман омонинг,
Ўз ҳаддингдаш ошдинг, оларман жонинг,
Болам дейиб, ҳеч келмасин гумонинг,
Урушарман, ҳеч қайтманам сўзимдан!

Қора кунлар солмоқчисан бошима,
Заҳар-зақкум кўшмоқчисан ошима,
Зоғу зоғон кўндиржаксан лошима,
Отишарман, ҳеч қайтманам сўзимдан!

Талли деяр, сенинг ниятинг ёмон,
Ёмона бермасман, ҳеч қачон омон,
Бу иш бўлишанга сен қилма гумон,
Савашарман, ҳеч қайтманам сўзимдан!

Таллихоним сўзини тамоғлаган бодина Ҳасаншоҳ ғазаб билан қизина қараб тўпилди. Бу галмағалдан тўйиб турган Таллихоним ҳам қилччини яланғочлаб бир тортди, шох букиб филнинг тагина кирди, фил иккига бўлинди. Сўнг Таллихоним отасини шу ерга ташлаб, лашкарларни қувишга бошладди.

Энди сўзни Эрҳасандан эшитинг. У ётгон еринда Таллихонимнинг ҳаракатларини қараб, кўриб дард чекиб: -воҳасрати, яккагина бир ночор бир кўшин билан саванса, мен бу ерда ярамни боғлаб ётсам, шундай кунда Гўрўгли отам, Аваз дўганим, Тоймосбек, Хандонбек жўраларим нерларда, мендан хабар тутмасмаканлар, деб Гўрўглини ёллаб, бир шеърни номага солиб айтди:

Воҳасрати, бу кунларда,
Гўрўгли султоним қани?
Бул лашкарни қирон этса,
Ҳимматли сардорим қани?

Хаста қолдим ора ерда,
Ётиб қолдим, ботиб дарда.
Нирдан етган назарқарда,
Давлатли султоним қани?

Таллихона ёрдам бўлса,
Қилч уриб қирон солса,

Лак-лак лашкар бошин олса,
Ўн икки сардорим қани?

Соғу сўлдан от кўйсалар,
Ғанимнинг кўзин уйсалар,
Қиличлаб табил кўйсалар,
Ушбу гўчочларим қани?

Танима тушди жарохат,
Хеч ерим йўқдир саломат.
Дийдор қолди то киёмат,
Кўриб ўлсам синглим қани?

Эрхасан дер, ожиз қолдим,
Ғирот Таллихонда билдим,
Юзини кўрмай ўлар бўлдим,
Қирк йиғитим, элим қани?

Эрхасан сўзини айтиб ётаверсин. Энди сўзни Чамлибелдан эшитинг.
Эрхасаннинг Зухра деган бир синглиси бор эди. Кечаси ётиб бир туш кўрди.
Тушида Эрхасан бир жарга йиқилди. Устинда қора қушлар айланиб бошлади.
Зухра бу тушни кўриб, саросима бўлди. Эрта туриб Гўрўглининг хузурина борди.
Қушнинг гулгула билан, кўрган тушидан хавотирланиб, уни бир-бир баён этиб,
бир шеър айтди:

Қулок сол, сўзима, Гўрўгли султон,
Не бўлди билманам, оғам келмади?
Билманам тўғрими ё ўтирик-ёлғон,
Не бўлди билманам, оғам келмади?

Бир туш кўрдим, ётар жарнинг пастинда,
Қора қушлар кўп айланди устинда,
Жумла ғаним ёлғиз оғам қасдинда,
Қон йиғладим, Хасан оғам келмади?

Оти хориб ора йўлда қолдимми?
Ё фалак бошина савдо қолдимми?
Ғанимнинг кўлинда банда бўлдимми?
Бағрим бирён, мани оғам келмади?

Унинг доғи юрагимда қолибдур,
Кўзларима қонли ёшлар тўлибдур,
Келганина қирк олти қун бўлибдур,
Ҳолим забун, жоним оғам келмади.

Зухра деяр. Гўрўглибек султоним,
Қайларда саргардон дардга дармоним,

Огамни бир кўрсам йўқдур армоним,
Айтинг сардор, нечун оғам келмади?

Зухра бу сўзини айтиб тамом қилгандан сўнг унга кўнгил бериб, юпатиб бир шеър айтди:

Қурбон бўлай сенинг ази з бошинга,
Йиғлама, жон болам, Ҳасаним келар.
Кўзингни тўлдирма, қонли ёшинга,
Кетарман изидин, Ҳасаним келар.

Бу тушингдин дўниб бизга хавф бокди,
Душманлар ичима ўтларни ёкди,
Ичга хавл тушиб, кўздин ёш оқди,
Изларман жон болам, Ҳасаним келар.

Йигитлар ичинда икки шахбозим,
Бириси Эрхасан, бири Авазим,
Гўрўғли дер, ер юзинда хон ўзим,
Йиғлама, жон болам, Ҳасаним келар.

Гўрўғли бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг Зухрага панд-насихатлар бериб, юпанч сўзларни айтиб узатиб юбарди.

Энди сўзни Эрхасандан эпитинг. Эрхасан шу ётишда ёлғиз ўзи дард чекиб, ғам-алам ичида ёниб турган эди. Бирдан қулоғинга бир овоз келди. Осмона қараса турналар овози экан. Шунда Эрхасан давр уриб учиб бораётган турналарга қараб, элини соғиниб бир шеър айтди:

Устимиздан давр қуриб учарлар,
Салом етир, турна бизнинг эллара!
Жасадима кўнар бўлди ғажирлар,
Салом етир, турна бизнинг эллара!

Чамлибелдан Арзирума ўтилдик,
Аввал Таллихонни олиб қутилдик,
Охирида лашкарларга тутилдик,
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Борай десам йўллар йўқдур ҳеч ера,
Энди борабилмам Чамбил эллара,
Балаид давтлар тўлди лак-лак лашкара,
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Мен найлайин мундоғ бўлди замона,
Ғулғулалар тушди еру осмона,
Энди мундин қутилмоғим гумона,
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Кеча-кундуз Таллихоним урушар,
Ганим билан аждарходек солишар,
Қизил қони тупроклара коришар,
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Бугун манго етди умр заволи,
Мушкул бўлди Эрхасаннинг ахволи,
Илгида йўқ на оти, на курали.
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Эрхасан дер, орттирдим кўп ярони,
Бу дардима ҳеч топмадим чорани,
Чамлибелдан кўп очибман орани,
Салом етир, турна, бизнинг эллара!

Эрхасандан бу сўзларни эшитиб, турналар Чамлибела қараб учиб кетавардилар.

Энди сўзни Гўрўглидан эшитинг. Оралам 50 кун ўтди. Эрхасандан дарак бўлмади. Гўрўгли бир кунни майхонадаги суҳбатда кўнгли бузилиб йиғлади. Шунда унинг йиғитлари:

-Эй Гўрўгли оға, не учун йиғларсиз, дедилар.

-Эрхасанни эслаб кўнглим бузилди, неча кунлар бўлди хабар йўқ, не воқеа бўлган экан, деб ох тортиб, йиғитларина қараб бир шеър айтди:

Эй ёронлар, мукулмонлар,
Эйланди, Ҳасан келмади.
Ўтиб кетди, кўп замонлар,
Эйланди, Ҳасан келмади.

Боролмадим, мен қошига,
Арзирум дегра-дошига,
Не савдо тушди бошига,
Эйланди, Ҳасан келмади.

Таллихон деб руҳсат олди.
Ғиротини йўлга солди,
Билмам Ҳасан қайда қолди.
Эйланди, Ҳасан келмади.

Бердим унга от-ярогим,
Қилич, отим ҳам садогим,
Юрагимда кўндир догим,
Эйланди, Ҳасан келмади.

Гўрўгли дер, мен ўртандим.
Ҳажр ўтига куйиб-ёндим,

Жоним кўзим, меҳрибоним,
Эйланди, Ҳасан келмади.

Гўрўгли бу сўзни айтиб, ғамга ботиб ўтирди. Йигитлари унга кўнгил бердилар. Барибир хафа холда майхонадан чиқди. Қараса осмонда бир тўп турнанинг учиб келаётирганини кўриб уларга бокиб:-Эй, жановор турналар, агар Эрхасанимнинг иши чапгага кетган бўлса, ўнгга. банди бўлган бўлса чапга айланнинг деди, уларга қараб бир шеър айтди:

Осмондан учган турналар,
Бор хабарни беринг биза!
Олисдан кўчган турналар,
Бор хабарни беринг биза!

Келдинг Арзирум элиндан,
Дарёси тоғу чўлиннан,
Эрхасанимнинг ахволиннан
Бир хабарни беринг биза!

Билмам қаён дўланасан,
Хар тарафа шайланасан,
Чамлибела айланасан,
Бор хабарни беринг биза!

Дарёдан, тоғдан кечарсан,
Мергани кўрсанг қочарсан,
Мени кўриб паст учарсан,
Бор хабарни беринг биза!

Булутдек кўжда бойланиб,
Ҳаво узра сен шайланиб,
Ўнгу сўлингга айланиб,
Бор хабарни беринг биза!

Юлдуз тоғи тўфон бўлар,
Билмам нечук замон бўлар,
Қуш паёми ёмон бўлар,
Шум хабарни беринг биза!

Гўрўглибекни кўрдингми,
Арзирума сен бордингми,
Ҳасаним холин сўрдингми,
Бор хабарни беринг биза!

Гўрўгли бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг осмондаги турналар Гўрўглибекнинг чап томонидан ўн айланиб, учиб ўта кетдилар. Бундан Гўрўглининг юраги дардга тўлди. Қирқ йигитини олдиға чақириб, Эрхасанимнинг тақдирдан қайғуриб, Арзирума бориш истагини баён этиб, алина казма дуторини

олиб, бир шеърни номаға солиб, айта берди:
Хасанхоним кетди, кайтиб келмади,
Юринг, беклар Арзирума кетали!
Узок йўлнинг хеч хабари бўлмади,
Юринг, беклар Арзирума кетали!

Бугун майдон савабини қурмоқа,
Эрхасаннинг ахволини сўрмоқа,
Дўниб-дўниб душманларни урмоқа,
Юринг, беклар Арзирума кетали!

Қахбо фалак манго балони солди,
Мен билманам Хасанима на бўлди,
Эллик кундир ғирот билан йўқолди,
Юринг, беклар, Арзирума кетали!

Шул сабабдан менинг бағрим порадура,
Жудоликдин тани-жоним яродура,
Келар муддатидин ўтиб борадура,
Юринг, беклар, Арзирума кетали!

Гўрўғли дер, кизил гули сўлмасин,
Ғирот билан Хасан нобуд бўлмасин,
Душманнынг ичинда ёлғиз қолмасин,
Юринг, беклар, Арзирума кетали!

Гўрўғлибек 40 йигит билан қўшин тортиб нердасан, Арзирум деб йўл тутди.
Кеча-кундуз шабгир тортиб 12 кун деганда Юлдуз тоғина етди. Шу вақтда
Гўрўғлининг кулогина жазойил, тўп, милтиқ овози эшитилиб бошлади. Шунда
Гўрўғли бу сасларда бир гап бор. Шу орада Эрхасан саваш қилиб юрган бўлиши
керак, деб 40 йигитини қараб бир шеър айтди:

Эрхасан қилар саваши,
Тоғлар гумбур-гумбурланди.
Қиргин этар кизил боши,
Тоғлар гумбур-гумбурланди.

Кимлар балоға тутилар,
Кимлар кочиб, ким тутилар,
Жазойил, милтиқ отилар,
Ерлар гумбур-гумбурланди.

Қонли саваш бўлса керак,
Ларзон бериб, титрар фалак,
Уруш қилар унда лак-лак,
Тўплар гумбур-гумбурланди.

Баходирлар биза зоҳир,
Овоз берадур жазойил,
Гўрўглибек деяр, хайр,
Тоғлар гумбур-гумбурланди.

Бу тоғларнинг дарасидан,
Ўтолмадим орасидан,
Гўрўглибек наърасидан,
Тоғлар гумбур-гумбурланди.

Бу сўздан кейин Гўрўғли 40 йигити билан қирнинг бошига чиқди. Эrsa кўрдиларки, Ҳасан шохнинг аскарлари қумурска доригандай ҳамма жойини эгаллаган. Шунда Гўрўғли 40 йигитига қараб: -Оркамда ясов тортинг, мен душмана от кўяман, деб йигитларни саваша чорлаб, қазма дуторини алива олиб, шеърдек наъра тортиб, отни устида туриб, бир шеърни уруш номасина солиб айтиб турган ери:

Йигитларим орқа ясов килинглар,
Бу майдона ўзим кирсам керакдур!
Шоҳимардон ҳиммат берса, билинглар,
Душмanning жазосин берсам керакдур!

Ўликлари қолсин ерда қон уюб,
Қарга чўкиб есин кўзларин ўйиб,
Қилич уриб, чор атрофа от кўйиб,
Эрҳасана ёрин берсам керакдур!

От кўярман жиловини бўшатиб,
Душмanning лашқарин уриб-ушатиб,
Мол-дунёсин йигитлара ош этиб,
Ҳазинасин бўлиб берсам керакдур!

Иноят айласа яратган кодир,
Банданинг холина доимо нозир,
Туялара юклаб лаъли-жавоҳир,
Чамлибела олиб кетсам керакдур!

Соғу сўлдан қатта тўпни уринглар,
Ғаним лашқарини қўймай қиринглар,
Овозина келсин Руму паранглар,
Ғанимлара қилич урсам керакдур!

Энди сўзни Эрҳасандан эшитинг. Эрҳасanning икки кўзи Чамлибелнинг йўлинда эди. Бир вақт қараса, тўп-тўп йигитлар бир гарчак йигитнинг орқасидан ясов тортиб саваша тайёрланаётдилар. Эрҳасан қараб дарров 1'ўрўғлининг яшил тугини таниди. Бундан вақти хуш бўлиб, танина сўл юриб, қувониб, бир шеър айтар бўлди:

Олис ердан қора тортиб кўринар,
Чамлибелдан бизнинг беклар етишди.
Қилич урса, жумла лашқар қирилар,
Ясов тортиб бизнинг шерлар етишди.

Майдона кирганда оғзи оловли,
Кўлинда найзаси гулгун яловли,
Ҳар бириси арслон сифат, бедовли,
Тоғларни сарсдириб нарлар етишди.

Жавхарли пайконлар садокда ётган,
Ҳар бир отган ўки тоғлардан ўтган,
Овозаси жумла жаҳона еган,
Наъра тортиб бизнинг эрлар етишди.

Бу майдонда табил қоқиб урмоқа,
Таллихона энди ёрдам бермақа,
Ғанимларни тўп-тўп этиб қирмоқа,
Гўрўғлибек деган пирлар етишди.

Гўрўғли саваша тайёрланиб, йигитларина ясов торттириб. Энди отни бошини бурвади, бир вақт қора гўрдимда бир йигитнинг Ғиротнинг устида ўтириб, салобат билан қилич ураётганини, ҳар урганда 5-10 ёвни сари етириб ташлаб турганини кўриб, қувониб кетди. Йигитларина: -Худоға шукур Эрхасан тирик экан, хов ерда душман билан солишиб турибди. Эрхасан қаттиқ хориган ўхшайди, энди йигитлар, газик бизники, деб Ҳасан шохнинг қўшиниға қараб от қўйиб, бир ёндан қирмоқа бошладилар.

Энди икки оғиз сўзни Таллихонимдан эшитинг. Аммо Таллихон бир эс этиб қараса, бир тўпор отлиқ йигитлар душман лашқарини бир четдан қириб, филдагисини филдан, отдагисини отдан ағдариб бошлади. Таллихон буни кўриб: -Эй худойим-ей, булар ким бўлди экан, балки Эрхасан билар, бир бориб хабарлашайин, деб Ғиротнинг бошини Эрхасан ётган тарафга қаратиб бурди. Шу келишда Эрхасаннинг ёниға келиб тўхтади. Эрхасана қараб:

-Эй, Ҳасанжон, бир замонда бир ердан бир тўпор йигит келиб, душманларни қириб бошлади. Қўйлара бўри доригандай бўлди. Душманлар орасида ола шовқим, галмағаллик бошланди. Бунга хайрон бўлиб, сендан сўрайин, деб келдим, деди. Сўнг саволини шеърға солиб, қайнаб жўшиб бир нома бошлади:

Бир-бир айтғил, сендан хабар сўрайин,
Саман отни минган қимдур, Ҳасанжон!
Бўйинга жонимни қурбон қилайин,
Тилло қадқон қийган қимдур Ҳасанжон!

Уруш майдонинда арслон юракли,
Ёмон қунлар келса, бари керакли,
Найзалари зарли, боши телпакли,
От қўйиб келганлар қимдур, Ҳасанжон!

Оямос килич билан беллари боғли,
Сийсагали югурик отли, яроғли,
Ё етдими додимиза Гўрўгли,
Шул полвон йигитлар, кимдур, Ҳасанжон!

Оллони ёд этиб, бари от кўяр,
Душманни терисин бўйнидин сўяр,
Қочмаса отамнинг кўзини ўяр,
Шердек тўпилганлар кимдур, Ҳасанжон!

Минган отларининг бари айилли,
Душман ўрдасина конлар чайилди,
Мард йигитлар ёв устина ёйилди,
Бедов от минганлар кимдур Ҳасанжон!

Ҳар тарафа йўлбарс бўлиб чекилар,
Ёв лашкари тутдай бўлиб тўкилар,
Ох, деса огзидин олов отилар,
Рустам сифат йигит кимдур Ҳасанжон!

Шул мардларни сендан сўрар Таллихон,
Бирин-бирин баён қилғил, шу замон,
Энди биз иншолло қолурмиз омон,
Буларни танит, сен манго Ҳасанжон!

Таллихон сўзини тамом этгандан сўнг Эрҳасан айтдики, аммо Таллихон бу келган сен билан менинг хўсторларимиздир. Улар менинг ёнимдан кўрмай ўтиб кетдилар. Мен дадам Гўрўглининг яшил туғидан танидим. Улар Гўрўгли билан 40 йигитларидир. Сен уларга бориб ўзингни танит, бу йигитлар мени излаб чиққанлар, ахир менинг элдан чиққанамга икки ой бўлиб қолди, деди. Шунда Таллихон айтдики, ундай бўлса ишимиз ўнгидан келибди. Улар савашни бошлайверсинлар, мен сенинг яраларингни бир орасталаб олайин, деб отдан тушиб, Эрҳасаннинг яраларини, саришталади, хуржиндаги қулча, қатламалардан олиб олдиға кўйди. Шундан сўнг Таллихон Ғиротни миниб, Гўрўглининг саваш жойига от сурди. Аммо бир вақт Гўрўгли орқасига назар ташласа, Ғирот пишиқиб, ўйноқлаб, эгасини таниб, замин-замонни бир этиб кишнаб келаётир. Устиди бир гарчак йигит. Буни кўриб Гўрўгли:

-Ўғлим Эрҳасан, омонмисан, таң-жонинг соғми, деди. Шунда Таллихон айтдики, эй, Гўрўгли оға мен Эрҳасан эмас: Таллихонман, қабул этсангиз келинингизман, деди. Шунда Гўрўгли: -Эй, жоним қизим, сенингдай келинимиз бўлса, ўн марта қабул этган бўлар эдим, асал келинимиз сенсан, ана энди айт, на гап, на сўз, эгилкими, деди.

-Эрҳасан оғир ярадор, деди Таллихон.

-Бундай бўлса, келиним, сен бориб, унинг хол-ахволидан хабар ол, душман билан урушиб, енгилни бизга кўй, уларни ҳаддидан келамиз, деди Гўрўгли.

Таллихоним Эрҳасаннинг ёнига қайтди. Гўрўгли бир томондан гўзал,

хушсурат, мард кизнинг ўзига келин бўлганига қувонса, бошқа томондан Эрхасаннинг оғир ярадорлигидан кўнгли паришон бўлиб, бир уруш бошлади, кон-кона, сув-сува кетди. Мослиқ-мослика қоқилишди. Душман лашкарлари тўпор-тўпор бўлиб изина қараб қоча бошладилар.

Энди хабарни Ҳасан шохдан эшитинг. Ҳасан шох лашкарлара қараб ёғдойнинг пасайганини сезиб, саркардасини ёнина чақирди.

-Бир барзанги йигит лашкарларни уриб, доғитиб бошлади, бу ким бўлди, деб сўради.

-Ишимиз кайтди, бу Гўрўғлининг хут ўзи, деди Саркарда.

-Ёнидагилар кимлар?

-Ёнидаги йигитлари-Тоймосбек, Аваз, Хандонбек, эй айтаверсам 40 йигитдур.

Ҳасаншоҳ овусаранг бўлиб қолди. Шу вақтда қоча-қоч бошланди. Ҳасан шохнинг ўзи ҳам Гўрўғлининг алинан зўрға сиқиб қочди. Гўрўғли йигитлари билан уларни ит қувалагандай қувалаб Арзирумга олиб бориб тикдилар.

Шундан кейин Гўрўғли айтдики, аммо йигитлар, ёв қочди, инига келиб кирди. Шу бўлади, энди Эрхасаннинг хабарини олайлик. Магара булар оркамиздан қувиб келсалар яна кўрармиз.

Энди хабарни Ҳасан шохдан эшитинг. Ҳасан шох шу келишгина борғоҳина кириб, дарвозаларни тамбалаб жон хавли ичона кириб дағ-дағ қалтираб ўтирди. Шу вақтда Гўрўғлининг қайтиб кетгани ҳақида хабар келди. Буни эшитиб Ҳасан шох сат ўзига келиб, ёнига миззаларини чақиртирди. Гўрўғли номига яраш хати битиб, икки қосиднинг қўлига бериб, айтдики, аммо сизлар бориб, хатни Гўрўғлига бериб, унинг жавоб хатини манго тез етказинг, деди. Шундан кейин Гўрўғли на деб жавоб берар экан, деб қараб ўтирди. Ҳасан шох қосидлар изидан 40 ҳачира зар юқлаб бу совгани ҳам Гўрўғлига йўллади.

Ани энди қосидлар ҳам Гўрўғлининг ҳузурига етиб келиб, хатни унга икки кўллаб тутдилар. Гўрўғли хатни ўқитди. Хатнинг маъноси шундай экан:

Ассалом-алайкум, Гўрўғли султон,
Айтғил, манго муддаонгни берайин!
Энди ман билмишам сен қучли полвон,
Орзу хавас этганингни берайин!

Муруват айлагил қарри ғулома,
Сизнинг учун ман юбордим бир нома,
Гўрўғли, бизларни айбдор айлама,
Бисотимла бор нарсани берайин!

Совга этай сенга харна боримни,
Кўшқимдаги кимхоб, атлас, заримни,
Қулок солиб эшит, менинг зоримни,
Кўнглинг не истаса шунни берайин!

Қолмасин ўртада гина-маломат,
Ҳамиша бўлғайсан соғу саломат,

Одам деган бир-биринга ганимат,
Олтин-кумуш, симу зарни берайин!

Қолмасин орада гина-қудурат,
Бошима сен солмағайсан асорат,
Чекканим фиғону ишим хасрат,
Шоҳдигимнинг борисини берайин!

Талли дейиб мен ўзимни паст этдим,
Энди кўшин юбармакни бас этдим,
Ҳасан деяр, Гўрўглини дўст этдим,
Тила, мандан тилагингни берайин!

Гўрўгли хатни ўқиб, мийиғида кулиб қўйди. Сўнг йигитларина хатнинг мазмунини тушунтирди. Сўнг қосидларга айтдики, эй жўралар, бизга шоҳнингизнинг ҳеч зоти керакмас, биз хат жавобида оғир-ортиқмоч нарса тиламаймиз, деб йигитларина кўз кисиб қўйди. Шундан сўнг, қосидларга қараб, кулиб туриб бир шеър айтди:

Ҳасан шоҳа бориб айтинг, элчилар,
Қирк тумандан тоза сарпо юбарсин!
Қайтиб бориб, олиб қайтинг, йигитлар,
Ўн икки хазина кимхоб юбарсин!

Таллихона харна борин юбарсин,
Уч юз олгиниш канизларин юбарсин,
Қиммат баҳо букчаларин юбарсин,
Яна бешминг тугмаларин юбарсин!

Қирк минг кул керакдур қорли, хунардил,
Қирк минг бедов керак тиллоғ эгарли,
Қирк минг садоқ керак ўқлари парли,
Қирк минг қилич, беш минг шамхол юбарсин?

Беш минг чўри керак, хушрўй жувондан,
Минг йўрга юбарсин Рум Исфалондан,
Беш минг чекман берсин Қирғиз-Хитойдан,
Яна беш минг баҳмат гулгун юбарсин!

Беш минг сарпо берсин тилло тугмали,
Қирк минг садоқ берсин, ўқи жанҳарини,
Беш минг қалқон берсин, тилло куббагини,
Яна ўн минг паранг уста юбарсин!

Ўн минг арват керак пари суратли,
Барининг кийгани заррин хилъатли,

Тўрт минг хури керак лаъли зийнатли,
Яна беш минг ҳабаш зангли юбарсин!

Тўғри сўзни Ҳасан шоҳга айтили,
Сўйишга юбарсин беш минг байтали,
Гўрўгли дер. олиб элга қайтали,
Ўйлаб топиб бизга жавоб юбарсин!

Гўрўглининг сўзини эшитгандан сўнг йигитлар шокирдошиб кулиб юбордилар. Йигитлар айтдики, аммо Гўрўгли ога, Ҳасан шоҳнинг хазинаси тугул Хорунни моли ҳам сенинг айтган нарсаларинга етмас, дедилар.

Шунда Гўрўгли қосидларга қараб айтди:

-Эй жўралар, биз эл талаб юрган қалтомонлардан эмасмиз, бизга ҳеч зотнинг кераги йўқ. Ҳозирги гапларни Ҳасан шоҳнинг хатиндаги лоф гаплара тенглаштириб, дейишма учун айтдим. Худога шуқур Таллихондек келинга муяссар бўлдиқ, бу дегани Ҳасан шоҳга қуда-анда бўлдиқ деганимиздур.

Бизлар ўғлимиз билан Таллихонни сўроқлаб, излаб чикдик, босқинчиликка борганимиз йўқ. Ҳасан шоҳнинг моли кўп бўлса, бева-бечораларга пойлаб берсин. Магарам, қизина мол-сарупо этмакчи бўлса, буни ўзи билади. Боринг манинг шу гапларимни етиринг: Шундан кейин Гўрўгли Қосидларни жўнатиб, ўзи 40 йигит билан Эрҳасаннинг ёнига қараб кетди.

Энди хабарни Таллихондан эшитинг. Таллихон Гўрўглининг келаётганини кўриб, олдидан чиқиб, салом берди. Гўрўгли алик олиб, ҳол-ахвол сўради.

Таллихон кўрган-кечирганларини хўсториная баён этиб, кўнгликдагини шеъра солиб айтди:

Ман санго айтайин арзи холимни,
Бир савдо бошима келди, азизим!
Душман яралади Эрҳасанимни,
Манго охир замон бўлди, азизим!

Қудрат билан мен чикмишам бу боға,
Мени кўндирмағил, гайри бу доға,
Ширин жоним Эрҳасана салоға,
Фалак ақчи хушим олди, азизим!

Мен найлайин шод бўлмадим, кулмадим,
Ажалим етмади, бугун ўлмадим,
Етти кундир ёра назар солмадим,
Тан-баданим яро бўлди, азизим!

Фалак менинг акли хушим олғондур,
Сарғарибам қизил мангзим сўлғондур,
Отам мани огир куна солғондур,
Қайғу билан мангзим сўлди азизим!

Қасд этдилар менинг қилган ишима,
Раҳм айлагил, кўздан оккан ёшима,
Таллихон дер, савло тушди бошима,
Кўзим қонли ёша тўлди азизим!

Гўрўгли бу сўзларни эшитгандан кейин Таллихона кўнгил бериб, Эрхасанни ёнина бориб, унга қараб, сал кечикибман, узр, болам, деб алинда сози билан, Эрхасана ичи овишиб, бир шеър айтар бўлди:

Дод эгарман, йўк мадорим,
Меҳрибоним тур, ерингнан!
Қолмади сабру қарорим,
Эрхасаним тур, ерингнан!

Арзирум бир узок элдур,
Манго соғлиғингни билдир,
Отангни мақсади шулдур,
Эрхасаним тур, ерингнан!

Фалақ ақли хушим олди,
Қайғу билан мангзим сўлди,
Кўзим қонли ёша тўлди,
Уйгон болам, тур, ерингнан!

Отанг Гўрўглибек келди,
Душманлара талон солди,
Таллихоним орин олди,
Эрхасаним тур, ерингнан!

Гўрўгли сўзини тамом қилгандан кейин ҳамма йигитлар Эрхасаннинг бош учисига келдилар. Таллихон унинг яраларини орасталаб турганидан энди сал ўзина келган эди. Эрхасан Гўрўгли билан 40 йигитни кўриб, қувониб бари билан саломлашди. Йигитлар унга «Кўз один» айтдилар. Шундан сўнг бариси шу ерда дами тинчини олиб, эртаси туриб, нердасан, Чамлибел деб йўлга тушар бўлдилар. Шунда Таллихон энди балли-қулли бошқа элга кетаётганидан сал айроликни сезиб, гоҳ қувониб, эл-юрти, дўгонлари билан хўшлашиб бир шеър пйтди:

Кетар бўлдим Чамлибела,
Кўшки айвоним омон бўл!
Кетдим Эрхасаним била,
Боғи бўстоним омон бўл!

Сенда йўқлур дини имон,
Асли яхши бўлмас ёмон,
Мендан айрилдинг бегумон,
Жоҳил отам, сен омон бўл!

Тўккиз ой, ўн кун кўтарган,
Бокиб камола етирган,

Сахар туриб ок сут берган,
Каъбам онам. сен омон бўл!

Энди сендан даврон ўтди,
Навбат Чамлибела етди,
Таллихоним мундин кетди,
Боғи гулзорим, омон бўл!

Таллихон сўзини тамом этгандан сўнг Гўрўгли 40 йигит, Эрхасан, Таллихон бариси нердасан, чор доғли Чамлибел деб йўл тутдилар. Йўл юриб, мўл юриб. Юлдуз тоғина етиб келдилар. Бу жой хуш ҳаво бир манзил бўлиб, хамиша Гўрўгли уруш-савашдан, овдан-шикордан қайтганда бир қўниб дам-тинчини олиб ўтар эди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Гўрўгли отларга дам берди, ўзлари чой-чилиим килдилар. Чой-чилиимдан кейин Гўрўгли йигитларина: -Эй, йигитлар, Эрхасан билан Таллихона бир никоҳ ўқитсак, нечук кўрарсизлар. деди. Йигитлар айтдики, аммо Гўрўгли ога, қистаниб не иш этасан, соғ-омон Чамлибела боролик, Ога Юнус онамиз келинни кўрсин, никоҳ қийиш қочмас, дедилар.

Гўрўгли шундан кейин Таллихондай ақл-фаросатли, куч-қудратли, ботир-мард, ахду паймонли келинга эга бўлганидан қувониб, юраги жўш уриб, кўнгли кушдай парвоз этиб, Юлдуз тоғина қараб, йўл бергил. Таллихон келиним ўтсин, деб, бир шеърни номаға солиб, казма дуторини алина олиб, беш оғиз сўз айтар бўлди:

Оромгохим, Юлдуз тоғи келинлар,
Йўл бергил, устингдан Таллихон ўтсин!
Қўйнингдаги арслон-шери паланглар,
Йўл бергил, устингдан Таллихон ўтсин!

Давронлар сурдим ман устингда зиёд,
Ўтганда-кечганда бағринг очиб ёт,
Душманлар мот бўлсин, дўстларимиз шод,
Йўл бергил, устингдан Таллихон ўтсин!

Энди сурар бўлдик, мунда давронлар,
Дўстларим шод бўлиб, йиғлар душманлар,
Келинг, мулла-муфти, кози калонлар,
Икди никоҳ қилинг, Таллихон ўтсин!

Гўрўгли сўзини тамом қилгандан сўнг ҳамма йигитлари билан йўлга равона бўлди. Бир неча кунлардан сўнг Чамлибел қалъасина етиб келдилар. Каттадан-кичик, йигит қизлар - хотин - халаж бари буларнинг олдидан чиқдилар. Шунда ога Юнус пари Таллихоннинг қадди қоматини кўриб, қувониб, келинига пешвоз чиқиб, айланиб-ўргилиб, бир шеър айтди:

Бугун кутли қадам билан,
Хуш келибсан, Таллихоним,
Таъзим қилиб адаб билан,
Хуш келибсан, Таллихоним!

Гарчак ўғлим, Эрхасаним!
Қурбон санго жону таним,
Таллихон келиним маним,
Хуш келибсан, Таллихоним!

Келин-қизлар йўлдан қочинг,
Қўшқнинг эшигини очинг,
Бошидан тангалар сочинг,
Хуш келибсан, Таллихоним!

Бўйинига инжулар осиб,
Оҳиста қадаминг босиб,
Бўйи бўйинга муносиб,
Хуш келибсан, Таллихоним!
Қўлларинга хино кўйиб,
Бугун дийдоринга тўйиб,
Тўйинг бошлай кўйлар сўйиб,
Хуш келибсан, Таллихоним!

Ога Юнус санго банда,
Ҳеч армон колмади манда,
Сендек сулув келин қанла,
Хуш келибсан Таллихоним!

Ога Юнус пари сўзини тамомлаб, Таллихоннинг пешонасина ун суртди, исвант тутатди, оқ паяндоза ўнг оёғини бостириб, қўшқина киритди, қизлар, қатхуделар ёр-ёр айтди. Орадан бир ой ўтар-ўтмас Эрхасаннинг яралари битиб, аввалги аслина қайтди.

Гўрўгли бундан хурсанд бўлиб, элу юртга тўй муддатини белгилаб жар чакдирди. Чамлибелнинг уждан тутма бари халойиқи тўйга келди. Бахшилар дoston айтди, масхарабозу дорбозлар хизматда бўлди, олтин ковок оттирди, қўчқор уруштирди, ўчоқлар қаздириб, қирк қулоқли қирк қозон осдирди. Нон дегана нон, ош дегана ош, танга дегана танга, сарпо дегана сарпо берди. Полвонлара байрок учун 40 кўй, 40 от, қирк туя қўйди.

Эрхасан билан Таллихоним олтин қўшқина кириб, ором топиб, мурод-мақсадина етди. Шу вақтда Гўрўгли эл-юртина, улли-кичичига, 40 йилгитига қараб, қайнаб-жўшиб, панд-насихат шеърларидан бир парча айтайин, деб алина қазма дугорини олиб, пардаларини сошлаб, бир нома бошлади:

Қирк йилгитим, қўл қанотим,
Ҳар ерда юрувчи бўлма!
Тингла, менинг пасихатим,
Бемаҳал сангувчи бўлма!

Ақлинг бўлса шуни билгил,
Умр ўтадур муттасил,

Кўлингдан келса хайр қил,
Кишидан олувчи бўлма!

Номардлардан ҳеч қарз этма,
Қарз этсангда, ҳеч харж этма,
Нокасдан мурувват қутма,
Ёнида юрувчи бўлма!

Қўл беринг комил пирлара,
Жонингни бергил эрлара,
Чақирмаса ҳеч ерлара,
Сен босиб борувчи бўлма!

Борсанг отингни ушламас,
Остинга кийгиз ташламас,
Кўлингни олиб, хушламас,
Суйкалиб борувчи бўлма!

Айтай сўзим асли-зотин,
Минма киши омонатин,
Бир нокасинг турган отин,
Сўрамай минувчи бўлма!

Сўрамайин отин олсанг,
Бир жойда айланиб қолсанг,
Ёки ул отдан айрилсанг,
Балоға қолувчи бўлма!

Ажал етиб киши ўлса,
Дўгон-қардош йиглаб турса,
Агар сенинг ақлинг бўлса,
Ул жойда қолувчи бўлма!

Яхшининг сўзи жаннатдур,
Ани кўрмак ганиматдур,
Ёмоннинг сўзи миннатдур,
Зар берса олувчи бўлма!

Қирқ йигитим, будур арзим,
Тарк айлама ҳақнинг фарзин,
Бир кишида бўлса қарзинг,
Йигинда тутувчи бўлма!

Бедов минсанг тоғ ошарсан,
Олкиш олсанг кўн яшарсан,

Нажасли ерни босарсан,
Бемахал юривчи бўлма!

Паланг, йўлбарс шерлар ўлса,
Ёки дунёдан айрилса,
Катта боши кўприк бўлса,
Сен босиб ўтувчи бўлма!

Агар сўзлар сўзинг билсанг,
Яхшилардан ўрнак олсанг,
Бир кишига ваъда қилсанг,
Хеч ундан қайтувчи бўлма!

Гўрўғлибек айла, хуруж,
Душманлара қилиб юриш.
Урушсанг мард билан уруш,
Қочганини қувувчи бўлма!

Шунинг билан Эрхасаннинг уйланиш тарихи тамом бўлди.
Эшитганларингиз учун раҳмат!

АВАЗ ГАТИРГАН

Чор тоғли Чамлибелда Гўрўғли кўнгли тўлиб, орқайин бўлиб. йигитларининг хар биринча бир топширик бериб, Оға Юнусга гап отиб, шаробдағ тотиб, хазатиб дам олиб ётлади. Шу вақтда бир каландар кокилини ёзиб, қадисини осиб, ғазал тўкиб, тўлиб-тошиб ўқиб, эшикда пайдо бўлди. Гўрўғли насибасини териб юрган бир дарвеш бўлса керак, деб тангри меҳмони этиб қабул қилди.

Аммо каландар бир кунда на бор, икки кунда на бор орқайин еб-ичиб ётаверди.

Меҳмонни сийлоғи уч кун дегандай, учинчи куни Гўрўғли айтдики, эй, каландар сан нердан бориб, нердан галаётирсан, гўриинишинга караганда етмиш икки тилда гаплаб, етмиш икки калъани газгана ўқинсан, гўрган гечирганларингдан гурунг эт, деди.

- Хова, дади каландар, манинг бормаган жойим, кезмаган юртим йўк. жаҳонгашталик қилиб, кўп кишилар билан суҳбатда бўлдим, кўп подшолар билан гурунглашдим.

- Кўп ерларни кўрган бўлсанг, кўп подшолар билан соз-суҳбат қилган бўлсанг, ино бизнинг юртим ҳам кўрдинг, майхонамни, наризолимни, кирк йигитимни билдинг, инди айт, санинг кўрган подшоларингдан бизнинг не сримиз кам?

Шунда каландар айтдики, аммо Гўрўғли, сан олган жойингги олдинг, чопган жойингги чопдинг, ўз йўлингги ўзинг топдинг, душманларни кон қакшатдинг, лекин бир камчилигинг бор, деди.

- Қани айт, на камчилик, деди Гўрўғли.

- Ана энди ман санга айтсам, қадимда икки қўшни бўлган экан, бирисининг уйида хамиша қулишма, иккинчисининг уйида эса оғзина қатик уютгандай тим-

гирслик экан. Шунда тим-тирс ўтирган кўшни, ён кўшнисидан кулишиш сабабини сўрабди. Кўшниси айтибдики, эй жўра бизнинг олтин ошиқимиз бор, шуни ўйнаб кулишамиз, дебди.

Шунда уйда жимлик ҳукм сурадиган кўшни гап фарзанд ҳақида кетаётганини англаб, бир совуқ нафас олибди, деди каландар. Бу ривоятни эшитиб, Гўрўглининг ҳам кайфи бузилиб, ичида бир нарса узилиб, кўзига ёш тузилиб кетаверди.

Аммо каландар, деди Гўрўгли, сан гапни узокдан бошладинг. Майхонангда бир фарзанд камис деб айтиб кўяверсанг бўлмайдим, деди.

Аммо тўғри айтдинг, деди каландар. Гапни солигиннан тушундинг, болалик уй бозор эканини унутма, деди. Зурёдсиз одам куруқ оғочдан фарқ этмайди. Санго койим фарзанд дунёда бор, эти Авазди, деб, каландар майхонадан чиқиб изсиз йўқолди. Бу вақтда Гўрўглининг мясидан дуд чиқиб, зурёдсизлигини ўйлаб кайғуга ботган эди. Бирдан теварагина қараса ҳеч ким йўқ. Йигитларига каландарни топинг, деди. Аммо уни қорасини ҳам топа билмадилар. Шунда йигитлардан бири-бу Хизр бўлса керак, деди. Яна бири агар шу посмонда Хизр бўлса, ҳамма жойини Хизр босиб кетар эди, деди.

У ундай деди, бу бундай деди, иш қилиб каландар йўқолди, Гўрўглининг юрагига гулгула тушиб, ўзини қўйишга жой топмади. Охири не бўлса бўлсин, деб Авазни излаб йўлга тушди. Кўп ерларни кезди. Кўп Авазларни кўрди. Аммо бу Аваз отли кишиларнинг бари сэмсик, сумсик, эл-қупсиз одамлар бўлиб чиқди. Охири Аваздан умидини узиб, майхонасина келиб, кўкрагини ера ташлаб ёта берди.

Ана энди Гўрўгли майхонасида ёта берсин, эндиги сўзин Ваёнгондан шитинг.

Аммо Ваёнгон деган шаҳарда Юсуфшоҳ деган подшо бо бор эди. Унинг қўл остида Булдуз қассоб деган бир одам бўлиб, у бефарзанд эли. У киши кўп аёлларга уйланди. Охирги заифасидан бир ўғил дўради. Булдуз қассоб етти кеча-кундуз тўй берди, олтин қовоқ оттирди, бахши айттирди, кураш туттирди, кексаларни чақириб, боласига от қўйди. Оксоқоллар бу ўғлонга Авазхон деб от бердилар. Авазхоннинг бўйлари шамшод мисоли, кўзлари чўлпон мисоли, икки юзи сўйилган юмурга мисоли гўзал, герчак йигит эди. У бир замонда олти-етти ёшга етди.

Кунлардан бир кун Авазхон болалар билан ўйнаб юрганда Юсуфшоҳ шикордан қайтиб келаётир эди. Бирдан кўзи Авазхонга тушди.

- Бу ўғлон киминки, деб сўради. Ўғлонлардан бири:

- Булдуз қассобнинг ўғли, тақсир, деб жавоб берди.

- Боринг қассобни чақиринг, деди Юсуфшоҳ.

Булдуз қассобни чақирдилар. Қассоб икки қўли кўксига алпатакда елпатак келиб, подшо олдида тиз чўкиб салом берди.

- Бу ўғлон сеникими, деди, подшо.

- Ҳованг тақсир меники, деди қассоб.

- Сенинг ўглинг бўлса бу ўғлон қосадорликка дим койим экан, буни бизга хизматкорликка берсан, деди.

- Тақсир, бир онаси билан кенгашайлик, деди қассоб.

- Бор кенгашсанг кенгаш, тезда бу ўғлонни бизга етказ деб, Юсуфшоҳ отига камчи уриб жўнаб кетди.

Булдур кассоб бу сўзни эшитиб, бағри бирён, кўнгли гирён бўлиб, аёлининг ёнига келди.

- Подшоҳ не деди,- деб сўрали аёли.

- Авазжонни сўраб келибди.

- Сен не дединг?

- Не дейман, онасидан жавоб оламан, кенгашаман, дедим

- Бехор этибсан, подшо амри вожиб, у сенинг кенгашганингга қарайдими, босиб олади кетади,-деди аёли.

- Ундай бўлса юр Авазжон, сени олиб бориб подшоҳга топшириб қайтаман,- деди кассоб.

Авазжоннинг онаси бир кўзини сўйиб, яхна гўшт, зирали чўрак, қатлама патир пишириб, ўғлининг кўлига тутказди. Ота-болага ок йўл тилаб қолди.

Булдур кассоб югуруб-йўртиб, ўтириб-туриб, йўл юриб, мўл юриб подшоҳнинг хузурига келди.

- Ассалому алайкум, подшоҳим, ўғлонни олиб келдим, деб, аёли берган зотларни ўғлоннинг олдига қўйди. Подшоҳ патир – чўрақларни кўриб шод бўлди.

- Қани манго не хизматларинг бўлса айт, деди подшо.

Булдур кассоб айтдики, ҳеч хизматим йўқ.

Аммо шунда подшо бир хат битдириб, кассобнинг кўлига бериб:

- Сени тархон этдим, юртда не тиласанг сенга дахл қиладиган киши йўқ, деди.

Шу кундан бошлаб Авазжон 40 йигита кўшилиб, шикорга чикиб, қуш, кийик овлаб, от миниб, найза, қилич ўйнаб юраберди.

Кун ўтди, ой ўтди, Авазжон йигит этди, ўн тўртдан ўтди.

Кунлардан бир кун Авазжон 40 йигит билан шикордан қайтиб, отдан тушиб турган эди. Шу вақтда Ҳамдам савдогар деган бир киши Ваёнгонга савдо баҳонаси билан келиб, туяларини чўктириб турган еринда Авазжонга кўзи тушиб, бу йигитнинг салобати билан сийратидан лол бўлиб, қараб қолди. Аммо шундай ўғлим бўлса худодан минг марта рози эдим, деб ичидан фикр этди. Шундан сўнг Авазжон билан яқинлашиб, уч йил деганда ўғлонни ўзига ўргатади. Аммо Юсуфшоҳ бундан сезиб, Ҳамдам савдогарнинг яғришига 40 таёқ урдирди. Бундан қаттиқ қаҳрланган савдогар, уйда 40 кун ётиб бир фикрга келди. Мен Гўрўғли деган бир зот дўранди, деб эшитар эдим. Шунинг ёнига арз қилиб борсам, Юсуфшоҳнинг бошига зимистонни эндириб, бир қасди қоримни олсам, деб Чор тоғли Чамлибел вилоятига қараб бадар кетди.

Ҳамдам савдогар йўл юра-юра, сўраб-суриштириб Чор тоғли Чамлибел вилоятини топиб, Гўрўғлининг майхонасининг оқидан чиқди. Гўрўғли уни девона деб ўйлаб, йигитларига айтдики, кўлига беш -- ўн танга бериб юборинг, деди. Йигитлар дарҳол буйрукни бажо келтириб, Ҳамдам савдогарга танга-тилло совға қилдилар. Аммо савдогар тангаларни тупрокка зингитиб юборди. Йигитлар бу ахволни Гўрўғлига бориб айтдилар. Гўрўғли айтдики, бу киши бир дали одам бўлса керак, бари келтиринг, деди.

Савдогар майхонанинг олдига келиб;

- Гўрўгли деган кимдир, деди.

Гўрўгли айтдики, мен Гўрўглиман сўзинг бўлса айтабер, деди.

- Аммо мен айтсам, дунёда зўрландим, хорландим, номарднинг кўлида жафо чекадим, мен сенинг олдинга арз этмакка келдим, деди.

- Аммо эй дарвеш, сен бир зулим-зўрликка дуч келган ўхшайсан, тўгри хабарингни бер, деди Гўрўгли.

Шунда Хамдам савдогар кўзида ёш, бағрида тош, зорланиб, кўлига созини олиб бир шеър айтди:

Кулок солғил, Гўрўглибек, сўзима,

Бошимдан ўтганни баён айлайин.

Ваёнгонда Булдура кассоб ўглини,

Авазжоннинг васфин аён айлайин.

Уч йил манго ўғил ваъдасин берди,

Бугун эса душманлигин билдирди,

Охир бир кун саксон камчи урдирди,

Жонима туканмас озор айлайин.

Магар ёши ўн уч, ўн тўртда бўла,

Бир шайдо булбулдир кўндирсанг кўла,

Мустафо бош бўлиб, кирк йигит била,

Мудом хизматида тайёр айлайин.

Эгнимда жандадур, бошда кулохи,

Дилимдан кўйманам зикри санони,

Хамдам деяр, кездим неча кальани,

Авазжон сўзини тамом айлайин.

Бу сўзни айтиб тамом қилгандан кейин Гўрўгли Хамдам савдогарга қараб айтдики, аммо каландар ичинг тўла дард-алам экан. Ман Авазжонни топа билмай кўзим тўрт эди. Бир яхши хабар келтирдинг, деди.

Шунда Хамдам савдогар айтдики, аммо Гўрўгли шу йигитни излаб юрган бўлсанг Авазжон Ваёнгонда Юсуфшоҳнинг саройида 40 йигитга бош бўлиб, даврини суриб юрибди. Агар кўлингдан келса, удласидан чиқсанг, шу йигит саиго муносибдир. Аммо ола билмасанг, санинг Гўрўгли номинг шаънингга ярашмас, деди.

Гўрўгли айтдики, эй каландар, Авазжонни шу ерда деб ҳисоб этавер, мен уни ерда бўлса-да, икки-уч кунда майхонадаги йигитларга қўшаман, деди.

Гўрўгли бу хушхабарни эшатиб, кайнаб-жўшиб, тўлиб-тошиб, Ғиротни нарлаб, Ваёнгон шаҳрина йўл тутиб, қазма дугорини кўлига олиб, бир шеър айтгарман бўлди:

Кўнгиал талвас этар Чамлибеллимдан,

Ваёнгон шаҳрина борсам Авазим.

Булбул учиб, зоглар кўнди гулима,

Ваёнгон шаҳрина борсам Авазим.

Йўлига мен чикдим саримдан кечиб,
Хеч кимса қўтилмас ўлимдан қочиб,
Шу кун сенинг билан ол ылароб ичиб,
Мудом қуллуғингда турсам Авазим.

Лочин каби учиб қирсам майдона,
Душманларни келтирарман омона,
Шохларга эндириб охир замона,
Довушарман, юз ўғирмай Авазим.

Гўрўғлибек ҳақ эшитсин нолами,
Авазжон овозанг тутди олами,
Қодир мавлон эгса бизга ангоми,
Чамлибела олиб келсам Авазим.

Бу сўзни айтиб тамоm қилгандан кейин Гўрўғлибек зартанг-забартанг эгарланган Гиротга миниб, Ваёнгон шаҳри нердасан, деб бир зумда кўздан гойиб бўлди.

Гўрўғлибек бир ера кегадиган бўлса хамиша Оға Юнус пари билан, йигитлари билан кенгаш этар эди. Бу сафар Гўрўғли тўғридан тўғри йўлга тушиб кетаверди.

Гўрўғли кетгандан сўнг Сафар кўса Оға Юнус парининг ёнига бориб айтдики, эй паризод кенгашли тўй таркамас, деган гап бор. Гўрўғлининг бу этган иши яхши бўлмади, деди. Шунда Оға Юнус пари қирк йигитни Сафар кўса бошчилигида Гўрўғлининг изидан юборди. Йигитлар икки кунда Гўрўғлининг изидан етдилар.

Бир вақт Гўрўғли изига қараса бир чапг кўринди. Эс этса 40 йигит от суриб келаётир.

- Ҳов кўса, изингдан бало қувдими. мунча ола-тосирди билан келаётирсан деди, Гўрўғли.

Шунда кўса айтдики, аммо Гўрўғли, ҳар сафар маслаҳат билан иш этар эдинг. Бу сафар сени не худо урди, боражак жойинга биз ҳам борамиз.

Уруш тўғри келса урушамиз, қиличлашиш тўғри келса қиличлашамиз, деди.

Шунда Гўрўғлининг йигитларина қайтарғи бериб айтган шеъри:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Сухбат айланг дилни очар.
Одам ўғли тушар ғамга
Бу дунёга келган кечар.

Кишининг файзи иймондур,
Уни билмаган хайвондур,
Одам одамга меҳмондур,
Кўнги кўнгилдан сув ичар.

Кезмагил беҳуда ерда,
Йўлиқарсан ёвуз дарда.

Кўп ёлборсанг бир номарда,
Қарши туриб конинг ичар.

Эгам номардни бор этмас,
Мардни номарда зор этмас,
Қилич қалқонга қор этмас,
Отган ўқим тошдан кечар.

Араб от майдонда йўртар,
Ғўч йигитнинг ризки ортар,
Қон кўрганда отинг ҳурқар,
Ғирот сакраб лошдан кечар.

Кишининг ёри бўлмаса,
Ёридан қўнгли тўлмаса,
Изинда зурёд қолмаса,
Тайёр турган ошдан кечар.

Ғўч йигит майдонда юрса,
Ғанимлара қарши турса,
Ғўрўғли Авазни кўрса,
Мол аямас, бошдан кечар.

Ғўрўғли сўзини тамом қилди. Шунда Сафар оға:

- Эй Ғўрўғли бизга на топириқ берарсан, деди. Ғўрўғли айтдики, сизлар изияғизга қайтиб, Чамлибелда тўй шайини тутабарсизлар, Мен тез кунда Авазхонни олиб борарман, деди. Бу сўздан кейин Сафар кўса бошлиқ йигитлар изина қайтди. Ғўрўғли Ваёнгон нердасан, деб Ғиротга қамчи босди. От суриб бора беришда унинг олдинга олача от минган бир киши чиқди, Ғўрўғлига икки қўлини амф-лом қилиб салом берди. Шунда Ғўрўғли:

- Эй йигит қимсан, нердан бориб нердан келарсан, деди.

- Ман санго айтсам, Қор доғли Чамлибел вилоятинда Ғўрўғли деган бир эр дўрабди. Шунини хизматида бораётирман, деди олача отли киши.

Ғўрўғли бу йигитни бир синаб кўриш мақсадида айтдики, эй йигит, сен Ғўрўғлининг хизматида борсанг бир гап айтаман, деди.

- Айт гапингни, деди йигит.

- Мен шу Ғўрўғлининг хизматидан келаётирман. Ғўрўғли деган киши ўтакетган зикна, хасис бир зот. Етти йил хизматида бўлиб, тўйиб ош ичмадим, бир тоза гуппи киймадим. Ман бу от, кийимларни ҳам ўғирлаб, унинг элидан қочиб келаётирман, деди Ғўрўғли.

- Ман Ғўрўғлига иқлос қўйган одамман, ўлдирса-да шу ўлдирсин, деди олача отли йигит. Шунда Ғўрўғли билдики, бу одамдан бир нарса чиқади.

- Хов йигит, деди Ғўрўғли. Бери келабер Ғўрўғли деган одам ман бўламан. Шунда олача отли киши отдан тушиб, Ғиротнинг туёқларига бош қўйиб йинглайберди.

Аммо Гўрўгли хайрон бўлиб айтдики, эй йигит, бу не мусофирчилик, максалингни айт, деди.

Анда йигит айтдики, Эй Гўрўгли ога, ман Табриз деган элданман. Табризнинг хони ўлиб, ўрнига унинг қизи ўтирди. Бундай киз жаҳонда йўк. Шамшод бўйли, ой юзли, ҳиллол қошли, шахло кўзли, ширин сўзли, сочлари сумбул, тиллари тўғи бир киз. Аммо куч-қувватда, ақл-фаросатда унга тенглашадиган ночор йўк.

Буни эшитиб, Гўрўглининг ҳам этига жумбирди кирди.

- Айт, айтавер, деди Гўрўгли.

- Аммо Гўрўгли ога шу кизга ошиқ бўлдим.

Киз уч шарт қўйибди. Биринчи шarti: 40 газ қалъа деворидан отни сакратиб ўтиш керак. Иккинчи шarti: 40 газ қўшқ устига қўйилган оқ қуббани ўк билан уриб тушириш керак. Учинчи шarti: 70 паҳлавон билан курашиб йикниш керак.

Ман учинчи шartiни бажараман. Аммо юқоридаги икки шartiни бажаришда сендан ёрдам сўраб келдим, деди, йигит.

- Ана халос, деди Гўрўгли, дардинг қўп экан аммо бу вазифани бажарамиз, юр кетдик, деб Табриз томонга от қўйдилар. Тўрт тош йўл юргандан кейин олдларидан тўрт пиёда чиқди.

- Йўл бўлсин, деди Гўрўгли.

- Чор доғли Чамлибелда дўраган Гўрўгли деган ботирнинг хузурини бораётимиз.

- Ол унда Гўрўгли деган биз бўламиз, изимиза туша беринг, деди Гўрўгли. Шундай қилиб, отли-пиёда Табриз элига келиб тушдилар.

Шунда Гўрўгли айтдики, эй йигитлар, сизлар қўшқнинг олдига бора беринг. Мен ҳозир етиб бораман, деди шу боришинда Ғиротга уч қамчи урди, от пориллаб-хориллаб, юлдуздай суниб осмону фалакни бир эгиб қўшқ устидан ўн газ юқоридан учиб ўтиб кизнинг тахти олдига пайдо бўлди.

Гўрўгли шу бодда ёйини тортиб нердасан оқ қубба деб урди, оқ қубба икки бўлиниб ерга тушди.

Шу вақтда бирга келган йигитларга қўзи тушди. Олажа отли йигит шу орада 70 полвон йигитни ерга эндариб урди. Бу ахволдан кизнинг онг-эси учиб кетаберди. Шу орада йигит кизнинг олдига қараб югурди.

Шунда Гўрўгли айтдики, эй йигит нера югурасан?

- Шartiни битирдик, киз энди меники, деди.

- Аммо жўра, уч шartiдан иккисини ман битирсам, киз нечук саники бўлади, деди Гўрўгли.

Бу сўзни эшитиб, йигит котиб қолди.

Бир вақт кўзидан милт-милт ёш чиқди.

Шунда Гўрўгли ярим ҳазил, ярим чин унга қараб бир шеър бошлади: иккиси савол-жавоб айтишди:

Йигит: - Оғажон, арзим сўйласам,

Ёр маники, ёр маники.

Не маслаҳатдир айтасам,

Ёр маники, ёр маники.

Гўрўгли: - Менам келдим Чамлибелдан,

Ёр маники, ёр маники.

Илгор этдим узок йўлан,

Ёр маники, ёр маники.

- Лочин каби кнё боқдим,

Ўртандим, жонимни ёқдим,

Етмиш бир полвонни йиқдим,

Ёр маники, ёр маники.

- Фалак уйини тушурдим,

Ғанимнинг ақлини шоширдим,

Кўшкдан ўким оширдим,

Ёр маники, ёр маники.

- Бир неча кун йўлдош бўлди,

Сарима жудолик солди,

Ола ёбим чўлда қолди,

Ёр маники, ёр маники.

- Ета билмассан Кони́на,

Кирарсан ажал тўнина,

Ошиқлик марднинг шаънина,

Ёр маники, ёр маники.

- Саван майдонда юрмасанг,

Ҳолимдин хабар олмасанг,

Оғажон ғариб кўрмасанг,

Ёр маники, ёр маники.

- Сарингизда думон бўлдим,

Кўзлан оккан гирён бўлдим,

Гўрўгли дер дўғон бўлдим,

Ёр саники, ёр саники.

- Ошиқлик ҳар ерда бордир,

Ошиқлар мазшукқа зордир,

Бу йигит бир хизматқордир,

Ёр маники, ёр маники.

Булар сўзини тамом қилдилар. Йигит Гўрўглининг «дўғон» деганини эшитиб жонина сўл юриди.

Шунда Гўрўгли айтдики, аммо жўра энди тўйини қачон бошлайсан, дади. Йигит айтдики, оға ихтиёр санда, дади.

Шу вақтда қиз тахт устида ўтирган хон эмасми, жарчи кўйиб тўйини бошлаб

юборди. Бахши айттириб, кураш тутдириб, олтин ковок отдириб, дарбоз ўйнатиб, карнайчи-сурнайчи, буломончи, гижжакчи, дафчи, гапчи бари йиғилиб, ола-қийғос бўлиб кетди. Нон дегана нон, ош дегана ош, тангга дегана тангга, сарпо дегана сарпо бердилар. Етти кеча-кундуз тўй бўлиб, олача отли йигит хон кизни хотинликка олди.

Бу йигит бу ерда ёта берсин, энди хабарни кимдан ол, тўрт пиёда йигитдан ол.

Гўрўгли билан ошик йигитнинг изидан йўрта-йўрта тўрт пиёда тўй таркагандан кейин Табризга кириб келдилар.

Гўрўгли уларни топиб хон кизга уйланиб, Табризга подшо бўлган йигитдан уларга иш топиб берди. Ўзи айтдики, аммо йигитлар ман Авазхонни излаб чиққан одамман, сизлардан орқайин бўлдим. Энди ўз ишимни битказиб олай деб, подшо билан тўрт йигитга қараб бир шеър айтар бўлди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Кетар бўлдим хон Аваза.
Жафо чекди азиз жонлар,
Кетар бўлдим хон Аваза.

Аваз дейиб Чамлибелдан,
Илғор этдим узок йўлдан,
Хабар олсин бизнинг элдан,
Кетар бўлдим хон Аваза.

Аваз билан бога кирсам,
Чаман боғлаб, гуллар терсам,
Қиёматлик ўғлим десам,
Кетар бўлдим хон Аваза.

Гохи кўниб, гохи учиб,
Маст бўлиб, ол шароб ичиб,
Гўрўгли дер, сардан кечиб,
Кетар бўлдим хон Аваза.

Гўрўгли сўзини тамом этди. Шунда тоза тахта ўтирган подшо айтдики, аммо Гўрўгли ога, санго на даркор бўлса берайин, оғзинга сикканини айт, деди.

Анда Гўрўгли айтди:

- Эй жўра, манго ҳеч зотнинг кераги йўк, яхши тилагингни берсанг бўлди.

- Ахир йўл узок, от орик деганлар, сан манго кўп яхшиликлар этдинг. Сан хозир кетсанг ман ўлингни, тирингни нердан билсам бўлади.

- Жўра бу гапингда жон бор. Худо хоҳласа 40 кунда шу ерга Авазхонни олиб келаман, агар кела олмасам хабаримни тутасан, излайсан, деб Гўрўгли йилдиримай бўлиб, учиб ўта кетди.

Гўрўгли шу боришгина тоғдан, чўлдан, саҳродан кўлдан, баланддан ошокдан отни йўртдириб ўн кун йўл юриди. Бир вақт караса бир чодир кўринди, борса ўнга яқин чўпон бир кўйининг яхнасини уриб ўтирибдилар. Гўрўгли ўн кундан бери на

улча, на чўрак емаган одам, тўғри бориб яхнадан тушира берди. Сал ўтмай марсонда зот қолмади. Чўпонлар Гўрўғлига қараб:

- Ҳов зангар, ердан чиққан зоморикдай бўлиб нердан пайдо бўлдинг, сал қиммаса бизларни ҳам ежак ёғдойнинг бор, сан кимсан, дедилар.

Гўрўғли яхнани еб бўлиб, индамай шу ердаги чалпак, чўрак, патрақларни икки буклаб уриб бошлади. Шунда бир чўпон, қўйни олд сотонидан чиққан суяк билан Гўрўғлининг бошига бир урди. Аммо Гўрўғли индамади. Яна бир урди, индамади. Сўнгги таёқдан кейин Гўрўғли ўрнидан туриб, шу чўпонни икки оёғидан тутиб қолган чўпонларни ураберди.

Чодирга бало доригандай бўлди. Қочгон қочди, қолган қолди. Шу вақтда чўпонларнинг бошчисин айтдики, Эй гўч йигит, чўпонларни ўлдириб бўлдинг, қўйларни ким боқади, деди. Кейин бу гарчак йигит бу ерларга ўз-ўзидан келмагандир. Магар бу одам Чор доғли Чамлибелдаги Гўрўғли деганлари бўлмасин, сиёғи, ситораси дим яқинлашиб боради, деб бир шеър айтар бўлди:

Ҳайбат билан келдинг менинг ёнима,
Сўзла-хо, гўч йигит нердан келарсан?
На касдинг бор манинг ширин жонима,
Сўзла-хо гўч йигит нердан келарсан?

Остингда аргумок дол бедов отинг,
Яратган оллоҳим берсин муродинг,
Магар Гўрўғлига мангзар симбатинг
Сўзла-хо, гўч йигит нердан келарсан?

Чўпон бечоранинг ақлин чоширма,
Зиёда дардимни хаддан оширма,
Тўғри таниш, сиринг мандан яширма,
Сўзла-хо, гўч йигит нердан келарсан?

Ошиксанг маъшуқа назар солдингми,
Неча йил юртингдан жудо бўлдингми,
Шомурза дер, Авазжона келдингми,
Сўзла-хо, гўч йигит нердан келарсан?

Гўрўғли Авазжоннинг отини эшитгандан кейин бирдан сичраб тушди. Аммо чўпон жўра сан манинг ожиз жойимнан тутдинг. Авазжонни сан нердан биласан, деди.

- Ман Булдуз қассоб деганнинг чўпони бўлиб ишладим. Қассоб ёмон одам, бир танга бермай мани хайдади, деди чўпон.

Гўрўғли айтдики, аммо жўра Булдуз қассоб манинг отамнинг жўраси бўлган, бир сури қўйни отам Булдуз қассобга қолдирган. Шу қўйлар ҳозир мингдан ошган. Ман шуларни олиб кетишга келдим, деди Гўрўғли. Шунда чўпонлар Гўрўғлига йўл кўрсатиб узатиб юборажак бўлганда Гўрўғли Шомурза билан кийимларини алмаштириб, Чўпон киёфасига кириб, Ғиротни миниб, Ваёнгон шаҳри нердасан, деб кетарман бўлди.

Ғирот бу йиртиқ тўнли кишини танитай бир-икки дебсиниб, хўқранди. Шунда Ғўрўгли айтдики, эй бошдошим, сирдошим, Ғирот, ман Авазжон учун бошимни этагимга солиб бораётирман, сан Авазжонни олиб келинчам шу ерда бир кунингни кўрарсан, деди. Аммо Ғирот бу сўздан кейин кўзидан биғор-биғор сиз тўка берди.

Шунда Ғўрўглининг ўзи ҳам хомсикиб, ўлкаси тўлиб, мусофирдай бўлиб, курул-яроғларини кўйиб, бир чўпон сийратина кириб, отини бошини силаб-сийпаб, бир шеър айтар бўлди:

Бугун келдик Ваёнгона,
Йиғлама, Ғирот йиғлама.
Айтайин шаънига нома,
Йиғлама, Ғирот йиғлама.

Бекиёс хусни талъатинг,
Накш олмадай суратинг,
Қўнглима бергил қувватинг,
Йиғлама, Ғирот йиғлама.

Келмишам майдон мастина,
Дуюрма қилич дастима,
Авазжон минар устинга
Йиғлама, Ғирот йиғлама.

Оқизма кўзингдан ёши,
Майдонда кўрсам саваши,
Ғўрўглининг бош йўлдоши,
Йиғлама, Ғирот йиғлама.

Ғўрўгли сўзини тамом этгандан сўнг Ғирот ўтлаб қолаверди. Ғўрўгли бир сўвитдан хода кесиб, учини чўқмор этиб, чўпон сийратинда юриш этди. Тонг сахарда шаҳарнинг дарвозасига бориб етди. Тўғри бозора кирди. Бозор гала-ғовур, ит эгасини танитайди. Ғўрўгли кўй сотиш баҳонаси билан келган чўпон бўлиб, қассоблар тарафга ўтди. Қассоблар чўқмор билан юрган бу сахройини бир туширайлик деб, уни деш-даварагини ўраб сўз ота бошладилар.

- Ҳов чўқморли, нердан келаётирсан?
- Табриз ёқасиннан.
- На иш билан юрибсан?
- Қўй сотаман.
- Қўйинг самизми?
- Семизи ҳам, ориғи ҳам бор.
- Қўйинг нерда?
- Қумда.
- Ничча тангадан сотасан?
- Уч танга.
- Сал қайт!

- Икки танга.

Кассоблар савдони яхши битганига севиниб, икки тангадан Гурўглининг туписининг касасина тикавердилар.

Кассоблар тангани берганда бериб, бу сахройидан гумонланиб бошладилар. Шунда бир кассоб айтдики, эй чўкморли чўпон, бу элда сенинг бир ога-ининг, дўст-ёринг борми, деди.

- Бор деди, Гурўгли, бу қалъада отамнинг Булдуз кассоб деган дўсти бор.

- Булдуз оғанининг қайтиш бўлганига бир йил бўлди-ку, деди савдогарлардан бири.

- Манго тўғри хабар беринглар, ўлгани чинми, деди Гурўгли.

- Чин, деб қичкиришди савдогарлар. Буни эшитиб, Гурўгли ичидан яхши бўлибди, деган хиёл ўтса-да, билдирмаслик учун кўзининг ёшини артган бўлиб, рўмолини олди, икки кўлини оминга тиклаб, қалта соқолини сийлаб қўйди. Кейин Булдуз оғам ўлибди, деб ўзини тўрт тарафга уриб, бозорни вас-вайрон этди. Танга берганлар бу балодан қутилайлик, тангамиз садақа деб, Булдуз кассобнинг уйини кўрсатиб Гурўглидан бир амаллаб қутилдилар. Бир кассоб уни Булдуз кассобнинг эшигига келтириб қайтиб кетди.

Гурўгли дарвозадан кириши билан бод билан қичкириб йиғлаб бошлади. Уйдаги хотин-халаж, бола-чаканинг захраси ёрилиб, яна биров ўлдими деган хавотир билан чиқса, жанда-жунда кийинган, алинда чўкмор, лекин девдай гавдали, юзлари фариштали бир ёт киши чин кўнгилдан «Булдуз оғам» деб йиғлаб турибди.

Аммо Гурўгли бир қараса Булдуз кассобнинг майхонасида бир тўпор мулламуфти соқолини сийпаб, чойхўрилик этиб, китоб ўқиб ўтирибди. Буларни кўриб, Гурўгли ўйладики, Булдуз оғанинг йил фотиҳаси бўлса керак. Бу одамлар тезроқ кетса бир ишимни битирсам, деб, йиғини яна беш паҳса кўтарди. Муллаларнинг бари нашаванд эмасми, осмондан бир бато эндики деб ола-тасир, қавушларини терс кийиб, бири-бирини босиб, монголдоқ отиб, тим-тирс бўлдилар. Шу вақтда Булдуз кассобнинг хотини бир чўрини Гурўглидан хабар олишга юборди.

- Бор қара, Булдуз оғанининг энг яқин дўғони бўлса керак, хол сўраб, уйга киргиз, чой кўй деди.

Чўри бориб, Гурўглини кўрса, эгни йиртиқ бўлса-да, бир нуруна йигит.

- Эй бибижон деди чўри Авазхоннинг онасига, йиғлаб турган киши, кўзлари нуруна, бўйи чинордек бир йигит.

Авазнинг онаси буни эшитиб, дархол югуриб, Гурўглининг ёнига келди. Уни кўрган Гурўгли қийқирикни янада баланддан бошлади. Шунда Авазнинг онаси:

- Эй гўч йигит, «Ўлик оятдан, тирик иззатдан тўймас» деганлар, минг йиғласанг-да, оғанг изига қайтмас, шунинг учун бир оят ўқиб, руҳини шод этиб, йиғини тўхтат, деди. Ула Гурўгли айтди. Эй енггажон, бизнинг элда бир нарса емасдан оят ўқимайдилар. Бир зотинг бўлса чикар, еб кейин оят ўқийман, деди Гурўгли. Ўзи ҳам ҳафтадан бери туз тотмаган эди.

Чикарған зотларни қатламами, чўракми, зогорами тушираверди. Орада гурунгни давом эттирди.

- Шу десангиз енггажон Булдуз ога отамнинг дўсти экан. Унга юз кўй берган экан, Улар кўпайиб 700 бўлибди. Оғамни кўйларини сотиб тангасини берин,

деганда бу мусибатли хабарни эшитдим.

Этти юз кўйининг тангасини эшитган Авазжоннинг онаси Гўрўглининг теварагини айланиб, дастурхонни баракали килаварди. Хурмат-иззатни ошириб-тошириб ташлади.

Шунда Гўрўгли уй ичига сар этса бир осилиб турган танбурга кўзи тушди.

Аммо енгажон деди Гўрўгли шу танбурни олиб бер, бизнинг элда оятни со: билан айтади, деди. Ихлос билан йиғласа сўкир кўзлан ёш чикар, деган гапни ёдинда кўйган Гўрўгли, Авазжонни олиб кетиш учун ихлос билан киришган эди Гўрўгли танбурни олиб, бизла шундай оят ўкийдилар, деб, танбурни созилаб би: шеър айтмоқ билан бўлди:

Сени дейиб келдим Чамлибелимдан,
Дастмояси халол кассоб истарам.
Аслим баён этсам туркман элиндан,
Дастмояси халол кассоб истарам.

Хиёбон кўчалар йўлингга қурбон,
Қанду асал, шакар тилинга қурбон,
Ўзинг билан Аваз жонимга қурбон,
Ман бир қиёматли ўғлон истарам.

Айланарман кошнинг билан кўзингдан,
Қурбон ўлам ширин-шакар сўзингдан,
Бир замон пардани кўтар юзингдан,
Ок юзинда холли жувон истарам.

Авазнинг онаси кулсанг не бўлди,
Равшанга бир назар солсанг не бўлди,
Гўрўгли эканим билсанг не бўлди,
Аваз отли зурёд-ўғлон истарам.

Гўрўгли сўзини тамом килди. Авазнинг онаси барини эшитди. Гўрўглининг сўзларидан тани яйради.

- Булдур оғангнинг сендан бўлак жонкуяри йўк экан, яхши йиғит, сен оғаннинг давлати, мол-мулкина эгалик этсанг не бўлади, деди аёл.

- Хова янгажон, деди Гўрўгли, бу сўзинг тўғри. Аммо сен ҳозир менинг ёнимга бир одам кўш. Ўлимдан бошқасини чораси бўлар, деганлар. Молга эгалик этиш қочиб кетган йўк. Ҳозир мен бориб, Авазжондан бир хабар олайин, деди Гўрўгли.

Шунда аёл бир одам топиб, Гўрўглини Юсуф шохнинг саройига юборди.

Гўрўгли келавериб, ўзини танитмаслик учун йўлдаги чалчиқ сувга ҳам ўзини ботириб олди. Бундан хайрон бўлган йўлдоши, биз бу ахволда саройга борсак, иккимизни ҳам ўлдирарлар, деб Гўрўглига узоқдан саройнинг тушини кўрсатиб, зим-ғойиб бўлди. Гўрўгли Юсуфшохнинг саройи олдига бориб, ассалому алайкум, деб, қаттиқ овозда саломлашиб, ўзини тентак, сатари сийратида кўрсатиб, аркка кирди. Қараса шохнинг ўнг ёнида Авазжон гулдек очилиб, оғзидан дур сочилиб, косагуллик килиб ўтирибди. Югуриб бориб Авазжоннинг ёнбошига ўтирди. Бу

туси бузук одамдан қўрққан Авазхон подшоҳга кисилаб ўтирди. Осмондан пўстин ташлагандай пайдо бўлган бу одамдан хайрон бўлган Юсуфшоҳ навкарларга имо миди:

- Бундан хабар сўранг.

- Хо туси бузук, зангар, бу не жолотойчилик, хабарингни бер, деди навкарлар.

- Хабар берсам, ман Табриз элиданман. Отам Булдур кассоб билан киёматлик дўст экан. Бир вақтлари отамга 100 кўй берган экан, ҳозир 700 бўлди. Шуни хабарини ўғлига етказиш учун келдим, деди Гўрўгли.

Аммо Юсуфшоҳ айтдики, бу зангарнинг оёғини ерга тегизмай калъадан чиқариб ташланг, деди. Пошшоблар дарров буйрукни бажо келтирдилар. Таёк еб пазон андоми кўкарган Гўрўгли калъа ташқарисидаги бир тепаликда бурнини сувини тортиб ўтираверди. Бир вақт кунботар томонидан бир қора яқинлашаварди. Қараса ёнбошига дутор боғлаб, йўрга отга минган бир киши келиб Гўрўғлига:

- Хов каландар, ман намозга ётиб тургунча отимни тутиб тур, деди.

Гўрўгли таёкни захмидан жони чиқиб турганда бу тақлиф қаҳра миндирди. Ўрнидан туриб, Юсуфшоҳнинг бахшиси бўлган бу одамни жуфт ёқасидан тутиб кўғирчокдай айлантриб ерга қўйди. Бундан захраси ёрилган бахши дағ-дағ калтираб, Гўрўғлига икки танга бериб отни тутиб туришини ўтинди. Гўрўгли рози бўлди. Бахши дуторни ҳам бериб, унга тегмасликни сўради. Аммо Гўрўгли дуторни истаб-соғинган эмасми, «Қора дали» куйини чалиб бошлади. Бахши бу сизни кўриб отни, дуторни олиб бадар кетди. Бахши Саройга кириб айтдики, эй подшоҳим, калъадан дешонда бир каландар ўтирибди, дутор чалиб нома айтганда унга теглашиб бўлмас, деди.

- Агар сиз эгиб ўликни тиргизса-да, бизга кераги йўқ деди подшоҳ.

- Таксир бир эшитсак не бўлади, деди Авазхон.

Аммо ноилж қолган подшо:

- Боринг олиб келинг, деб пошшобларга буюрди. Дарров олиб келдилар. Авазхон айтдики, аммо туркман ога хабарингни бер, деди.

Гўрўгли айтдики, туркман сўзини сиз билан айтади, дутор келтиринг деди. Дарров дутор келтирдилар. Шунда Гўрўгли айтдики, эй Авазхон, бизда бир бахши шоир дўрабди. Ҳозир туркманда дуторни соғини ушлаган илкинчи газикда шуни номасини айтади, деди Гўрўгли.

- Бахши-шоиринг ким экан?

- Уни Гўрўгли дерлар.

- Пох-пох ўзи шу Гўрўгли деганнинг номасини эшитиб, хазатали деб сани кайтариб ол келдик, деди Авазхон.

Бу сўзлар подшоҳга ёкмади. Подшоҳ Гўрўғлига бадланиб:

Айтсанг галмагал кўтармай айт, Сўнг тез бу ердан гум бўл, деди.

Гўрўгли била кўра подшоҳнинг қаҳрини келтириб, бир нома айтар бўлди:

Юсуф шохим, Гўрўглининг,

Пари-пайкарлари бордур.

Сабо сайрона чикканда,

Долазор ерлари бордур.

Ўзи гўзал олли йўлли,
Йигитлари соғу сўлли,
Қописи панжара гулли,
Сенингдек куллари бордур.

Каломда ёзар хатлари,
Таблада бедов отлари,
Арслон каби сифатлари,
Пойвон йигитлари бордур.

Тўлин ойнинг юзи каби,
Шаҳду шакар сўзи каби,
Гулрух огли кизинг каби
Маҳрам канизлари бордур.

Ҳаволанса осмон каби,
Отланганда мардон каби,
Мисоли Авазхон каби,
Маҳрам йигитлари бордур.

Азиздир Гўрўгли сари,
Ғанимидан олар ори,
Ҳазрат Али анинг пири,
Забардаст пирлари бордур.

Гўрўгли сўзини тамом этди. Авазхоннинг чиройи очилиб, Юсуфшоҳнинг қоши-кабоғи буришди.

- Пах-пах, туркман оға, Гўрўглининг номаларини дим тусини келтириб айтар экансан. Эшитишимизга караганда Гўрўгли отли-овозали, нону чўракли, кучли-ғайратли бир гарчак йигит эмиш, шу тўғрими?

- Тўғри, Авазхон.

- Тўғри бўлса, унинг хизматида юрган ўғли борми?

- Бор, Авазхон.

- Оти ким?

- Авазхон.

- Мен билан адаш экан-ов.

- Топ ўзи.

- Ундай бўлса Гўрўглининг ўғли Авазни таъриф этиб, бир номани соза солиб айтиб берсанг бўлмайми?

- Бўлади, Авазхон.

Гўрўгли Авазхоннинг ўзига яқинлашаётганидан кўнгли тўлиб, номасини кўз олдидаги Авазнинг сийратини солиб, кайнаб-жушиб, дугорнинг юкори пардасина чиқиб бир нома бошчал:

Бизнинг беклар орзу этар,
Соз чертган алларинг, Аваз.

Эшитгани хайрон этар,
Лафзли йўлларинг, Аваз.

Бизнинг мажлисда турмокка,
Бир гўч йнгитдир кўрмакка.
Овда, шикорда юрмакка,
Ярашар чўлларинг, Аваз.

Кув ва гозлар бахриндадур,
Беклар юрар қахриндадур,
Ваёнгоннинг шахриндадур,
Исфохон элларинг, Аваз.

Қомати ўхшайди дола,
Юзлари қирмизи ола,
Чаманида бўлиб лола,
Очилар гулларинг, Аваз.

Сен биза тушибсан тила,
Иншолло тушарсан эла,
Гўрўгли қирк йнгит била,
Хизматкор кулларинг Аваз.

Гўрўгли сўзини тамом этди. Шунда Аваз:

- Пой, бу туркман оға Гўрўгли Аваз ўғлини дим ортикмоч таъриф этиб юборибди, Оға айт, шу Аваз менча борми, деди.

- Эй Авазжон, Гўрўглининг Авази санинг ўндан бирингча йўк, деди Гўрўгли.

- Манинг ўндан биримча йўк ўғлонни шунча таъриф этган бўлса, мани кўрса на хили этиб таъриф этар экан, вох туркман оға юрган эканмиз-ов, шу Гўрўглининг чой-чилимини бериб, отини эгарлаб, майхонасини тўлдириб юриш бизга насиб эгармикан.

Авазнинг бу сўзини эшитиб, Юсуфшоҳнинг қошлари қиличдай кўтарилиб тушди, кўзлари хонасидан чиқди, туклари тўннини тешиб чиқди. Шартта ўрнидан туриб кетиб қолди. Подшоҳ чиқиб кетгандан сўнг вазир ҳам ўрнидан турди, махрамлар, аёнлар бари бир-бирдан боргоҳни тарк этдилар. Авазхон туркман оғамнинг номасини эшитаман, деб ўрнидан кўзгалмади.

Шу орада Юсуфшоҳнинг дўғмалари Гўрўглини тепкилаб уриб бошладилар. Хар урганда: - чик йўкол, даф бўл!, деб қийкириб турдилар.

Гўрўглининг жини кўзгалиб-кўзгалиб турди, аммо шайтонга хай бериб чидади. Агарда ғалмағал бошласа, Авазхоннинг қўлдан чиқишини англаб тишини-тишига қисиб чидади.

- Аммо Авазхон, деди Гўрўгли, бу элингни одамлари мусофирни, мехмонни силамас эканлар.

- Эй туркман оға, бу бизнинг элда «Ур хо, Ур» ўйинидир, деди.

- Ундай бўлса бизнинг элда «Ким урди», «Урди қочди» деган ўйинлар бор, бир-ярмили кўрсатсаммикан, деди Гўрўгли.

Шу орада бир дўғма Гўрўглига хар ўтган-кетганида ўжалашиб бошлади. Охири бўлмади, Гўрўгли унинг икки оёғидан тутиб, эгнидан ошириб бир урди,

дам-саси чикмади. Қолган ўғлонлар унинг тарафини олиб Гўрўғлига ёпишдилар. Гўрўғлининг жини кўзгалиб кетди. Ёнгоғи дўғмани оёғидан тутиб, бошқаларни уриб бошлади. Бир замонда барини тахлаб ташлади. Буни кўриб Авазхон даг-даг калтираб четда турар эди. Охири Гўрўғли унга:

- Қани энди Авазхон, олдимга туш, отангнинг кўйларини сенга топшириб, ман бир омонатдан кутилиб олай, деди Гўрўғли.

- Кетишимизга чой-чилиим, нон-чўрак олайлик, деди Авазхон.

- Нон-чўрак чўпонларнинг кўлида тўлиб ётибди, тез юр, деб Гўрўғли Авазхонни судрагандай чакалаб ташқарига олиб чиқди.

- Туркман оға, сёйсхонадан бир от олайик!

- От олсанг ўғри тутишади, юр тезроқ, деди Гўрўғли. Шу тарика иккиси йўлга тушиб кайтдилар.

Авазхон маишатда юрган бола, тезда оёқлари оғриб юришга мадори қолмади. Гўрўғли уни эгнига олиб тез-тез қадам ташлаб бадар кетди.

Шунда Авазхон: Эй туркман оға отамдан қолган кўй билан пулни бахона этиб мени олиб чиқдинг. Бу сўзинг чинми, ёлгонми, деб Гўрўғлига қараб бир нома айтди:

Чўпон оға, олиб келдинг бу жоя,
Кўйлар билан пул деганинг ростмидур?
Ёлгон сўзлаб ганим бўлма худоё,
Кўйлар билан пул деганинг ростмидур?

Дўст бўлиб душманлик этма орада,
Ёшинг узок бўлсин, умринг зиёда,
Шу кеча кўтариб қочдинг пиёда,
Кўйлар билан пул деганинг ростмидур?

«Тур Аваз», деб хайбат билан ўлдирдинг,
Мардлингни Юсуфшоҳга билдиринг,
Арқнинг дарвозасин уриб синдирдинг,
Кўйлар билан пул деганинг ростмидур?

Чўпон оға мени олдинг-да кетдинг,
Кўрмадик, билмадик жойлара элдинг,
Хон Авазни шугув сарғардон этдинг,
Кўйлар билан пул деганинг ростмидур?

Бу сўзни эшитгандан сўнг Гўрўғли айтдики, эй Авазхон, ҳам ема, бари айтганим ростдур. Эгнимда озгина иркилган эдинг, нега безовта бўлиб турдинг, деди.

- Эй оға, босинкирадим, бир туш кўриб уйғондим, деди Авазхон.

- Тушунгни баён эт, менинг отам таъбирчи эди, тушингни пайғамбар йўрсин, деди Гўрўғли.

Шунда Авазхон ҳали бола эмасми, бу сўзга ишониб, Гўрўғлига қараб тушини баён этиб бир шеър айтиб тургани:

Эй худоё бу жаҳон сабабчиси сан бирубор.

Тушди бошим гурбатга бир айрилик охир замон,
Анди қолди тожу тахтим, мулки молим бу дўкон,
Эй худоё, мен балолардан балога учрадим.

Эй худоё, мен онадин бўлмагайдим кошки,
У фоний дунё юзига келмагайдим кошки,
Бу чўпон бирла ман йўллош бўлмагайдим кошки,
Эй худоё мен балолардан балога учрадим.

Эй худоё, мен бу кун учдим-да тушдим бир йирок,
Тисгиниб турдим еримдин, кўзимни очдим фирок,
Бир сипохи мин дейиб, кошима солибдур бурок,
Эй худоё мен балолардан балога учрадим.

Эй худоё ўлдим отам хажрида бағрим кон ўлиб,
Ёш тўкар йиглар онам, икки кўзи гирён ўлиб,
Кўрсангиз бу хон Аваз чўлларда саргардон ўлиб,
Эй худоё мен балолардан балога учрадим.

Авазга бу сўзларни айтгандан сўнг Гўрўғли еридан туриб, унинг теварагини айлангириб чизиб бошлади.

Авазхон бундан хавотирланиб:

- Эй оға, не иш этжаксан? деди.

- Эй Авазхон, сенинг тушингни йўражакман, ёнингга жин-арвоҳлар ўтмасин деб кадоган чизиги чизаётirman, деди Гўрўғли.

Авазхон, сенинг тушингни йўрсам керак. Сен:

«Эй худоё, мен бугун учдим-да тушдим бир йирок», - дединг. Бу сенинг бошка элга келганингдир. Яна сен:

«Тискиниб турдим еримдан кўзимни очдим фирок». - дединг. Бу айвилик хижрондир.

Яна сен:

«Бир сипохи мин дейиб, ёнима келтирди бурок», дединг, магарам ҳар киши тушида бурок минса, бир юртга хон бўлади. «От мишган давлат» деган накл бор, шуни унутма, деди Гўрўғли. Аммо хон деган сўз Авазхоннинг қулоғига ёкиб кетди.

- Оға, мен қайси юртга хон бўлар эканман?

- Чор доғли Чамлибелга.

- Ваёнгон яхши эмасми экан?

- Ваёнгонга бўлса Ваёнгон бўлар,

Ишкилиб хон бўлганингни айтсанго, деди Гўрўғли.

Гўрўғли ундай деди, бундай деди, Авазхон бари бир ёш эмасми, уни алдаб-сулдаб ухлатди. Авазхон ҳазатиб уйкуга кетгандан сўнг, уни кўтариб ётирди. Кейин Гиротни кўйган жойига қараб кетди. Борса от юрибди, Гўрўғлини кўриб, ҳўкраниб, бир кишнади. Унинг овози ер-жаҳонни тутди. Чўпон сесканиб ўрнидан турди. Қараса бояғи отни эгаси турибди.

- Чўпон оға, ёғдойлар ничик?

- Ёғдой курсин, отинг олдидан борсам тишлайди, орқасидан борсам тепади. Тири-бутун жойим колмади. Қани биз хам бир бориб кўрайлик, деб Гўрўгли Ғиротга яқинлашди. От оғзини очиб, кулогини кимиб, ер пешалаб тураверди.

- Эй Ғиротим-ей, деди Гўрўгли Авазхонни олиб келмадингми, деб хўкрандингми?

Авазхонни олиб келдим, деб Ғиротга караб бир шеър айтди:

Кўзинг очиб кўзла, Ғирот,
Келди, Аваз ўғлим келди,
Тилинг бўлса сўзла, Ғирот,
Келди, Аваз ўғлим келди.

Қирқ бекин кувдим ёнидан,
Олиб чикдим маконидан,
Хусни Юсуфнинг шаънидан,
Келди, Аваз ўғлим келди.
Ғирот менинг кўнглим кўтар,
Баланд-баланд тоғдан ўтир,
Элим Чамлибела етир,
Келди, Аваз ўғлим келди.

Оға Юнус чиксин йўла,
Гуллар сочсин соғу сўла,
Дилбандини олсин қўла,
Келди, Аваз ўғлим келди.

Қирқ йигит ёнида йўлдош,
Авазга бўлсин кўзу кош,
Йўлига садка эрур бош,
Келди, Аваз ўғлим келди.

Етди пирларнинг дуоси,
Яратган ҳақдир паноси,
Гўрўгли бекнинг хушгоси,
Келди, Аваз ўғлим келди.

Бу сўзлардан кейин Ғирот Гўрўглига суйқаниб, ер тепинаверди. Гўрўгли дарров оёғидаги чўкайни, эғнидаги тушпини, оёқ ўрами билан чизимни, силкма чўғирмани чўпоннинг учакига зингитиб, ўз кийимларини топиб, аввалги сийратина келди. Гўрўгли чўпонга қараб:

- Эй бобо, кўп тузингни едим, оз хизматингни этдим, мендан озор ўтган бўлса узр, деди.

- Йўк-йўк, менга оғиринг тушмади, мендан рози бўлиб, ёдлаб турсанг бўлди.

- Йўк, чўпон оға, ёдимдан чиқармайман.

- Олло ёринг бўлсин, деди чўпон кўлини дуога кўтариб. Шунда Гўрўгли

чўпоннинг этагига уч танга ташлади. Сўнг «Ок туя кўрдингми, йўк», деб Ғиротни миниб, Авазни ухлатиб кўйган жойига келди. Келгунча Аваз туриб кочиб кетмадимикан, деб жони ҳалак бўлди. Йўк келса бола ҳали уйкуда экан. Авазхон отнинг шарпасидан уйғониб қараса, осмонга учаман деб турган отни минган, юзларидан нур томиб турган, қирк-эллик ёшни урган, кўзлари порлаган, мўйлаблари товланган бир гарчак йиғит, найза, қиличи, дутори билан келаётир. Авазхон бу инсонни танимай, йўл бўлсин сўраб бир нома айтаверди:

Мард бўлган икки сўзламас,
Ғўч йиғит қайдан келарсан?
Дўстидан сирийн гизламас,
Ғўч йиғит, қайдан келарсан?

Бўйинг тоғнинг чиноридек,
Юзинг олма, аноридек,
Така туркман сардоридек,
Бек ўғли, қайдан келарсан?

Осмона учали отинг,
Дали дарёдай ғайратинг,
Айтгил сен, недур муродинг,
Бек ўғли, қайдан келарсан?

Ғирот миниб ҳарён боқиб,
Сирли найза, қилич тақиб,
Наъра уриб, табил қоқиб,
Ғўч йиғит, қайдан келарсан?

Манзилдан узок кетдингми,
Ё бир зотни йўқотдингми,
Баланд тоғлардан ўтдингми,
Бек ўғли, қайдан келарсан?

Авазхон дерлар отима,
Олам ёнадур ўтима,
Ҳақ етирсин муродинга,
Ғўч йиғит, қайдан келарсан?

Бу сўздан кейин Ғўрўғли ҳам ўзини танитмаслик учун Авазнинг устига бориб:

- Эй ўғлон, сен кимсан, нердан бориб нердан келарсан, леги.
Авазхон айтдики, нердан бориб нердан келишимни ўзим ҳам билмайман.
Мени шу кеча бўйлари кунгурадай бир киши энингга юклаб олиб келиб ташлади.
Мени ухлатиб бир жойга даф бўлди.

- Асли зотинг ким, кимнинг ўғлисан?

- Булдуур қассоб деганнинг.

- Булдуур қассобнинг Авазхон деган бир хушсурат ўғли бор деб эшитар эдим,

шу сан бўлма?

- Хут ўзи, оға.

- Бай-бай, аммо сени кўтариб келган бўйлари кунгурадай одам менинг иним бўлади. Сенинг отангинг қўйлари, пули менда эди. Шу йигитни сени олиб келишга юборган эдим. У сени қўйиб қўйлар тарафга кетган бўлса керак. Магар бўлмаса, сен уни дўгма-қулим деб сотиб юборган бўлма?

- Эй оға мен сотиш-сўвишни нердан биламан. Ўзим очман, чой-чилиим ичмаганимга уч кун бўлди-ов.

- Эй Авазхон чой-чилиим сендан ўргилсин, деб Гўрўгли хуржундаги зотлардан чиқариб қўяверди. Авазхон ҳам нондан-чўракдан олиб, чой-чилиимдан ёзилишди.

- Аммо Авазхон чой-чилиимдан ёзилишган бўлсанг, кўйинг, пулингни олимман десанг отга мин шу томонга кетайлик, деди Гўрўгли.

- Яхши оға, кетсак кетдик.

Гўрўгли шу захоти Авазхоннинг алинан тутиб, тортиб отга, олдига миндириб, Чамлибелга қараб бадар кетди.

«От ўз элига юрганда тез юради» деганларидай Фирот Чамлибелга йўл тортилишини сезиб сергак тортди.

Фиротнинг 24 хил юриши бор эди. Аммо шу бугунги юриши бу юришлардан бошқача эди. Отнинг йўргалаб боришида агар ягринина каймоқ тугган қозонни қўйса каймоғи тиришмасдай эди. Авазхон ичинда: «Ё худойим-ей, бундай ҳам от бўлар экан. Мен Гўрўглида бир от бор, деб эшитар эдим, магар шу эмасмикан» деб ўйлаб:

- Эй оға, бу отингни зоти на, деди.

- Эй бу ҳам бир от-да.

- Мундан ҳам бошқа отинг борми?

- Пах-пах, Авазхон, шундай отлар бор, бу от уларнинг ёнида ёбидай бўлиб қолади.

- Бу отингни сотасанми?

- Сотаман.

- Айт, баҳосини,

- Бу алажа отнинг баҳосини сўраб нетасан, ўзинг тилаб, баҳо қўйиб олавер.

- Қирк кўзили қўй берсам, агар оз кўрсанг, қирк кўзили қўйга турадиган мато ҳам берсам бўлами?

- Бахони ортикчарок айтдинг, қўйларингни қўй-да, шу матонг кулокимга ёқиб кетди. Барибир ўғлон-ушоқа кийим олишимиз керак.

- Унда қўл ташайлик.

- От сенга хайр берсин.

- Мато ҳам сенга буюрсин.

- Энди от бизникими, - деди Авазхон.

- От сеники.

- Бир йўрғасини кўрсам бўлами?

Гўрўгли бу сўзни эшитиб, бир сесканди. Отни миниб бу зангар юртига кетиб қолса не бўлади, деди ичида. Кейин: Эй Авазхон, бу беҳосиятрок от ўрганишмаган одамни ёнина олиб бормади, йиқиб майиб қилади, деб отни сураверди.

- Кўйлар якин қолдим,- сўради Авазхон.

- Якин қолди, - деди Гўрўгли. Авазхон яна сўраса яна оз қолди, ҳозир бирамиз деб гапни чўзаверди. Бир вақт қараса Авазнинг кўзидан оққан ёш кийимини изғорлаган. Шунда Гўрўгли ўйланди. Яхшиси мен бу ўғлонга Гўрўгли жанимни билдирайин, аввал-охирини бу маълум нарса, юраги ёрилиб ўлмас, деб Авазхонга қараб бир шерь айтар бўлди:

Эй ёронлар мусулмонлар,
Йиғлама Аваз, йиғлама.
Жафо чекди азиз жонлар,
Йиғлама, Аваз, йиғлама.

Хон эмасман, бек эмасман,
Магар санго жон эмасман,
Отанг, онанг мен эмасман
Йиғлама Аваз, йиғлама

Ола тоғдан оширурман,
Чамлибела яширурман,
Отанг келса топширурман,
Йиғлама Аваз, йиғлама.

Йиғлатарман, кулдурурман,
Марддигимни билдирурман,
Қаҳрим келса ўлдурурман,
Йиғлама Аваз, йиғлама.

Оға Юнус онанг бўлур,
Сени кўриб кўнгли тўлур,
Ғанимларнинг ранги сўлур.
Йиғлама Аваз, йиғлама.

Ғирот учиб, йўлин олди,
Чамлибела якин қолди,
Йўлга қараб кўзинг толди,
Йиғлама, Аваз, йиғлама.

Бу ера не ер деярлар,
Душманининг этин еярлар,
Бизни Гўрўгли деярлар,
Йиғлама, Аваз, йиғлама.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон онг-эсини йўқотиб, сичраб тушди.

Гўрўгли яна кўйларинга якин қолдик, қисинма, деб Авазхонни тинчлантирмоқчи бўлди. Аммо Авазхон:

- Оға кўйни ўзинга бахш этдим, Мени бўш кўй, элима қайтай деб зорланаверди.

- Ундай дема Авазхон, мен билан бирга юри, деди Гўрўгли.
Шунда Авазхон Гўрўглига қараб зор-зор йиғлаб, ёлвориб бир шеър айтди:
Ваёнгондан чикиб ғайри юртлара,
Сенинг билан кето билмам, Гўрўгли.
Олто солди жудоликнинг жабрина,
Сенинг билан кето билмам, Гўрўгли.

Ғамнинг дарёсига ботиб ғарқ бўлиб,
Хазон елларида саргайиб-сўлиб.
Шу сафар элларда тилим боғланиб,
Сенинг билан кето билмам, Гўрўгли.

Кулли маломатни боша келтирма,
Обрўли ишларни майдан ўтирма,
Бир ёлғиз йигитнинг изин йитирма,
Сенинг билан кето билмам, Гўрўгли
Доғларнинг бошидан айрилмас думон,
Мункирнинг кўнглидин кетмасмиш гумон,
Тирик айрилмоқлик ўлимдин ёмон,
Сенинг билан кето билмам, Гўрўгли.

Аваз дер. Хайдари қарордай бўлсанг,
Искандар, Жамшиддек ер юзин олсанг,
Чамлибел, Табризни мулк этиб берсанг
Шунда ҳам мен кето билмам, Гўрўгли.
Аваз сўзини тамом қилгандан кейин Гўрўгли:

- Авазхон, қани кетдик, - деди.
- Кетмайман.
- Бу сўзингни кўй, юр кетайлик.
- Йўк, ога, сўзим бир.

Гўрўгли бу сўздан кейин жажла минди. Найзани узатиб, Авазхоннинг белбоғидан ўтказиб, бир товлади. Шу бодина найзани эгнига олди, Авазхон найзанинг учида боши ошок, оёғи юқори бўлиб қолди. Шу туришига отга миниб, Чамлибелга қараб бадар кетди.

Авазхон бу ҳолдан кўриб:

- Дод, ога, Чамлибелга кетаман, деб йиғлайверди.
- Йиғламай кетасанми?
- Йиғламай кетаман.

Гўрўгли уни ошока қўйди, Шу кетишида пиёда юрийтиб хайдайверди. Авазхоннинг оёқлари қабашиб, юра олмай ўтириб қолди.

- Ога, энди ўлдирсанг ҳам юра билмайман, деди.

- Ўз ихтиёринг билан йиғламай кетаман, деб рози бўлсанг отнинг олдига оламан, бўлмаса пойи пиёда суриб боравераман.

- Йўк, ога, ўз ихтиёрим билан кетаман. Гўрўгли сал юмшади. Авазхонни отнинг олдига олди. Сал ўтмай Авазхоннинг кўзларидан яна ёш тўқилди.

- Йиғламай кетаман демаганмидинг?
- Эй ога. менинг йиғлаганимни алаштира, ахир тўққиз дарвозали шаҳарни сўрар эдим. Ундан айрилдим. Қирқ сипоҳи хизматида эди, ундан айрилдим. Оқ сўт берган онам бор эди. Ундан айрилдим. Ахир мен йиғламай ким йиғласин!

Гўрўгли бу сўзни эшитиб, сал кўнгли юмшагандай бўлди.

- Эй Авазхон, айрилиқ ҳар кимнинг бошида бор. Сендан бошқалар ҳам айрилиқ жабрини чекканлар.

- Мен каби покиза ўғлонлар ҳам айрилиқ чекканми?

- Авазхон сен манманлик этдинг, яхши гапга юрмадинг, шу сабаб айрилиқни чекаётирсан. Айрилиқ Одам билан Ҳоввадан қолган. Қулоқ сол, айрилиқ дардини чеккан одамлардан санго хабар берайин.

Гўрўгли бу гапдан кейин, қазма дуторини сошлаб узокдан гап бошлаб бир шэърни номага солиб айтаверди:

Нуриннан яратди икки азизни,
Бугдой еб беҳиштдин айрилмадими?
Уч юз йил ахтариб, саргарден бўлиб,
Одам Ҳоввасидан айрилмадими?

Одам ўгли ҳеч бўлибдур бош билан,
Юзин ювди кўздан оққан ёш билан,
Ҳобил урди ул Қобилни тош билан,
Ога инисидан айрилмадими?

Иброҳим пайғамбар дунёга келди,
Орзу - армон билан Ҳожарни олди,
Мусулмон бўлганлар иймонга тўлди,
Нух ҳам ўз ўғлидан айрилмадими?

Ул ҳақнинг Тавротин ўқиган Мусо,
Замонида йўқди алардай расо,
Биби Марям ўгли-ҳазрати Исо,
Кочиб кофирлардан айрилмадими?

Пайғамбар оламга подшо бўлди,
Забур ўқиб халққа насиҳат қилди,
Бир куни кўнглига манманлик келди,
Довуд қирқ ўғлидан айрилмадими?

Довуд ўлаи зурёдина ер қолди,
Худойимдан анга бир узук келди,
Нурдан бўлган узугини дев олди,
Сулаймон тахтидан айрилмадими?

Ёкуб йиғлаб айрилгандир кўздан,
Ҳеч фойда тонмади айтган сўзидан,

Орзу Қамбаридан-қулар юзидан,
Юсуф Зулайходан айрилмадими?

Пайгамбар, чориёр-ёшин тўқардан,
Шихлар сўписидан, шохлар навқардан,
Занбур асалидан, тўти шакқардан,
Булбул гулистондан айрилмадими?

Лайли дейиб Мажнун чўлларни кезди,
Ширин дейиб Фарҳод тоғларни қазди,
Зухражон Тохирдан умидин узди,
Варқа Гулшодидан айрилмадими?

Гўрўглибек таълим олғил устоддан,
Яхши-ёмон ўтар ҳамма сиротдан,
Лайли Мажнунидан, Ширин Фарҳоддан,
Вомик Узросидан айрилмадими?

Гўрўгли сўзини тамом қилгандан кейин Авазхон айтдики, аммо Гўрўгли оға бу айтганларингнинг бари чинми?

- Бизда икки гап йўқ, бариси чин, - деди Гўрўгли. Шунда Авазхон ичидан пичирлаб «санда икки гап» бўлмаса, чўпон қани, қўй қани, пул қани, деб қўйди. Кейин:

- Гўрўгли оға, шу гапинг чин бўлса менинг йиғлаганларим абас экан, қани бир отдан тушиб чой-чилиmlашали, - деди Авазхон.

- Ҳой Аваз, ино энди аклинга келдинг, шундай мазали гурунг топсанго, деди Гўрўгли. Ана энди булар чой-чилиmlашиб, отга миниб кетаверсинлар. Энди хабарни нердан ол, Юсуф шохдан ол.

Юсуф шох Аваздан ўпкалаб чиқиб кетгандан кейин ҳарамхонасида ётди. Бир куни бу гап ёдина тушиб, беш – олти пошшобни қақириб:

- Ҳой пошшоблар, боринг арқдан бир хабар тутинг, бояги туси бузук туркман хали ўтирибми ё гум бўлдим, магарам бор бўлса хондақнинг тегина жойлаб қайтинг, деб буюрди.

Пошшоблар ола қийғос келиб карасалар на туркман бор, на Авазхон бор, сипохи йиғитлар ўтин калангандай қаланиб ётибди.

Пошшоблар қайтиб бориб хабар бердиларки: «Аммо подшоҳим, арқда туси бузук туркман тугул Авазхон ҳам, дўғмалар ҳам йўқ. Дўғмаларнинг бари монғолдоқ олиб ётибди. Хондақнинг тагига шуларни жойлаштирмасак бўлмас».

Подшо дарғазаб бўлиб, қуррандозларни қақирди, ерни тагидан бўлса-да топинглар, деб буюрди.

Аммо қуррандозлар айтдики, бир гарчак йиғит Ғирота миниб, Авазжонни олиб кетиб бораётир.

Боргоҳдаги аёнлар бир-бирига қарашиб, ким бўлди экан, деб ўйлаб қолдилар. Шунда Мустафобек:

- Таксир, бу Гўрўгли суннийнинг хут ўзи, - деди.

- Ёдингда борми, Ҳамдам савдогар деган вазираинг: Гўрўғлини устинга

шўриб, Авазингни олдираман, деб оит ичган эди, - деди Мустафобек. Подшо шргазаб бўлиб, оғзидан ўт сочиб, акли қочиб, туклари тўнини тешиб чиқиб, Ланг кетан вазирини минг кишига бош этиб, от қўйдирди. Изидан Мустафобекни ўн гун, минг шемход, ўн замбарак, йигирма жазойил билан қуроллантириб, ўрўглининг ўли-тирисини топиб олиб келасан, деб жўнатди.

Энди хабарни кимдан ол, Гўрўглидан ол. Гўрўгли Авазни ювоштириб, шрайин бўлиб бораётир эди. Бир вақт оркасида бир тўзон кўтарилди. Бу Ланг ишир эди. Гўрўгли саросима бўлиб, вокеани тушуниб, Авазни бу ерда қўйиб, кўп шрайдан тимсол келтириб, Авазхонга караб бир шеър айтар бўлди:

Садоғанг бўлайин, азиз фарзандим,
Кел, Авазжон, дўланали тоғлара!
Сендан бошқа йўқдир менинг зуредим,
Юр, Авазжон, дўланали тоғлара!

Сенинг учун солдим олтин тахтларни,
Чамлибелда қўйдим паризодларни,
Учқир карки кулок бедов отларни,
Мин, Авазжон, дўланали тоғлара!

Қора кийиб, ёкма менинг юрагим,
Оллодан тиладим, сенсан керагим,
Белимнинг қуввати, кучим, тирагим,
Юр, Авазжон, дўланали тоғлара!

Бек Гўрўгли бугун майдона кирса,
Олло деб ганимни ҳар ёна сурса,
Мустафобек билан юзма-юз турса,
Юр, Авазжон, дўланали тоғлара!

Бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг Гўрўгли Ғиротни тоғ тарафга хайдаб бирди. Шунда Ғирот нотинчланаверди. Гўрўгли билдики, ёв келганини от ҳам егани. Бу хавф-хатарни Ғиротга янада яқин билдирайин, деб Гўрўгли қўлина егани олиб отига караб бир шеър айтар бўлди:

Изимиздан ганим етса,
Тоғлара бор, тоғлара бор!
Дегра-дошинг думон тутса,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Тоғлар мурувват конидур,
Эранларнинг маконидур,
Араб отлар ибolidур,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Ичдаги дардимни кўвма,
Тош билан сийнамни овма,
Муханнасга бўйин эгма.
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Тоғларнинг чашмаси тошар,
Гох устидан йўлим тушар,
Мард билан юрагинг жўшар,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Тоғларнинг сийнаси чўхдур,
Қуртлар, кушлар анда кўплур,
Ҳимматсиз беклардан йўқдур,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Тоғ устида отгил ови,
Кенг олама тушсин чови,
Муханназдан арват гови,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Гўрўгли ҳақ деб ўлтириб,
Мавлонни тилга келтириб,
Аваз ўғлонни кўтариб,
Тоғлара бор, тоғлара бор!

Гўрўгли сўзини тамом этиб, тоғнинг коптолина бориб, отдан тушиб, чой дамлаб Авазхонга айтдики, аммо Авазхон, сен шу ерда чой ичиб ўтир. Изимиздан бир тўзон пайдо бўлди. Мен бориб бир хабар олайин, деб, навкарларга кўриямасдан, уларнинг орқасидан ичкари кирди. Бир четдан тутиб, урди, кирди, санчди, қилич урди, ағдарди, босди, кочирди, қон-қона, сув-сува кетди, мослик мослика кокилишди. Ланг вазир бир қараса, минг лашкардан бири қолмабди. Шу замони орқасига қараб урра қочди. Гўрўгли «Қочганини қувувчи бўлма» насихатини ёдда тутиб, унинг изидан қувмади. Сўнг Гиротнинг жиловини тортиб, Авазхоннинг қолган жойига келди. Қараса Аваз зим-гум. Гўрўглининг дами ичгина тушиб, тўрт тарафга олазарақ қараб бир шеър ўқиди:

Биз ҳам ёд этали Аваз ўғлонни,
Вазир Арзирумдан ошди дегайсан.
Қувиб етди Ваёнгоннинг беклари,
Бу тоғларда саваш тушди дегайсан.

Пўлат шашнар порлаб, бармоқ буқилди,
Сонсиз лашкар Ваёнгондан тўқилди,
Қилич урдик ўртасидан сўтилди,
Бу боғларга саваш тушди дегайсан.

Лашкар келиб саф-саф бўлиб турдилар,
Илк сахардан наърасини курдилар,
Эллик-олтмиш бекларини кирдилар,
Қонлар окиб, чоҳлар тошди дегайсан.

Гўрўглибек тепар шохнинг кошина,
Номард аралашмас марднинг ишина,
Пирим Шохимардон, дўнам бошинга,
Гўч йигит сариндан кечди дегайсан.

Гўрўгли бу сўздан кейин, ўз-ўзинга ўйланиб айтдики, эй Гўрўгли отдан тушиб Авазхонни бир излаб кўрин, деб отни кўйиб тоғнинг ёрик-тешикларини караб бошлади. Қараса, Авазхон чойни ичмасдан оёқ яланг тоғ тепасига турмашган. Унинг изидан борди. Бир тоғнинг тепасига бориб из йўқолди. Шунда Гўрўгли тоғлара караб бир шеър айтар бўлди:

Аваз мени хайрон этди,
Юмурли, думонли тоғлар?
Қора бағримни қон этди,
Ўмгакли, жайронли тоғлар!

Олиб қайтдим Ваёнгондан,
Азоблари ўғди жондан,
Излайин энди қаёндан,
Айрилиқ, ҳижронли тоғлар!

Минг киши келди қасдима,
Довушиб чикдим устина,
Авазни бердим дастина,
Гумоним сендадир тоғлар!

Аваз ўғлон сари талли,
Узун бўйли, инжа белли,
Дурмуши ҳаммага балли,
Булбулли, бўстгонли тоғлар!

Гўч йигит майдона кирса,
Ғанимга қиличин урса,
Авазжонни кўзим кўрса,
Сур беш кун давронни тоғлар!

Ғирот ҳорлаб чопилмаса,
Шер, палангдай тўпилмаса,
Аваз ўғлон топилмаса,
Армоним сендадир тоғлар!

Гўрўгли дер, кон сендадур,
Бог ила бўстон сендадур,
Билдим: Авазхон сендадур,
Сур беш кун давронни тоғлар!

Гўрўгли сўзини тамом килиб, Авазхонни яна излаб бошлади. Бир сар этса тоғдан тушиб кўл бўйига кетган из кўринди. Шу из бориб кўлга кириб йўқолди. Гўрўгли ўйладики, ол энди Аваз кўла чўмиб ўлган бўлса кераг-ов, кайфи бузилган Гўрўгли бир вақт кўлнинг ориғи канорига караса, кўлнинг ўртасидаги оролча-тумпақда Аваз ўтирибди. Гўрўгли кўзига ишонмай яна каради, Авазхон Гўрўглини кўрмади. Шунда Гўрўгли Авазхонни кўрмагандай бўлиб, уни йўқотган одамга ўхшаб бир шеър айтди:

Сўна каби қанот ёзиб,
Обод бўлсин кўллар, Аваз.
Йиғламоқдан қона дўнди,
Кўзда ёшим селлар, Аваз.

Ҳазора қалқонни ёпди,
Қаҳр билан жоним ёкди,
Балхдан ўтиб Ҳинда чопди,
Юзингдаги холлар, Аваз.

Думонинг тутибдур сари,
Сенсан кўнглимнинг шаҳари,
Турнадан келтирдим пари,
Санго қурбон йўллар, Аваз.

Юзинг ойдан олар божи,
Ватандан этдинг хирожи,
Шакардан, новотдин сужи,
Юзингдаги боллар, Аваз.

Кетди, Аваз ўғлон кетди,
Бориб ўрдасина етди,
Гўрўглига қаҳр этди,
Санго қурбон жонлар, Аваз

Гўрўгли бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг Аваз:

- Эй оға, мен бу жойдаман, деб қичқирди.
- Ҳев Авазхон, сен бу ерларда на иш этиб юрибсан?
- Эй оға, бу ола посирдида жонимни саклаш учун бу ерга келдим.

Оғам душманларни бир ёкли килиб, охири мени излаб келар деб, шу ерд ўтирибман.

Гўрўгли ичидан айтдики, аммо занғар сенга тил берган экан, иложини топсанг ҳозир элинга учажаксан-дон, ноилож манго тил учуда сўзлаб турибсан.

- Пох Авазхон кўнглимдагини айтдинг. Қани бир чой-чилиим ичиб, энди йўлга тушайлик деб, Гўрўгли хўржиндан зотларни олаберди.

Булар чой-чилиим ичаверсин, энди хабарни кимдан ол, Ланг вазирдан ол. Ланг вазир шу қочишина тўғри Мустафобекнинг олдидан чиқди.

- Ҳов, Ланг вазир, хабарингни бер!

- Эй Мустафобек, мендан хабар сўрама.

Не бўлганини билмайман. Ўзимни бир амаллаб саклаб қолдим. Бошқаларнинг не бўлганини билмадим.

- Қани нерда шу туси бузук туркман, бошла йўлни, деди Мустафобек.

Ланг вазирни олдига солиб, юриш этаверди. Ланг вазир Гўрўғли билан соташган жойига етиб:

- Топ шу ерда савашидик, туркман шу ўрамда бўлиши керак, деди. Шу ерда Мустафобек бир лак аскар билан туг тикди. Минг тўп. минг шамхол, минг жазойил, минг замбарак-хаммасини бирдан ишлатиб юборди. Тоғлар сарсиб, кушлар учуб, жайронлар ҳурқди. Бу шовкинни эшитиб Гўрўғли, бу газик Юсуфшоҳ ишни катгарокдан бошлади ўхшайди-ёв, буларнику бир ёкли қиламанлон, бу Авазхондан айрилиб қолмасам эди. Кел буни кўзимдан қочирмай ёнимла олиб юрай, уруш таълимини ҳам ўргатай деб Авазхонга қараб:

- Эй Авазхон, ман шу ёшимгача ғанимдан қочган эмасман. Ҳозир саваша қираман, мен ғаним билан дўлашсам, оғзим қуришади, сен ёнимда бўл, оркамга қараганда бир коса шароб бер, деди кейин тилла чойнакни шаробга тўлдириб, Авазхонга бериб, уни отнинг орқасига миндириб, тоғ устига чиқиб, душман лашқарига сар солди. Қараса, чўнда-чорда сон бор, Мустафобекнинг лашқарида сон-санок йўк. Буларга ўқ отсанг ерга тушажак ёғдойи йўк. Оқ чодир, кизил чодир, туғ-туғ, санжок-санжок, байдок-байдок, от-отга қоқилишади. Ана Мустафобек ҳам Гўрўғлини кўрди.

- Ҳов йигитлар, деди Мустафобек, бу занғар суннийнинг алиннан Авазхонни ишшоолло олармиз.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўғли ҳам:

- Ҳов занғар Мустафо, саккиз дарвозали арқингни ичиннан Авазхонни олиб чиққан эдим, энди санго бермасман. Бу ишни сан эмас, хазрат Алини олиб келсанг ҳам бигира олмайди.

Шундан сўнг Гўрўғли «Олло» деб ғаним устига от қўйди, Мустафо билан яккама-якка савашга тушди.

Энди хабарни кимдан ол, Авазхондан, Авазхоннинг хаёлидан хали ўз элига қочиш майли кетгани йўк эди. Шу сабабли ур-йикитда бир амаллаб Мустафобекнинг ёнига етди. Гўрўғли бир маҳал қараса, Авазхон манго тут деган шарбатни Мустафога тутиб унинг қошида юрибди. Бунда жони чиққан Гўрўғли Гиротни бир силтаб уларнинг ёнидан чиқди.

Буни кўриб, оғмали-дўнмали дунё экан-да бу деб, ёниб-қуйиб Авазхонга эшиттириб бир шеър айтар бўлди:

Кўкдан ера бир от тушди,
Фалак мендан кечди керак.
Аваз ўғлонининг алиннан,
Гул пиёла ичди керак.

Олиб қайтмишам боғидан,
Дўландим сўлу соғидан,
Кун туғди машрик тоғидан,
Аваз юзин очди керак.

Ғиротни кистадим, юрдим,
Бориб Авазжонни кўрдим,
Мустафога қилич урдим,
Тоғ жойидан суйшди керак.

Ғўч йигит кечди саридан,
Тоғлар титрайди зоримдак,
Мадад тиласам пиримдан,
Гўрўглибек ўчди керак.

Гўрўгли бу сўзни тамом қилгандан сўнг, кел энди бир чой ичайин, деб, оз-моз ўтин гоғиб, тунчани ўтга кўйди.

Энди хабарни кимдан ол, Мустафобекдан ол. Мустафобек Авазни кўлга кўндиргайдан сўнг Гўрўглига беш кишилик элчи юборди. Элчиларга айтдики, Гўрўглига айтинглар, мендан не зот тиласа тиласин, от керакми, зар керакми, сарпой керакми олсин, аммо Авазжонни тиламасин.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўглининг жони чиқиб кетди. Элчиларга қараб айтдики, эй зангарлар, сизлар мени не деб ўйлаётирсизлар. Ёки бир кўшин лашкарнингга ишонасанми, Гўрўгли якка деб ўйлайсанми. Шуни билинги, менга Авазжондан бўлак зот керак эмас, деб бир шеър айтаверди:

Оташдай ёнганда кўнглимнинг зори,
Кўлима олсайдим баҳри бозимни.
Ёз бўлса эрийди тоғларнинг қори,
Энди душман кўрсин майдон тўзимни.

Улар кўлигина карамасинлар,
Менинг бирлигимга инонмасинлар,
Майдон будир юз минг, юз минг келсинлар,
Савашарман, дўндармасдан юзимни.

Устимизда турган муборак ойдир,
Йигитнинг таянчи ўқ билан ёйдир,
Юсуфни айтарлар ҳуснга бойдир.
Яна кўрсам Авазжоннинг юзини.

Гўрўгли дер, мен бу жойда турманам,
Номард билан бир майдона кирманам,
Олладан бошқага кўнгил берманам,
Ҳақ йўлига топширибман ўзимни.

Гўрўгли бу сўзни айтгандан сўнг элчилар изига қайтиб Мустафонинг ёнига келиб:

- Бу занғар ўлса-да, Аваздан кечиш ёғдойи йўк, дедилар. Анда Мустафо:

- Гапга кирмаса, терс кирсин, не бу болани унинг хотини туғибми, ул синғарнинг, деди.

Энди гапни Гўрўглидан эшитинг, Гўрўгли не киларини билмай, оз-моз чойчилим этиб, ёнбошлаб, сал иркилгандай бўлди. Шу орада туш кўрди. Тушига Али Шохимардон пир кириб, айтдики, эй ўғлим сен хафа бўлма, худо хохлаसा эрта туриб, шовкин солиб, ғалмағал кўтар, дов сан томонда, деб кўздан ғойиб бўлди. Гўрўгли сесканиб кўзини очди. Туш кўрганига шод бўлиб, ол энди ё ўлайин, ё олайин деб турганда ўнг томонидан бир тўзон кўтарилди. Бу Табризда уч шартни бажариб, хон кизга уйланиб, унинг ўрнига подшо бўлган йигит эди. Бу йигит Гўрўгли билан хайрлашганда 40 кунгача келмасанг изинглан излаб чиқаман деб шартлашган эди. 40 кун тўлиб ошгандан сўнг Гўрўглини излаб келган эди. Подшо кўрни лашкарларга юзма-юз келиб сўради:

- Хов йигитлар бу ердаги тўп овози, шовкин, ғалмағал овози эшитилди не гап, менинг Гўрўгли деган бир оғам бор эди, балки шу ерларда эмасми, деди. Оғлилардан бириси айтдики, шу тоғ тепасида якка отда турган Гўрўглидир, деди. Подшо шу ёкка от кўйиб, Гўрўглининг оғлидан чиқиб, салом берди. Шунда Гўрўгли бу йигитни таниб, хўстор-ховондор бўлиб келганини билиб, хомсикиб, кўнга ёш олди.

- Эй Гўрўгли оға, йигитга йиғлаш уят, йиғлама, хозир саваша кирамиз, не мақсадинг бўлса битказамиз, деди.

- Эй жўра, мен сани хўстор билиб йиғладим, сен келмасанг ҳам ўз мақсадимни битиришга ишончим бор эди, деб подшога караб бир шеър айтар бўлди:

Ётар эдим ғамда, кулфат уйинда,
Манинг бу холимни сўрганлар келди.
Уч юз олтмиш авлиёлар жам бўлиб,
Мағрибдан Машрика юрганлар келди.

Парданинг ичида суратин кўриб,
Сайфулмулук каби дунёда юриб,
Ҳақдан бизга юз йиғирма ёш бериб,
Орқамизга панжа урганлар келди.

Кодир олло ишим айлади қисмат,
Пирим хазрат Али етирди химмат,
Махшар куни шифо берган Муҳаммад,
Умматини ўтдан олганлар келди.

Қирк чилтанлар илки аён келдилар,
Қўл узатиб манго фотиҳа бердилар,
Шохимардон «Нафас ўғлим» дедилар.
Орқамизга панжа урганлар келди.

Кеча-кундуз сано билан ўтирган,
Ул арши аълога кўзин етирган,
Умматини маломатдан қуторган,
Шугун манго мадад берганлар келди.

Қалбим ишқи билан мен этдим талвас,
Бўлдим гўё Ғовсул ила ул Ғиёс,
Жаҳонни гашт этди ул Хизир, Илёс,
Ҳақға хазинадор бўлганлар келди.

Гўрўглибек «хув» деб турар еридан,
Мадад тилар ҳазрат Али пиридан,
Додга келдим Авазхоннинг элидан,
Шугун уч юз олтмиш эранлар келди.

Гўрўглибек бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг подшоҳ айтдики, ишимиз ўнгидан келар экан. Шу орада подшонинг изидан келаётган кўшин етиб келди. Гўрўгли бир ёқдан, подшо бир ёқдан, лашкарларга бош бўлиб, «олло» деб кийкириб Мустафобекнинг кўшини устига от қўйдилар.

Энди хабарни кимдан ол, Мустафобекдан ол. Биргина Гўрўглига бўрининг тўпори тўпилгандай бўлиб турган оломон бир лак йигитлар устига от қўйгандан кейин, буларнинг дами ичига тушиб, иккиланиб бошладилар. Ичига хавл тушиб, эгарга ҳиммат, қуйшиққа баракат, ётган тутилар, қочган қутилар, деб изига қараб бадар қочдилар. Гўрўгли билан подшо қочганни қувувчи бўлма нақлига амал қилиб, қайтиб ўз қўшларига келиб чой-чилимга ўтирдилар. Пешин маҳали қувиб кетганлар қайтиб келди. Улардан Гўрўгли Авазхонни кўрдингми, деб сўради. Йигитлар айтдики, Авазни хушбичим, сокол чиқмаган норасида йигит дедингизлар бизларнинг қувганимиз ҳам ўлдирганимиз ҳам соқолли барзанги кишилар, деб таъриф қилдилар.

Гўрўгли Авазни йўқотиб тоқати тоқ бўлди.

Отни миниб уни излаб кетди. Шундай бора туриб, қараса беш-олти ўлик бир-бирининг устига тахланиб турибди. Ҳайрон бўлиб, отдан тушиб, уларнинг орасини очса, тагида Авазхон ётибди. У Гўрўглини кўриб кўзини очди.

- Эй Авазхон, бу на ётиш?-деди Гўрўгли,

- На ётиш бўлади оға, бугун жанг, саваш гуни, оғамнинг қаҳри каттик, ганимларни бир ёқли қилиб, кайфи очилгандан сўнг Гўрўгли оғамни олдиға борсам кечирар, деб ётибман.

- Бай-бай Авазхон кўнглимни топиб айтасан-да!, деди Гўрўгли, аммо ичидан айтдики, эй зангар, шайтонга дарс берадиган одам ўгли, санинг кўнглингдаги маълумку, аммо не қилайин, сени олиб кетишим керак, деб қўйди.

Гўрўгли Авазни ўз қўшига олиб келиб, чой-чилим берди. Подшоҳ йигитга кўрсатди. Бир сар этса Авазхоннинг кайфи йўқроқ, юзи сўлгандай кўринди.

- Эй Авазхон, не мунча юзинг сўлган, деди Гўрўгли.

- Эй Гўрўгли оға, неча кун бўлди сеинг номаларингни эшитмай юрибман, мен нени ҳаваси номангни ҳаваси. Бир- икки манинг шаънимга нома айт. Юзим гул-гул очилади,-деди Авазхон.

- Сенинг керагинг нома бўлса эшит, оғангда охори тўқилмаган номалар кўп,
деб Гўрўгли алина созини олиб, Авазхонга қараб бир шеърни номага солиб
айтаверди:

Юсуфнинг қонидан, жоним уйдан,
Нега инжиларсан, элдан, Авазим.
Бошингдан кетмасин тожи давлатинг
Шидданг ечилмасин белдан, Авазим!

Бу майдонга кириб саваш тутали,
Гўч қаллани шолғом қаби отали,
Қарки кулоқ бедов отлар тутали,
Ғунчадек очилғил мендан, Авазим!

Ғаним кўрсам сори ёйим дастимда,
Мен кезарман душманларнинг қасдинда,
Сайр этарман Юлдуз тоғинг устинда,
Ғунчадек очилғил мендан, Авазим!

Бирда кўрсам, бирда кўрмам изимни,
Ғар номардга сарф этмасман сўзимни,
Юсуфдек жамолинг, ойдек юзингни,
Қун қаби оламга тўлсанг, Авазим!

Юзингни кўрганлар кечадур ҳолдан,
Занаҳдон дарёси тўлибдур болдан,
Сен бир либос қийсанг зарбофдан, ордан,
Мен бир либос қийсам шолдан, Авазим!

Гўрўгли дер, турмам мундин чекилай,
Ғаввос бўлиб дарёларга тўкилай,
Анбар сочинг, зарга тўлган қоқилинг,
Бирдир абришимдан, талдан, Авазим!
Гўрўгли бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг Аваз:

- Эй оға, шундай номаларни айтиб турсанг юзим гулдай очилажак, деди.
- Нома керак бўлса бизда кўп. Авазхон энди отланайлик, йўлга тушайлик,
деб Гўрўгли асбоб - анжоми лаъли-жавоҳирдан, олтин-қумушдан бажарилган отга
Авазхонни миндириб, қоқилларига шона уриб, юз-кўзига пардоз бериб, ўқчаси
баланд этик қийдириб, қўш белбоғ боғлаб, қундуздан телпак, фаранги мовут
чекман қийдириб, унга қараб беш қалима шеър айтди:

Қўча-қўч айтади қўнгил қарвони,
Қўч Авазим, дўланали тоғларга!
Қодир Мавлон қайтиб берди қошима,
Қел Авазим, дўланали тоғлара!

Яйради, яйради, кўнгил яйради,
Хўжа тоғда қор қолмайин эриди,
Шунча қор ёғса-да, қарвон юриди,
Сур Авазим, дўланали тоғлара!

Хўжа тоғнинг сийнасида моли бор,
Оқ юзида кўша-кўша холи бор,
Эграмчадан тушган улли йўли бор,
Бос Авазим, дўланали тоғлара!

Хўжа тоғдан эндирилди уёғин,
Қирмизига бўлдилар буёғин,
Олтиндан дубулға, қумуш киёғи,
Так Авазим, дўланали тоғлара!

Гўрўғли дер, қилич, найза қотилди,
Гўч қалалар шолғом қаби отилди,
Қарқи қулоқ дол бедовлар тутилди,
Мин Авазим, дўланали тоғлара!

Гўрўғли бу сўзни айтиб бўлгандан сўнг подшо йигитнинг элига қараб от сурдилар. Аваз лашкарлардан бир одим олдинда, лашкарлар ўзаро шипирдашиб келаётдилар:

- Ҳов жўра, сал кейин юр, Авазхоннинг юзига чанг урмасин.

Шу келишда Табризга келиб етдилар.

- Авазхон сени олиб кетмиш учун бораётирғонимда бу шаҳарга хизматим синган, бу ерда бир ой дами-тинчимизни олиб, сўнг ўз элимизга қайтамиз, деди Гўрўғли. Подшо йигит буларга сафоли жой топиб, хизматкор қўйди. Еб-ичиб ётдилар.

Бир куни Гўрўғлининг ёнига бир оқ соқоли чол кириб келди.

- Мен шу жўранг, подшо йигитнинг акасиман. Манго сени кўпни кўрган, насиҳатларни биладиган бахши деб айтдилар. Шу рост бўлса, панд-насиҳатли номалардан айтиб берсанг, деди шу оқсоқол. Шунда Гўрўғли ўз панд - насиҳатларимдан айтаман, деб алина созини олиб бир нома бошлади:

Бедавлатни боға солма,
Гул боғчанга хор келтирар.
Гулларидан тера билмас,
Шоҳасина зўр келтирар.

Номард хайр элигин очмас,
Муханнас ҳар ишдан қайтмас,
Моли бўлса емас-ичмас,
Номард умрин хор ўтирар.

Номард билан йўла кетсанг,
Бориб бир манзила етсанг,
Бедавлатни дехкон тутсанг,
Чилим десанг банг келтирар.

Номард билан йўла борма,
Бирга ётиб, бирга турма,
Номардга омонат берма,
Кўпини еб, оз келтирар.

Акли хушинг бода берма,
Ғамгин кўнглинг шода берма,
Қиз қардошинг ёта берма,
Туб бобонга хор келтирар.

Ўлма хо, Гўрўгли ўлма,
Ўлинчанг ўзингдан қолма,
Чаман миниб чангда қолма,
Ширин жона зўр келтирар.

Гўрўгли сўзини айтиб тамоғ килгандан сўнг оксокол айтдики, эй Гўрўгли, соғ бўл, минг тиллалик насиҳат бердинг, деб ўз элига қайтар бўлди.

Энди Гўрўгли билан Авазхон Табризда бўлиб тураберсин. Хабарни кимдан эшит, Мирзо Султондан. Табризнинг яқинида Хирот деган бир эл бўлиб, унинг Мирзо Султон деган амири бор эди.

Гўрўгли билан Юсуфшоҳ ўртасида Авазхоннинг устида бўлиб ўтган ғалмағалдан бохабар эди. Гўрўглининг Табризда эканини эшитиб, Авазхонни унинг кўлидан олиб қолиш хаёлига тушди. Бу ишни йўла солиш учун Табризга айгокчи қўйди.

Шу орада Гўрўгли ҳам Подшо йигитдан рухсат олиб, элига қайтар бўлди. Аммо подшо айтдики, эй Гўрўгли оға, санго жавоб йўк. Тез кунларда бир тўйим бор, шу тўйда от чопиш, кўчкор уриштириш, полвоиларга кураш туттириш, олтин қовоқ отдириш, бахши айттириш, томошаларини кўриб, кейин кетасан, деди. Бу тап-сўзларни Мирзо Султонни айгокчилари эшитиб, Гўрўглининг қайси куни йўлга чиқишини унга бориб айтиб турдилар.

Тўй ўтиб, Гўрўгли Авазхонни олиб йўлга тушди. Подшо ҳам уни узатиб бирга юриш эди. Шу куни Мирзо Султон 40 отлик йигитни Гўрўглининг олдига юбориб, айтдики, бориб унинг кўлидан Авазхонни олинг, бермаса, ўзини ҳам тангиб келтиринг, деди. Бир вазир бош бўлиб, 40 йигит Гўрўгли билан подшога дуч бўлди.

Аммо вазир ақлли киши эди. У Гўрўглини кўриб, 40 йигитга бош бермаслигини сезиб, хийлага ўтди. Вазир Подшо йигитга юзланиб:

- Эй подшоҳим, элингда меҳмон бор экан, бизнинг амиримиз сени меҳмон билан хузурига таклиф этиб юборди, деди.

- Бориш-бормасликни Гўрўгли оғам билади, деди подшо. Шунда Гўрўгли айтдики, аммо беш-ўн кун кечиксак кечикибмиздон борсак бордик, деб Мирзо

Султон хузурига от сурдилар, амирнинг майхонасини олдига келиб тушдилар.
Вазир амирга не гап эканини тушунтирди.

- Буни не илож этиб, Авазхонни алиннан олсак экан, деди амир.

- Буни билмайман, қалъага опкел дединг опкелдим, деди вазир.

- Сен билмасанг мен биламан, деди амир. Бу Гўрўглига беҳуш дори берамиз.

Шу бодда Авазни олиб қочиб тоғда гизлаймиз. Сўнг хушига келиб, Авазни топа билмай кетавереди бу туси бузук!

Бу маслахатдан сўнг амир айтдики, аммо бизнинг йигитларга Авазхон қосадорлик қилиб шароб берсин, бир базми Жамшид қилали.

Шунда Гўрўгли бу таклифга рози бўлиб, Авазга қараб, шароб қуйишни сўраб бир шеърни номага солиб айтди:

Кўринг Хиротнинг беклари,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!
Одоб билан олиб коса,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!

Сарингда тилло талларинг,
Шакардан ширин тилларинг,
Коса берсин оқ қўлларинг,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!

Сени дейиб Чамлибелдан,
Илғор этдим узок йўлдан,
Гоҳи соғдан, гоҳи сўлдан,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!

Май тўлдирсанг пиёлага,
Ранги ўхшайдур лолага,
Васфинг ёйилсин қалъага,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!

Гўч йигит ўз йўлин очсин,
Ғанимнинг қонини сочсин,
Гўрўгли маст бўлиб ичсин,
Аваз, май тўлдир, май тўлдир!

Гўрўгли бу сўзни айтгандан сўнг Авазхон ирғиб ўрнидан туриб, эғнидаги кимхоб чопонни ечиб, қозикқа кистирди, этикни ҳам ечиб, зарли таҳёни чаккага қўйиб, белбоғини тортиб боғлаб, қокилини йиғиб, йигитларга бир четдан шароб бериб чиқди. Амир йигитларга қараб:

- Сизлар ҳам шароб юритинг, деди. Аммо буларнинг шаробида беҳуш дори бор эди. Ичган йиқилаверди. Лош лошга қокилишди. Шу орада беҳуш йиқилган Авазни олиб, тоғ бошига қочириб кетдилар.

Амирнинг дориси уч қунлик экан, уч кундан сўнг Гўрўгли ўзина келди. Турса ҳеч ким йўқ. Қопи тамбалаңган. Қопини бир тепди, шоқирдаб ағдарилиб тушди. Бунинг сасина подшо йигит уйғониб туриб, сўради.

- Эй Гүрүгли оға, не гап, нердамиз?

- Эй жүра Аваз йүк, юр излаймиз.

Дешона чикиб уйма-уй, кўчама-кўча изладилар Аваз йүк. Шунда Гүрүгли Аваздан бегона бўлганига қисиниб, бу ерга келганига пушаймон этиб, лолу хайрон бўлиб, дард-алами зиёда бўлиб, Авазни излаб бир шеърни номага солиб айтар бўлди:

Тискиниб турдим еримдан,
Беклар, Авазхоним қани-ей?
Мадад тилагум пиримдан,
Беклар, Авазхоним қани-ей?

Отланиб майдон чиқали,
Ғанима киё боқали,
Бу қальаларни йиқали,
Беклар, Авазхоним қани-ей?

Отланиб мастон кезали,
Ғанимни ўка тузали,
Бу қальаларни бузали,
Беклар, Авазхоним қани-ей?

Авазни излаб топали,
Ғаним бўйнини чопали,
Дўстга бўлайлик вафоли,
Беклар, Авазхоним қани-ей?

Фириб берди Мирзо Султон,
Йүк экан заррача нймон,
Окизурман огзидин кон,
Беклар, Авазхоним қани-ей?

Нерда бизнинг Чамлибеллар,
Очилгандур кизил гуллар,
Гүрүгли Авазни куллар,
Нерда Авазхоним қани-ей?

Гүрүгли бу сўзни айтиб бўлгондин сўнг Мирзо Султонни излашга тушдилар. Унинг изи тоғларга бориб туташиб кетди. Уни топиш учун тоғларга чиқиб кетдилар.

Энди хабарни Авазхондан эшитинг. Авазхон бир вақт хушига келса, тоғнинг қавагида ётибди. Теварагида соқчилар турибди. Уларнинг орасида амир ҳам бор. Мирзо Султон харж-харажат олдириб, базмни давом эттирмоқчи бўлди. Йкки отлини саройга юбориб, Гүрүглининг кетган-кетмагини билиб келишни буюрди. Аммо бу отликлар Авазни излаб юрган Гүрүглининг олдидан чиқдилар. Шу вақтда Гүрүгли буларни ушлаб ўлдирмоқчи бўлди.

Аммо подшо дўсти айтдики, эй Гүрүгли оға буларни ўлдириш кочмайди.

бирини шу ерда тутиб турамыз. Бирили Авазни келтиришга юборамиз, деди. Гўрўглининг вазохати ёмонлигини билган подшоҳ йигит, беҳуда кон тўкилмасин, деган умидда отликка аста айтди:

- Мирзо Султон бир ёққа даф бўлсин. Сен Авазни топиб кел, Гўрўглига бериб, уйига жўнатамыз, сизлар тинч қоласизлар.

Буни эшитган отлик йигит, бир замонда отни суриб кўздан йўқолди. Мирзо Султонга бор гапни етказди. Амир бир тоғни қавагига гизланиб, устига тошдан қопқоқ кўйдирди. Шу вақтда Гўрўгли билан подшоҳ ҳам етиб келди. Буларнинг олдига Авазхон йиғлаб, хомсиқиб чиқиб келди. Шунда Гўрўгли:

- Ҳой йигитлар, Мирзо Султоннинг қалласини олмасдан кетмайман, топинг шуни, бўлмаса барингни қираман, деди. Шунда подшоҳ йигит, унинг бир қошиқ қонидан кечишни сўради.

Гўрўгли айтдики, бир қошиқ қонидан кечдим, аммо олдимга келсин, деди. Бир вақт даг-даг қилтираб Мирзо Султон келиб, Гўрўглининг оёғига бош кўйди:

- Гўрўгли оға, юзи қорачилик бўлди. Энди бошқадан меҳмон этаман, деди.

- Меҳмон этишинг бошингда қолсин, деди Гўрўгли. Сўнг Авазхонга қараб:

- Сен не дейсан, - деди.

Авазхон айтдики, «Эр қўрққан жойига, от ҳурққан жойига қадам қўймас», деди, Шундан кейин Гўрўгли, энди Табризга кетайлик, деб Авазхонга қараб бир шеърни номага солиб айтаверди:

Ҳирот элини тарк этиб,

Юр Аваз, Табриз кетали.

Сўзлари ширин, мазалим,

Тур Аваз, Табриз кетали?

Араб отлар қўшин-қўшин,

Олайлик ўлканинг дошин,

Кесайлик язиднинг бошин,

Юр Аваз, Табриз кетали!

Араб отлар семиз бўлар,

Ғўч йигитлар тамиз бўлар,

Ҳирот бизнинг немиз бўлар,

Юр Аваз, Табриз кетали!

Табриздур элларнинг сози,

Баланд учар баҳри бози,

Дилга ёқар баҳор-ёзи,

Юр Аваз, Табриз кетали!

Гўрўгли дер, ширин сўзим,

Ғунча дахан, қулар юзлим,

Шер панжали, лочин кўзлим,

Тур отлан, Табриз кетали!

Гўрўгли сўзини тамом қилгандан кейин айтдики, эй Мирзо Султон элинг

Ўнинг муво бўлсин, бизлар Табризга кетдик, деди. От суриб, йўл босиб, Табризга келдилар. Бир кун Гўрўгли дами-тинчини олиб, подшоҳ йигитдан жавоб сўради.

- Жавоб оллодан,- деди дўсти. Кетсанг-да ҳизмат этаман, қолсанг-да, не керак зотинг бўлса баржой этаман. Шундан сўнг Гўрўгли отлардан сайлаб бирини олиб, ясашиб Авазхонни миндирди. Яна икки отга турли емиш, тўшак, кўрпа юкладилар. Подшо йигит уларни элининг четигага узатиб, қайтиб кетди.

Гўрўгли сур-хо сур этиб, кеча-кундуз йўл юриб Чамлибелга яқинлашиб келдилар.

Энди хабарни кимдан ол, Сафар кўсадан ол.

Сафар кўса Гўрўглининг шу кун эрта келяб қолишини сезиб, йигитларнинг усти-бошини тартибга келтирди, отларни қашлатди. ювдирди, майхона, ҳовлини ораста этди. Дали Матал билан Сейтак Қиркмани Бөгисарчаманга қоровул қилиб, Гўрўгли келган замони суюнчи оласизлар, деди.

Ана Гўрўгли ҳам Боғи сарчаманга кириб келди. Икки қоровул йигит Гўрўгли билан омонлашиб-омонлашмай, суюнчи олиш учун, майхонага қараб от кўйдилар.

Қирк йигит бу хушхабарни эшитиб, Гўрўглининг олдига шовкин солиб, ўк отиб, ёй отиб етиб келдилар.

Гўрўгли шунда Авазхонни олиб келганлигини баён этиб бир нома айтди:

Беклар, орзу армонингиз,
Келди, Аваз ўғлим келди,
Асалдан ширин сўзингиз,
Келди, Аваз ўғлим келди,

Жуфт жиға бордур бошинда,
Тилло шамшир ёнбошинда,
Аваз ўн тўрт-ўн бешинда,
Келди, Аваз ўғлим келди!

Олисан орзусин чекиб,
Кўзидан қонли ёш тўкиб,
Лочин каби қиё боқиб,
Келди, Аваз ўғлим келди!

Гўрўгли дер, хону моним,
Келди бугун Авазхоним,
Иززатли, азиз меҳмоним,
Келди Аваз ўғлим келди!

Гўрўгли сўзини тамом қилди. Сафар кўса билан изма-из майхонасига кириб келди. Сафар кўса Оға Юнус паридан суюнчи олиб, бир четга чиқиб таиғаларни санайберди.

Оға Юнус пари шунда яйраб-яшнаб, сочларини орқага ташлаб, сезинганидан кўзини ёшлаб, аввало Гўрўғлига қараб сўз бошлаб, бир нома айтар бўлди:

Мундин кезиб яқин-йирок,

Авазхонни келтирдингму?
Уйнимизга ёкиб чирок,
Авазхонни келтирдингму?

Авазхонниг ситораси,
Коронгу уйим чироси,
Бу жоним анниг фидоси,
Авазхонни келтирдингму?

Неча кунлар чекдим жафо,
Букун фалак қилди вафо,
Майхонангда кайфи сафо,
Авазхонни келтирдингму?

Ун сепайин оёғина,
Тўйиб боқай сиёғина,
Сарчашмаи беҳишт боғина,
Авазхонни келтирдингму?

Фарзанд дейиб куйиб-ёндим,
Юнус дер, бугун қувондим,
Авазнинг меҳридан қондим,
Шу ўғлимни келтирдингму?

Оға Юнус пари Авазни кучоклаб, пешонасидан ўпиб, кейин унинг юзига бокиб, тилло дастали қазма созини ок сийнасининг устига кўйиб, ўғлим келдингми, деб яна нома бошлади:

Садағанг кетайин азиз фарзандим,
Мулкимнинг эгаси, ўғлим, келдингму?
Сендан бошқа йўқдир манинг дилбандим,
Бошимнинг эгаси, ўғлим, келдингму?

Онангни, синглингни эътибор айлаб,
Қирқ кун бўлди дийдоринга зор айлаб,
Йиғламоқдан икки кўзим кўр айлаб,
Элимнинг эгаси, ўғлим, келдингму?

Йиғлай- йиғлай йўлларинга бокдим ман,
Ширин жоним хажр ўтина ёқдим ман,
Алмудома кўзда ёшим тўқдим ман,
Молимнинг эгаси, ўғлим, келдингму?

Оға Юнус деяр, эшит сўзимни,
Заъфарондай саргайторма юзини ни,
Тўтиё айланин босган изингни,
Юртимнинг эгаси, болам, келдингму?

Ога Юнус пари бу сўзни айтиб тамом қилгандан кейин эл-улус, хотин-халаж, катхудо қайвани бари йигилиб бири ўтдан отлатди, бири чирок ёқди, бири исвант тутатди, бири танга сочди, бири қанд-сужи сочди. Шу орада Ога Юнус парини ётириб, Авазхонни унинг ёқасидан солиб, этагидан тортиб олдилар. Бир қайвони:

- Бола туғилдимми,-деб сўради.

- Туғилди, деди энага хотин.

- Кўзингиз ойдин!

- Ойдинда бўлинг, деб қичкиришди бари халойик.

- Қовурма буломик пиширинг, бўғирсоқ, пўссикни қозонга ташлаб ис чикаринг, деди қайвани аёл. Бирови қозона югурди. Бирови ўчоққа. Тўй бошланиб кетди. Шу вақтда бу ола шовхумни кўриб, Гўрўғли қайнаб-жўшиб, бир нома бошлади:

Даврадаги беклар, шароб ичали,

Беклар, шароб ичинг Аваз кўлиндан!

Бугун сархуш бўлиб сардан кечали,

Беклар, шароб ичинг Аваз кўлиндан!

Ширин шарбатидан меҳр кондиринг,

Душман кўрса юрагини ёндиригинг,

Шоҳ айлайиб олтин тахта миндиригинг,

Беклар, шароб ичинг Аваз кўлиндан!

Давра қуриб жойли-жоя ўтиринг,

Қуббаси олтиндан бўлсин шотирнинг,

Авазхона араб отлар келтиринг,

Беклар, шароб ичинг Аваз кўлиндан!

Йигитлар, умрингиз бўлсин зиёда,

Кўл қовшириб хизмат этинг шиёда,

Гўрўғлибек етди мақсад-мурода,

Беклар, шароб ичинг Аваз кўлиндан!

Гўрўғли бу сўзни айтиб тамом қилгандан сўнг Авазхон :

- Эй Гўрўғли оға, мени изимда шунча озор чекдинг, олиб келиб мақсадингга етдинг, Энди Ога Юнус онам билан суҳбат қур, мен ҳам йигитлар билан танишиб олин, деди.

- Пах-пах Авазхон, кўнглимдагини айтдинг, деб Гўрўғли ўз ҳарамхонасига бориб, тиздан тўшак, белдан ёстик кўйиб айш-ишратга машғул бўлди.

Аммо Гўрўғлининг Авазхонни олиб келгани Чамлибел юртина овоза бўлди.

Эшитган уллдан-киччи Гўрўғлининг майхонасига оқиб келаверди.

Шунда Гўрўғли ўзининг халқига қараб, Авазга юзланиб бир шеър айтди:

Атрофимга йиғин қурган халойик,

Манго ўзга фарзанд, мардон керакмас.

Аваз ўғлим Чамлибелима лойик,

Усиз манго манзил-макон керакмас.

Иншоолло, Аваз, жойинг жаннатдур,
Тамом халким Мухаммада умматдур,
Сенинг хар бир сўзинг жона миннатдур,
Сендан ўзга рохати жон керакмас.

Оллодан тиладим сахар чоғинда,
Кўп охини чекдим Юлдуз тоғинда,
Хурлар сайрон этар жаннат боғинда,
Сенсиз манго боғу бўстон керакмас.

Гўрўгли дер, шукур сен бўлдинг шохим,
Оғир кечаларда кўп чеккан охим,
Санго бердим молу мулким, боргохим,
Энди манго тахти даврон керакмас.

Гўрўгли сўзини тамом қилгандан сўнг Оға Юнус пари айтдики, эй Авазжон,
Гўрўгли санго бори молу мулкени, элу улусини инъом этди. Сан энди бизга шу
ҳимматга лойиқ фарзанд бўла оласанми, ёки бир куни келиб оғиб-дўниб
кетасанми, деди.

- Йўқ, деди Авазжон энди мен сизларга ҳақиқий фарзанд бўлдим. Энди
Ваёнгоннинг шохи кўшин тўплаб келса-да, кетмасман, деди.

- Сани бу сўзига ишонини кийин, агар сен бизга фарзанд бўладиган бўлсанг,
сўзинг рост бўлса, мана Чамлибел халки турибди, шуларга кўнглингдагини соз
билан айт, деди Оға Юнус пари. Шунда Авазжоннинг айтиб турган шеъри:

Мен шоҳларнинг давлатига суянмам,
Минг пора қилса-да қайтмам йўлимдан,
Тожи тахтнинг борлигина қувонмам,
Шохим ўта ёкса, қайтмам йўлимдан.

Мани Иброҳимдек ёксалар нора,
Мансур каби мани чексалар дора,
Шох айласа устихоним минг пора,
Шохим ўта ёкса қайтмам йўлимдан.

Юнус пари онам, Гўрўгли отам,
То ҳаётман алар илгини тутам,
Манго абас эрур ғам ила ситам,
Шохим ўта ёкса қайтмам йўлимдан.

Аваз дер, юракдан бердим сўзимни,
Хону бека мен ўгирмам юзимни,
Қиёматлик ўғил этдинг ўзимни,
Шохим ўта ёкса қайтмам сўзимдан.

Бу сўзни эшитиб, элу халқ шодмоқ бўлди. Оға Юнус пари айтдики,

баракалла ўғлим, чин юракдан ваъда бердинг, деди. Авазнинг орқасига қоқиб, бошига тилла жиға кийдирди. Бу жигани кийгандан сўнг Авазнинг чиройи ўн хисса ортди. Шунда Оға Юнус пари ўғлининг кадди - коматига қараб, қувониб, Алина олтин созини олиб бир шеър айтар бўлди:

Таърифнинг этайин ўғлим Авазхон,
Бугун Чамлибелда даврон сенингдур.
Уч юз олтмиш авлиё-пиринг Авазхон,
Ёнингдадур ҳамма даврон сенингдур.

Сухбатингда гўяндалар етилсин,
Ҳар таомга саксон шарбат қотилсин,
Беш юз бедов бир таблага қотилсин,
Ҳар бирига бир сенсбон сенингдур.

Одамларинг дошинг олиб сўзласин,
Овчиларинг жайрон изин изласин,
Нармоялар доғ-дузингда бўзласин,
Оёғи чорикли сарбон сенингдур.

Юзинг кўрки гўзалларни шод этар,
Шуъла бериб, ою кунни мот этар,
Кўрмаганлар кўрсам дейиб ёд этар,
Сарховузли кўшки айвон сенингдур.

Обод бўлди Чамлибелнинг жойлари,
Шод бўлибдур ғариблари, бойлари,
Пайкон-ўқи билан сори ёйлари,
Фарангистон, Рум, Исфажон сенингдур.

Оға Юнус деяр, ҳакни ёд этам,
Сени кўриб ғамли кўнглим шод этам,
То ўлгунча ҳақ йўлида дод этам,
Дуогўйинг-пири эшон сенингдур.

Оға Юнус пари сўзини тамом қилгандан сўнг Чамлибел халки тўй анжомини тутдилар. Бахшилар, созандалар, дорбозлар, масхарабозлар, чавандозлару курашбозлар, мерганлар майдонга йиғилди. Шунда Гўрўглибекнинг кўкси тоғдай кўтарилиб, йиғитлари, ёр-дўстлари, элу халқнинг олдида туриб, алига қазма тивло созини олиб, кўп ерлардан тимсол келтириб, қайнаб-жўшиб, ўғли Авазхоннинг шаънини осмона кўтариб бир шеърни номага солиб айтиб турган ери:

Сайрон этиб кезсанг Чамлибеллари,
Одобли, икромли ўғлим Авазхон!
Келишинг шод этди бизинг эллари,
Даврон сеникидур ўғлим, Авазхон!

Бахор бўлиб барча уммон жўшганда,

Қирк йигитим билан тоғдан ошганда,
Пирлар мадад берар қилчлашганда,
Чамлибел еринда элинг Авазжон!

Бугун ман бўлайин бўйинга банда,
Кўнглимнинг оромни, хушгоҳи санда,
Сендай йигит бўлмас Рум, Исфаҳонда,
Сенсан киёматлик ўғлим, Авазжон!

Олмос қилчингни боғла белинга,
Ҳақнинг саносини келтир тилинга,
Илғор этгил Хунхор султон элина,
Иншолло очикдур йўлинг Авазжон!

Ботирлар элидур Чамлибел юрти,
Энди сен эурсан юртинг бургути,
Бугун бўлдинг Гўрўглининг шогирди,
Сенсан менинг севар ўғлим, Авазжон!

Гўрўгли сўзини тамом қилди.

Чамлибел халқи уч кеча-кундуз тўй-томошада катнашди, от чоғиш, кураш тутиш, дорбоз ўйнаш, кўчкор уриштириш, олтин ковок отишда мард йигитлар кучини кўрсатдилар, байроқ олдилар, Эл-юртга товок тортилди.

Ҳаммани ҳам шундай яхши кунлара етирсин. Шу билан Гўрўглибекнинг Авазжонни Ваёнгондан олиб келиш тарихи тамом бўлди. Эшитганларингиз учун раҳмат!

ХИРМОНДАЛИ

(оғзаки вариант)

Хирмондалининг тарихлари шундан иборат: Рум шаҳринда Арслонбой деган бир бой бор эди. Уни ўғилдан, киздан-фарзанддан ном-нишони йўқ эди. Кунлардан бир кун ўғил талабига тушиб, Гумбази узро деган ерга бориб, худодан ўғил талаб этди. Ётғон ерида бир туш кўрди. Тушинда кўлина бир хурмо бердилар. Хурмони олиб, хушвакт бўлиб, уйига келиб заифаси билан хамсухбат бўлди. Шундан сал ўтиб, заифаси хомиладор бўлди. Ойдан ой, йилдин йил ўтиб, тўккиз ой, ўн кун, ўн соатга ундан бир киз дунёга келди. Тушинда кўлига хурмо берилгани учун кизнинг отига Хурмодали-Хирмондали деп қўйдилар.

Хирмондали кизга 40 йигитнинг кучу-қуввати, 40 йигитнинг муллолиғи, хазрати Сулаймоннинг тожи-тахти, Юсуф-Зулайхонинг хушсурадлиғи берилди. Ойдан ой ўтиб, киз 17-18 ёшларга кирди. Қиз бўй еганини сезиб, энди бир йигитнинг этагини тутишим керак деп, юртни жар кичқиртирди: кимки мени полвонликда кураш тутиб йикса, шоирликда айтишиб енгса шунга бораман, деди. Бу сўзни эшитиб, ер юзининг мен деган гўч йигитлари келаверди. Бари полвонлар жийилгоннан кейин ўртага чикиб, эълон берди: ким мен билан кураш тутиб

йикилса, шоирликда айтишиб енгилса бошини танасидан жудо киламан, шу шартга рози бўлгонлар бир четга чиксин, деди. Полвонлар ўлим орага солингандан кейин бу шартдан бош торгдилар. Уларнинг ичидан 300 полвон ўлимни бўйнига олиб, майдона чиқди. Шоирликда айтишувга келганлар ҳам озайиб қолди, 60 киши ўлимга бўйин бўлиб майдона чиқди. Хирмондали ишни полвонлардан бошлаб, 300 полвонни ҳам йикиб калласини танасидан жудо қилди. Газик шоирларга келди. 60 шоирни ҳам айтишиб, енгиб калласини кесдирди. Ҳисобласа 360 калла касибди, ўзгина тенг келадиган бир йигит ҳам топиб билмабди. Шундан сўнг унинг ёнига юрак ютиб келадиган бир йигит топилмади. Кунлардан бир кун ўйланиб, Хирмондалининг ёдина юртидаги бир фолчи кампир тушди. Кампирни чакириб айтдики, аммо кампиржон, менинг ёшим ўтиб бораётир, ўзима бир йигит топиб билмадим, улли юртни чақирдим, 360 калла кесдим, фойдаси бўлмади. Энди сен бу масалада менга ёрдам бер. Кампир айтдики, кизим, нечун мени авалроқ топмадинг, сени бу ерда олажак йигит йўқ. Чордоғли Чандибел вилоятинда Гўрўгли султон лсан бир ботир йигит бор, сенга лойиқ йигит шу деди. Қиз бу сўзни эшитиб кампирни маҳкам тутди. Эй кампиржон, бир гўч йигит топарман деп мен шу ишларни қилиб юрибман, сен шу гўч йигитни менга келтириб баришинг керак. Кампир айтди, аммо Хирмондалижон, Чандибел Ғиротни оёғина 40 кечакундузлик, тулпорининг оёғина уч кеча кундузлик йўл, тиллони кўпроқ ташласанг борсам борайин деди. Бу сўздан маст бўлган қиз кампирнинг этағина суюнчи учун юз тилло ташлади. Аммо-Хирмондалижон бу берганинг менинг нос пулига ҳам етмас, дади, кампир. Хирмондали яна юз тилло чиқариб берди.

Кампир тулпорини миниб, тиллони хуржунина солиб ўн бир пилтали ўйинисини кийиб, ёрим белиннан ёпиниб, пешини қайтариб йўлга равона бўлди. Шунда Хирмондали қиз айтди, эй кампиржон, бир тўхтаб ол, сенга бир саломнома ётиб берайин, боргандан кейин мени таништиришга ёрдам баради деп, кампирга қараб бир шеър айтди:

Чандибелда Гўрўглига
 Бор-хо, кампиржон, хабар бер.
 Ўзи келжак бек ўғлига,
 Сур-хо, кампиржон хабар бер.

Рум шаҳри билан Чандибел,
 Ораси олтмиш кунлик йўл.
 Ҳар ерда юрма беманзил,
 Бор-хо, кампиржон, хабар бер.

Тилагингни берсин олло,
 Яна берарман юз тилло,
 Ўтиқодим кодир олло,
 Бор-хо, кампиржон, хабар бер.

Бир нечанинг йўлин тўсдим,

Бир нечани дордан осдим,
Уч юз олтмиш калла касдим,
Бор-хо, кампиржон, хабар бер.

Хирмондали дерлар биза,
Она ёшинг етсин юза,
Карамагил йўла-иза,
Сур-хо, кампиржон, хабар бер.

Хирмондалидан бу сўзни эшитиб кампир Чандибел вилояти кайдасан деп йўла равона бўлди. Уч кун йўл юриб Гўрўглининг кальасиннан хабар тутди, лекин Гўрўглидан ном-нишон топмади. Бугун Гўрўгли кальанинг кун ботар томонидаги тоза боғида дам олиб ётган эди. Гўрўгли шу кеча боғда ётиб эрта ўрнидан туриб, чой-чилимдан ёзилишиб, Гиротни ховузга солиб ювиб, ипак дазмол билан сийлап-сийпаб турган эди. Кампир Гўрўглинининг солиғини олиб, боға бориб, Гўрўглига эгилиб бориб салом берди. Гўрўгли саломга алик олиб қараса, тулпорнинг устинда арава эгардей бўлиб бир кампир ўтирибди. Хай кампир, деди Гўрўгли, келишингдан хушхабар олиб келаётирганга ўхшайсан, еган-ичганинг ўзингники, кани кўрган-билганларингни гуриг эт. Шунда кампирнинг Хирмондалининг хатини узатиб, Гўрўглига қараб айтган шеъри:

Рум шаҳринда бир киз сиза,
Гўрўглибек келсин, деди.
Арзи холин баён айлаб,
Келиб бизни олсин, деди.

Қуръонда бордир хатлари,
Таблада бедов отлари,
Ўзи билан йититлари,
Адаб билан келсин, деди.

Чандибелда Гўрўглидир,
Ўзи гарчак бек-ўғлидир,
Ҳиммати ҳақни қулидир,
От, сарнойим берсин, деди.

Отимиз Хирмондалидир,
Пиримиз ҳазрат Алидир,
Юрганим ҳақнинг йўлидир,
Олло дастгир бўлсин, деди.

Кампиржона нймон берсин,
Кулли олам тўғри юрсин,
Хирмондали кизни қучсин,
Бир армонсиз бўлсин, деди.

Кампиржон сўзини тамом кигандан кейин Гўрўгли кампирнинг суюнчигана юз тилло чиқариб берди. Айтдики, эй кампиржон, кани энди бир гурунг қил сенинг сўзларингни англаб билмадим, деди. Эй Гўрўгли, деди кампир, биздан гапнинг пўст қалласини эшитсанг, биз шу қиздан келган элчимиз. Сен биза даркор бўлдинг, отингни эгарлаб, биз билан ҳозир юришинг керак. Унда Гўрўгли айтдики, аммо кампиржон, сен хотиржам кетаверсанг, мен бир дўстли-душманли кишиман, элимга бориб, кейнимни парохотлаштириб, сени изингдан етаман, деди.

Шу вақтда кампир айтдики, эй Гўрўгли Султон, мен сени нечун қолажагингни дим яхши биламан, сен уйинга бориб, хотининг билан кенгашажаксан, хотин дегани сенинг бу ишинга йўл қўймайди, бир гўч йигит йўлга чиқишда хотини билан кенгашса йўли бўлмайди. Ҳозир мен билан борсанг айтишганда енгасан, тутишқанда йиқасан, гапнинг қисқаси бир қизга эга бўлиб қайтасан. Мен билан бормасанг, ихтиёр ўзингда, борсанг ҳам ихтиёринг, бормасанг ҳам. Шу гапдан кейин кампир кейнина қараб талпина верди. Бир замонда зим-гум бўлди.

Шундан кейин Гўрўгли Фиротни зартанг-забартанг эгарлаб қалъасина борди.

Энди сўзни Оға Юнус паризоддан эшитинг. Паризод Гўрўгли қошинда бўлмагандан кейин қайси томондан келар акан деб дарвозанинг алдига чиқиб, тўрт томонга қараб турган эди. Бир вақт Гўрўгли Фиротни ўйнатиб келаверди.

Паризод таҳорат ибодат билан ўтирса дунёда бўлажак ишларни тирноқининг юзинда кўрар эди. Паризод айтдики, эй Гўрўгли Султон, сени бугун қайфинг дим чоғ кўринади, сен бир хушхабар эшитган бўлишинг керак, еган-ичганинг ўзингники, кани кўрган-билганларингни гурунг қил, деди. Шунда Гўрўглининг паризодга қараб айтган шеъри:

Қурбонинг бўлайин гул юзли ёрим,
Бизга бир аркадан салом келибди.
Оллога сигиниб эшитгил зорим,
Бизга бир аркадан салом келибди.

Мен кетарман кетмасима гумон йўқ,
Гўч йигитга яхшилик бор, ёмон йўқ,
Рум шаҳринда анингдайин жонон йўқ,
Бизга эрка ёрдин хабар келибди.

Фирот ошо Чандибелнинг йўлидин,
Хабар олиб гўч йигитнинг холидин,
Арслонбойнинг қизи Хирмондалидин,
Бизга хунхор қиздан хабар келибди.

Хабар келгандан сўнг кетмасам бўлмас,
Муборак жамолин кўрмасам бўлмас,
Онинг билан суҳбат қурмасам бўлмас,
Бизга нозли ёрдин хабар келибди.

Ўта билмам ола тоғнинг қори бор,
Оқ юзинда қўша-қўша холи бор,
Биз кучмоққа инжагина бели бор,
Бизга эрка киздин хабар келибди.

Гўрўғлибек ўзи келсин дейибдур,
Уч юз олтмиш калла кесиб қўйибдур,
Айтишиб, энгишиб олсин дейибдур,
Бизга хунхор киздин хабар келибди.

Паризод айтдики, эй Гўрўғли Султон, хали сен уни бир учини эшитибсан, сен бир кулок кўй, мен сенга илдизиндан тутиб бир гурунги этиб берайин, деди. У киз олам учига келганда ким мени полвонликда йўкса, шоирликда енгса шунга бораман деб, қалъама қалъа жар урдирган. Улли юртнинг гўч йигити келган, уларни энгиб, уч юз олтмиш йигитнинг калласини олган. Эндиги ёмон од сенга қолган. Сени изингдан бир кампир элчи бўлиб келган. Кетажак кўнглингда бор эркан, шу кампир билан кетавариш керак эди. Нечун дасанг шу киз шу вақтда сенга тақдир бўлиб турган эди, кампирдан қолиб хато қилибсан, энди кампир билан боргандакидай ҳурмат топа билмайсан. Айтишганда энгиласан, тутишганда йиқиласан, шарманда бўлиб кайтасан.

Шунда Гўрўғли айтдики, эй паризод, сен ночорлик этиб хар гапларни гапираверасан, гўч йигита хар ерда яхшилиқ бор, ёмонлик йўк. Шунда паризод айтди: агар сен кетадиган бўлсанг мен сени бир йўл билан юбораман. Мана бундан шаҳри Бастом вилоятига борсанг, ошиқларнинг пири ҳам устози Ошиқ Ойдин деган бир киши бор, шунини хизматига бориб беш-ўн кун бўлсанг, фотиҳасини олсанг, шунини кўрсатган йўли билан борсанг бир обрўй олажак ёғдойнинг бор, йўкса бу боришинг ёмон, Гўрўғли, деб Паризоднинг қайтарги бериб айтгон шеър:

Харомчилик гўч йигита ярашмас,
Олсанг насихатим, кетма, Гўрўғли.
Хунхор кизлар аҳволинга карашмас,
Олсанг насихатим, кетма, Гўрўғли.

Уч юз олтмиш ошиқ бари келгандур,
Айтишиб, энгилиб бари ўлгандур,
Энди ёмон отлар сенга қолгондур,
Олсанг насихатим кетма, Гўрўғли.

Хабар келса, Арслонбойнинг кизиннан,
Билиб кетма, шу момонинг изиннан,
Борсанг йиқиларсан, кўргил ўзингнан,
Зинхор насихатим: кетма, Гўрўғли.

Бундин борсанг шаҳри Бастом бориб ўт,
Яхшизодаларнинг қадрин билиб ўт,
Ошиқ Ойдин пирдан дуо олиб ўт.

Дуо олмай пирдан кетма, Гүрүгли.
Ога Юнус кетма дебам зор этар,
Харомчилик гүч йигитни хор этар,
Босар, янчар кенг жахонни тор этар,
Олсанг насихатим, кетма, Гүрүгли.

Паризод сүзини тамом килганнан кейин, Гүрүгли, эй паризод хар ерда гүч йигит бир кунини кўради, унга яхшилик бор, ёмонлик йүк деб Фиротни эгарлаб, хуржунларни солаверди, отни силаб-сийпаб, бахмал далликларни солиб, тилло куббали эгарни ўрнатиб, жуфт айлини берк этиб тортди, Фиротга бўкчиб миниб, кампирни изиндан от кўйди.

Эндиги сўзни кампирдан эшитинг. Кампир уч кун йўл юриб, Хирмондали кизнинг ёнига келди. Киз сўради, кани кампиржон омон бориб, соғ келдингни? Гүрүглини кўрдингни? Кампир жавоб бердики, кўрдим. Кани кўрган бўлсанг, Гүрүглини бирга олиб келаман даган, эдинг олиб келмадингни? деди киз.

Кампир жавоб бердики, сен кизнинг бу хавлакичилигинг колмабди эканов, мен ундан олдин келиб сендан суюнчи оламан деб от чопдириб кайтавердим, Гүрүгли кейинда келаётир, деди. Унда Хирмондали айтдики, кампиржон, Гүрүгли Султон келгунча мени бироз қаноатлантириб ўтир, Гүрүгли не турдаги йигит, менга айтиб бер, деди. Шунда кампир айтди: Гүрүглини суриштириб нетасан, Гүрүглини кўрсанг йўгондан келган узун бўйли, ёғрни хўккирок, манглайи тўнкаррок, кўзлари ҳам ўйдолок, эни ўл газ, узунни йигирма газ йигит. Сени тенгинг шу, деди. Киз кампирнинг сўзини эшитиб вақтини хушлаб, соғ бўл, кампиржон, ўзимнинг ахтарган йигитимни топиб келибсан, деди. Уни туркман деб эшитаман, агар туркманчилик этиб келса бир читнаб, полвонликимни кўрсатиб кўяман, отини бир-икки мангзил нарда боглаб, хурматимни саклаб келса, келиши билан танамни бахши атиб кўявераман, мен шуникиман, деди киз. Шунда кампир айтди: Эй, Хирмондалижон, Гүрүгли сени уйинга аввалда бир марта, икки марта келганми? Киз айтдики, йўк! Гүрүгли сени уйинга келмаган бўлса, у қаердан билади, отдан гўшиб, сенинг хурматингни тутиб келишни. Гүрүгли хайси тарафдан келади, деп сўради, киз. Кампир айтдики, аммо Хирмондали кизим. Гүрүглининг хамоло араваси ағдарилармиди, оти тейинда, қайси тарафдан келса келаверади, деди. Йўк! деди киз, қайси тарафдан келишини кўрсатасан. Кампир хам мана шу тарафдан келади деб кўрсатди.

Гүрүгли келадоган йўла бир мангзил, икки мангзил пояндоз тўшасам, мени танимаса, шу пояндозни таниб, отдан тушмасмикан деб, ўйланди киз. Шундай қилиб, Хирмондали Гүрүгли келадиган йўлга бир мангзил, икки мангзил пояндоз тўшатиб боғнинг ичига кириб сар ховузнинг бўйида, сар супанинг устида, 360 канизнинг ўртасида, тилло курсида ўтириб зулфларини олдига ташлаб, ок-оппок, юпка дўдок киз бўлиб дарвозага караб, ўтираверди. Шу вақтда Гүрүгли хам Рум шаҳрининг оғочликига етиб борди. Боққа яқинлашиб, дарвозага кириб, караса пояндоз тўшалган. Гүрүгли караб туриб, Фиротни тўғри пояндознинг усти билан юбараверди. Пояндоз бориб, яна бир дарвозанинг олдидан чикди. Караса дарвоза нарч бўлиб ёпилиб туриди. Гүрүгли камчисининг сопи билан дарвозанинг бир ёнини заранглатиб очиб юбарди. Гүрүгли бошини тўман солиб боғнинг ичига

каради. Караса сарховузнинг бўйинда, сарсупанинг устинда, 360 канизнинг ўртасинда моркодай бўлиб, ойдай тўлиб қуёш билан чақилишиб, бир киз ўтирибди. Гўрўгли Султон ўйлаб кўрди, вожаб. Мен бунинг хабар юборганига қараб, бир мангзил, икки мангзил алдимага чикиб турар деб ўйлаган, эдим шу ўтирган киз Хирмондали бўлодиган бўлса бунинг инсонга хизмат этадиган тури йўқ-қу! Гўрўгли бериги дарвозани ҳам очиб юбарди. Шу вақтда кизнинг кўзи Гўрўглига тушди. Кўрдикки бир келишган, ботир йигит. Кизнинг кўнгли кўтарилиб кетди. Шу вақтда Гўрўгли пояндознинг усти билан, гулларнинг ичи билан тўғри сувага отин тугдириб юбараверди. Гўрўглини кўриб вақти хуш бўлиб турган Хирмондали бу қиликни кўриб мазаси қочиб кетаверди.

Хирмондали ўйладики, бу йигитнинг этган иши кўринишига лойик бўлмади, мен бунинг бир мангзил, икки мангзил нарида отдан тушиб, хурмат билан келар деп ўтирган, эдим Гўрўгли дегани шу бўлса бу гирт савдони эканку!

Гўрўгли азбар тилдан бой йигит кизни гапга солажак бўлиб, салом бериб, сув сўради. Киз каниза имлади-ки, буни бахонаси сув эмас, бир коса шароб келтиринглар. Каниз бир коса шароб келтириб Гўрўглининг кўлига берди. Гўрўгли кўлига шаробни олиб ўйлаб кўрдикки, бу киз менинг олдида чиқиш тугул, шаробни ҳам ўз қўли билан келтириб бермади. Бу киз лолми, гунгми ё майибмикан, дег: косани ерга зингитиб урди. Шунда киз ўйлади, Гўрўгли шаробни хохламади, кани мен олиб бориб берсам олармикан, деп ўрниндан туриб супадан тўманга тушди, бу Гўрўглини иложи бўлса қўлдан чиқармаслик керак. Киз тўманга тушгандан кейин Гўрўгли кизнинг олдидан қаса чикиб, йўлини тўсиб бир шеър айтди:

Гўрўгли:

Сув бўйинда турган гўзал,
Севар ёр, сув бер, ичали.
Тархинали қўлларингдан,
Эркахон, сув бер, ичали.

Хирмондали:

Сув бўйинда хайр бўлмас,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.
Ҳар келган киши шер бўлмас,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

Гўрўгли:

Алмудом Дарбанд сакладим,
Бу йўла ўзим чоғладим,
Бир нозанини йўкладим,
Эркахон сув бер, ичали.

Хирмондали:

Сувимни берманам ёта,
Сенингдай кўпдир дунёда,
Аслинг туркман аслзода,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

Гўрўгли:

Узун-узун овбангиза,
Кўнок бўлай ўрдангиза,

Кул бўлайин бобонгиза,
Эрка киз, сув бер ичали.

Хирмондали:

Узун-узун овбам йўқдур,
Кўнок бўлсанг ўрдам йўқдур,
Мен етимман бобом йўқдур,
Туш, ўзинг сувдан ичагўр.

Гўрўгли:

Гўрўгли келди мастона,
Эмсам лабинг қона-қона,
Айланиб этма бахона,
Эрка киз, сув бер, ичали.

Хирмондали:

Бизга Хирмондали дерлар,
Икки кўзингни ўярлар,
Этингни хомлай еярлар,
Турма, бу ердан қочагўр!

Бу сўзни эшитгандан кейин Гўрўгли бошқа гап топобилмай қолди. Қиз айтишувда енгди. Хирмондалининг айтишиб енгган, тутишиб йиккан одамнинг калласини касаверадиган одати бор эди. Лекин Гўрўглидай келишган йигитдан кизнинг тақими тўлган эди. Ҳамдаса киз ўзим чақириб яна ўзим ўлдирсам инсофдан бўлмас деб, кўшкка қараб индамай кетаверди. Шу кетишида у ерда бу ерда орқасина бир-икки қараб ҳам олди. Бу воқеалардан Гўрўглининг кўнгли кўп ерлара кетди. У ўйланди: Менинг айтган гапларим бу кизга ёқди ўхшайди, ёқмаганда зизга қараб кетмаган бўлар эди. Кел, яна изидан бориб бир-икки оғиз сўз айтиб кўрай, қулоқ солмаса айтишиб, тутишиб ўтираманми, энгсасидан чангални солиб, Ғиротни алдига босиб ўтакетаман деп отини Хирмондалининг изидан кўйиб юбарди, бориб кизнинг сочидан осилди. Лекин полвон киз бўлганидан, ғилт этиб тебранмади.

Бу ишдан Хирмондалининг қаҳри келиб, Гўрўглининг жуфт ёқасидан тутиб, кўл учига олиб, бошидан ғириллатиб айлангириб, ера кўтариб урди, сўнг иргиб синасига минди. Қиз айтдики, аммо Гўрўгли менинг айтишиб енгган, тутишиб йиккан одамимнинг калласини оладиган шартим бор эди. Сен келиб, шартни бузган эдим, энди тек турмадинг, ўзингдан кўр, сени энди ўлдирмасам бўлмас, деди. Гўрўгли кизнинг зўрлиғига тан бариб, унинг остида ётган ерида бир шеър айтар бўлди:

Баланд тоғларнинг бошинда,
Намли-намли қор кўринди.
Мани бу жаллод кўзима,
Хумор кўзли ёр кўринди.

Билмадим ёрнинг қантини,
Эммадим лабинг қантини,
Оч гўзал, кўксинг бантини,
Қурилмиш бир дор кўринди.

Бейлар адашдим йўлимдин,
Кечмишам дунё-молимдин,
Оби чашми зулолдиндин,
Жайрон кўзли ёр кўринди,

Дали кўнглим тоглин ошса,
Бориб бир ёра учрашса,
Ок сийнингда кўша-кўша,
Кўл тегмаган нор кўринди.

Гўрўгли дер. бейман ўзим,
Жафою жабринга дўзам,
Фоний дунёда маст кезам,
Дунё кўзга тор кўринди.

Хирмондали Гўрўглининг бу сўзларидаги маънони англаб олди. Қиз айтдики, аммо Гўрўгли Султон, сен мени баланд тоғ этдинг, ўзингни бир хор этдинг, бу сўзингда. Сенга энди бу ғуноҳингни бир йўл билан кечирамиз. Гўрўгли сўрадики, кани не иш этсам кечирасан? Мени таъриф этиб бир шеър айтиб берсанг кечираман, деди, киз. Шунда Гўрўглининг кизнинг остинда ётиб Хирмондалига караб айтган шеъри:

Бир сўзим бор севар ёра,
Айтсам куйиб, ёна-ёна.
Ок юзингдан бир бўса бер,
Эмсам шимиб қона-қона.

Ўн тўрт кежали ой каби,
Наргиз кўзли айёр каби.
Олғир лочин хунхор каби,
Кезма ҳар ёна-ҳар ёна.

Худонинг раҳмати ёғди,
Гулларнинг шохасин эгди,
Сабаб билан кўлим тегди,
Бугун бир гавҳари қона.

Юрагимда кўпдир ўтим,
Оллоға етишди додим,
Манго беринг керак зотим,
Келдим кизикли дўқона.

Ошиқлигим тўлиб-дошди,
Сарим савдога туташди,
Жуфг анора кўзим тушди,
Бўлдим девона-девона

Ошик Ойдин пира кетсам,
Бориб этакни тутсам,
Гүрүгли ястаниб ётсам,
Шугун мастона-мастона.

Бу сўзни эшитганидан кейин Гүрүглини киз ўрнидан турғизди, энди сени гунохингни кечирдим, деп, қорнига 40, яғирнига 40 дан 80 камчини уриб, бор кетавер, деди. Шунда Гүрүгли айтдики, эй, Хирмондали сен бизни 40 кунлик йўлдан олдириб, бу бало кунларга колдириб, менга этган зиёфатинг қиркдан 80 камчими? Хирмондали айтдики, эй Гүрүгли Султон мен сени 40 кунлик йўлдан олдиридим, айтишганда енгсанг, тутишганда йиксанг сенга тегмоқчи эдим, ўзинг бир марта, икки марта ўлимдан қутилиб жонинг фойдига қолган одамсан, шунинг учун сени ўлдирмасдан шартимни буздим. Шунга шукур этиб соғ-омон кетавермайсанми?

Гүрүгли айтдики, эй Хирмондали киз биз бу ердан борсоқ, дўст-душман: қани, Гүрүгли еганинг-ичганинг ўзингники, кўрган- билганингни сўзла, деса уларга не деп жавоб берамиз, деди. Хирмондали айтди: сен биз билан ога-ини бўлдинг, бизни бировга борганимизни эшитсанг йигитларинг билан борсанг қўй-қўчқор сўйиб, зиёфат қилиб, сарполар қўйиб юбараман, деди. Бу сўзни эшитгандан кейин Гүрүгли Ғиротга ирғиб миниб, Чандибел нердасан, деп бадар кетди. Уч кеча-кундуз йўл юриб Чандибел вилоятига етди.

Гүрүгли ховлисига кириб, отини жойига боғлаб, оёқини якка-якка босиб, паризоднинг ҳарамига ўтди. Паризод еридан туриб, Гүрүглига салом берди. -Омон-соғ бориб келдингми, Хирмондали кизни кўрдингми, деп сўради.

Гүрүгли айтдики, кўрдим. Қайтарув берганда тингламай кетган эдинг, нечук киз экан, деп сўради паризод. Гүрүгли айтдики, аммо паризод, Хирмондали киз йўғондан келган, узун бўйли, ок-оппоқ юпка дўдок, бодом копоқ киз экан. Айтишиб енгдим, тутишиб йикдим, энди иш тўйга қараб қолди, шунга сендан жавоб олишга келдим. Эй, Гүрүгли Султон, шу сафар кўпроқ мактаниб юбардинг, яна киздан боски топиб келган бўлма, деди паризод. Эй паризод не бир подшоларни олдим, не бир подшоларга чоповул солдим, энди келиб-келиб шу киздан боски топиб қайтаманми, деп жавоб барди Гүрүгли. Ундай бўлса, Гүрүгли Султон мен сенинг бир отингни кўрай, отинг соғ бўлса сўзинга ишонаман, бўлмаса барининг ёлғонлиғи, деп паризод чиқиб ғиротни кўрди. Ок тер оқиб, Ғиротнинг сусайиб турганини билиб, Гүрүглига қараб айтган шеъри:

Илгора кетганлар ёлғон сўз айтмас,
Отинг носок, ўзинг яроли келдинг.
Дўст бўлганлар асли зотин гизламас,
Отинг носок, ўзинг яроли келдинг.

Баланд парвоз атиб, пасайиб келиб,
Дали дарё каби қайнайиб жўшиб,
Ман-манликдан бориб, йикилиб қайтиб,
Отинг носок, ўзинг яроли келдинг.

Муханнаслик гўч йигита ярашмас,
Уриб-кириб майдонни гашиб кочмас,
Ёлгон сўзлаш мард йигита ёпишмас,
Отинг носок, ўзинг яроли келдинг.

Ёр кўлидан гулгун шароб ичибсан,
Они кўриб, моли-мулкдан кечибсан,
Йикилибсан, хийла билан қочибсан.
Отинг носок ўзинг яроли келдинг.

Оға Юнус айтган сўзим қилмадинг,
Яхшизодаларнинг кадрин билмадинг,
Ошик Ойдин пирдан дуо олмадинг,
Отинг носок ўзинг яроли келдинг.

Паризод сўзини тамом қилгандан кейин Гўрўгли, энди Хирмондалини олмасам бўлмас, деп қайтадан Рум шаҳрига кетиш режасини тузди. Гўрўглининг Мером ва Қамбар деган икки шоғирди бор эди, булар ҳам айтишувда, тутишувда алдига одам чиқармайдиган йигитлар эди. Гўрўгли шу икки шоғирдини олиб қайтадан Рум шаҳрига қараб йўл олди. Уч кеча-кундуз йўл юриб, Хирмондалининг боғига яқин жойга бориб қўш ташлади. Авал бошда айтишув учун Қамбаржонни Хирмондалининг боғига киргизиб юбарди.

Қамбар бокка кириб, у ён-бу ённи қидириб юраверди. Шу вақтда Хирмондали канизлари, билан боғни сайр қилишга чиққан эди, бирдан кўзи ёт йигита тушди. У канизларига буюрдик, бординг олин келинг, у ким экан? Канизлар олиб келдилар.

Хирмондали айтдики, кани эй, йигит, бу ердан қуш ўтса қаноти, қулон ўтса туёғи қуяди, сен нима қилиб бу ерда юрибсан? Қамбар жавоб бердики, мен ошиқман.

-Қани кимга ошиқсан?

-Сенга!

-Қани ошик деганнинг кўлинда сози, тилинда сўзи бўлади, ошиқ бўлсанг, бир нарсга айтиб бер, шунда биламиз сенинг ким эканлигингни. Шу вақтда Қамбарнинг кизга қараб айтган шеъри:

Сенч кўриб кетди, сабру қарорим,
Истасанг жонимни бермака келдим.
Бошингдан айланай вафоли ёрим,
Муборак жамолинг кўрмака келдим.

Сен парисан ғазаб билан қаҳринг бор,
Мен билманам ничча ерда ёринг бор,
Оқ сийнанг устинда кўша норинг бор,
Шу кўша норингдан термака келдим.

Мени сўрсанг келдим Бастом элиндан,
Қурбон бўлай сенинг ширин тилинга,

Мен ҳам кучсам сенинг нозик белингнан,
Сенинг билан даврон сурмака келдим.

Бир шикаста узок йўлдан келибдур,
Овозаси жаҳон ичра тўлибдур,
Бу йўлларда ничча ошик ўлибдур,
Алар каби ширин жоним бермака келдим.

Ошик Қамбар ошно бўлдим отина,
Паризодим етгил, менинг додима,
Сигғиниб келибман пир устодима,
Бўстон кучоғинга кирмака келдим.

Ёлғина боланинг бу гапларни тортинмасдан айтиб турганига Хирмондалининг қаҳри келди. Сен бизни бир обрўйсиз бўлса керак деп келибсанда, деп унинг қўлидаги дуторни қоқиб олиб, синдириб икки бўлак этиб, этиб урдида яна боғни айланмоққа кетаверди. Айланиб юрса бир замонлардан кейин боғда яна бир ёт йигит кўринди. Бу йигит Мером бўлиб, уни Гўрўғли юбарган эди. Хирмондали йигитни олип келишни буюрди. Канизлар уни дарров олип келдилар. Хирмондали сўради:

-Ким бўласан?

-Ошикман.

-Кимга ошиксан?

-Сенго!

-Ошик бўлсанг қўлингга созингни олиб бир шеър айтиб бер!

Меромжоннинг шу вақтда Хирмондалига қараб айтган шеъри:

Булбулам, кўнарман боға,
Термака гуллар дўланур.
Қарамағил сўлу соға,
Юрмака йўллар дўланур.

Қурбонам қора кўзингдин,
Шакардан ширин сўзингдин,
Занахдон холли юзингдин,
Ўпмака холлар дўланур.

Қурбонам қалам кошингдин,
Писта даҳандий тишингдин,
Жиго санчилган бошингдин,
Тамоми эллар дўланур.

Келмишам сени зорингдин,
Ўлмишам газаб-корингдин,
Кўксингда қўша норингдин,
Термака қўллар дўланур.

Мером айтур бўлдим адо,
Ок сийнамда кўпдир яро,
Бўлдим элу юртдин жудо,
Ярама малхам дўланур.

Хирмондали айтдики, сен ҳам халиги шерикингдай адабсиз экансан, боринг канизлар буни олиб бориб, ўлдириб, анжирнинг тагига кўминглар. Меромжон энди тайин ўлажагини билиб, канизларга ёлвориб шеър айтди:

Гофил бўлиб тушдим сенинг кўлинга,
Бугун мани озод айланг, парилар.
Мен ўглонни кўйинг, кетам йўлима,
Бугун мени озод айланг, парилар.

Ғазаб этиб, ўз вақтингни чоғлама,
Юрагимни ҳажр ўтина доғлама,
Ўлдиришга кўл-оёғим боғлама,
Бугун мани озод айланг, парилар.

Барингиз жам бўлиб ҳамма паризод,
Бибингиз кўнглимни айлади барбод,
Пирим ҳаққи учун айлангиз озод,
Шугун мани озод айланг, парилар.

Мером айтур, ҳақ эшитсин зоримни,
Ёд этайин Шохимардон пиримни,
Гўрўглибек келса қирар барингни,
Дарров мени озод айланг, парилар

деп сўзни тамом қилди. Шунда Хирмондали сўради, эй ўглонлар, сизлар ҳар сўзингизда Гўрўглига орка барасизлар, сизлар уни қаерда кўрдингизлар?

Бизлар Гўрўглининг Қамбар, Мером деган шогирдларимиз деп жавоб берди, йигитлар. Шунда Хирмондалининг далилиги тутиб кетиб айтдики, агар сизлар Гўрўглининг йигитлари бўлсангизлар, мен сизларнинг гуноҳингизни ўтдим, деди. Шунда Мером айтди, гуноҳимизни ўтганингизга минг қуллуқ, аммо бизлар борганимиздан кейин Гўрўглибек оғамиз нима қилиб келдингизлар, деса не деп жавоб барамиз? Хирмондали сўрадики, ҳозир Гўрўглибек қаерда?

-Гўрўгли боғнинг қибласинда, бир гужумнинг остида ўтирибди деп жавоб берди йигитлар.

-Агар Гўрўгли шу ерда ўтирган бўлса, ҳозир учовингиз ҳам кетинг, бўлмаса учовингизни ҳам ўлдираман, деди қиз.

Эндиги гапни Гўрўглибекдан эшитинг. Гўрўгли бу йигитлар нима қилади экан деп у ён, бу ёнга қараб турган эди, шу вақтда Қамбаржон билан Меромжон югуриб келавердилар. Қани нега кечикдингизлар, деп сўради, Гўрўгли. Шунда йигитлар бор воқеани айтиб бердилар. Гўрўгли ичиб ўтирган чойини ерга қўйди. Бу

ки бизга бу сафар ҳам насиб бўлмајжак, энди паризоднинг айтганиден, Ошик Ойдин пирдан фотиҳа олмасак бўлмайди деп Камбаржон билан Меромжоннинг Чиндибелга узатиб, ўзи шаҳри Бастом қаердасан деп Ошик Ойдин пирнинг хузурига караб йўлга равона бўлди. Гўрўглибек йўл юриб, йўлни мўл юриб, шаҳри Бастом вилоятининг бир четидан чиқди. Гўрўгли кун ботгандан кейин бир чотмога бориб меҳмон бўлди. Тонг отгандан кейин чотмонинг эгасиндан хабар олди. Чотма эгасини топиб айтдики, мен Ошик Ойдин пирнинг хузурига бориб бир ой, кирк кун хизматида бўлиб фотиҳасини олажакман, сизга малол бўлмаса, қурол-яроғларимни, отимни сизнинг чотмонгизга колдирсам, ҳам менго сиз Ошик Ойдин пирнинг ўрласини кўрсатсангиз, деди.

-Хов анови орқадаги кўхна уй Ошик Ойдин пирнинг уйи деп жавоб берди чотма эгаси. Гўрўгли хайрон бўлди-мен уни боғли-боғчали, бой-бадавлат бир одам деп ўйласам, дим фақир-фуқаро одам эканку деп боришга иккиланиб ҳам турди. Чотма ўнг ўзи-ўзига айтди: қани бораверай, мен унга бир-икки савол бериб кўрай, жавоб берса берар, бермаса мени тутибку колмас, деп Гўрўгли Ошик Ойдин пирнинг хузурига караб равона бўлди.

Гўрўгли эшикдан кириб пирга кўл ковуштириб салом берди. Саломлашиб, кўришиб бўлгандан кейин, Гўрўгли айтдики, мен сизга бир-икки савол беришга келдим, деди. Шунда Ошик Ойдин саволинис бўлса сўрайвер, яхши йигит, деди. Гўрўгли билан Ошик Ойдин пирнинг бир-бирига савол-жавоб айтишган ери:

Гўрўгли:

Ҳақдан энган беш нарсанинг,
Азал боши-сарн надур?
Тўрти тилли, бири тилсиз,
Бошиндаги пари надур?

Ошик Ойдин:

Ҳақдан энган беш нарсанинг,
Азал боши бисмиллодур.,
Тўрт китобнинг бири фурқон,
Бири Жаброил паридур.

Гўрўгли:

Бешдан беш юкори мачит,
Мачитнинг меҳроби надур?
Унинг ичиндаги мурғинг,
Оти надур, исми надур?

Ошик Ойдин:

Беш-бешдан юкори мачит,
Мачитнинг меҳроби бирдур.
Унинг ичиндаги мурғининг,
Оти жондур, исми нурдир.

Гўрўгли:

Ул кимса ўтирар тўрда,
Маърифат сочарлар юрта,
Қирк чилтан жамлашган ерда,
Дилининг азбари надур?

Ошиқ Ойдин:

Дарвишлар ўтирар тўрда,
Маърифат сочарлар юрта,
Қирк чилган жамлашган ерда,
Ҳақнинг лутфи азбаридур.

Гўрўгли:

Ул кимса онадин бўлди,
Отасина никоҳ қилди,
Равшан деяр насл қилди,
Эри надур, зани надур?

Ошиқ Ойдин:

Ойдин деяр, ёнди жоним,
Вафоси йўк бу жахонни,
Одам ота ул Ҳаввони,
Ҳам отаси, ҳам эридур.

Савол-жавоб тамом бўлгандан кейин Гўрўгли Ошиқ Ойдин пирнинг устозлигига пирлигига кўзи етиб, унинг оёғига йикилиб, мен неча манзи йўллардан пиёда юриб риёзат тортиб сенга шоғирд бўлмоққа, саз ўрганмакк келдим деди. Шунда Ошиқ Ойдин айтди: Эй, ўғлим сенинг кўзларинг ўйдолю кийимларинг жулдур, сен бу ерда шоғирд бўлиб юра билмассан, деди. Гўрўгли айтдики, менинг кўзим ўйдолюк бўлса, мен шунча йўллардан азоб чеки келаётирман бу ҳорғинликдан, кийимим ёмон кўринса бошқа кийим топн киярман, деди. Шунда Ошиқ Ойдин айтдики, сен бизга шоғирд бўладиган бўлсан одобли, ҳурматли бўлишинг керак. Менинг бу ерда 360 шоғирдим бор, сен 361 бўлдинг, деди. Сўнг Гўрўглининг кийимларини чиқартириб, эйнига малла тўт оёғига кўхна кавиш-махси, бошига телпак кийдирди. Шундан кейин Ошиқ Ойдин Гўрўглини ёнига чакириб, ўтиришмаларга бирга олиб бориб юраверди.

Кунлардан бир кун Ошиқ Ойдин пир намоз вақти ётган ерида бир туш кўрди. Тушида 360 боғ кўринди, боғнинг ўртасида кўшк. кўшкнинг ойнасида би қиз кўринди. Пир бу ахволни кўриб уйғониб, ўрнидан турди. Бу тушим не туш, н воқеа экан, бунн бир шоғирдларимга айтиб кўрсам нечук бўлар экан, улар йўри кўрсинлар, деп шоғирдларини хузурига чакирди.

Шоғирдлари келиб қўл қовуштириб салом берип турдилар. Шунда пирнинг кеча мен бир воқеа кўрдим деп шоғирдларига караб айтиб турган шеъри:

Шу кеча ётгадим бир ахвол кўрдим,
Бир бўлак бошлари тиллоли келди.
Сесканиб уйғониб еримдан турдим,
Қўллари тиллодин асоли келди.

Кўрмишам бир мохитобон тушимда,
Ҳеч нарса қолмамин ақли-хушимда,
Бир қаниз тожини қўймиш бошимда,
Жиғоли бошлари хилоли келди.

Гўзаллар жам бўлиб накшбанд айлаб,
Тамоми зўр йигит ўзини шайлаб,
Бир нозанин келди зулфини товлаб,
Ой кўрдим, кечанинг жамоли келди.

Ошик Ойдин сўзим ёлгон деманглар,
Бу сирларим ичда пинҳон деманглар,
Магар бўлса хуру-ғилмон деманглар,
Кўнглима бир ёрнинг хаёли келди.

Бу сўздан кейин Ошик Ойдиннинг шогирдлари бу тушни ҳар ёна йўриб кўрдилар, лекин ҳеч тўғри чикмади.

Ошик Ойдиннинг 360 шогирдининг орасида Карамжон деган бир шогирди бор эди. Уни отаси пирининг хизматига олиб келганда ўғлон етти ёшида эди. Хизмат қила-қила ҳозир ўн тўрт ёшга етган эди. Хизмат қилиб ҳудога ёккан ўғлон эди. Хирмондали киз шу йигитга тақдир қилинган эди. Карамжон айтдики, пирим рухсат берсангиз тушингизни мен йўрай, деди. Ошик Ойдин рухсат қилди. Шунда Карамжоннинг тушни йўриб айтган шеъри:

Муборак халифам бу кўрган тушинг,
Бошда келган Расулилло бўлодур,
Кўнглим очиб сўзим баён айласам,
Сўнги келган Сафиулло бўлодур.

Қирк каниз олдинда сўрди жавоби,
Бирининг кўлинда гулгун шароби,
Қўл қовшириб этди анга жавоби,
Шароб берган шул паризод бўлодур.

Гўзаллар жам бўлиб сайра чиқибдур,
Кўз кулдириб, қалам қошин қоқибдур,
Бўйнина маржону тумор тақибдур,
Кўрган кизинг Хирмондали бўлодур.

Уч юз олтмиш шогирд бу тушни билмас,
Ҳақ назар этмаса хабари бўлмас,
Пирга куллуқ этиб ноумид қолмас,
Буни айтган Карам ўғлон бўлодур.

Карамжон сўзини тамом қилгандан кейин Ошик Ойдин, сен ҳудога ёккан йигит экансан, бу киз сенга тақдир этилган экан, мен сенга шунини олиб бармасам бўлмас, деп унинг кўлига тўққиз тилло бериб, бор бозорга бориб, бир ола хўржин билан, бир оқ эшак топиб кел, деди.

Карамжон бу ишларни бажаргандан кейин, Ошик Ойдин эшакни миниб, хўржинни солиб, орқасига Карамжонни миндириб, Рум шаҳрига қараб йўлга равона бўлди.

Бу гапларни эшитган Гўрўгли шу вақтда буларнинг олдига чиқди. Йўл бўлсин бобо, деди. Бобо айтдики, Рум шаҳрида Хирмондали деган бир киз бор экан, шу киз бу болага тақдир қилинган экан, шунини олиб бермакка бораётирман, деди. Шунда Гўрўгли айтди: Эй бобо сени боражак еринга биз ҳам борганмиз, биз ҳам сенини ёнинга имон талаб этиб келиб ётганимиз йўк, Хирмондалининг ёнига бир-икки бориб, тошимиз паст келганидан бир йўл кўрсатар деп сенинг ёнинга келиб қўш ташлаганмиз, деди. Ошиқ Ойдин айтдики, эй ўғлим сен ўн борсанг ҳам, у киз сенга тақдир этилган эмас, деди. Гўрўгли пирдан бу жавобни эшитгандан кейин, салтан масхи кавушни отиб уриб, ўз либосларини кийиб, Фиротни миниб Чандибел нердасан, деп бадар кетди.

Энди сўзни Ошиқ Ойдин бободан эшитниг. Бобо кўп замон йўл юриб, Рум шаҳрига етди. Хирмондали кизнинг уйини сўраб, боғини топиб, бориб айланиб-ўврилиб кўрди. Қизнинг боғининг кун чиқар томонида катта бир кабристонлик бор эди. Шунинг катта бир хонокоси бор эди, шу жоёга қўш ташаб ётаверди. Инч Карамжонга йўл-йўрик кўрсатиб, гунорта махали боғнинг ичига кириб, Хирмондали киздан бир хабар олиб чиқишни буюрди. Эртаси куни гунорта вақти Карамжон дуторни орқасига танғиб, боққа кирди. Кириб кўрса ҳамма ёк лозазор, канизлар беҳисоб. Карамжон канизлардан ўтиб нарирок борса, Хирмондали саройининг эшигидан чиқаётган экан. Хирмондалининг кўзи бирдан Карамжонга тушди.

-Хой, ўғлон не иш билан юрибсан?- деди киз.

-Мен ўтинчи савдогар боласиман, ўтимиз ўчиб қолди, ўт сўраб келдим, деди бола. -Ўт керак бўлса ана ўчоқда, олавер, деди Хирмондали. Карамжон эгилиб ўчоқдан ўт олиб, монгалга солаётирган вақтда орқасидан дутор кўриниб кетди. Дуторга кўзи тушган Хирмондали сўради. эй ўғлон, сен бахшимисан ё ошиқмисан? Карамжон айтдики, ҳаммасидан ҳам оз-моз бор. Қани эса созингни кўлингга олиб, бир соз, этиб бер, шунда сенинг ким эканлигингни биламиз деди киз. Шунда Карамжоннинг тиллодан ҳал берилган қазма дуторни кўлига олиб, кизга қараб туриб айтган шеъри:

Мени сўрсанг келдим Бастом элинан,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.
Бўғбон бўлиб гуллар терсам боғингнан,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Мен бир ошиқ сенга келдим соз билан,
Бир жайрон овладим баҳри боз билан,
Савашим бор Хирмондали киз билан,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Бўғбон бўлиб боғинг гулин термишам,
Хизмат айлаб қуллугингда турмишам,
Сенинг билан бирга даврон сурмишам,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Ошикларнинг иши суҳбат-соз бўлар,
Қиш кунлари ўтиб, баҳор, ёз бўлар,
Ўттиздан сўнг куч камаяр-оз бўлар,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Вақтинг ўтса қариб қаддинг дол бўлар,
Халифамни кўриб тилинг лол бўлар,
Ошикларга сийнам усти жой, бўлар,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Ошик Карам ошик бўлдим ўзинга,
Курбон бўлай ёрнинг қора кўзига,
Ошик бўлдим онасининг қизига,
Карам ўғлон боғ сайлина келибдур.

Карамжон бу сўзларни айтиб тамом қилгандан кейин қиз унинг бу сўзларидан маъно топиб олди, ўғлоннинг гапга бурро эканлигини билди. Лекин сир билдирмасдан бир баҳона топиб, уни ҳайдаб юборишни кўнглига тугди. Карамжоннинг «Ошик бўлдим онасининг қизига» деган сўзини баҳона қилиб, сен мени ўйномоққа келган экансанов, мана сенга «онасининг қизи» деп, дуторни икки бўлиб, синдириб, болани боғдан ҳайдап чиқариб юбарди.

Карамжон эшикка чиқиб туриб ўйланди: дуторни синдиртириб, халифамни ёнига борсам, халифам ҳам сен шу қиздан босқи топиб келдингми, деп мени хўрлаб юрса, кел қани қайтадан бир ўзимни синаб кўрай деп, боққа қайтди.

Ичона кириб, узоқроқда туриб, синган дуторни кўрсатиб, Хирмондали қизга қараб, иккинчи марта айтган шеъри:

Синса синсин бизнинг дутор,
Синган дутор излашармиз.
Сен-ла устозим келганда,
Нор туядай излашармиз.

Ошикларнинг кўнгли ёздир,
Иши мудом суҳбат-создир,
Дуторнинг ҳуни бир қиздир,
Халифам келса гаплашармиз.

Эсингдан бўлибсан жудо,
Юзингдан кетибдур ҳаё,
Бизга-да ёр бўлар худо,
Ҳақ дил берса сўзлашармиз.

Хирмондали келди қаҳринг,
Йўқму сенинг номус оринг,
Нечун синдиридинг дуторим,
Синган дутор излашармиз.

Ошиқ Карам менинг отим,
Оллога етишди додим,
Ошиқ Ойдин пир-устозим,
Устоз келса сўзлашармиз.

Карамжон бу сўзни айтари айтди-доп кизнинг авзойини кўриб кўриб кочди. Хирмондали тута-тут деп Карамжоннинг изидан югуриб, тутиб кўлтиғидан олиб, саройга киргизиб, етти кат кўрпачанинг устига кўйди. Карамжон боғдошни куриб ўтираверди. Шунда Хирмондали киз айтдики, эй, ўғлон шу ўтиришингда бир нарса айт, жуфт айтсанг ҳам ток айтсанг ҳам ўласан, деди.

Шунда Карамжон: бу нучук гурринг бўлди, бу элда йўк гурринг-ку, кел яхши айтсам айтаколай, деп бир ғазал айтди:

Бир сўзим бор уяламан айтмоқа,
Айтсам ўлдирасан, айтмасам ўлам.
Ок сийнангда битган кўша норингдан,
Тутсам ўлдирасан, тутмасам ўлам.

Мен сени севарман жон билан дилдан,
Сен мени севмақа кўрқарсан элдан,
Морқа бармоқлардан, хиноли кўлдан,
Тутсам ўлдирасан, тутмасам ўлам.

Ман кечибман номус билан оримдан,
Мен кўрқманам ғазаб билан қаҳрингдан,
Ок юзингда битган кўша холингдан,
Суйсам ўлдирасан, суймасам ўлам.

Ошиқ Карам кирам сенинг кўйинига,
Ҳеч ким чидай биямас сенинг ўйинига,
Мен кўрқаман кўлим солсам бўйинига,
Солсам ўлдирасан, солмасам ўлам.

Карамжон бу сўзни айтгандан кейин Хирмондали айтди, тўхта, сенинг устозинг ким?

-Менинг устозим Ошиқ Ойдин, деди Карамжон,

-Устозинг Ошиқ Ойдин бўладиган бўлса, биз гуноҳкор бўлган эканмиз, у киши ошиқларнинг пири, ҳам устози бўладилар, унда биз дуторни нотўғри синдирибмиз, уни тузаттириб беришимиз керак экан, деди Хирмондали. Шундан сўнг дарров шу яқиндаги Ғойиб харрот деган устани чакиртириб, дуторни бурунгисидан ҳам яхшироқ этиб, тузаттириб берди. Хирмондали яна айтдики, эй ўғлон, сенинг устозинг билан биргаликда чакирдик, бизда меҳмон бўласизлар бор, халифангни олиб кел, деп буюрди. Шундан кейин Карамжон дуторни кўлига олиб пиринг олдига борди.

-Нима кишиб келдинг, ўғлим, ошигингни кўрдингми, деди Ошиқ Ойдин.

-Хова кўрдим, сизни боғига чакириб юбарди, меҳмон бўлар эканмиз, деди

Карамжон.

-Ховликма, сен ўглим. энди ишни боладик деди пир, сенинг ишкинг унинг сийна сандиғидан ўрин олган бўлса, ўзи излаб келади, деди. Шу кеча иккиси саҳорат-ибодатда бўлдилар.

Карамжон билан Ошик Ойдин меҳмонга келавермагандан кейин Хирмондалининг ичига хўвл тушди. Эртасига эрта билан ўрнидан туриб, чой-чилимдан ёзилишиб, канизларни ёнига чакириб, сўз юритдики, шаҳри Бастом деган вилоятдан ошикларнинг ҳам пири ҳам устози Ошик Ойдин пир келган экан, биз буидан беҳабар қолиб, шогирдини уриб, дуторини синдириб, уриб қувиб юбарган ошик. Ул ўғлон бориб халифасига айтган бўлса, пир агар ўпкалаган бўлса, муноҳқорлиғимизни айтиб узр сўрамасак бўлмас, деди.

Шундан кейин канизлар билан биргаликда Ошик Ойдин билан Карамжонни излаб йўлга чиқдилар. Энди сўзни Ошик Ойдиндан эшитинг. Ошик Ойдин Хирмондалини барибир излаб келишини билар эди. Шунинг учун Карамжонга Хирмондали келганда нима килажагини ўргатиб, ўзи бир мазорнинг ичига кириб ўгли. Шу вақтда Хирмондали канизлари билан келиб, Каримжонга дуч бўлди. Ундан сўрадики, эй ўғлон, авлиёнинг бошинда нима қилиб турибсан. оқшом нега меҳмонга бормадингизлар? Унда Карамжон устози ўргатганидай қилиб айтдики, иллик бошинда туришимга сабаб, оқшом қайтиб келсам устозим ўлиб қолган экан, шунни жойлаб турипман, деди. Шунда Хирмондали Карамжонга қараб, ҳавойи сўёсат этиб, бир шеър айтди:

Нечун сен кўркмадинг маннан,
Сен не ернинг ўғлонисан?
Айрилибсан устозингнан,
Энди ўзинг омонмисан?

Шунда Ошик Ойдин гўрда ётган еринда кизнинг сўзини эшитиб, чап-чўпини қоклиб, бирдан гўрдан чиқиб кизга қараб жавоб бериб бир шеър айтди.

Юз минг мукома дўндириб,
Ёш кўрдингми ўғлонни сан?
Уриб дуторни синдириб,
Бўш кўрдингми ўғлонни сан?

Кет, бобо келган йўлингга,
Қарамай соғу сўлингга,
Дўғри келибсан ўлима,
Нердан чиққан девонасан?

Ошикнинг сийнаси чокдур,
Сигингани мудом ҳокдур,
Бобоннинг хаёли кўлдур,
Кўрсагагўр, сийнангни сан.

Кет бобо, кўзимдин йирок,
Гарданинга деяр таёк,
Ўзинг карри, соқолинг ок,
Қўл узатма сийнама сан.

Чекма пардани юзлара,
Қарама бошика кизлара,
Ёшлик этарсан бизлара,
Чакир, келтир онангни сан.

Хирмондали қайтдим ройдин,
Юзларим тиниқдир ойдин,
Бобо, келдинг қайси жойдин,
Тилга олма онани сан.

Ёнди, ширин жоним ёнди,
Диним Муҳаммад диниди,
Мен ўзим Ошиқ Ойдинди,
Азиз сақла, меҳмонни сан.

Хирмондали айтишувда Ошиқ Ойдиндан енгилди. Ундан кейин буларни бокка киритиб иззат-икром билан меҳмон қилди. Шу вақтда Хирмондалининг отаси Арслонбой бу воқеанинг устига келиб қолди. Бу бобони кўриб, сен энди келиб-келиб шу девонага борасанми, деп, жанжал кўтариб, Ошиқ Ойдин билан Карамжонни уриб-уриб хайлаб юбарди. Ошиқ Ойдин боғдан чиқиб, бир жойга бориб, яхшилаб ўйланди. Шунда бирдан Рум подшосининг ўзига танишлиги ёдига тушиб, тўғри подшонинг саройига қараб йўла равона бўлди. Подшо пирнинг арзини тинглаб, икки ясовул билан Арслонбойни оёғини ера тегизмасдан саройга олдирди. Подшо айтдики, эй занғар, Арслонбой кизининг оламга келганида эълон берди:

-Ким мени айтишиб енгса, тутишиб йикса шунга бораман, деп сайлаб 360 йигитнинг қалласини кесди, ё булардан хабаринг йўқмади эди, шу йигитларнинг хўстор-ховондори қон-хун талаб қилиб не сен ёкка, не мен ёкка келмадилар-ку. Шу кизинг рос бу пирдан енгилган экан, ўзинг тўй-томоша этиб бермайсанми? Ҳозир кизингни шуларга бермасанг дорга остираман, деди подшо.

Арслонбой ажаб бўлади деп, ўгил ўрнига сақлаб қўйган кизи бўлганликдан уч кеча-кундуз тўй-томоша қилиб, эл-юртни йигеди, шу тўйда Ошиқ Ойдин Хирмондалини шогирди Карамжонга бахш этди. Хирмондали билан Карамжон мурод-мадқасидга етдилар.

Ошиқ Ойдин бир неча кун меҳмон бўлгандан кейин жавоб олиб қайтмоқчи бўлди. Арслонбой розилик берди, 40 нарнинг устига хўржин юклаб, уларни тиллодан тўлдирди. Уларнинг устига бобони, кизи билан Карамжонни ҳам миндириб, ёнларига одам қўшиб, уларни шаҳри Бастомга жўнатиб юбарди. Ошиқ Ойдин Бастом вилоятига бориб, Карамнинг отаси уста Бодомнинг уйига келин туширди. Бу ерда ҳам уч кун тўй-томоша бериб, от чоптириб, олтин қовоқ отдириб

мурод-максадига етди.

Энди гапни Гўрўгли Султондан эшитинг. Хирмондали кизни Карамжон олди лган хабар жаҳон-оламга овоза бўлиб кетди. Бу сўз Чандибел вилоятиндаги Гўрўглибекнинг кулогига ҳам етди. Гўрўгли бу сўзни эшитиб ундай бўлса мен ундан бир хабар олиб келай деп шойи шаймонини тутиб, Ғиротни зарганг мбартанг эгарлаб, йўла равона бўлаверди. Гўрўглининг Сафар Махрам деган бир боғир, саркарда йигити бор эди, шу боришда Гўрўгли шунга дуч келди. Гўрўглининг йўлга отланаётирганини кўриб, Сафар Махрам айтдики, эй, Гўрўгли ога, йўлинг бўлсин, нера бориб, нердан келжаксан? Шунда Гўрўгли айтдики, шахри Бастом вилоятига бориб Хирмондалидан хабар кутмоқдаман, деди.

-Агар сан шахри Бастом вилоятига кетажак бўлсанг, шу нарса эсингда бўлсинки, келишда бизга бир семиз киз келтир, деди Сафар Махрам.

Гўрўгли айтдики, кани киз нечук бўлсин, шуни шеърда таърифлаб бир айтиб бер, деди. Шунда Сафар Махрамнинг кизни таърифлаб, Гўрўглига қараб айтган шеъри:

Арзим эшит, Гўрўгли ога,
Биза бир севар ёр гатир.
Бир ёра бўлдим интизор,
Ога, биза бир ёр гатир.

Бўлдим отангни кўшинда,
Кулфат қолмасин бошимда,
Бўлсин йнгирма ёшинда,
Ога, биза бир ёр гатир.

Ўзи эшон, сўфи бўлсин,
Кийгани зар тўппи бўлсин,
Юмолук ҳам лўппи бўлсин,
Ога, биза бир ёр гатир.

Олтин-қумушдан шайлансин,
Кўрганнинг ақли бойлансин,
Айвонда зўрдан айлансин,
Ога биза бир ёр гатир.

Чаппа оқиб денгиз бўлсин,
Ошиқликда тенгсиз бўлсин,
Узун бўйли, семиз бўлсин,
Ога, биза бир ёр гатир.

Гўрўгли бек, бир од айла,
Утганларни сан ёд айла,
Сафар Махрамни шод айла,
Ҳарна гатирсанг, бор гатир!

Сафар Махрам бу сўзни айтиб тамом қилгандан кейин Гўрўгли бир киз олиб келишга ваъда бариб, шахри Бастом вилоятига қараб йўлга равона бўлди. Чўли жазиралардан ўтиб, тоғу топишлардан кечиб, Бастом вилоятига бориб етди.

Гўрўглининг кўлида бир қазма дутор бор ади. Сен ҳам борганда бир бахона бўларсан, деп икки буюлаб синдириб, хўржинга солиб қўяберди. Гўрўгли одамлардан уста Бодомнинг уйини сўрай-сўрай охири устанинг дўконининг олдида чикиб отдан тушди. Гўрўгли отини жой боғлаб, устанинг дўконининг очиклигини кўриб, унинг бор аканини билиб яқин борди. Бориб, қопидан қалласини суқди. Унинг эғнидаги ёй ҳам қаса турган эди, бир интилганда қопини ёнгозики билан бирга қўпориб ичона кирди.

Эндиги сўзни уста Бодомдин эшитинг. Уста Бодом бир нашавад, бангги одам эди. Нашаси ҳам тамом бўлиб, қайфи ҳам қочиб ўтирган эди. Гўрўгли ёнгозикни эғинга илдириб, ёнғкидин гўбурдаб дўконга кирганида устанинг юраги ёрилиб қўрқиб, жони чикиб қичқирди: эй, сен нақора одамсан, натган саҳройисан?

Гўрўгли ҳеч нарса билмаган одамдай бўлиб, асаломмалакум уста, сени одовозангни эшитиб, Чандибелдан чиққанман, бизнинг бир яхши дуторимиз бор эди, синди, шунга тузаттирмакка келган эдик, дўконни қописин ҳам тор экан сизмадин, нега бўлса кечирасан, деп синик дуторни чиқариб, устанинг қўлига бериб, бир шеър айтиб дурган ери:

Сени дейиб Чандибелдан келмишам,
Устам созим қайил, қардош бўлалди.
Ҳасрат билан заъфарондек сўлмишам,
Устам, созим қайил, қардош бўлалди.

Устасан, устасан, қилма бахона,
Овозанг тушибди жумла-жаҳона,
Бир кеча меҳмонман кизинг-жувона,
Уста, созим тузат, қардош бўлалди.

Эллар кўриб Чандибела кўз этсин,
Ани кўриб элдан эла сўз этсин.
Кўз ўтмаса, бу шогирдинг тузатсин,
Уста, созим тузат, қардош бўлалди.

Эллар кўзи Чандибелнинг дузина,
Қурбон бўлай шогирдингнинг кўзина,
Садаф қўндир устам, созим юзина,
Устам созим қайил, қардош бўлалди.

Бу сўзни эшитгандан кейин уста дуторни қўлига олиб, у ёна, бу ёна айлангириб, ўврилтириб кўраверди. Шунда Гўрўгли: эй уста мен сенга аввалидан бир тилло бериб қўяй, яхшироқ этиб тузат, дегандан кейин устанинг қўнгли хуш бўлиб кетиб сўради: эй ўғлим, отинг қим? Гўрўгли айтди: отима Гўрўглибек

ерлар. Уста Бодом Гўрўглибек отини эшитгандан кейин алди олти, енги етти бўлиб, баракалло ўғлим, алашма этма биз бир гиеванд одам. Энди кистанма, чой-чилимадан ёзилшавар, деп чилимга одам юбориб олдириб, ичиб маст бўлиб, гўнгилни жам этиб дуторни покиза этиб тузатиб, Гўрўглини қўлига берди. Энди ени бир эчки сўйиб мехмон этай деп, бир кўтир эчкиси бор эди, сўйиб қозонга юбарди. Шўрва бор кайнаб чиккандан кейин дастурхондаги бори нонни олиб қўлига кисиб, қозоннинг қулогига минди, Гўрўгли. Айтдики, эй бобо оч бўлган жанмиз, бизни алашма этма, узок йўлдан хориб келдик, деп хом шўрвадан қоринни койим тўйдириб олди. Гўрўглининг ёнида бир 12 мискол чикар-чикмас дори бор эди. Гўрўгли одамни беҳуш қиладиган шу дорини қозоннинг бир четидан қуйиб юбарди. Эчкининг эти билан дори хам койим кайнаб пишди.

Эндиги сўзни уста Бодомдан эшитинг. Уста Бодом, оч бўлдиқ ўғлим, деп дехкон дешловон одамларни чакириб, овқат зўр бўлди деп, Гўрўглини хам чакирди. Шунда Гўрўгли айтдики, эй ота, сизлар бемалол еб-ичаверинглар, ёнга мен хом шўрвадан койим тўйган эканман, дим бўлмаса қозоннинг четиде оз-моз қўя қўйинг, деди. Уста Бодом бодяни эчкининг этига тўлдириб, нонни хам нўмай тўграб олиб келди. Бодяга қўл узатган одамнинг фотиҳа ўқишга хам равоти келмай қолаварди. Хамма беҳуш бўлиб, ухлаб қолгандан кейин Гўрўгли Хирмондалини чакирди. Шу вақтда Карамжон хам шикорга кетган эди. Хирмондали билан Гўрўгли сўрашдилар-исташдилар, ака-сингил бўлдилар, Гўрўглининг олдида Хирмондали турли таомларни ўтказди, бош-оёқ сарполар қўйди. Кўнглини хуш этиб узатжак вақтида Гўрўгли айтдики, аммо Хирмондали, бизнинг бир ботир, сарқарда йигитимиз бор эди; шу бизга бир зот кетир, деган эди. Хирмондали айтди: Гўрўгли эга, кани айт, шу айтганинг не зот, деди. Бизга бир қиз топиб қайт, деган эди, деди Гўрўгли.

Хирмондали айтдики, ога бу иш учун хотиринг жам бўлсин, уста Бодомнинг беш қизи бор, тонгда гул термакка чикадилар, сен боғнинг дарвозасининг олдида чикиб тур, мен уни эргаштириб бораман, боғдан чикараман, ангсасига чангални солиб ўта кет,- деди Хирмондали. Гўрўгли эрта билан боғнинг дарвозаси олдида чикиб турди. Уста Бодомнинг улли қизи этагини тўлдириб эрта тонгда гул териб юриганида Хирмондали кидириб келамиз деп уни эргаштириб, дарвозадан чикарди. Қизга Гўрўглининг кўзи тушгани замон, келиб қизнинг энгсасига чангални солди, Хирмондали орқасидан кўтаришиб юбарди, иргиб Гўрўглининг орқасига минди. Гўрўгли Гротга камчи босди, шу орада бир кичик дарё бор эди, от югуриб келишида ўзини зингди, шу зинганда дарёнинг ориги канорига бориб тушди. Шу орада қанизлардан бири қизнинг олиб қочилганини билиб, югуриб уста Бодомнинг ёнига бориб, туртиб уйғотиб, устага қараб бир шеър айтди:

Уста Бодом, қизинг кетди,
На боғ туйди, на боғбонинг.
Бир гўч йигит олди қочди,
На гул туйди, на гулзоринг.

Дунёнинг кечарин билди,
Сенга бир ёмон гап бўлди,

Бир хароми, занғар келди,
На дўст туйди, на душманинг.

Олиб кочарин ўйлади.
Оти, ёроғин шайлади,
Бибимни ота жойлади,
На гул туйди, на гулшанинг.

Гулшан деяр, ёниб келдим,
Туганмас балоға қолдим,
Улли Бибимдин айрилдим,
На боғ туйди, на боғбонинг.

Уста Бодом бу сўзни эшитиб, теша, бичкини, қочов, болтани хўржинга солиб, бир ола ёбини миниб, чиқди. Бу от 40 камчи урса бир йўртмас, ўт еса оғзи ерга етмас, отлатсанг орава шигирдан ўтмас бир от эди. Уста Бодом шу боришига дарёнинг бўйига етди. Қараса дарёнинг ориёгинда кизи билан Гўрўғлини кўрди. Хўржиндан пойтешани олиб, ол Гўрўғли ўлдинг, деп отиб юбарди, пойтеша дарёнинг ўртасига бориб тушди. Сўнг қўлига болтани олиб бошидан гирлантириб отиб юбарди, у ҳам дарёнинг ўртасига тушди. Энди газик бичкига келди. Бичкини олиб ол, энди ўлдинг Гўрўғли деп, назарлаб бошидан айлантириб турган эди. бичкининг тиши бурнинг бир палласига илишиб, кўпориб олиб ўта кетди. Уста Бодом ўйланди, бу ишимиз бўлмади, тос бўлмаса бурундан айрилган элик, энди бир хушомад уриб кўрай деп, дарёнинг бери ёнинда туриб, Гўрўғлига қараб айтган шеъри:

Гўч йигитнинг тушар йўли,
Ташла, Гўрўғли, ночорни.
Мард бўлмасми туркман ўғли,
Ташла, Гўрўғли, ночорни.

Отинг тоғлардан ошмасми,
Бу жонинг ёниб кўймасми,
Яна дуторинг синмасми,
Ташла, Гўрўғли, ночорни.

Фиротинг тоғлардан ошар,
Мард марда келиб учрашар.
Яна манго ишинг тушар,
Ташла, Гўрўғли, ночорни.

Қизил гуллар солланади,
Доғ бошинда дўланади,
Қизим киши галиниди,
Ташла, Гўрўғли, ночорни.

Арзимни борини дедим,
Қалинини олиб едим,
Қийналдим мен, ёндим-қуйлим,
Ташла, Гўрўгли, ночорни.

Уста Бодом бу сўзни айтиб тамом қилгандан кейин, Гўрўгли айтдики, эй уста, хафа бўлаверма, шугун-эрта Усмонлига чоповулга ўтаман, кизингнинг қалнинига шунда етти пудлик бир эчки ташлаб ўтаман, деп Чандибел вилоятига қараб кетаверди. Тоғу дара, чўлу жазиралардан ошиб, Чандибел вилоятига бориб етди. Борса Гўрўглининг ботир йигити Сафар Махрам улли мехмонхонани безаб, ўзининг тенг-тушлари билан хазм- базм қилиб ўтирибди. Гўрўгли отдан тушиб, дами-тинчини олгандан кейин Сафар Махрамнинг тўйини бошлаб, уч кеча-кундуз гўй-томоша этиб, олиб келган кизини Сафар Махрамга никохлаб, мурод-мақсадларига етдилар.

Бу дostonни ўқиб кўрган, эшитган ҳамма мурод-мақсадига етсин!

Авазнинг келтирилиши

(Китобий вариант)

Аmmo ровийлар андоғ ривоят қилурларким, Ваёнгон шаҳринда Булдурук қассобнинг Авазхон деган ўғли бор эрди. Юсуфшоҳнинг хизматида эрди. Қаландар деган бир киши подошоликни тарк этиб, келиб Юсуфшоҳнинг хизматкори бўлди, ҳар кунда бир мартаба Авазхонни кўрмак учун. Кунлардин бир кун Юсуфшоҳ кушлаб кетди. Авазхон мунда арз сўраб қолди. Ул Қаландаршоҳ Авазхоннинг жойинда туриб айди: -Эй Авазхон, манинг арзим бор. Авазхон айди: -Айтгил, на арзинг бор? Анда Қаландаршоҳ айди: -Ман уч йил бўлди, подшоҳликни тарк қилиб, сани ҳар кунда бир мартаба кўрмак учун хизматкор бўлдим. Эмди манго ҳар юзингдин бир жуфт бўса, сакокингдин бир жуфт бўса бергил, деди. Анда Авазхон айди: -Рост айтурсан. Ман Юсуфшоҳнинг хизматида турурман. Анинг ноини ерман, тўнини қиярман. Юсуфшоҳ келгандин сўнг жавоб олурман. Бир бўса бергил деса, икки бўса берурман. Икки бўса бергил, деса уч бўса берурман. Қаландаршоҳ туриб кетди. Юсуфшоҳ қушдин (шикордан) келди. Қаландаршоҳнинг сўзин (Авазхон) Юсуфшоҳга арз қилди. Аваз айди: -Сан қушга кетиб эрдинг. Анда Қаландар мандин беш бўса тилади. Ман сандин берухсат бармадим. Не жавоб айтурсан? Анда Юсуфшоҳнинг қаҳри келиб айди, жаллодларга буюринг; -Қаландарни ўлтурсулар. Анда Авазхон айди: -Юсуфшоҳ бир ўғлон учун бир Қаландарни ўлтурбдур, деб маломат қилурлар, деб гуносин тилади. Подшоҳ ўлтурмади. Қорнига қирк камчи, орқасига қирк камчи уриб айди: -Бу шаҳарда турсанг ўлтурурман, деб снёсат қилди. Анда Қаландаршоҳ айди: -эмди ман мунда турмасман, деб шул Чордоғли Чамлибелда Гўрўглибекнинг ёнига бориб, ани устинга юбориб, Авазхонни алингдин олдуруб, бир оқшом ул бирла даврон сурмасам, Гўрўглибек шул хизматни битирмаса, бир гуржини бўйнига ип тақиб олيني Гўрўглибек қўйиб, юрт-баюрт қантба-қант, шаҳарба-шаҳар отин ерга урурман, деб қасамёд қилди. Шаҳардин чиқиб, юриш қилди. Бир неча кунлар йўл

юриб, Чорлоғли Чамбилбела келиб, дарвозада оху нола чекти. Гўрўглибек майхонада ўлтуруб эрди. Гўрўглибек айти:-Эй Сафармарам ул каландарга бир жом танга чикориб бергил, теди. Сафармарам чикориб берди. Каландаршоҳ уч мартаба жомни бошидин айлантуриб, отиб юборди. Ҳар танга бир ёнга сочилиб кетди. Сафармарам айти:-Эй Гўрўглибек, ул каландарга бир жом танга бердим. Бошидин уч мартаба айлантуриб, сочиб йиборди, ҳар танга бир ёнга кетди. Анда Гўрўглибек айти:-ул бедард одам эрмасдур, муңда келсун. Сафармарам олиб кирди. Гўрўглибек-жой бериб, сўраштилар. Анда Каландаршоҳ айти:-маннинг бир-икки калима сўзим бор, соз бирлан баён қилайин, деб бир варсоки айти:

Гўрўглибек, эшит мани арзимни,
Бошдин гечанларим баён айлайин.
Ваёнгонда Булдуз қассоб ўглини,
Авазхон сўзини аён айлайин.

Уч йил биза завку сафо сурдирди,
Муборак жамолин биза кўрсатди,
Беш бўса деб саксон камчи урдирди,
Туганмас жонима азоб айлайин.

Мағзр ёши ўн тўрт-ўн бешда бўла,
Бир шайдо булбулдуз кўнмишдур гула,
Муштафо бош бўлиб қирк йигит била,
Мудом қўл қовшуриб хизматда бўла.

Қурбон бўлсам Авазхонни белина,
Сарим қурбон боғда қизил гулина,
Зарафшон қоқили тушар белина,
Гул юзини моҳитобон айлайин.

Эгнимда жанда, бошимдин қулҳонни,
Тилимдин қўймадим зикри санони,
Қаландарман газдим неча қалъани,
Авазхон сўзини тамом айлайин.

Аммо Қаландар бу сўзни тамом қилди. Алқисса, Гўрўглибек бу сўзни эшитиб туриб, кийротин эгарлаб кетарман бўлди. Анда Қаландаршоҳ айти: -Ҳай-хай Гўрўглибек, сани олиб келур ё келмасингни билурман. Шулар ерда кўрмай (Авазхонни) таъриф қилиб бир сўз айтгил, теди. Гўрўглибек кўрмай ғойибона алина созин олиб бир сўз айти:

Кўнгил толвос эгар Чамбилбелларни,
Ваёнгон шаҳрина борсам Авазхон.
Умидим борсангиз жаннат юзиндин,
Мудом хизматингда турсам Авазхон.

Саннинг ишқинг бўлди жонима ёғий,
Гурур айлаб шу кун минсам буроки,
Ғойибонадин ёнар хуснинг чироғи,
Кул бўлиб кулликда турсам Авазжон.

Курбон ўлсам Авазжонни бедина,
Жоним курбон Авазжонни йўлина,
Миндурубон кийротимнинг белина,
Чамлибела олиб келсам Авазжон.

Нар каби тиш қайраб кирсам майдона,
Йазидларни келтурурман омона,
Шохларнинг бошига туғса замона,
Бошим кетса юз ўгурмон Авазжон.

Гўрўгли дер, ҳақ эшитсун ноламни,
Авазжон овозанг тутти оламни,
Яратғон биру бор берса ёримни,
Чамбилбела олиб келсам Авазжон.

Аmmo бу сўзни тамоm килиб, кетарман бўлди. Анда йнгитлари айдилар:-
Бизларга бир насиҳат айтиб кетгил. Анда Гўрўглибек йнгитларига қараб бир сўз
айди:

Эй ёронлар мусулмонлар,
Сухбат айланг кўнгилад очар.
Ёлгончи фоний дунёга,
Келган эгланмайин гечар.

Газманглар беҳуда ера,
Утраюрсан ёвуз дарда,
Қўб ёлборсанг бир номарда,
Қарши келса қонинг ичар.

Беклар олдинда девондур,
Ани билмаган хайвондур,
Одам одамга меҳмондур,
Кўнгилад кўнгиладни сув ичар.

Алин баргана ал барсанг,
Қадрин билгана гул барсанг,
Қон олиб бир марда борсанг,
Дўғри борсанг қонинг ўтар.

Эгам номартни бор этмас,
Мардни номарда зор этмас,

Килич калкона қор этмас,
Тўфанг тегса тошдин гечар.

Ғўч йигит майдонда юрса,
Ғанимларга қарши турса,
Ғўрўғли Авазин ғўрса,
Мол қайгурмас бошдин гечар.

Аммо Ғўрўғлибекни бу сўздин сўнг қирк йигити узотиб, бир хафта йўл юриб бориб бир ерга тушдилар. Аммо Ғўрўғлибек йигитларга наҳорлик бериб айди:- Сизлар эмди қайтинглар. Узотгондин йўлдош бўлмас. (Йигитлар) отларин миндилар. Анда Сафарқўса айди:-Бизларга бир насиҳат қилиб кетинг. Анда Ғўрўғлининг йигитларига қараб бир сўз айтғони:

Бекларим ўғит берайин,
Ватан тарк этувчи бўлма.
Ўзингдин ғайри-номарда,
Қуллуқин этувчи бўлма.

Ўғит берурман олона,
Уйит қулоқда қолона,
Зинҳор ғийбат сўз-ёлона,
Тилинг увратгувчи бўлма.

Эшиқдин боқарлар тўра,
Йигитлар гаракдур бера,
Ўзи чақирмаган ера,
Талпиниб борувчи бўлма.

Бир чўрак барсангиз оча,
Зинҳор қазба боринг хажа,
Шул тургон қури ёғоча,
Нохак қон суртгувчи бўлма.

Бир йигит зурёдсиз ўтса,
Моли яйраб тузда қолса,
Эллар анга толон солса,
Сан ани олгувчи бўлма.

Уйиш-хо Ғўрўғли уйиш,
Қариганда айла, хуруж,
Уришсанг мард билан уриш,
Қочгани қувгувчи бўлма.

Алқисса Ғўрўғлининг йигитлари изина қайтдилар. Ғўрўғлибек бир неча муддат йўл юриб, Ғармиён шаҳрининг майдонига борди. Кўрса узокдин бир ўғлон отини суриб келатурур. Ғўрўғлибек шул ерда туриб, ул ўғлонга бир сўз айди:

Аваз холин сўзла, манго бек йигит,
Кел, иккимиз бугун кардош бўлали.
Не сабабдин тушдинг ёвуз ерлара,
Кел, иккимиз бугун кардош бўлали.

Хар на максудингни манго баён эт,
Кўнгилдаги кийлу қолдинг аён эт,
Нихон сиринг болам бизга ошкор эт,
Кел, иккимиз бугун кардош бўлали.

Ёр йўлинда бир ошиқи шайдосан,
Ё юртингда адолатли подшосан,
Боғи эрам ичра гули раъносан,
Кел, иккимиз бугун кардош бўлоли.

Санинг дининг ҳақдур нозанин ўғлон,
Калима арэ айла бўлгил мусулмон,
Агар борму ота-онанг меҳрибон,
Кел, иккимиз бугун кардош бўлали.

Бу дунёда сургил айш ила даврон,
Оллох паноҳинда сакласин омон,
Санга берам молу дунё фаровон.
Кел, иккимиз бугун кардош бўлоли.

Равшан айтур, десам сўзимни санго,
Тараххум кил, мандек ғамли куллара,
Жавобини бир-бир баён эт манго.
На шаҳардин бўлурсан, кардош бўлали.

Алқисса, ул ўғлоннинг одиға Султон дер эрдилар. Ул ўғлон айди:-Гармиён эдшосининг кизининг қирқ газ кўшки бор турур, Қирқ газ қорим қаздирибдур. Етмиш бир паҳлавон ҳам бор. Ани йикса, ул кўшқдин ҳам ўк ошурса, қоримдин отин отлатса, ман шул одамға борурман, деб ваъда этибдур.

Ман Чамлибела бориб, Гўрўглибекни олиб келсам, манго олиб берур, деб борурман. Гўрўглибек ул ўғлоннинг ихлосин кўриб, кўтариб кийротнинг сиртиға миндириб, кальанинг ташқарисидин бориб, қоримға кийротни тутти. Қийрот қоримдин тўрт газ ўтиб тушди. Андин сўнг боғға кириб кўшқ остиға келиб, отдин тушиб ўлтурдилар. Шул вақтда Султон уйқуға мойил бўлди. Ул киз кўшқ устинда ўлтуруб эрди. Киз бир канизина буюрди:-Бориб ани (Гўрўглини) бир хийла бирлан узотиб юборгил. Сиеки бузук кўринур, теди. Каниз тўққиз нон, бир сабат узум келтуруб кўйди. Гўрўглибек ҳовуз лабига боруб, нон бирлан узумни еб, фотиҳа ўқиб, канизнинг ёниға келиб, кўшққа қараб ўк отди. Ва яна кўшқдин қирқ газ ўтиб кетди. Андин сўнг Гўрўгли канизға қараб бир сўз айди. Каниз ҳам шоир эрди, жавоблашдилар:

Саволи Гўрўгли:

Каниз, хар жойи газарсан,
Таркингдин тугсам не бўлур?
Таркингни жабрин тортинча,
Бибингни олсам не бўлур?

Жавоби каниз:

Санинг бирлан сўзлашмасман,
Йўлингга гетсанг не бўлур?
Бибим эшитса ўлтурур,
Ўлмайин кетсанг не бўлур?

Саволи Гўрўгли:

Гелани йўкгур гетмака,
Санинга сафо сурмака,
Сийнанг устина минмака,
Минмайин кетсам не бўлур?

Жавоби каниз:

Ошик бўлсанг мунда турма,
Номаҳрамнинг юзин кўрма,
Бибимни огзинга олма,
Сани ўлтурса не бўлур?

Саволи Гўрўгли:

Жоним танда омонатдур,
Йигитлик беш кун даврондур,
Иккимиз мунда мехмондур,
Жуфт бўса берсанг не бўлур?

Жавоби каниз:

Гулшан айтур, чакирурман,
Бибим келур ҳамин замон,
Эмди ўларсан бегумон,
Сани мундин кечсанг не бўлур?

Саволи Гўрўгли:

Гўрўгли кезар куш каби,
Сийналари кумуш каби,
Олғир овчи лочин каби,
Бибингни олсам не бўлур?

Андин сўнг киз айди:-эмди етмиш бир пахлавон бор, ани йиксун. Андин сўнг хар на ихтиёр аларда турур, теги. Бир чахлавон Гўрўгли бирла тутар вақтинда Султон ериндин туриб, етмиш бир пахлавонни йикти. Шул вақтда Гўрўглибек Султонга қараб дахл қилиб, савол-жавоб айтишдилар:

Гўрўгли:

Манам келдим Чамбилбелдин,
Ёр манингки, ёр манингки,
Хабар сўрсанг бизинг холин,
Ёр манингки, ёр манингки.

Султон:

Санинг бирлан йўлдош ўлдим,
Бир неча кун сирдош ўлдим,
Арик-ёбим чўлда қолди,
Ёр манингки, ёр манингки.

Гўрўгли:

Фалак устидин дам урдим,
Ғанимнинг сирин чошурдим,
Кўшқингдин ўқим ошурдим,
Ёр манингки, ёр манингки.

Султон:

Лочин каби киё бокдим,
Ўртандум жонимни ёқдим,
Етмиш бир полвонни йиқдим,
Ёр манингки, ёр манингки.

Гўрўгли:

Ета олмассан қонина,
Киарсан ажал тўнина,
Ошиқлиқ оға шонина,
Ёр манингки, ёр манингки.

Султон:

Манинг дардимни билмасанг,
Ҳолимдин хабар олмасанг,
Оғамжон ғариб кўрмасанг,
Ёр манингки, ёр манингки.

Гўрўгли:

Саримда бир думон бўлдинг,
Кўнглимда бир гумон бўлдинг,
Гўрўглига дўгон бўлдинг,
Ёр саники, ёр санингки.

Султон:

Ошиқ маъшуқина зордур,
Ошиқлар ҳар ерда бордур,
Султон санга хизматқордур,
Ёр манингки, ёр манингки.

Алқисса, ондин сўнг етти кеча-кундуз тўй-томоша қилиб, қизни Султонга
никоҳ қилиб берди. Ондин сўнг ўзи Авазжонга гетарман бўлиб, Султонга қараб бир
сўз айтиди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Кетар бўлдим Авазжонга.
Жафо чекди азиз жонлар,
Кетар бўлдим Авазжонга.

Баланд доғлардин ошайин,
Кўрсам Аваза жўнайин,

Тўлиб дарёдек дошайин.
Кетар бўлдим Авазжонга.

Аваз бирлан бога кирсам,
Чаман боғлаб гуллар терсам,
Қўл солишиб бирга юрсам,
Кетар бўлдим Авазжонга.

Бошида тилло таллари,
Шакардин ширин тиллари,
Кучмака инжа беллари,
Кетар бўлдим Авазжонга.

Гохи учиб, гохи кўниб.
Майдонда ол шароб ичиб,
Гўрўгли сариндин гечиб,
Кетар бўлдим Авазжонга.

Алкисса, бу сўзни айтиб, Гармиён шахридин чикиб, бир неча кунлар йўл юриб, бир чўпонга етишди. У чўпонни одиға Шохмирзо дер эрдилар. У Авазжонни ҳар йилда бир мартаба кўрмак учун келиб чўпон бўлди. Ул чўпон Гўрўглибекдин кўркгондин бир варсоки айтғони:

Ҳайбат бирлан келдинг манинг ёнима,
Сўзлагил бек ўғли, қайдин келурсан?
Не қасдинг бор манинг ширин жонима,
Сўзлагил бек ўғли, қайдин келурсан?

Ҳайбат бирлан борсанг ғаним устина,
Инсу-жинс, дев чидамас чостина,
Тўғри сўзла, келдинг кимни қасдина,
Сўзлагил бек ўғли, қайдин келурсан?

Чўпон бечоранинг аклин чошурма,
Зиёда дардимни ҳадин ошурма,
Тўғри сўзла, мандин сиринг ёшурма,
Сўзлагил бек ўғли, қайдин келурсан?

Остингда арғумок, сақ араб отли,
Чор ойна, дубулға, қолкон совутли,
Шери паланг хайбатли, Рустам сифатли,
Сўзлагил, бек ўғли қайдин келурсан?

Ошиқсан, маъшукға назар солдингму?
Неча кун ёрингдин жудо бўлдингму?
Шохмирзо дер, Авазжонга келдингму?
Сўзлагил, бек ўғли қайдин келурсан?

Алкисса, чўпон бу варсоқини тамом қилди. Анда Гўрўгли айди:- Манго либосингни бергил. Сан манинг либосимни кийгил. Анда чўпон айди:-Манинг ёнимда минг тиллом бор эрди. Бир йилда Авазжон кўй сайлини чикгонда, ани харажат қилурман, теди. Гўрўглибек танганинг одини эшитиб эрди, у чўпонни ўлтуруб, тўнини олиб юриш қилди. Ҳар нечук йўл юриб, яна бир чўпон ёнига етди. Узокдин кўрса, ул кул чўпон сурнай чертиб ўлтурур. Гўрўглибек яқин борғач, туриб салом берди. Гўрўглибек айди: -Бу ерларда нишлаб юрибсан? Анда ул кул айди:-Авазжон хар йилда бир марта кўй сайлини чикар. Хар йилда бир мартаба кўрмак учун кўйин боқарман. Анда Гўрўглибек айди:-Сан Авазжонга чин ошиқ бўлсанг, Авазжонни бир таъриф қил. Анда ул чўпон:-Ажаб бўлур, деб эроний куллар нағмасига чертиб, бир сўз деди:

Арзим эшит, Араб отли бек йигит,
Оху кўзли шохсувора банд ўлдим.
Уч йил бўлди бу жафони тортарман,
Зулфи сумбул гирибона банд ўлдим.

Сабр айлаб боғиндин узмай гулиндин,
Ўпишиб кучмадим тўймай алиндин,
Бир ерда ётибон сўрмай тилиндин,
Бир кўрибон ғойибона банд ўлдим.

Кул бўлибон копусинда турмақа,
Боғбон бўлиб боғ сайлини гирмақа,
Ўн икки ойда бир мартаба гўрмақа,
Анинг учун бу жойларда банд ўлдим.

Ул бир азиз шохдур, ман бир гадоман,
Шум фалак жабриндин андин жудоман,
Ғўч йигит арзимни санго айтурман,
Интизорлик чекиб мунда банд ўлдим.

Дунё моли етмас писта дахона,
Овозаси тушди Рум, Исфахона,
Бир кўрибон ошиқ бўлдим ғойибона,
Зарафишон кокилли ёра банд ўлдим.

Кул чўпон деюрлар манинг одима,
Бир ох урсам олам ёнар ўтима,
Ҳар замон Авазжон тушар ёдима,
Аваз, одли бир ўғлонга банд ўлдим.

Алкисса, ондин сўнг Гўрўглибек чўпон бирлан ваъдани бир ерда кўйиб эрди. Гўрўгли айди:-Ман бориб Авазжонни олиб келурман, деб кийротни бобога топшуриб кетар бўлди. Анда кийрот зор-зор йиғлади. Шул вақтда Гўрўглибек кийротка кўнгил бериб, йиғлама, деб бир сўз айди:

Мунда келдим деганда,
Йиғлама, кийрот йиғлама
Аваз деб этдим афғона,
Йиғлама, кийрот йиғлама.

Келдим кофирнинг элига,
Кийротим тушар дилига,
Авазжон минар белига,
Йиғлама, кийрот йиғлама.

Ғаним жонин ёндирурман,
Душман юзин дундурурман,
Авазжонни миндирурман,
Йиғлама, кийрот йиғлама.

Келибман кофир касдина,
Қиличим олсам дастима,
Авазжон минар устинга,
Йиғлама, кийрот йиғлама.

Оқтурма кўзингдин ёши,
Урарман кофира доши,
Гўрўглини дўст йўлдоши,
Йиғлама, кийрот йиғлама.

Аммо бу сўздин сўнг Гўрўглибек неча вақтлар йўл юриб, Ваёнгон шахрина келиб, Булдурук қассоб ўлиб етгисини берурлар, анинг устига келиб, майхонага кириб, юмаланиб айтур:-Вой Булдурук қассоб оғам, қарашларинг шулдир оғам, асли коринг кулдир оғам, ўлинга баракат, умринга ўлат, деб шўхим этаберди. Одамлар беш бир, ўн бир ҳар тарафга қочабердилар.-Бул нердин келган балодур, деб. Бир Гўрўглибек колди. Шул вақтда Авазжонни энаси панжарадин қараб айди:- Не ердин бўлурсан?-теди. Анда Гўрўгли айди:-Кўҳи Балкондин келурман. Отам ул вақтда манго кўп-кўп насиҳат қилиб эрди. Булдурук қассоб оғангни молларини элтиб беракўр,-деб эрди. Отамнинг васиятларин тутиб келурман, теди. Етти минг етти юз кўй, беш юз қорамол, уч юз йилки, тўрт юз туя келтурубман. Боруб олинлар, деб. Анда ул айди:-Булдурук қассоб оғангни арвоҳига бир оят ўқитил. Ондин сўнг ман сани Юсуф шохнинг хизматиға юборурман. Не учунким, етти ёшдин саккиз ёшига кирган ўғлим бор, одиға Авазжон дерлар. Молнинг қадрин билмас. Шул ўғлимни санго қўшиб юборурман. Сан бирга шул молларни келтириб кетарсан, деди. Анда Гўрўглибек айди:-Бизларни дастуримизда дутор бирлан қурьон ўқурлар-деб чўпоннинг таёқини соз қилиб бир сўз айди:

Мунда келдим Чамбилбелни юргидин,
Дастмойеси ҳалол қассоб истарам.
Қурбон ўлам ширин-шакар тилингдин,
Дастмойеси ҳалол қассоб истарам.

Аслим сўрсанг маним Чамбилбелиндин,
Боғда терсам тоза қизил гулингдин,
Қассоб ўлган бўлса мерос кўйингдин,
Дастьмоёси ҳалол қассоб истарам.

Хиёвон кўчалар йўлига қурбон,
Тўти каби ширин тилинга қурбон,
Сизлар туриг эмди ўғлига қурбон,
Зарафшон кокилли ўғлон истарам.

Қурбон ўлсам ширин-шакар тилингдин,
Жоним олгон қора нарғиз кўзингдин,
Бир замон нардани кўтар юзингдин,
Ок юзда занаҳдон жувон истарам.

Ҳеч номард чидамас манинг ўйнимни.
Қофирларга ҳеч эгмасман бўйнимни,
Олиб келдим етти минг етти юз кўйингни,
Дастьмоёси ҳалол қассоб истарам.

Авазинг онаси, қулсанг не бўлди?
Равшанга бир назар солсанг не бўлди?
Гўрўғли эрканим билсанг не бўлди?
Аваз одли дарда дармон истарам.

Алқисса, ондин сўнг Гўрўғлибекнинг ёнига бир қанизак қўшиб йибарди:-Бор, мун Юсуфшоҳнинг ёнига олиб бор,-деб. Ул қанизак йўл юриб, яқин борғонда, бир эгли етиб келиб, ўта берганда Гўрўғлибек сўрди:-Бул қимдур? Онда қаниз айтиди:-Юсуфшоҳнинг бахшиси турур, олига Ҳасан шоир дерлар. (Шунда Гўрўғли) --Бор эрса, сан кетабергил, ман ўзим кетарман, деб Ҳасан шоирнинг изидин кетди. Ҳасан шоир бориб Юсуфшоҳнинг эшикида тушиб, саҳроламоқга кетди. Шул вақтда Гўрўғлибек Ҳасан шоирнинг дуторин олиб, Чин мақомида жир этди. Онда Ҳасанбахши ериндин туриб, ичқури алинда Юсуфшоҳнинг ёнига кириб келди. Анда Юсуфшоҳ айтиди:-Эй Ҳасан, сани на арвоҳ уриб келди. Анда Ҳасан бахши айтиди:-Эй подшойим, ташқарида бир чўпон соз қилур. Ман анинг тутиб келурман, теди. Авазжон:-олиб кириг, деди. Онда икки йигит кириб айдилар:-Сани Юсуфшоҳ чакиратурур, теди. Бормали. Анда:-Авазжон чакирур, теди. Онда:-Хўш бўлғай, деб Юсуфшоҳнинг майхонасига борди. Ондин сўнг Авазжон:-Бир зарсоки айтгил, теди. Анда Гўрўғлибек :-Ажаб бўлур, -деб қўлига созин олиб, бул сўз билан Авазжонни таъриф қилгани:

Бизни беклар орзу этар,
Ок юзда талларинг Аваз.
Сие зулфинг хўб ярашур,
Ок юзда холларинг Аваз.

Бизни мажлисла бўлмока,
Масти майхона сурмака.
.....

Лочин турнам бахриндадур,
Беклар язид кахриндадур,
Ваёнгоннинг шахриндадур,
Исфохон элларинг Аваз.

Ошик бўлгон шароб ичар,
Ғўч йигит дин йўлин очар,
Ғазаб этса даштдин гечар,
.....

Нечага тушибсан тила,
Омон бўлсам гирдинг кўла,
Гўрўгли кирк йигит била,
Хизматкор кулларинг Аваз.

Андин, сўнг Авазжон айди:-Шоирликни кимдин ўргандинг? Онда айди:-
Гўрўглидин ўргандим. Яна Авазжон айди:-Гўрўгли деган кимдур? Онда айди:-
Чамбилбелда Гўрўглибек деган бир йигит бордур. Ёнинда Авазжон деган бир
ўғлони бордур. Онинг шаънида бир сўз айгур, олам хирожи. Агар сендек
Авазжонни кўрса; хар бир сўзи бир китоб бўлур. Онда Авазжон айди:-эмди
Юсуфшоҳнинг хақида бир сўз айтгил. Гўрўглибек кўлига созин олиб бир сўз
айди:

Юсуфшоҳим Гўрўглининг,
Паризод ёрлари бордур.
Сабо сайрона чиқганда,
Чаман гулзорлари бордур.

Ўзи газар оға йўлли,
Йигитлари соғу сўлли,
Эшики кирк бешта кулли,
Санингдек куллари бордур.

Ул-ок ойдин юзинг каби,
Ширин шакар сўзинг каби,
Гулрух отли кизинг каби,
Махрам канизлари бордур.

Боғда очилгон гул каби,
Ок юзда кўша хол каби,
Мисоли Авазжон каби,
Қирк бир махрамлари бордур.

Орзу бирлан кийрот миниб,
Ғанимға қарши югуриб,
Сабо туриб, жавлон уриб,
Хайру эхсонлари бордур.

Азиздур Гўрўғли сари,
Ғанимидин олур кори,
Хазрат Али унинг пири,
Забардаст пирлари бордур.

Алкисса, бу сўздин сўнг Юсуфшо айди: - Бир ўғлон учун бул манго бунча сўзларни айди. Бор эмди . . . хам бўлса, мундин юз дўндурдим, деб харамхонасига кайтди.

Хамма жойли жойиға кетдилар. Ул Махрам кул бирла Гўрўғлибек колди. Ондин сўнг Гўрўғлибек вақтни ғанимат топиб, Авазжонға қараб бир сўз айди:

Эмди бу мажлиса ўлтура билмон,
Ваёнгон шаҳриға келдим Авазжон.
Сани кўйиб, танҳо кета билманам,
Муборак юзингни қўрдим Авазжон.

Диёри Табризда Чамбилбеллар бор,
Ғўч йигит бошида қилу коллар бор,
Боғинда очилгон кизил гуллар бор,
Қирмизи гулларни терсанг Авазжон.

Сани дейуб ёздим олтин хатлари,
Оллохимдин келан неча зотлари,
Табладаги асл, бедов отлари,
Минибон доғлардин ошсоқ Авазжон.

Мани сўрсанг келдим Чамлибелиндин,
Умидим бор гулшанингни, гулингни,
Рўзи қилса қучсам нозик белингни,
Санинг бирлан даврон сурсам Авазжон

Гўрўғлибек борур сафлар синдируб,
Гўр ажали дўғри йўлға эндуруб,
Хон айлаюб олгун тахта миндируб,
Мудом хизматингда бўлсам Авазжон.

Аммо Гўрўғлибек бу сўзлар бирлан Авазжонни бўйниға миндуруб, намозшомда уйиға олиб келди. Онда Авазжонни онаси айди: - Сизлар бир замон ётиб уйқуланлар. Ман бир наҳори пиширурман, теги. Авазжон уйқулади. Гўрўғлибек уйқуламади. Наҳори пишар-пишмасда Авазжон ериндин йиглаб турди. Онаси сўрди: - Не бўлди? Онда Авазжон зор-зор йиглаб, онасига қараб бир сўз айди:

Онажон, гафлат тушимда,

Бир карчигайга бош қўшдум.
Баланд парвозлик айладим,
Бир ёт ўлкаларга тушдим.

Сабо туриб юро билмон,
Ҳеч кимсадин сўро билмон,
Орзу этсам кўро билмон,
Онам, сандин айри тушдим.

Бу чоғлар ажаб чоғидур,
Қизил гул хазон боғидур.

.....
Фалак солди манго толон,
Бу сўзимда йўқтур ёлгон,
Қизил гулим урди хазон.,
Гўрўглибек алина тушдим.

Авазжон дерлар одима,
Ҳақ егурсин муродима,
Кулок солгил фарёдима,
Фалак тузокина тушдим.

Алкисса, ондин сўнг онаси сўзина кулок солмай, ўнгина нахори қўйди.
Гўрўгли сб фотиҳасини ўкиб, Авазжонни олиб, сахар вақтинда йўл юриб, эртанг
намозгаргача йўл юрди. Шаҳрига ето билмади. Шул вақт Авазжон зор-зор йнглаб,
Гўрўглига қараб бир сўз айти:

Чўпон оға, олиб келдинг бу жойа,
Қўйунг бирлан кул деганинг ростмиди?
Ёлгон сўзлаб осий бўлма худоға,
Қўйинг бирлан кул деганинг ростмиди?

Тур Аваз, деб ўн дўғмамни ўлтурдинг,
Майхонимнинг дарвозасин синдурдинг,
Мардлинггни Юсуфшоҳга билдирдинг,
Қўйунг билан кул деганинг ростмиди?

Чўпон оға олиб чиқдинг чўллара,
Сайр этмадинг боғда қизил гуллара,
Зарафшон кокилим тушар беллара,
Қўйунг бирлан кул деганинг ростмиди?

Чўпон оға бўлсин умринг зиёда,
Дўст бўлубон душман бўлма орода,
Бир окшомда олиб қочдинг пиёда,
Қўйунг бирлан кул деганинг ростмиди?

Чўпон оға мани олдинг-да кетдинг.

Сира ҳам кўрмаган жойларға элтдинг.

Авазжонни мунча саргардон этдинг.

Кўйунг бирлан кул деганинг ростмиди?

Алкисса, ондин сўнг яна Авазжонни аллаб, яна бир неча дог-лараларни ошуриб, бир неча вақтда кийротни кўйгон ерига келиб, бир догнинг ёринда бориб қарор қилдилар. Бир оз вақтнинг сўнг Авазжон ухлади. Кўп вақтдин сўнг Авазжон еридин самраб турди. Анда Гўрўглибек айди:-Нега йиғларсан? Онда Авазжон зор-зор йиғлаб, бир ғазал айди:

-Эй худованди жахон, гар қилмасун номехрибон

Молу мулким, тахти тожим, анда қолди қарвон,

Гурбати бошимға етди, айролик охирзамон,

Эй худоё, ман балолардин балоға уградим.

Эй худоё, ман анодин бўлмағайдим кошки,

Бу бебуря фонийға ҳаргиз келмағайдим кошки,

Бу чўпсн бирла қўшулуб юрмағайдим кошки,

Эй худоё, ман балолардин балоға уградим.

Эй худоё, ушбу кун кўрсам онамни юзларин,

Бир завол еткурмайин келтур манға сан ўзларин,

Кошки ширин асалдек ман эшитсам сўзларин,

Эй худоё, ман балолардин балоға уградим.

Эй худоё, ман бугун учдимки тушдим бир йирок,

Бир сипохи минди ёнимға кетурди бир бурок,

Сесканиб турдим еримдин тушмади юрдим бирок,

Эй худоё, ман балолардин балоға уградим.

Эй худоё, ушбу кун онамни кўрсам кошки,

Гул юзини кўрубон холини сўрсам кошки,

Ул онамни олдида хизматда турсам кошки,

Эй худоё, ман балолардин балоға уградим.

Эй худоё қолди онам ҳажримда бағри: қон бўлиб,

Ёш тўкиб йиғлар онам икки кўзи гирён бўлиб,

Хон Авазни кўрсангиз чўлларда саргардон бўлиб,

Эй худоё ман балолардин балоға уградим.

Аммо шул вақтда Гўрўглибек айди: -Йирок дерсан, бурок дерсан. Бурок деб отни айтурлар, йирок деб узок ерни айтурлар: Исфахонму? Қандахорму? Эҳгимоли бор, Чамбилбелла хон бўлсанг, теди. Анда Авазжон айди:-Ман шундин шунга бориб, хон бўлурманму? Бормасман, теди. Анда Гўрўглибек айди:-Санинг тушингни ман доғ орасиға чиқиб, йўриб келурман, деб доғ устига чиқиб, бир мартаба югурди. Кийротнинг ёниға борди. Кийротни дегра дошиндин айланиб.

хушвақт бўлиб, кийротга қараб бир сўз айди:

Кўзинг бўлса кўзла кийрот,
Келди, Авазжон келди,
Тилинг бўлса сўзла кийрот,
Келди, Авазжонинг келди.

Авазни кўрдим тушимда,
Онинг савдоси бошимда,
Ёшидур стти ёшинда,
Кўзла, Авазжонинг келди.

Ман келибман Чамбилбелдин,
Сабру қарор кетди мандин,
Олиб келдим Ваёнгандин,
Келди, Авазжонинг келди.

Чинорин олдим ман боруб,
Дарда-даво келди табиб,
Юзин кўрмак бўлди насиб,
Келди, Авазжонинг келди.

Етушди оҳим худоға,
Раҳм айлади ғамли кулға,
Гўрўғли шукр олсаға,
Келди, Авазжонинг келди.

Аммо бу сўзни тамоm қилиб, тўрт юз тилло бериб, совут, чор ойна, шамбар, ойболта, найза, қилч, қалқон, тубулға тамомин олиб, кийротни миниб, Авазжоннинг ёниға юриш қилди. Авазжон йироқдин Гўрўглибекни кўриб, йиглаб бир сўз айди:

Қодир мавлон мани йўқдин бор этиб,
На мушкул савдода қолдим худойим.
Иброҳимдек ўт ичинда зор этиб,
На мушкул савдода қолдим худойим.

Ёлгончи дунёга мани келтуриб,
Кўг балолар бу бошима эндуриб,
Сабаб бирлан бу маконға етқуриб,
На мушкул савдода қолдим худойим.

Йигитнинг азалдан бахти қародур,
Очилур деб умид этмак хатодур,
Бугун манга ондин юз минг жафодур,
Жафоларға мани солдинг худойим.

Манинг касдим ўз элима бормоқда,
Ёру дўстим бирла ишрат қилмоқда,
Ман юрурман майдонларда ҳасратда,
Тухмат айлаб жоним олдинг худойим.

Неча кундир жудо тушдим юртимдин,
Болам, деб ок сутун берган онамдин,
Билманам на гечди холи алардин,
Аларға доғларни солдинг худойим.

Бу дунёнинг иши ранж ила меҳнат,
Қўз очиб кўрмадим бир дам фароғат,
Авазжонни ғамдин қутқар бу соат,
Бир чўпон ўтига ёндим худойим.

Алғараз, шул вақтда Гўрўғлибек келиб айди: -Эй ўғлон, на ишлаб юурсан?
Анда Авазжон айди: -Мани бир чўпон шул ерга келтуриб эрди. Ман бир туш кўриб
эрдим. Доғнинг орқасига бориб, тушунгни йўриб келурман, деб қайтиб келмади,
теди. Онда Гўрўғлибек айди: -Ул манинг чўпоним эрди. манго топиб бергил, -деб
ёгондин ҳовой қилди, беш-ўн қамчи уриб, бир оз майдонни ошуриб юритди.
Ондин сўнг кийротга миндуриб, бир неча кунлар олиб қочди. Бир ерда Авазжон
ўзин кийротдин ташлаб айди: -Асли наслингни манго баён қилмасанг, бу ердин
ўтурсанг-да кетмасман, теди. Анда Гўрўғлибек айди: -Манинг одимға Гўрўғлибек
дерлар, отамнинг одиға Жиголибек дерлар, теди. Шу вақтда Авазжон: -армон,
армон,-деб бир сўз айди:

Кулоқ солгил эмди манинг сўзима,
Асло санинг бирлан кетмон Гўрўғли.
Дийдор киёматға кўйдинг онамни,
Эмди санинг бирлан кетмон Гўрўғли.

Мажнун каби Карбалонинг чўлинда,
Кеча-кундуз аном йиғлар ҳажримда,
Ёнди жоним айроликнинг дардинда,
Асло санинг бирлан кетмон Гўрўғли.

Манингдек бормукан мубтало бўлган?
Ҳажр ўтиға куйиб ранги саргарган,
Бир кизил гул эрдим тоза очилгон,
Ҳижрон ели бирлан сўлдим Гўрўғли.

Не сабабдин қолдим мундоғ балоға,
Танимдур ғам уйи жоним жафоға,
Арзим етушмаса қодир оллоға,
То киёмат ғамда кўйдинг Гўрўғли.

Кудратинг кучлидур яроткон жаббор,
Сан эурсан жумла бандага ғамхор,
Авазжонни сандин ўзга кими бор,
Асло санинг бирлан кетмон Гўрўгли.

Алқисса, ондин сўнг Авазжон бу сўзни айгиб, қисматиға рози ўлтурди. Шул вақтда Гўрўглибек айтур:-Эй болам, сабр эт. Ман санга бир пора сўзларни баён қилайин. Бевафо дунёни бир варсоқи бирлан баён қилғони бул турур:

Аввалда яратди икки азизни,
Бугдой еб беҳиштдин айрилмадиму?
Уч юз йил ахтарди саргардон бўлиб,
Одам ул Ҳаводин айрилмадиму?

Одам ўгли ҳаж борурлар бош бирлан,
Юзин ювар кўздин окғон ёш бирлан.
Ҳобил урди ул Кобилни тош бирлан.
Оға инисидин айрилмадиму?

Аввало ер юзи кофирда бўлди,
Нўҳнинг азобидин ул ер сув бўлди,
Муслмон бўлғонлар киштига минди,
Канъон отасидин айрилмадиму?

Пайғамбар подшоҳу халифа бўлиб,
Забур қўлга олиб насиҳат қилиб,
Бир куни кўнглина манманлик қелиб,
Довуд кирк ўглидин айрилмадиму?

Довуд ўлди, Сулаймона ер қолди,
Худойимдин анго бир юзук қолди,
Нурдин бўлғон юзукини дев олди,
Сулаймон тахтидин айрилмадиму?

Ҳақнинг ўзи бирлан сўзлашган Мусо,
Вақтида алардин йўқ эрди расо,
Биби Марям ўгли Ҳазрати Исо,
Қочиб кофурлардин айрилмадиму?

Иброҳим пайғамбар дунёга келди,
Орзу-армон бирлан Ҳожарни олди,
Халқини кофирлар ул нора солди,
Намруд ўз кизидин айрилмадиму?

Ёқуб йиғлаб айрилғондур кўзидин,
Ҳеч фойда топмади айтғон сўзидин,

Орзу Қамбаридин, кулар юзиндин,
Юсуф Зулайҳодин айрилмадиму?

Пайғамбар Чохарёр ёшин тўкардин,
Пирлар муридилин, шохлар навкардин,
Занбур асалиндин, тўти шакардин,
Булбул гулистондин айрилмадиму?

Гўрўглибек таълим олгил устоддин,
Яхши-ёмон ҳар ким кечар сир отдин,
Лайли Мажнунидин, Ширин Фарҳоддин,
Вомиқ Узросидин айрилмадиму?

Алқисса, ондин сўнг Гўрўглибек Авазжоннинг ўнг ёнига ўтиб салом берди.
Сўл ёнига ҳам ўтиб салом берди: Авазжон алик олмади. Шул вақтда Гўрўгли
Авазжонга қараб сиёсат юзидин бир сўз айди:

Не учун саломим олмассан?
Салом урар болам сани.
Ман бир камбағал қулингман,
Пулним йўқдур олсам сани.

Йиғлама кўзим, йиғлама,
Овозанг тушди олама,
Нуксон етурдинг калома,
Калом тутар болам сани.

Келибсан майдон-мастина,
Охир тушарсан дастима,
Олиб бошинг тиз устина,
Соз бирлан ўлтурам сани.

Подшосан, қайнаб дошарсан,
Баланд доғлардин ошарсан,
Яна қўлима тушарсан,
Вой-войлатурман болам сани,

Майдонда газан мард каби,
Ғанима дейган ўқ каби,
Оғзи қонли, оч қурт каби,
Доғлардин қайтарам сани.

Сан нега келибсан оға?
Зулфинг тушар сўлдин соға,
Оширурман доғдин-доға,
Газдирурман болам сани.

Ола доғдин оширурман,
Ок сийнамда ёширурман,
Бобонг келса топширурман,
Топширурман болам сани.

Қирмизи гулдин орисан,
Гунча гулларнинг узисан,
Авазжон Гўрўгли ёрисан.
Донимасму олам сани?

Аммо бу сўзни айтуб, Авазжонни алдаб, кийротига миңдируб, Чамбилбелга келтирур эрди. Аммо Гўрўглибекнинг оқдинда бир доғ бор эрди. Кўхи Саршод дер эрдилар. Анда келиб ўтар бўлгонда йўл топмадилар. Гўрўглибек отдин тушиб, тоза тахорат қилиб, икки ракат намози шукрона ўқиб, ул доғга караб бир ғазал ўқидилар:

Садағанг бўлайин, эй Кўхи Қалон,
Устингдин ўтмакка манго йўл бергил,
Ман эрурман Аваз учун саргардон,
Раҳм этгил, холима биза йўл бергил.

Шарофатли доғсан бўлмас мисолинг,
Ҳеч бир доғда йўқдур санинг шамолнинг,
Бошимдин кўтаргил эмди думонинг,
Бир ожиз бандаман биза йўл бергил.

Отамиз Одамдур, онамиз Хоъа,
Бир-биридин айрилиб бўлдилар жудо,
Кўшилгон ерлари бўлди Байтулло,
Байтулло ҳақкидин манго йўл бергил.

Санго айтсам бир сир бордур орада,
Неча ошиқ ўтди, етди мурода,
Ман ҳам бир ошиқман жоним жафода,
Ёримга етайин манго йўл бергил.

Гўрўгли айтур, будир санго аҳволим,
Адо бўлмас бошдин кайғу хижроним,
Сани ғарк этмасдин бурун кўз ёшим,
Ваҳм ила окшомдин манго йўл бергил.

Алкисса, бу сўздин сўнг доғ икки сулак бўлиб йўл берди. Худой толоға шукр қилиб, йўлга равона бўлди. Тўрт кеча-кундуз йўл юриб, Чамбилбелга бир манзил ер қолгонда йўл уч(га) айрилди. Бири Чамбилбелга ва яна бири Табризга борур ва яна бири Нишопурга борур. Ул ерда Авазжон хиёлланиб айди: -Ман Табризга борурман. Шундан сўнгра Чамбилбелга бормасман теди. Анда Гўрўгли айди: -Яна бу йўл Табризга борур, деб Гўрўглибек бир варсоқи айди:

Авазим, жон Авазим,
Тур отлан, Табриз гетали,
Оёки сагри мазолим,
Тур отлан, Табриз гетали.

Араб отлар семуз бўлур,
Ғуҷ йигитлар тамиз бўлур,
Жабри бизнинг намиз бўлур,
Тур отлан, Табриз гетали.

Келинг минали бурока,
Илғор уроли йирока,
Ғаним тушмасин ароға,
Тур отлан, Табриз гетали.

Араб отлар қўшин-қўшин,
Олайлик ўлкани дошпн,
Кесали язитнинг бошин,
Тур отлан, Табриз гетали.

Гўрўғли дер ширин сўзлим,
Мухаббатли кулар юзлим,
Тўти тилли, хумор кўзлим,
Тур болам Табриз гетали.

Алқисса, ондин сўнг Чамбилбела бордилар. Ондин Чамбилбелни йигитлари
Гўрўғлибекдин сўрдилар:-Авазжонни на иш этиб олиб келдинг?-тедилар. Онда
Гўрўғлибек йигитларига қараб бир варсоки айди:

Ваёнгон шаҳрина бордим,
Авазжонни олиб келдим.
Ғанима юзба-юз туриб,
Ақлим хушим чошиб келдим.

Қийротима маҳмиз бердим,
Бориб Авазжонни кўрдим.
Кофирларға қилич урдим,
Ғанима уграшиб келдим.

Бекларим Ваёнгон бордим,
Шохнинг хизматидин олдим,
Ғанимларнинг борин кирдим,
Савашдим, санчишдим келдим.

Қонли ёш келур кўзимдин,
Ишонмам ғаним сўзиндин,

Авазнинг гулгун юзиндин,
Бўса олиб кучиб келдим.

Ғанимлар ёнига бордим,
Икболим, насибам кўрдим,
Кофирлара қилич солдим,
Гўрўглибек тошиб келдим.

Алқисса, Гўрўглибек Авазжонни келтуриб айди: -Муни ўйлантирмасам бўлмас, бу кунда кетар ва ё эрта кетар, деб қирк йигитни қирк ёнга юбориб, қирк элни ахтариб, қиз топмайин келдилар. Ондин сўнг Гуржистонга тўрт йигит бирла Сафарқўсани юборур бўлиб, йигитларига қараб Гўрўгли бир сўз айтур. Валлоҳи аълам биссабов.

АФСОНАЛАР

ЖОН ШИРИН

Қадим замонда Гулдурсун қалъаси гуллаб-яшнаб турган вақтларда бир гарчақ, далисумок йигит яшаган экан. У балоғатга етиб, уйланади ва Гулдурсуннинг оёқ тарафига бориб, овчилик қилиб кун кўради, дўст-биродар орттиради.

Кунлардан бир кун бир ҳафта овда юриб қайтиб келса, яқин дўсти қайтиш бўлган экан. Одамлар йигилишиб турган жойга келиб, дўстининг нима учун ўлганини сўраганда, кишилар:

-Азройилга дуч бўлди, жонини жабборга топширди, дебдилар.

-У қандай Азройил экан, дуч келган одамнинг жонини олаверадиган, агар менга йўликса эди, жон олишни унга кўрсатиб кўяр эдим, дебди йигит.

Йигитнинг бу сўзини Азройил эшитиб турган экан, шу замони дарғазаб бўлиб, йигитнинг олдида пайдо бўлибди. Йигит бир вақт қараса олдида икки шохли, соқоли ўсган, кўзлари чирокдай ёнган бир махлук қўлида гурзисини кўтариб турибди.

-Сен қимсан,-деб сўрабди йигит.

-Ғанимадингми, мен Азройилман!

-Менда нима ишинг бор?

-Сенинг жонингни олишга келдим.

Шунда йигитнинг эсига бирдан, ўзининг айтган сўзи келибди ва:

-Ҳа, эсимга тушди, сени излаган эдим, яқин келдинг, сен нима учун менинг дўстимнинг жонини олдинг, деб маҳкам Азройилнинг ёқасидан тутиб, бошига бир юмрук тушираётганда Азройил қушга айланиб, учиб йўқ бўлибди ва худога бориб шикоят қилибди. Худо ғазабга келиб, уни йигитнинг жонини олиш учун қайтадан юборибди. Азройил яна йигитнинг олдида пайдо бўлиб, унинг жонини олишга келганини айтибди. Шунда йигит:

-Сен мени жонимни олиш учун худодан руҳсат олдингми, деб сўрабди.

-Рухсат олдим, дебди Азройил.

-Ундай бўлса, майли жонимни олавер, аммо бир илтимосим, қари, ота-онам, ёш аёлим ва фарзандим бор, шулар билан хайрлашимга худодан рухсат сўра, дебди йигит.

Азройил худога бу ҳақда мурожат қилганида худонинг ўзи бу аҳволни кузатиб турган экан. Шунда Азройилга айтибди: йигит менинг борлигимни тан олди, қароримга бўйсунди, унинг жонини олиш қароридан кечдим. Лекин унга айт, ўрнига бирор қариндошининг жонини беришини илтимос қилсин ўша қариндошининг жонини ол, дебди. Азройил бу гапни йигитга етказибди. Йигит ўйлаб-ўйлаб охири отасининг олдига бориб, бу гапни айтибди. Аммо отаси жонини беришга рози бўлмабди. Йигит онасининг олдига борибди. Онаси ҳам жон ширинлик қилиб таклифга рози бўлмабди.

Кейин йигит барча имкониятларидан умидини узиб, энди ўзим ўлимга рози бўлаверайин, бориб хотиним ва болаларим билан хайрлашайин, деб уйига бориб, барча воқеаларни хотинига гапириб берибди. Шунда хотини айтибдики, сен ўлиб кетсанг, мен оилани боқа олмаيمان, яхшиси, сен қол, мен кетай, дебди. Иш қилиб бу масалада эр-хотин ўртасида мунозара, баҳс бошланибди. Азройилнинг тоқати тоқ бўлиб, яна худога мурожат қилса, худо ҳам бу воқеалардан хабардор экан. Худо Азройилга буюрибди:

-Бу икки ёш эр-хотин бир-бирига жон фидо қилиб, ўлимга рози бўлиб турибдилар, буларда инсоф, диёнат, эътиқод бор экан. Шунинг учун йигитнинг отаси билан онасининг жонини ол, бу икки ёшга мен 120 ёшдан умр бахш этдим, дебди.

Азройил фармонни бажо келтирибди. Шундан кейин икки ёш келин-куёв узок йиллар бахтли ҳаёт кечириб, худога шуқуруналик билдириб, мурод-мақсадига етибдилар.

ЯККА КЎЗ

Қадим замонда, Хоразм томонда қалмик камали даврида «Қалмик буккан» деган жойда бир қиргин бўлган экан. Шу вақтда қоча-қоч бўлиб, ораликда икки ойлик бир бола ота-онасидан қолиб кетади. Ёв кетгандан кейин мослиқларни ейишга ваҳший ҳайвонлар келади. Шунда бир шер битта харобага қирганда, йиғлаб ётган болага дуч келади. Уни оғзига тишлаб чўлга олиб кетади, шу ёқла эмизиб калоға келтиради. Орадан бироз йиллар кечиб, эл-элат яна ўз маконига қайтади. Шунда чўлда тўрт оёқлаб чопиб юрган, усти бошини тук босган бир махлук кўзга ташланади. Уни шер болалари билан ўйнашиб юрганда тутиб оладилар. Боланинг ким эканини аниқлаб, кийим-кечак кийдиришади, тарбиялашади. Бола кейинчалик одам тилига тушунадиган бўлади. Унинг исмини шер тарбиялагани учун Шерим деб қўйишади. Шерим йигит етиб, от миниб, қилич ўйнаб юраверади.

Кунлардан бир кун бир чўпон қўйларни суғоришга олиб борганида сувда чўмилиб юрган қизларга дуч келиб, улардан биттасини ушлаб, зўрлайди. Бу қизлар аслида парилар экан, бу воқеадан кейин лари чўпонга:

-Беникох зино халкинг бошига бало келтиради, деб оккушга айланиб учиб кетибди. Бир йилдан кейин ўша нари келиб, кумда юрган бояги чўпонга осмонда туриб ол, болангни, деб кўндокка ўралган бир зотни ташлаб кетибди.

Чўпон уни олиб қараса, манглайда биттагина кўзи бор. Бу махлук соат сайин ўсиб, бир ёшида бир кўйни еб бошлайди. Уни якка кўз деган ном билан атаб бошлашади. Кейинрок бу махлук одамхўрликка ўтади.

Якка кўз ўк ўтмас, ўтда ёнмас бир бало бўлиб, одамларни бир-бирдан еб бошлайди. Эл-элат ундан қочиб бошқа жойларга кўчса, у ҳам кўчиб бораверади. Охири одамлар Қўрқут ота деган пирга арз қиладилар. Пир келиб, Якка кўз билан гапиришиб, кунда бир одам ейишига келишадилар. Унга бир кампирни хизматкор қилиб берадилар.

Кунлардан бир кун Якка кўзнинг ейишига газик бир камбағал кампирнинг ўғлига етиб келади. Кампир йиғлаб, Шеримнинг олдига боради. Шерим келиб, аввало хизматкор кампирдан Якка кўзнинг ожиз жойини билиб беришни илтимос қилади. Кампир якка кўзнинг фақат кўзигагина ўк ўтишини аниқлаб беради. Шунда Шерим пичокни олиб, аввало ўтда чўк қилиб қиздиради. Кейин Якка кўз ухлаб ётганда бориб унинг кўзига суқади. Кейин қочиб кўйларнинг кўрасига қиради. Якка кўз ғазабга миниб, Шеримни тутиш учун кўранинг оғзидан кўйларни бир-бирдан қўлдан ўтказди. Шунда Шерим бир кўчкорни сўйиб, териси орасига кириб, бир амаллаб кўрадан чиқади. Қўралдан чиқиб, якка кўзни ўлдириш учун унга ўк отади, қилич уради, ҳеч фойдаси бўлмайди. Охирида якка кўз хийлага ўтиб олтин тўла хазинамни кўр, деб Шеримни таклиф этади. Шерим четдан бокиб туради. Якка кўз битта қиличидан бошқа олтинларини Шеримга инъом этади. Шунда Шерим бу қиличда бир гап борлигини билиб, ичкари қиради ва Якка кўзни ғафлатда қолдириб, қилични кўлига олади. Шу пайтда Якка кўз эгилиб олтинларини сармалаб, олиб унга бермоқчи бўлганда Шерим унинг бошини ҳалиги қилич билан бир урганда узиб ташлайди. Олтинларни халкка пойлаб беради. Якка кўздан қутилган халк қатта сайил бошлаб юборади. Бу сайилга Қўрқут ота келиб, соз чалади, халкка насиҳат қилади.

Луғат

Алаштирма-кечир, айбга буюрма.

Эй, ота мени **алаштирма**, катта кўприк бўлади. (ОН)

Аллаёрлашмоқ-хайрлашмоқ.

Андин сўнг Шохсанам бирла **аллаёрлашиб**, йўлга тушиб кета берди. (ОҒХ)

Арват-хотин.

Ўн минг **арват** керак пари суратли. (Э)

Бадар кетмоқ-жўнаб кетмоқ.

Чамлибелга караб **бадар** кетди. (АГ)

Бадрак-кул.

Акли катта, эй **бадрок**, шуми хали холинг сенинг? (Э)

Балли кулли-бутунлай, мутлако.

Таллихон энди **балли-кулди** бошқа элга кетаётирганидан дўғонлари билан хўшлашди. (Э)

Байрок-мукофот.

Полвонларга **байрок** учун 40 кўй, 40туя кўйди. (Э)

Баржой этмоқ-бажармоқ.

Бул хизматингни **баржой** этурман, деди кампир. (ОН)

Бағдош-чордона.

Карамжон **бағдошни** куриб ўтираверди. (ХО)

Бичқи-арра.

Уста Бодом **бичкини** болтани хуржина солиб чикди. (ХО)

Бейик-баланд.

Дарёнинг бўйига бориб, **бейикрок** жойга чикиб юкори-пастини кўриб турди.

(ОШМ)

Бодя-товок.

Уста Бодом **бодяни** эчки гўштига тўлдирди. (ХО)

Бостирикли-ёпик, яширин.

Подшо кулок кўйиб турса «очилдинг», «ёпилдинг» деган **бостирикли** сўз. (ОШМ)

Бўктармоқ-туғиб олмак, саранжом килмоқ.

Бир қатор сарпойни ҳам **бўктариб**, чикиб кетаверди. (ОШМ)

Бўкчимоқ-сакрамоқ.

Нажаб бир **бўкчиб** туяга минди. (ОН)

Бўйла-бунака, бундай.

Она мен дардлини ёндирма **бўйла**. (ОҒШ)

Варсоқи-сўз, бир нарсани баён килмоқ.

Бозиргонни ёд этиб бир **варсоқи** айти. (Б)

Газик-навбат.

Энди йигитлар, **газик** бизники. (Э)

Гарчак-мард, жасур.

Бу **гарчак** йигит бу ерларга ўз-ўзидан келмагандир. (АГ)

Гизламоқ-яширмоқ.

Дўст бўлганлар асли зотин **гизламас**. (ХО)

Гум бўл-йўкол

Тез бу ердан **гум** бўл, деди. (АГ)
 Гушии-камзул, калта пахталик кийим.
 Бир тоза **гушии** киймадим. (АГ)
Гўнанмоқ-хузур килмоқ.
 Оқ сийнага сийнам кўйиб.
Гўнан кўнглим, **гўнан** кўнглим. (Х)
Дак-факат.
 Манго **дак** рухсатинг керак. (ОН)
Дали-тентак.
 Не бало **далимисан**, нега ўйинимизни бузарсан? (ОН)
Даллик (ганлик)-отнинг ёпинғичи.
Отни сийлаб-сийпаб далликларини солиб, эгарлади. (ХО)
Дасти домон-кўл учи.
 Энди **дасти домонингдан** тутайин. (Э)
Дегил (давил) эмас (инкор тўликсиз феъл)
 Ошик Ойдин сўзи гумон **дегилдир**. (Х)
Дешдовон-кишлоқ одамлари.
Дехкон-дешдовон одамларни овкатга чақирди. (ХО)
Дейишма-қазил.
 Хозирги гапларни **дейишма** учун айтдим. (Э)
Дим-жуда.
 Ситораси **дим** яқинлашиб борадн. (АГ)
Димодим-жуда ҳам.
 От **димодим** Ғирота ўхшаб турибди. (Э)
Диралишмоқ-мусобақа, куч синашмоқ, айтишмоқ.
 Бул ўғлон бахши бирла **диралишиб** билодургон бахши элда борму? (ОН)
Довушмоқ-курашмоқ.
Довушарман юз ўғирмай. Авазим. (АГ)
Дохийл бўлмоқ-бориб етмоқ.
 Бир юртнинг оёғидан **дохил** бўлди. (ОШМ)
Догитмоқ-таркатмоқ, тор-мор килмоқ.
Лашкаринг догитсам кўнглинг ёз бўлар. (Э)
Дуваланг-тўфон. бўрон.
 Боскон босса **дуваланг** тургондай бўлар эди. (Э)
Думли-душ-тўрт тарафдан.
 Шох аскарлари Эрхасанини ўртасига олиб **думли** душман от суради. (Э)
Дунамоқ-пойламоқ, кутмоқ.
 Мен ёра интизор йўлини **дунаб**. (ОҒШ)
Дўндармоқ-тескари карамок, айланмоқ.
 Биздин юзингни **дўндардинг**. (ОН)
Дўрамоқ-туғилмоқ.
 Менинг белимдин **дўраган** фарзанд бўлсанг бундай килмас эрдинг. (ОН)
Дўгма-қулнинг кейинги авлоди.
 Сен уни **дўгма**-қули деб сотиб юбарган бўлма. (АГ)
Жихмат-энг яқин, ажралмас.

Онанг бирла онам **жихмат** дўст эрдилар. (ОН)
Жологой-безори.
 Бу не **жолотойчилик**, деди навкарлар. (АГ)
Занғар-зумраша маъносида ишлатилган.
 Аммо **занғар** сенга тил берган экан. (АГ)
Заранглатмоқ-шарақлатмоқ.
 Дарвозанинг бир ёғина **заранглатиб** очиб юборди. (ХО)
Зингитмоқ-ирғитмоқ, отиб юбормоқ.
 Косани ерга **зингитиб** урди. (ХО)
Зот-нарса. (Баъзан инсон маъносида ишлатилади)
 Аёли берган **зотларни** олдига кўйди. (АГ)
Зўмпа-бирдан, лил этиб.
 Қиз унинг дарвозидан ўтгани замон олдидан **зўмпа** чикди. (Э)
Ёби-жайдари от.
 Бу от уларнинг ёнида **ёбидай** бўлиб қолади. (АГ)
Ёбон-дўзиям-Кенг майдондаги хокман.
 Мен юрган **ёбон**-дўзиям. (Камтарлик маъносида) (ОН)
Ёзгит-тақдир, қисмат.
 Отажоним, менинг **ёзгитим** шу билан боғлиқ, мен шу йигитдан бошқасини ёр
 қилмайман. (Э)
Ёлоза-очик, кенг майдон.
 Бу кенг **ёлоза** майдонда бир уруш кўпди. (Э)
Ёп-анхор, канал.
 Бир ёпнинг оёғидан йўл ўтар эди. (ОШМ)
Ёғдой-холат, имконият.
 Бу ишни битиргудай **ёғдойнинг** борми, деди. (АГ)
Игилик (эгилик)-яхшилик, омонлик.
 Ана энди айт, на гап, на сўз, **эгиликми?** (Э)
Икирчи-масхара.
 Сиз подшони **икирчи** қилмоқ ниятидамисиз? (ОН)
Илғор-от чопиш, пойга.
Илғор этдим узок йўлдан. (АГ)
Ино-мана.
Ино чой, **ино** чилим, деб бирига чой, бирига чилим узатди. (ОН)
Изғор-хўл, намли.
Изғор кийимларни чиқариб, янги либосларни эгнига кийди. (ОН)
Иркилмоқ-мудрамоқ.
 Кўзини уйку босиб, **иркилди**, туш кўрди. (ОН)
Иси пурх урди-хили димокка урди.
 Қизнинг таниш **иси** пурх уриб келиб бошлади. (ОН)
Искамоқ-хидламоқ.
 Гулни олиб, **искэб** кўрди. (ОҒШ)
Ичи овишмоқ-ачинмоқ.
 Эрхасана **ичи** овишиб бир шеър айтар бўлди. (Э)
Ишки печак-ишк печаги, чирмовук.

Ишки печакдай чўлоғиб ётабердилар. (ОН)
Йитгирмоқ-йўқотиб қўймоқ.
 Мен қўлимдин нозли ёрни йиттирдим. (ОНЕ)
Кадн-ковок.
 Бир каландар **кадисини** осиб, ғазал тўкиб эшикда пайдо бўлди. (АГ)
Калап-калава.
 Чарх эгириб, **калан** сотиб ўтирган бир кампирга кўзи тушди. (ОҒШ)
Капшир-ўрнига тушиш, мос келиш, ўнғай келиш.
 Эй, Нажаб, бир сўз **капшири** деб айтдим қўйдим. (ОН)
Койиш-азоб.
 Бунда сенинг кўп **койишинг**. (ОҒХ)
Каппа қуруғли-гавжум.
 Дўконнинг олди **каппа** қуруғли бўлиб кетаверди. (ОШМ)
Кор-хунар маъносида.
 Қўлимиздаги **коримиз** билан бул кишининг вақтини хушлайлик. (ОШМ)
Кириш-ип. Бу ерда дуторнинг тори маъносида.
 Тозадин парда, тозадин **кириш** боғлади. (ОН)
Кишвар-ўлка.
 Тўрти китоб, бири **кишвар**, бири Жаброил паридур. (Х)
Кишти-кайик.
 Мукулмон бўлганлар **киштига** минди. (АК)
Кордош-касбдош.
 Эй, **кордошлар**, элнинг подшоҳидин берухсат қайтмаганимиз маъкул. деди.
 (ОН)
Кулли-барча.
 Кулли душман дина кирсин. (Х)
Кунж-бурж, бурчак.
 Саройни ораста қилиб мени бир **кунжида** қўйғил. (Б)
Кунорта-туш пайти.
 Кун **кунорта** бўлиб, пешинга қараб бораётир эди. (ОШМ)
Куффор-кофирлар.
Куффор бирла қиличлашдим. (Б)
Кусамок-истамак, истак.
 Мехмонларнинг кўнгли соз-сўхбат **кусабди**. (ОН)
Ложарам-гангиб колмок.
Ложарам бўлмишам, ақли хайронам. (ОҒХ)
Лофикаж-хафсаласи пир бўлмок.
 Уйкудин уйғониб туриб, **лофикаж** бўлиб ўлтирур эрди. (ОН)
Лу-йил ҳисобига онд атама. Илон йили.
Лу йили он ҳазрат меърожга чиқди. (ОН)
Мират-таклиф.
Мират этгил, бул ерга кириб чой-чилиш қилуб кетсун. (ОН)
Модармахатар-икки юзламачи, хийлагар.(аслида хатарли аёл)
 Эй, **модармахатар** чўри, кег йўқол! (ОН)
Морқо-оқ-ошпоқ.

Уч юз олгмиш каниз ўртасида **моркодай** бўлиб бир киз ўтирибди. (ХО)
Назарламоқ-нишонга олмоқ.
Назарлаб отган эди, бориб тегмади. (ХО)
Нарса-қора-кийим-кечак.
Нарса-қорасини кийиб, йўлга равона бўлди. (ОШМ)
Носоқ-айб, гуноҳ.
 Фалон подшо бир жалотойнинг бахонасида вазирнинг кизини ўлдирибди, деган **носоққа** қолурсан. (ОН)
Нўмой-тўла, ортиги билан.
 Нонни ҳам **нўмай** тўграб олиб келди. (ХО)
Ол эса-Энди-қолаверса, шундай қилиб. (Шевадаги кириш сўзи)
Ол эса, Махмуджон деган ўғлон оқшом кизингизнинг ёнига борган. (ОШМ)
Ола носирди-алғов-далғов.
 Эй, ога бу **ола носирдида** жонимни сақлаш учун бу ерга келдим. (АГ)
Ола-тосирди-шовкин-сурон.
 Мунча **ола-тосирди** билан келаётгирсан. (АГ)
Ола-кийгос-тантана, шодлик.
 Тўйни бошлаб юбарди, **ола-кийгос** бўлиб кетди. (АГ)
Онга тонг-хайрон бўлмоқ, онгини учирмоқ.
 Бу сўзни эшитиб Ҳасаншоҳ **онга-тонг** бўлиб қолди. (Э)
Ошри ужи-Иложи борича.
Ошри ужи касали бўлса топурман. (ОН)
Овусаранг-онг-эсини йўқотиб кўймоқ (оби сар сўзидан)
 Ҳасаншоҳ **овусаранг** бўлиб қолди. (Э)
Ори-хўп, майли, розиман.
 Эй Гўрўғли, ога, **ори** борур эрдим. (Б)
Орқайин-бамайлихотир, шошмасдан.
Орқайин еб-ичиб ётаверди. (АГ)
Оғмали-дўнмали-қалтис, ўзгарувчан.
Оғмали-дўнмали дунё экан-да.. (АГ)
Орқайин-бемалол, хотиржам.
 Эрхасан билан Таллихоним энди **орқайин** Чамлибела қараб йўл тутдилар. (Э)
Отормон-чопормон-уруш-саваш, жасурлик, жасорат.
Отормончилиг-чопормончилигда анинг олдига тушадурғон зот йўқ эрди. (ОН)
Ошок-паст, қуйн.
 Боши **ошок**, оёғи юкори қилиб кўммак керак, деди. (Х)
Оғир солдомли-жилдий, теран фикрли.
 Бу йигит **оғир солдомли** кучли-қувватли гарчак бир зот бўлиб дўради. (Э)
Оғочлик-дарахтзор.
 Гўрўғли ҳам Рум шаҳрининг **оғочлиқина** етиб борди. (ХО)
Наём-хабар.
 Шотир келиб, бизга **наём** етди. (Э)
Нарч-махкам, жипс.
 Караса дарвоза **нарч** бўлиб ёпилиб турибди. (ХО)
Пири зан-кекса айёл.

Сенинг хизматингни шул **пири зан** биткарур. (ОН)
Посмонда-жирканч, ифлос.
 Агар шу **посмонда** Хизр бўлса, ҳамма ёқни Хизр босиб кетар эди. (АГ)
Потирдамоқ-типирчиламоқ, безовта бўлмоқ.
 Қафасга тушган куш янглиғ **потирлади**. (ОҒШ)
Пошшоб-жаллод.
Пошшоблар дарҳол унинг қўл-оёғини боғладилар. (АГ)
Пох-пох-хайрат ифодаси. бай-бай жуфт сўзи маъносига тўғри келади.
Пох-пох туркман оға, номани дим тусини келтириб айтар экансан. (АГ)
Пурхун-юракни кон қилмоқ.
 Жафо билан **пурхун** этиб. (ОҒШ)
Пўссик-вараки.
Пўссикни қозонга ташлаб, ис чиқаринг. (АГ)
Сангмоқ-дайдиб юрмоқ.
 Бемаҳал **сангувчи** бўлма! (Э)
Сар эгмоқ-назар солмоқ.
 Бир тўқайга дуч келди, **сар** этса ўтни қўп. (ОН)
Сара – қулай, яхши
Бир сара жойни топиб дам – тинчини олиб ётдилар (Э)
Санжок – санжок, байдоқ – байдоқ – тўп, қатор – қатор.
 Ўзгина **санжок – санжок, байдоқ – байдоқ** турган кўшинга қараб бир шеър айтди.
 (Э)
Сака – сувнинг боши, анҳор, ариқнинг бошланадиган жойи.
 Ховуз дарё **сакасига** туташади. (ОШМ)
Созок – саксовул
Созокларни қалаб ўтни ёкиб, тунча, танқоларни қўйиб, еб –ичиб роҳат топдилар.
 (Э)
Солма – арик
 Ховузнинг **солмасини** қўринг, деди. (ОШМ)
Солниг бермоқ – хабар қилмоқ.
 Бу ерларнинг доғи – дузидин **солниг бериб** боринг, деди. (ОН)
Солниг – индалло
 Гапнинг **солиғинанан** тушундинг. (АГ)
Сомсиқ, сумсиқ – лапашанг, элсиз
 Аваз отли кишиларнинг бари **сомсиқ, сумсиқ** кишилар бўлиб чиқди. (АГ)
Соп бўлмоқ – тугамок, ниҳоясига етмоқ
 Бутун халқ тўй **соп бўлгунча** тик туриб хизматда бўлди. (ОҒШ)
Сув чоға – чакалоқ, гўдақ
 Етти ойлик **сув чоғам** бер турур. (ОН)
Сулгун – тустовук
 Чўлу сахроға чиқиб кийик, куён, сулгун, кўтон овлади. (Э)
Сунмоқ – учмоқ
 Юлдуздай **суниб** тахт олдига пайло бўлди. (АГ)
Сўвинг – тол
 Бир **сўвингдан** хода кесиб чўқмор қсали. (АГ)

Тай (той) – тенг, мукобил
 Отима тай топилмас, асло сен этма гумон (Э)
Тараххум – рахм - шафкат
Тараххум айласин, менман бечора. (ОҒХ)
Тим- тирс – жим – жит
 Иккинчисининг уйида тим – тирелик экан (АГ)
Толхишўрлик – бемазагарчилик
 Уларни ўлдириб **толхишўрлик** этгандан на фойда? (Э)
Топо – таъна
 Гофил қолиб элдин **топо** орттирма. (Э)
Тос бўлмаса – сал бўлмаса
Тос бўлмаса буридан айрилвадик. (ХО)
Тотолошмоқ – бир – бирини уёқ – буёкка тортиш, талашш.
 Икковлари **тотолошиб** дараоза олдига бордилар. (ОШМ)
Туси бузук –кўрниниши кўркинчили
 Бу **туси бузук** одамдин кўркиди. (АГ)
Тухуммирт –катл, ўлим
 Подшо бизни **тухуммирт** эгар. (ОН)
Тушгир – тушунчали, фикрловчи, оқил
 Дўқондор ноивой бир **тушгир** йигит эди. (ОШМ)
Тўз – чанг, губор
 Ўнса арзир оёғининг **тўзини**. (ОҒХ)
Туман (тўман) – паст
 Икки зинапоя **туман** тушди. (ОҒШ)
Тўнгуртка – сув оқадиган қувур
Тўнгурткага тикилиб колган бўлмасин, деди. (ОШМ)
Тўпилмоқ – хужум қилмоқ
 Беш йигит **тўпилиб** келиб, Эрҳасанга ёпишдилар. (Э)
Тўпор – гуруҳ
 Шул замон қалъадин бир **тўпор** қарвон чикди. (ОН)
Тўфанг-милтик.
Тўфанг тегса дошдин кечар. (АК)
Уждан тутма – бошдан оёқ
 Чамлибелнинг **уждан тутма** бари халойики тўйга келди. (Э)
Урини олмақ – эътибор бермоқ, мўлжални тўғри олмақ.
 Бир йўлнинг **урини** олиб бораверди. (ОШМ)
Уйитмоқ-махкам сақламоқ, хотирада тутмоқ.
Уйит қулоқда қолана. (АК)
Уграмоқ – дуч келмоқ.
 Мард йигит келиб **уграшар**. (Х)
Холо – хали
Холо хотма кўринмас эрди. (ОИ)
Хомсиқиб – хўрлиғи келиб
 Авазхон **хомсиқиб**, йиглаб чиқиб келди. (АГ)
Харос-тегирмон.

Бир кампирнинг **харосини** хайдаб ун чиқариб юраберди. (ОҒШ)
Хуруш-кўпиш, омухталаш.
 Куйган хамирни сувга **хуруш** этиб емакка бошлади. (ОН)
Хут (худ)-ўзи, худди.
 Бу Гўрўглининг **хут** ўзи. (Э)
Хўстор-суянч, таянч.
 Ўмди **хўсторим** сенсан, деди. (ОҒХ)
Чавок-баликнинг кичиги, мигти балик
 Дарёдан бир ўлик **чавок** ўтса ҳам кўрар эдик. (ОШМ)
Чаман -- жайдари от
 Чаман миниб **чангда** қолма. (АГ)
Чизим – ип, чилвир
 Оёқ ўрами билан **чизимни** зигитиб ташлади. (АТ)
Чизгамок – чармамок
 Паризод билакларин **чизгаб**, иккиси олишдилар. (Б)
Чигнамok – чертмак
 Бир **чигнаб** полвонлигимни кўрсатиб кўяман. (ХО)
Чикон – дугона
 Анинг 20 -30 тенгдош **чиконлари** бор эрди. (ОН)
Чотма -- чордоқ, қапа
 Ё ўрўгли бир **чотмоға** бориб мехмон бўлди. (ХО)
Чост-харакат
 Инсу жинс, чидамас **чостина**. (АК)
Чуллик – кичик таёқчани уриб ўйнаш. Болалар ўйини.
 Ошик ўйнади, **чуллик** ўйнади, ётиб ухлади. (ОН)
Чўрак – ноннинг кичик шакли, аслида чорак сўзидан
Чўрак, қатлама, патир пишириб кўлига тутқазди. (АГ)
Чўлламок -- чанқамок
 Тўй излаб келган бахши бўлса, бу чотмаға **чўллаб** келгандур. (ОН)
Чўх- кўп
 Ул недурким хусни сафо **чўх** ўлур? (ОН)
Чўқай – кавушга ўхшаган оёқ кийими
 Оёғидаги **чўқайни** чиқарди. (АГ)
Шева-сўз маъноснда.
Шеваси жон олур, кўли созлидур. (ОШМ)
Шойи-пул бирлиги, танга (шохи пул)
 Кун бўйи уч **шойилнк** савдо этмас эди. (ОШМ)
Шомор-илён, ажлар.
 Икки сочи эрур **шомор**.
 Лабларидин боли томар. (Э)
Шокирдошиб кулмок-қах-қах уриб кулмок.
 Гўрўглининг сўзини эшитгандан сўнг йигитлар **шокирдошиб кулиб** юбардилар.
 (Э)
Шўхим-шовкин.
 Вой Булдурук қассоб оғам, деб **шўхим** этаберди. (АК)

Эйланмоқ-кечикмоқ.
 Ўтиб кетди кўп замонлар
Эйланди, Ҳасан келмади. (Э)
Эндардинг-солдинг, олиб келдинг.
 Дунёни **эндардинг** менинг бошимга (**Бошимга мушкул ишни солдинг**)
 (ОШМ)
Юмурта-тухум.
 Юзи сўйилган **юмурта** мисоли. (АГ)
Яхён изом-худонинг сифати. Ҳамиша **тириқ ва буюқ.**
Яхён изомдур оғзинг хавоси. (ОҒХ)
Ўвбо-махалла, кавм.
 Бир **ўвбонинг** устидан дуч бўлди. (ОШМ)
Ўкта-юкори, баланд, ўктам.
 Бу ўғлон созда **ўкта** эркан. (ОН)
Ўкча-товон (кўчма маънода келган).
 Ўз элига қараб **ўкчани** кўтарди. (Тезда **жўнаб** кетди.) (ОН)
Ўкча-товон.
Ўкчаси баланд этик кийдирди. (АГ)
Ўпкаламоқ-гина, аразламоқ.
 Юсуфшоҳ Аваздан **ўпкалаб,** чиқиб кетди. (АГ)
Қайир-қайил-тузаг, таъмир кил.
 Уста, созим **қайир,** кардош бўлоли. (Х)
Қилу қол-ғавго, тўполол.
 Мунда санго кўп **қилу қол.** (ОҒХ)
Қидриб келмоқ-сайр килмоқ.
 Хирмондали **қидриб келамиз,** деб кизни дарвозадан чиқарди. (ХО)
Ковурма буломик-ковуриб пиширилган суюқ ош.
Ковурма буломик пиширинг, леда кайвони аёл. (АГ)
Қоптол-ён томон.
 Тоғнинг **қоптолина** бориб отдан тушди. (АГ)
Қопчимок-илиб олмоқ, ушлаб олмоқ.
 Шохсанамни икки кўлаб **қопчиб** олди. (ОҒШ)
Қора гўрдим-анча узокда, кўз илғайдиган жойда.
 Энди отнинг бошини бурган эди, бир **қора гўрдимда** бир йигитнинг Ғирот
 устинда ўтириб, қилич ураётганини кўрди. (Э)
Қорим-хандак, қазилган чуқур.
Қоримдин отин отлатса, ман шул одамга бобрурман. (АК)
Қумолок-қўйининг тезаги.
 Кейин **қумолокларни** тепиб юбарди. (ОН)
Қурт-бўри (гурт)
 Оғзи қонли оч **қурт** қаби. (АК)
Қўш ташламоқ-макон тутмоқ.
 Ораз дарёсининг бўйида **қўш ташлаб** ётди. (Б)
Ғолли ғош-ташвиш.
 Ортар менинг **ғолли-ғошим**

Ғрим қайғил, сен бу ишдан! (Э)
 Ҳазигиб-маза қилмок.
 Ҳазигиб дам олиб ётвади. (АГ)
 Ҳайдариг-афсус.
 Ғүрўгли ва караб, Ҳайдариг деб бир сўз айтар эрди. (Б)
 Ҳамдаса-бундан ташқари, шунингдек.
 Ҳамдаса киз ўзим чақириб, ўзим ўлдирсам бўлмас, деб илламай кетаверди. (ХО)
 Ҳамоло-гўё, гўёки.
 Ғүрўглининг Ҳамоло араваси ағдарилармиди, оти тейинда, қайси томондан келса келаверади. (ХО)
 Ҳова-ха, шундай.
 Ҳова, деди қатанлар. (АГ)
 Ҳовой-сийёсат-дўк-пўписа.
 Ҳовой-сийёсат билан бир шеър айтди. (Э)
 Ҳорос-қўркув.
 Ғўч йигит сиз Ҳорос этман! (Б)
 Ҳавлакчилик-шошма-шошарлик.
 Қампир айтдики, сен кизнинг Ҳавлакчилигинг қолмабди. (ХО)
 Ҳўкмон-сўзсиз.
 Бугун энди билгил, Ҳўкмон ўларсан! (Э)
 Ҳўпникмок-ўпкаси тўлмок, кескин ҳаяжон.
 Ғүрўгли кўзига ёш олиб, томоғи тўлиб, Ҳўпникиб бир шеър бошлади. (Э)

Шартли белгилар:

АГ-Аваз гатирган
 Б-Бозиргон
 ОН- Ошиқ Нажаб
 ОШМ-Ошиқ Махмуд
 ОҒШ-Ошиқ Ғариб ва Шохсанам.
 ОҒҲ- Ошиқ Ғариб ва Хилёла нари.
 Х-Хирмондали
 ХО-Хирмондали (оғзаки вариант)
 Э-Эрхасан.
 АК-Авазнинг келтирилиши.

Луғатни тузувчи: Филология фаълари номзоди С. С. Рўзимбоев

МАЖМУАГА КИРИТИЛГАН ДОСТОНЛАР ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

ОШИҚ ҒАРИБ ВА ШОҲСАНАМ

“Ошиқнома” мажмуасининг II китобида ушбу достоннинг китобий варианты чоп этилган эди. Мазкур достон Хоразмда жуда фаол оммалашган бўлиб, унинг оғзаки вариантлари Бола бахши, Қодир созчи, Турсун бахши, Қаландар бахши, Порбек бахши каби талантили ижрочилар репертуарида куйланиб келинган.

Биз ушбу мажмуада достоннинг Бола бахши вариантини китобхонларга тақдим этаётимиз. Достон 1981 йилда С. Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган. Бу матн 1999 йилда “Хоразм фольклори» мажмуасининг I китобида чоп этилган эди.

ОШИҚ ҒАРИБ ВА ҲИЛОЛА ПАРИ

“Ошиқ Ғариб” туркумидаги ушбу достонда Ғарибнинг янги саргузаштлари ҳақида ҳикоя этилади. Достондаги Ҳилола образи айрим манбаларда тарихий шахс сифатида қайд қилинади. Туркменистоннинг Тошовуз вилоятидаги Илонли топоними ўша исмга боғланади. Огаҳийнинг тарихий асарларида ҳам Илонли мавзеси Ҳилоли тарзида берилган. Ривоятларда айтилишича Ҳилоли исмли маликанинг қабри ўша мавзеала жойлашган эмиш. Албатта бу масала махсус тадқиқотни талаб этади.

Мазкур матн китобий вариант бўлиб, 2003 йилда Тошкенда нашр этилган «Ожиза» мажмуасида чоп этилган. Ўша нашрда анчагина матний қусурларга йўл қўйилгани учун уларни тузатган ҳолда достон қайта босилаётир. Достон матни Шавот туманида яшаган Ниёзжон халфа ижросида С. Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган.

ОШИҚ МАҲМУД

“Ошиқ Маҳмуд” достони Хоразм бахшилари орасида жуда машҳур. Уни Бола бахши, Қодир созчи, Жумабой бахши, Қаландар бахши ва бошқа ижрочилар севиб куйлаб келганлар.

Достон илк марта 1970 йилда Ж. Қобулниёзов томонидан Бола бахшидан ёзиб олиниб, “Ошиқ Маҳмуд, Авазхон” номи билан чоп этилган.

Иккинчи марта 2006 йилда Тошкенда нашр қилинган “Анаш халфа” мажмуасида ўша вариант айрим ўзгаришлар билан қайта босилган эди. Бу матн С. Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган бўлиб, мажмуада уни тузатишга ҳолда чоп этаётимиз.

ОШИҚ НАЖАБ

“Ошиқ Нажаб”, “Нажаб ўғлон” номлари билан машҳур бўлган бу достон Хоразм бахши ва халфалари репертуарида оғзаки ва ёзма нусхалар орқали тарқалган.

Достон оғзаки тарзда гурланлик Жумабой бахши репертуарида бўлган. Аммо ёзиб олинмаган. Достоннинг Рўзимбек Муродов репертуаридаги варианты бахшининг ўзи томонидан ёзувга кўчирилган.

Нашр қилинаётган мазкур матн Хонка туманининг Туркистон элатида истикомат қилувчи Зевар халфа Собировада сақланаётган қўлёзмага асосланади. Уни халфа ижросида С. Рўзимбоев ёзиб олган. Зевар халфа матнини устози Малика халфага тегишли қўлёзмадан кўчириб олган.

БОЗИРГОН

“Гўрўгли” туркумига мансуб бўлган “Бозиргон” дostonининг қўлёзма ва оғзаки вариантлари жуда кенг доирада тарқалган бўлиб, бисотимизда унинг ўнга яқин қўлёзма нусхалари мавжуд. Дostonнинг Бола бахши варианты Ж. Кобулниёзов томонидан 1965 йилда нашрга тайёрланган. 2004 йилда Урганчда чоп этилган “Гўрўгли” мажмуасида “Бозиргон” нинг Бола бахши репертуаридаги варианты С. Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган, нашрга тайёрланган.

Мазкур мажмуада дostonнинг Ниёжон халфа Мусаевдан ёзиб олинган китобий варианты берилаетгир. Асар матни С. Рўзимбоев томонидан халфа ижросида ёзиб олинган.

“Бозиргон” нинг иккита варианты ЎзР ФА ТАИ фольклор бўлими архивида № 1429 рақамли, собик Қўлёзмалар институти фондида № 7241 рақамли инвентарларда сақланмоқда.

ХИРМОНДАЛИ

“Хирмондали” дostonи ҳам кўплаб ёзма ва оғзаки вариантларда кенг тарқалган. Унинг 1930 йилда мангитлик Хўжёз бахшидан ёзиб олинган варианты ЎзР ФА ТАИ фольклор бўлими архивида № 43 рақами билан сақланмоқда.

2004 йилда “Гўрўгли” номи остида босилган мажмуада унинг Элликкальбалик Абдулла бахшидан ёзиб олинган варианты чоп этилган.

Мазкур мажмуадаги дostonнинг икки вариантини эълон қилаётгирмиз.

Асарнинг китобий варианты Зевар халфа Собирова ижросида, оғзаки варианты Бола бахши ижросида ёзувга олинган. Ҳар иккала вариант С.Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган.

Дostonнинг иккала варианты ҳам ўзаро фарқларга эга бўлиб, алоҳида вариантлар сифатида илмий қимматга эгадир.

ЭРҲАСАН

“Эрҳасан” дostonи 2004 йилда нашр қилинган “Гўрўгли” мажмуасига айрим сабаблар билан киритилмай қолган эди. Дoston Бола бахши репертуарида яшаб қелган бўлиб, 1981 йилда С. Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган. Унинг бошқа бахшлар репертуарида бўлганлиги ёки ёзма нусхалари мавжудлиги хақида маълумот йўқ.

Дoston ўзбек тилида биринчи мартаба босилаётгир.

АВАЗ ГАТИРГАН

“Гўрўгли” туркумининг Авазхон эпик биографияси билан боғлиқ ҳолда рақамланган дебюта асарини “Аваз гатирган” дostonидир. Дoston баъзан «Аваз олиб чиқилган», баъзан “Аваз гатирган” номлари билан юритилади. Уни 1981 йилда Бола кўши ижросида С. Рўзимбоев ўзиб олган. Бу дoston «Хоразм фольклори» мажмуасининг X томида босилган. Мазкур мажмуада уни қайтадан чоп қилиб берилди. Дostonнинг кўлўзма нусхаси ҳам бор бўлиб, ЎзРФА Шарқшунослик институти кўлўзмалар фондида №9590 рақамли инвентарда сақланади. Бирок бу кўлўзма халфалар репертуарида оммалашмаган.

АВАЗНИНГ КЕЛТИРИЛИШИ

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Шарқшунослик институти кўлўзмалар фондида 9590-рақамли кўлўзма сақланади. Ушбу кўлўзма 211 ҳифадан иборат бўлиб, ундан «Гўрўгли» эпосининг бир қанча шохобчалари ўрин олган. Уларнинг биттаси Авазхоннинг Ваёнгон шаҳридан олиб келинишига бағишланган. Ушбу шохобча кўлўзманинг 18-саҳифасидан бошланиб, 42-саҳифасида якунланади.

Кўлўздаги дostonларга махсус номлар қўйилмаган. Шунинг сабабли биз дostonга мазмундан келиб чиқиб, «Авазнинг келтирилиши» деб ном қўйдик. Дoston матнини филология фанлари номзоди Санъатбек Сориев таъдил қилиб, шунинг билан бирга тайёрлашда иштирок этди. Асар илк мартаба эълон қилинаётир.

Мажмуага киритилган афсоналар ҳақида маълумот Жон ширин

“Жон ширин” афсонаси 1964 йил октябрь ойида Тўрткул тумани Шўрохон кўшиғида яшовчи Йўлдош Тўхтабоевдан ўзиб олинган. Ушбу афсона машҳур ўғуз эпоси “Китоби дадам Кўрқут” асарининг 5-шохобчаси бўлган “Девҳўжа ўғли Дили Домрул” даги воқеаларга айнан мос келади.

ЯККА КЎЗ

“Якка кўз” деб номланган мазкур афсона Манғит шаҳрида яшовчи Шукурулло Юсуповдан 1982 йилда ўзиб олинган. Ушбу афсонадаги воқеалар “Китоби дадам Кўрқут” да тилга олинган «Босотнинг Дапағўзни ўлдирishi» шохобчасида тасвирланган тафсилотларга жуда мос тушади.

Ҳар иккала афсона ҳам Хоразм дostonларидаги мотивларга айнан ўхшаш бўлганлиги сабабли уларни мажмуага киритишни маъқул кўрдик.

Афсоналарни С.Р.Рўзимбоев ўзиб олган.

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИНИНГ ИЖРОЧИЛАРИ

Достонлар ўзининг ижрочилари билан тирикдир. Шу сабабли мазкур жанрни уларнинг ижрочилари - бахшиларсиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Хоразм достон ижрочилари ҳақида айрим маълумотлар турли манбаларда берилган бўлса-да,¹ Хоразм бахшилари ва халфалари шажараси ҳақида ҳозиргача яхлит бир тадқиқот яратилмади. Чунки, Хоразм достон ижрочилари ҳақида энг дастлабки ёзма манбалар XIX асрнинг биринчи чорагидан бошланади. Бу манбалар ҳам асосан чет элдан Хоразмга ташриф буюрган айрим саёхатчилар фаолияти билан боғлиқдир. Шулардан бири 1819 йилда Хивага келган рус зобити Н.Муравьевга тегишли хотиралардир. У Хивада бўлганида бахшилар шахси ҳақида конкрет маълумот бермаса-да, уларнинг ижроси ҳақида баъзи бир мулоҳазаларни билдирган. Жумладан, у бахшилар ҳақида шундай ёзади: «Куйловчилар овозлари, тана ҳаракатлари билан ўзларидан олдин ўтган авлодларнинг эпчилликларини, кўркмасликларини ғайрат ҳамда жасоратларини кўрсатишга ҳаракат қиладилар... уларнинг кўшиқлари айрим ҳолларда тун бўйи давом этади. Улар баланд ва хириллаган овоз билан куйлашади.»²

Хоразм бахшилари ҳақида айрим қайдлар Х.Вамбери асарларида ҳам кўзга ташланади. Бироқ, шарқишунос олим бирорта конкрет бахши ҳақида маълумот бермасдан, улар ҳақида юзаки тарзда сўз юритади. Масалан, у шундай ёзади: «... мазкур хрестоматияда асосан бахшилар томонидан айтилувчи, уларнинг ўзлари яратган ёки таржима қилган шимолий турк халқларининг барчасига таниш, улар севган, уларнинг тили, фикри ва ўйларини акс эттирувчи материаллар бор... Улар ўзбек халқи ва уларнинг хонликлари билан қўшни яшовчи қирғизлар орасида кенг тарқалган ва ҳамма жойда дутор ёки қўбиз жўрлигида бир хил куйланади.»³

Х.Вамберининг хрестоматия китобига ёзган ушбу сўзбошисидаги фикрлар илмий жамоатчилик учун ниҳоятда қимматли бўлиши билан бирга олимнинг айрим фикрларини тузатиб ўтишга тўғри келади. Чунинчи, ушбу сўзбошида олим бахшилар ҳақида сўз юритиб, «бахшилар томонидан айтилувчи, уларнинг ўзлари яратган ёки таржима қилган... материаллар» деган иборани ишлатдики, бу фикр унинг ўзбек бахшилари ҳақида тўла тасаввурга бориб етмаганини кўрсатади. Негаки, энг аввало, бахшилар халқ ижодиётига мансуб бўлган терма ва достонларни ижро қилишади. Уларнинг репертуаридаги асарлар асосан устоздан шогирдга ўтади. Улар достонни қардош халқлар бахшилари репертуаридан олганда ҳам Х.Вамбери айтгандай «таржима қилиб» эмас, балки ижодий қайта ишлаш орқали ўзлаштирадилар.

Шунингдек, унинг ўзбеклар орасида тарқалган достонлар қўшни қирғиз ва бошқа халқлар орасида бир хил куйланади деган фикрига қўшниб бўлмайди. Чунки, дутор жўрлигида достон қуйлани билан қўбуз жўрлигидаги ижро бири-биридан кескин фарқланади. Демак, Х.Вамбери

¹ Қараг: Мулла Бекжон Раҳмон ўли, Муҳаммад Юсуф Девонзода. Хоразм мусиқий тарихчаси, Т., 1998; Рўзимбоев С. Хоразм достонлари, Т., 1985; Мағъқубов Б. Хоразм достон ижрочиларининг тархал саҳифалари, Урганч, 1999 ва бошқалар.

² Муравьев Н. Путешествие в Туркмению и Хиву в 1819-1820. М., 1822, 122-бет.

³ Чингайов тили дарслиги, Лейпциг, 1867, 43-бет.

Хоразм дoston ижрочилари хақида сўз юритса-да, мазкур анъана хақида тўла шимий маълумот бера олмайди.

Хоразм воҳасида тарқалган «Гўрўғли» дostonлари ва уларнинг ижрочилари хақида энг муҳим маълумотлар 1908 йилда воҳага келган рус шарқшуноси А.Н. Самойлович асарларида учрайди. У Хоразмда бўлган пайтида дostonчиликнинг энг фаол маркази бўлган Пўрсига боради. (Туркменистоннинг хозирги Бўлдимсоз гумани маркази) «Мен Пўрсиди бутун хонликда энг маъшхур бўлган 58 яшар човдур (уруғ номи) Суяв бахшининг айтганларини тингладим»,¹ деб ёзади у.

А.Н.Самойлович Хивада бўлганида бахшилар ижросини бевосита тинглагани хақида куйидагича маълумот беради «Хивалик бахшининг ўзи дутор чалиб, китобий дostonни ижро этаётганида икки созаида буламон чалишиб, унга жўр бўлиб туришадил»². Демак, А.Н. Самойлович бу масалага Х.Вамберига ўхшаб юзаки муносабатда бўлмаган. Шарқшунос олимнинг пўрсиллик Суяв бахшидан олган маълумотларига караганда Пўрси дostonчилик мақгабига ўша пайтда Суяв бахши юшчилик килиб, атрофига кўплаб ўзбек, туркман, қоракалпоқ бахшиларини камлаган ва туркман ўзбек ҳамда қоракалпоқ тилларида дoston куйлаган. Суяв бахши ўз устози ўзбек бахшиси Ғарибийез ва ундан олдин ўтган ўзбек бахшилари Шивой, Оташ, Нуржон, Ниёзмат бахшилар хақида маълумот беради. Суявнинг ўзи 1850 йилда Пўрсининг Сентназар гўммачи овулида туғилган. Юқориди номи келтирилган бахшилар XIX асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод килишган.

XIX асрнинг иккинчи ярмида Абдурахим, Мусо, Отаниёз, Отажон, Ризо бахшилар Суяв билан бир даврда фаолият кўрсатишган. Таникли фольклоршунос Қалли Айнимбетовнинг ёзишича Қўнғирот, Пўрси, Хўжайли атрофларида бу бахшилардан кейин Одилбой, Ўринбой, Олаёр, Қутим бахшиларнинг дoston куйлаганликлари хақида маълумотлар бор.

Асримизнинг бошларида Хўжез (Қипчоқ), Аҳмад, Қўнқор (Манғит), Хўжез гармончи (Шаббоз), Қўшақўр (Тўртқўл), Эшниёз (Қўнғирот), Жуманазар (Янгиарик), Хўжик бахшилар маъшхур бўлганлар. Афсуски, ушбу бахшиларнинг хаётига онд батафсил маълумотлар сакланиб қолмаган.

Айрим бахшилар хаёти хақидаги маълумотлар эса уларнинг замондошлари эдаликлари орқали етиб келган. Масалан, Мадрахим Ёкубов Шерозий XIX аср охири XX аср бошларида яшаган куйидаги бахшиларнинг аяичли тақдири тўғрисида хотиралар қолдирган:

Эрниёз бахши. Қўшқўпирнинг Ўзбеккўн қишлоғида яшаган. Хоннинг қариндоши Саидабдулланинг тўйига бормагани учун бурнидан ип ўтказилиб қўшиқ айттирилган.

Жумёз бахши. Ҳазораспда яшаган. Зиёфатга кечикиб келгани учун Саидмурод божимоннинг ўғли ховузга итариб юборган. Ўпкаси шамоллаб ўлган.

Шунингдек, биз биографик маълумотга эга бўлмаган бошқа кўпгина бахшилар ҳам бор. Аваз бола (XIX аср), Усмон бахши (XIX аср), Нурмамат бахши (XIX-XX аср), Эрназар бахши (XIX-XX аср), Бува бахши (XIX-XX аср), Одил бахши (XIX-

¹ Самойлович А.Н. Крайний отчёт о поездке в Ташкент и Бухару и в Хивинские ханства в 1908 году. //Известие русского комитета для изучения Средней и Восточной Азии в историческом, лингвистическом и этнографическом отношениях. СПб., 1909, №9. 21-22-бетлар

² Ушбу китоби, 25-27-бетлар

XX аср), Хўжэз баҳши (1883-1939), Нурилла (гондир) баҳши (XIX-XX аср), Амнн баҳши (XIX-XX аср), Эрнафас баҳши (XIX-XX аср), Бекжон баҳши (XX аср), Матёқуб қори (XIX-XX аср), Ҳасан баҳши (XX аср), Мурод баҳши (1850-1938), Сайид баҳши (XX аср), Ўринбой баҳши (XX аср), Отахон баҳши Матёқубов (1940) каби баҳшилар шулар жумласидандир.

Биз қуйида ҳаётий фаолияти ҳақида айрим ҳужжатлар сақланиб қолган баҳшилар ҳақида қисқача маълумот берамиз.

ЭШВОЙ БАҲШИ

XIX асрнинг истеъдодли достончиси Эшвой баҳши 1839 йили Хоразм вилояти Шовот туманидаги Доричи қишлоғида туғилган. 15-16 ёшларида достон йўллари бўйича қуйларни ўрганиб, қўшиқ айта бошлаган. Илгари яшаб ўтган баҳшиларнинг айтишича у шоир, бастакор, хованда бўлган.

Эшвой баҳши машҳур созанда бўлганки, халқ унинг фаолияти ҳақида кўплаб қўшиқлар тўқинган:

**Эшвой баҳши овозали,
Қибла ёнда дарбозали,
Паловлари кўп мазали
Қуйла Эшвой, тилларингдан.**

Қарияларнинг эслашига қараганда, Хива хони Мухаммад Раҳимхон (Феруз) Эшвой баҳшини тўйга таклиф қилган. Баҳши отланиб, қўлда дутори билан йўлда бораётганида, Қўшқўпирнинг Тақир қишлоғига етганида, бир камбағалнинг тўйи устидан чиқиб, ўша ерда туғилиб қолади. Нағижода Эшвой баҳши хон қазабига учрайди. Қазабланган хон баҳшини Қалта миноралан ташлаб ўлдиршига ҳукм қилади. Буни эшитган Хива халқи баҳшининг ҳаётини сақлаб қолиш учун минора тағига тўшак, сомон, голи-палосларни тўшайдилар.

У голи-палос устига йикилиб, омон қолади. Бу воқеани эшитган хон Эшвой баҳшини ҳузурига чақиртириб, «Менинг ўзим ҳам сенинг ўлимингни истамаган эдим», - деб уни қўйиб юборади. Бу ҳақда бизга етиб келган тўртликлардан бири:

**Эшвой деган доричининг боласи,
Баҳшидан айлансин Хива қалъаси
Тағига тўшалди голи-палоси,**

Тингла, Эшвой жонларинга бандиман.

Баҳшининг қабри Қўҳна Урганчда жойлашган. Унинг ўғли Ўринбой баҳши сифатида танилиб, кўпгина достонларни қуйлаб келган.

Маълумки Хоразм достонларининг мусика қисми алоҳида-алоҳида мустақил қуйлардан иборат. Бола баҳшининг маълумот беришича улар 72 қуйни ташкил этган. Шулардан бир қисмини Эшвой баҳши яратган: Эшвой 1, Эшвой 2, Туркман Эшвойи, Урганжий, Курд Эшвойи, Фарғона Эшвойи ва бошқалар.

Эшвой баҳшининг «Гўрўғли» туркумидаги 16 достонни ёддан билганлиги ҳақида маълумотлар бор. Шунингдек у «Ошиқ» туркуми достонларидан ҳам кўпчилигини билган. Эшвой баҳши ижоди ва ҳаётини ўрганиш, уни халқимизга етказиш фольклоршунослигимиз олдида турган ҳам муҳим вазифалардан биридир.

ҒАРИБНИЁЗ

Тарих саҳифаларига назар ташласак, Хоразм воҳасида яшаб келган турли миллатлар дўстлигига оид кўпгина фактларга дуч келиш мумкин. Бу нарса халқ шик ижодиётининг вакиллари бўлган бахшиларнинг устозлик - шогирдлик анъаналарида айниқса яққол кўзга ташланали. XVIII-XIX асрлар туркий халқлар дostonчилигининг энг гуллаган даври бўлиб, ўша даврларда Хоразм воҳасида жуда кўп талантили бахшилар яшаб ижод қилган. Улардан қирқдан кўпрогининг номи маълум бўлса-да, фаолияти хақида жуда кам маълумотлар сақланиб қолган. XIX аср ўрталарида яшаган шоир-бахши Ғарибниёз хақида ҳам шу фикрни айтиш мумкин. Шоир тақдири хақида сўзлашдан олдин унинг шогирди-туркман бахшиси Суяв (суянч, таянч, елкадош) хақида оз бўлса-да, тўхталишга тўғри келади. Академик А.Н.Самойлович ўз асарларида Пўрсидда Тошхонувз вилоятининг хозирги Бўлдимсоз туманида яшаган Суяв бахши хақида қимматли маълумотлар беради. Унинг туркман, ўзбек, қорақалпоқ тилларида дoston қуйлаганини таъкидлаб, бахшининг 58 ёшда эканлигини айтиб ўтади. Олимнинг Хоразм воҳасига 1908 йилда келганлигини хисобга олсак, бахшининг таваллуди 1850 йил бўлиб чиқади. Суяв бахшининг репертуаридаги кўпплаб дoston ва термалар туркман, ўзбек, қорақалпоқ бахшилари ижодида хозиргача яшаб келмоқда. 1985 йилда вафот этган гурланлик Сакрак бахши (Жумабой Худойберганов), мангитлик Турсун бахши Пўрсидда дostonчилик мактабининг сўнгги вакиллари бўлишган. Суяв бахши репертуарида «Эшвой» кўшиғи алоҳида ўрин тутган. Мазкур кўшиқ XVIII асрда Пўрсидда атрофларида яшаган ўзбек бахшиси Эшвойга бағишланган бўлиб, унда бахшининг олнийжаноб хислатлари таъриф этилади.

Эшвой бормаи ҳеч ким тўйин кўрмади,
Юзин кўрмаи қизлар вакил бермади.
Фиску фужур, харом ишга юрмади,
Шу қилигин эллар суйди Эшвойнинг.

Шу пайтгача бу кўшиқ Суяв бахши ижодига нисбатан берилар эди. Бирок халқ орасида юрган бу кўшиқнинг турли вариантларини қиёсласак, масаланинг бошқа бир муҳим томони ҳам ойдинлашгандек бўлади:

Эшвой Оташ, Нуржон билан соз этди,
Беш қунлик умрини сарафроз этди.
Ўлгандан сўнг васфин Ғарибниёз айтди,
Соз-сўз билан умри ўтди Эшвойнинг.

Шеърнинг мазкур банди унинг Ғарибниёзга тегишли эканлигини тўла тасдиқлайди. Демак, «Эшвой» кўшиғини ижод қилган ва унга қуй басталаган киши Суявнинг устози Ғарибниёз бўлиб чиқади. Қорақалпоқ фольклоршуноси профессор Қ.Айимбетов 1968 йилда Нукусда босилган «Халқ донолиғи» китобида Суяв бахшидан бурун ва у билан бир даврда Эшвой, Оташ, Ғарибниёз каби танikli бахшилар яшаб, ижод қилганликларини кўрсатиб ўтади. XVIII асрда яшаган Эшвой бахши ва унинг шогирди Ғарибниёз тўғрисида кўпгина маълумотлар мавжуд. Шоирнинг «Эшвой», «Кўзларим» деган кўшиқлари 1963

йилда Ашхобода нашр этилган «Маржон доналар», 1965 йилда Нукусда босилган «Қорақалпоқ халқ кўшиқлари» китобларига киритилган.

Кузатишларга қараганда истеъдодли бахшн Ғарибниёз ўз устозига бағишлаб «Эшвой» шеърини яратган ва унга маҳсус куй басталаган. Бу куй баъзан дoston кўшиқлари билан айтилиб ҳозиргача яшаб келмоқда. Ўзбекистонда ҳизмат кўрсатган артист Назира Юсупова репертуаридаги «Эшвой» кўшиғи бунинг ёрқин минсолидир. Ўз навбатида бу куй туркман ва қорақалпоқ бахшилари, хонандалари репертуарида ҳам мавжуд. Суяв бахшн бу кўшиқни устозининг мероси сифатида маҳорат билан куйлаб, бизгача яшаб келишида кўприк бўлиб хизмат этган. «Кўзларим» шеърн мазмунига қараганда шоир умрининг охирида кўр бўлиб қолган. Бунн ўз шеърнда изтироб билан баён қилади:

Икки кам эликка борганда азиз ёшим менинг,
Бунча дардга дуч келибдур бу ғариб бошим менинг.
Сармалаб-излаб топиб, оту бўлар ошим менинг,
Етти жаҳонни кўргали йўқ эрур йўлдошим менинг,
Қайғу ғам-ғусса билан йўйган наҳорим кўзларим.

Кўзн ожизлиги сабабли шоир халқ орасида баъзан Матниёз Қори номи билан ҳам тилга олинади.

Манғиллик Хударган бахшн, тўрткўзлик Абдулла бахшилар билан бўлган суҳбатда Ғарибниёзнинг «ўтгандир» номли шеърн борлиги ҳам маълум бўлди. Бу шеър хивалик Шукур Қори репертуарида айрим ўзгаришлар билан сакланиб қолган. Шоирнинг юқорида тилга олинган «Эшвой», «Кўзларим» каби шеърларининг ўзбекча вариантлари туркман ва қорақалпоқча матилардан ҳажман кўчилиги, айниқса «Кўзларим» шеърн арузга кўпроқ мос келиши ва бошқа айрим хусусиятлари билан ажралиб туради. Албатта халқ орасида унинг бошқа шеърлари ҳам сакланиб қолган бўлиши мумкин. Буни келажакдаги изланишлар тасдиқласа ажаб эмас. Бирок ҳозирча қўлимизда бўлган икки-уч шеър ҳам Ғарибниёзнинг истеъдодли шоир, бахшн бўлганлигидан дарак беради.

Шоирнинг қайси миллатга мансуб эканлигини аниқлаш учун уриниб ўтиришининг ҳожати бўлмаса керак. Негаки, у ўзбек бахшисига шогирд, туркман бахшисига устоз бўлган. Воҳадаги барча халқларга уч тилда дoston куйлаб, баб-баравар хизмат қилган. Бу эса қадимий дўстлигимизнинг яна бир қудратли тимсолидир. Шоирнинг ўзбек тилидаги адабий меросини излаш, тўплаш ва тадқиқ қилиш фойдадан холи эмас.

РИЗО БАХШИ

Мухаммад Раҳимхон-Феруз саройнда бахшн ва жиров бўлиб хизмат қилган Ризо бахшннинг ҳаёти ҳақида тўла маълумот сакланиб қолмаган. Мулла Бекжон Раҳмон ўгли ва Мухаммад Девонзодаларнинг «Хоразм мусикий тарихчаси» китобида ушбу шахс ҳақида қуйидагича маълумот берилган.

“Бу одам Гурлан калъасини Хитой мавзеъсидандур. Ўзи ҳам бахшн, ҳам жирчн эди. Ризога «Бежилов» деб лақаб берилур эди. Ризо бахшн Мухаммад Раҳимхонхон сонийнинг яқин бахшиси ва жирчиси бўлиб, кечалари хоннинг ётожок

момони ёанга кириб бир эртак бошлар, эртаги битгани бирла сўнг мазмунига уйғун шалларни кўвуза кўшиб ўқуб, хон уйкуга кетгандан сўнг ўз жойна қайтар эди. Ризо бахшнинг хар кундаги вазифаси шундан иборат эрди. Ризо бахши мазкур он замонида вафот килгандур. Ризо бахшнинг хоннинг ёнида кўвиза кўшиб кийдургон газалларидан бир порасини ахамиятина гўра ёзиб ўтмакни ўхшорли бердик:

Чархини товлаб соз этган,
Йигит кўриб ноз этган,
Мангитлининг кизлари,

Паражаси сочокли,
Узун бўйли, генг кучокли,
Хивалининг кизлари.

Алинда бор билазк,
Навалло беллари нозик,
Урганчлининг кизлари.

Бокча кўрса бойим дер,
Қамишлик кўрса жойим дер
Козокларнинг кизлари”. (матни ўзгартирмасдан ўз холича бердик.)

СУЯВ БАХШИ

Туркман фольклоршунослигида эпос ва унинг ижрочилари бўлган бахшилар хаёти, ижодий репертуари хақида кўпгина тадқиқотлар яратилган. Б.Гаррисев, С.Гарриев, Б.Мамедязов, П.Кичигулов, А.Бекмирадов каби кўплаб фольклоршуносларнинг асарлари фикримизга далил бўла олади. Ушбу тадқиқотларда туркман дostonчилигининг кирралари илмий тахлил этилади ва, ўз навбатида, миллий бахшчилик анъаналари ҳамда бахшилар репертуари хақида маълумот берилади.

Бирок туркманларнинг Хоразм билан узвий боғланган Тошовуз вилояти дostonчилиги ва бу ердаги бахшилар хақида айрим тадқиқотлар бўлса-да, кўпгина бахшилар хаёти ва ижодий репертуари хақида илмий изланишлар деярли йўқ даражада. Айниқса, машхур Суяв бахши хаёти ва ижодий репертуари хақида туркман фольклоршунослигида умуман тадқиқот олиб борилмаган.

Суяв бахши хақида дастлабки маълумотлар шарқшунос А.Самойлович асарларида учрайди. У Суяв бахши хақида шундай ёзди: «Мен Пўрсид (ҳозирги Тошовуз вилоятининг Бўлдимсоз тумани) бутун хонликда (Хива хонлиги назарда тутилмоқда) машхур бахши бўлган Суяв бахшнинг кўшиқларини тингладим». Ҳақиқатан ҳам А.Н. Самойлович 1908 йилда Хива хонлигига қилган сафари давомида Суяв бахши билан учрашиб, ундан «Гўрўғли» эпоси бўйича бир қанча маълумотлар тўплайди. Ўша даврнинг машхур дostonчилари бўлган Оташ бахши, Нуржон бахши, Эшвой бахшилар хақида материаллар йиғади.

Суяв бахши хақида кенгрок маълумот берадиган яна бир манба Мулла

Бекжон Раҳмон ўғли ва Мухаммад Девонзодаларнинг «Хоразм мусиквий тарихчаси» китобидир.

Ушбу китобда ёзилишича, Суяв бахши туркманнинг Човдир уруғидан бўлиб, бўлдимсозлидур... Суяв бахши ўзбек, туркман, қорақалпоқ халқлари орасида шу даражада машҳур бир бахши бўлган, ҳар ким тарафидан тан олинган, сеvimли бир кишидур. Хоразмда Суяв бахшини билмаган киши йўқтир десак муболага қилган бўлмаймиз».

Суяв бахши ҳақида маълумот берувчи учинчи манба таниқли қорақалпоқ олими Қалли Айимбетовнинг таджикотларидир. Унинг ёзишича, Суяв бахши «Гўрўгли» эпосининг бир қанча шахобчаларини ёд билган ва куйлаб юрган. Айтишларига қараганда Суяв бахшини Хиванинг хони чақириб, «Гўрўгли» достонини айттирган ва достоннинг қўлёмасига қараб ўтирган. Бахши ҳатто бир сўзда ҳам янглишмаган.

Суяв бахши қорақалпоқ достончиси Мусо бахши билан ҳам айтишиб юрган. Туркменистонда Суяв бахшининг Жумамурод бахши, Болта бахши каби шоғирдлари, уларнинг эса Болта Гурд бахши, Тожибой ўра, Акчагул, Хадича каби шоғирдлари бўлган.

Юқордаги манбаларга ва машҳур ўзбек достончиси Бола бахши Абдуллаев берган маълумотларга қараганда, Суяв бахши туркманларнинг човдур уруғининг бўзачи тийрасига мансуб бўлиб, 1850 йилда Сейитназар гўммачи обасида туғилган. Уша даврларда Пўрси достончилик мактаби Хоразм воҳасидаги деярлик барча бахшиларни ўз атрофига жамлаб олган эди. Эшвой бахши, Оташ бахши, Нуржон бахши, Ниёзмат бахши, Ғарибниёз – Матниёз бахши, Мусо бахши каби кўплаб ўзбек, туркман, қорақалпоқ бахшилари шу пайтларда халқ орасида жуда машҳур бўлишган.

Пўрси достончилик мактаби вакилларига хос асосий хусусиятлардан бири – уларнинг ўзбек, туркман, қорақалпоқ тилларида достон куйлашларидир. Бу анъанани хивалик Бола бахши яқин ўтмишгача давом эттириб келган.

Бахшиларнинг ва айрим ёзма манбаларнинг гувоҳлик беришича, Суяв бахши ўзбек бахшиси Эшвойнинг шоғирди бўлган. У шундай машҳур бахши бўлганки, у ҳақда кўплаб кўшиқлар ҳам тўкилган «Эшвойнинг» номли кўшиқ Суяв бахшидан ёзиб олинган. Кўшиқ матни ўзбек, қорақалпоқ тилларида босилиб чиққан. Шунингдек, бу кўшиқни туркман тилида ҳам «Маржон доналар» китобида Ғарибниёзнинг асари сифатида босилган.

Суяв бахши, ўз навбатида, талантли бастакор ҳам бўлган. Мулла Бекжон Раҳмон ўғли ва Мухаммад Юсуф Девонзодалар «Хоразм мусикий тарихчаси» китобида шундай ёздилар: «Суяв бахшининг ўз тарафидан чиқарган 7-8 турли нағмаси бор бўлиб, ҳар бирлари ҳам халқ тарафидан гоаят мақбул ва сеvimли нағмалардур. Суяв бахшининг йўлини аксари кишилар черта билмайдур. Ўзининг чиқорган нағмаларини гўзал бир суръатда черта билгани янглиг, айтмоққа муҳим уста эди».

Пўрси достончилик мактабининг йирик вакили Эшвой бахши ўз репертуарида 32 куйдан фойдаланган. Шу мактабнинг сўнгги вакилларида бўлган Турсун бахши берган маълумотга қараганда Суяв бахшининг шоғирди манғитлик Аҳмад бахши ҳам 32 куйни тўла билган. Шу куйларнинг еттичаси Суяв бахши

ижодига тегишли эканини ҳисобга олсак, унинг нақадар ноёб истеъдод эгаси эканлиги маълум бўлади. Таниқли ўзбек дostonчиси Бола бахши Абдуллаевнинг (1899-1994) Суяв бахши ҳақида берган яна бир маълумоти айниқса қимматлидир. Суяв бахши тўйга келганда минглаб кишилар давра олиб ўтиришган. Ўртага қатта устун қоқиб, унга араванинг қатта гилдираги маҳкамланган. Унинг устига гилам гўшаб, Суяв бахши чиқарилган. У дoston куйлашни бошлаганда махсус хизматчилар гилдиракни аста – секин айлантириб туришган. Гилдирак ўзига ҳос бир сахна бўлиб, даврадагиларнинг барчаси бахшининг куйлашидан баб – баравар баҳраманд бўлишган.

Хуллас, Суяв бахши XIX аср ўртаси ва XX аср бошларида Хоразм воҳасида доврўғли бахши сифатида танилган. У туркман, ўзбек ва қорақалпоқ дostonчилик анъаналарининг таракқиётига қатта хисса қўшган.

Суяв бахши воҳадаги талантли ёшлар орасидан Жумамурод бахши, Болта бахши каби туркман, Аҳмад бахши, Отажон бахши каби ўзбек, Жапак бахши каби қорақалпоқ бахшиларини тарбиялаб етиштирган, уларга қадимги дostonчилик анъаналарини ўргатган. Бола бахши Абдуллаев ҳам уни устоз сифатида тан оларди.

МУСО БАХШИ ТУРУМОВ

XIX аср Хоразм дostonчилиқ санъатининг талантли бахшиларидан бири Мусо бахши 1854 йилда Шўроҳон атрофларида таваллуд топган. Бу давр Пўрсен дostonчилиқ мактабининг гуллаган пайти бўлиб, машҳур Суяв бахши, Феруз саройидаги Ризо бахши, Отажон бахшиларнинг доврўғи элга таралган вақтлар эди.

Мусо бахши ўзбек, туркман, қорақалпоқ тилларида бемалол дoston куйлаган. Унинг репертуарида «Гўрўғли» ва «Ошиқ» силсиласидаги ҳамда «Юсуф-Аҳмад», «Қурбонбек», «Тулумбий» каби эллиқдан ошиқ дoston бўлган. Бахши шундай бир ноёб овозга эга эканки, у куйлаган дostonни кўшни кишлоқда бемалол тушуниб элигиш мумкин бўлган. Мусо бахши қўшлаб дoston куйлари ҳам яратган. Унинг «Мусо сен ёри» куйи ҳалигача бахшилар репертуаридан тушмасдан келмоқда. Бахши 1907 йилда вафот этган. Халқ орасида бахши ҳақида шундай ривоят юради: Мусо бахши куйлаганда энг асов туялар ҳам ийиб кетиб, ювошиб қолар, ҳар кунгидан кўпроқ сут берар экан.

Унинг неварачеваралари хозир Беруний ва Гўртқўл шаҳарларида масъул лавозимларда ишламоқдалар.

ЖУМАНАЗАР БАХШИ

Бола бахши - Қурбонназар Абдуллаевнинг устози Жуманазар бахши Янгиариқ туманининг Қормиш кишлоғида туғилган бўлиб, унинг авлоди қормишлиқ туркман уруғларига бориб тақалади. Бахши 1929 йилда вафот этган. Ўша пайтда тахминан у 70 ёшларида бўлган. Унинг репертуарида «Гўрўғлининг дўрайиши», «Араб Рийҳон», «Қирқ минг», «Жампир», «Авазхон», «Ошиқ Ғариб», «Ошиқ Маҳмуд», «Ошиқ Албанд» каби ўттизга яқин дoston бўлган. Бахши туркман ва ўзбек

тилларида дoston ижро этган.

ҚУРБОНБОЙ БАХШИ

Қурбонбой жиров Тожибоев 1876 йилда Тўрткўл туманининг Шўрохон кишлоғида туғилган. Ёшлиғида чўпонлик қилган, халқ кўшиқларини, дostonлардан парчаларини куйлаб юрган. Кейин эса тўрткўллик Жиянмурод жиров, бухоролик Холмурод жиров, кўнғиротлик Нурабдулла жировларга шогирд тушади. У ўзбек ва қоракалпоқ тилларида дoston куйлаган.

Репертуарида «Алпомиш», «Қўблон», «Шахриёр», «Қирқ киз», «Қурбонбек», «Жаҳоншоҳ», «Менглихол», «Жонодил», «Болтакай ботир», «Ширин-Шакар» каби кўплаб дostonлар бўлиб, улар, рус, ўзбек ва қоракалпоқ тилларида нашр этилган. 1956 йилда унга «Ўзбекистон ва Қоракалпоғистон халқ дostonчилиги» унвони берилган. Жиров 1958 йилда вафот этган. Унинг ҳаёти ва ижоди ҳақида марказий матбуот саҳифаларида айрим материаллар босилган. Қоракалпоғистонлик профессор Қ.Максетовнинг бахши ҳақида махсус тадқиқотлари мавжуд.

АҲМАД БАХШИ МАТНАЗАРОВ

Шимолий Хоразм дostonчилигининг йирик закилларида бири бўлган Аҳмад бахши 1894 йилда Манғитнинг Осовбий маҳалласида ипакчи оиласида таваллуд топган. Унинг оиласи хунармандчилик билан шугулланса-да, унинг аксарият аъзолари адабиётни, санъатни кадрловчи кишилар бўлган. Жумладан, бахшининг онаси Ҳабнба кампир гага чечан, бадихагўй аёл бўлган. Оиланинг тўнғич фарзанди Розия зехли, саводхон, хушовоз халфа бўлган. Хоразмда кўплаб тарқалган китобий дostonларни тўй-маъракаларда маҳорат билан ижро этган. Ана шундай муҳитда ўсган Аҳмад бахши ёшлиғидан дoston тинглашга ва уни куйлашга иштиёқманд бўлиб ўсди. Аҳмад бахши репертуарида «Осуф-Аҳмад», «Ғариб ошиқ», «Хурлико-Ҳамро», «Саёдхон-Ҳамро», шунингдек, Гўрўғли туркумининг қирқдан ошиқ дostonлари бўлган.

Унинг гижжакчиси туркман миллатига мансуб Оллош Муродовнинг айтишига қараганда, Аҳмад бахши дoston куйлаган пайтда бутун бөрлиги билан воқеалар ичига шўнғиб кетар, танаффус нималигини билмас, ҳатто дугор чалавериб кўллари қонгалаш бўлиб кетар экан.

Машҳур фольклоршунос Ҳоди Зариф ўзининг рус тилида 1947 йилда Москвада чоп этилган «Ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси» китобида Аҳмад бахши фаолияти билан боғлиқ кизик бир лавҳани келтиради. 30-йилларда Ҳоди Зариф бахшидан «Қирқ минглар» дostonини қатта халқ йиғини иштирокида ёзиб олади. Бахши жанг эпизодларини тасвирлаётиб, Гўрўғлининг шиддат билан душманга отилганини айтаётиб, воқеаларга берилиб, ўзи ҳам ўрнидан туриб кетади, шу пайтда бахши билан бирга бутун халойиқ ҳам ўрнидан туриб кетади. Қарангки, бутун халойиқ ҳам бахши билан тенга тенг ҳиссиёт оғушига гарк бўлишган экан.

Аҳмад бахши нафақат бахши, балки иктидорли шоир ҳам бўлган. Унинг невараси Музаффар Аҳмаднинг ёзишича, бахшининг кўплаб шеърлари 20-30 йилларда вақтли матбуотда чоп этилган. Талантли бахши 1936 йилнинг ноябрь

ойида диний асарларни тарғиб қилишда айбланиб, камокка олинади ва 1938 йилнинг август-сентябрь ойларида камокда вафот этади. Бахши вафотидан кейин 1960 йилда окланади.

Аҳмад бахши ҳақида кейинги йилларда унинг невараси Музаффар Аҳмад катор илмий-оммабоп мақолалар эълон қилиб, бобоси руҳини шод этди. Айниқса, унинг «Шарк юлдузи» журналининг 1992 йил февраль сонисида берилган «Қирқ минги бахшидир, қўлинда сози» мақоласи ҳамда ўша сонда босилган «Қирқ минглар» достони бугунги ўқувчи учун ноёб маънавий тухфа бўлди. Аҳмад Матназаровнинг кўпгина шеърлари қўлимизда мавжуд бўлиб, асосан услуб жиҳатдан халқ кўшиқларига жуда ҳамоҳанг келади.

АБДУЛЛА БАХШИ БОБОЖОНОВ

Абдулла бахши Бобоҷонов 1898 йилда Тўрткўл туманининг Қирқиз қишлоғида туғилади. Болалик йилларида санъатга кизикса ҳам оилага ёрдам бериш учун деҳқончилик қилишга мажбур бўлади. Фақат 50 ёшларидагина севган соҳаси бўлган санъатга юз бурди. Бирок, у профессионал бахши сифатида фаолият кўрсатмаган. Умр бўйи деҳқончилик қилиб, айрим давраларда дoston айтиб, дўстлар дилини хушнуд қилиб юрган. Абдулла бахшидан 1963 йилда «Хирмондали» достони ёзиб олинган. Достонни ўша вақтда у дутор жўрлигида ижро қилган. Унинг репертуарида «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам», «Ошиқ Маҳмуд», «Ошиқ Албанд» каби достонлар ҳам бўлган. Афсуски, бу асарлар ёзиб олинмаган. Бахши 1974 йилда вафот этган.

БОЛА БАХШИ

Хоразмда ўзига хос бахшичилик мактаби яратган талантили бахши Қурбонназар Абдуллаев 1899 йилда Хива туманининг Гурланбоғ қишлоғида деҳқон оиласида таваллуд топди. Унинг катта бобоси Усмон ота машҳур бахши бўлган. Отаси Абдулла Авазиев ўғли эса оддий деҳқон бўлса-да, мусиқа ва кўшиқка жуда ихлосманд киши эди. У чаласавод бўлиб, Навоий, Махтумқули асарларини ҳам озми – кўпми мутулаа қилар. Баъзи ғазалларни ёдлаб кўшиқ қилиб қуйлаб юрар эди. Бир кун хатто ўз дўсти Мадрахим ака деган киши билан тут ёғочини ўйиб дутор ҳам тузатиб олади.

Отасининг ана шу ҳаракатларига разм солиб юрган ёш Қурбонназарнинг қалбида ҳам санъатга, достончиликка бўлган ҳавас ва иштиёқ ўша даврлардаёқ уйғониб бошлади. Отаси уни 5 ёшида эски мактабга берса-да, Қурбонназар мактабни тамомламади.

Ундаги мусиқага бўлган ҳавасни пайкаган отаси устага дутор тузаттириб Қурбонназарга беради. Ёш Қурбонназар уни чалиб юради.

Унинг отасидан биринчи ўрганган кўшиғи Махтумқулининг «Ёт бўлур» деб номланувчи шеъри эди. У тўққиз ёшларида халқ орасида танила бошлади. Жуда ёш бўлганлигидан уни «Бола бахши» деб атаб эдилар. Ўша атама унинг помига умрининг охиригача кўшиб айтилиб келинди. Бола бахшининг машҳур достончи бўлиб етишишида унга устозлик қилган кишилардан бири Жуманазар бахшининг шогирди Ёдгор буламончи эди.

Ёдгор буламончи ёш бахшига дoston куйларини ўргатади, дutorга ўз буламони билан жўр бўлади. Унга дostonларни ўргатган иккинчи устози шу кишлоклик Рахима халфа эди. Ёш Курбонназар ўрганган дostonларини халк орасида куйлаб юрди. Кейинчалик отаси уни Жуманазар бахшига шогирд қилиб беради. Бу тахминан 1914-15 йиллар эди. Шундан бошлаб то 1929 йилгача Бола бахши устози билан биргаликда дoston куйлади. Шу йили устози вафот қилгач, ўзи мустакил дoston куйлашга ўтади. Шундай кейин анча йиллар Хива театрида ишлади. Иккинчи жахон урушида қатнашди. Урушдан кейинги йилларда ҳам халк театрида, маданият уйида ишлаб келди. Унинг репертуарида «Гўрўгли» ва «Ошик» туркумларига оид йигирмага яқин дoston бўлиб, уларнинг анчаси ёзиб олинган. Ундан, “Ошик Ғариб ва Шохсанам”, “Гўрўгли” туркумидаги қатор дostonларни ёзиб олди. Курбонназар Абдуллаевнинг дoston куйлаш маҳорати ниҳоятла юксак. Унинг диққияси жарангдор ва бурро, Хоразм куйларини жуда яхши билали. Дostonни хикоя қилган вақтда эшитувчиларни ўзига дарҳол жалб эта билиш ва уларни чуқур хаяжон гирдобига ташлаш қобилиятига эга. Бола бахшининг гап тузиш, хикоя қилишда ўзига хос такрорланмас услуби бор. Бахши дostonларда насрий қофияларни, муболагаларни, ўхшагишларни, фразеологик ибораларни, мақолларни ўз ўрнида усталик билан қўллайди. Масалан, «Бозиргон» дostonида Бозиргоннинг ўлимидан олдинги ахволни баён этар экан, бахши уни шундай ифода этади: Бозиргон туясини устинда бораётир эди, ғойибдан бир совук шамол эсди. Юраги бир нарсани сезди, оёгининг учидан бир жумбирди, кириб, яғирини уч айланиб, миясидан дуд бериб чиқиб кетди. “Хирмондали” дostonида эса қуррадўз кампирни шундай тасвирлайди: “Тўппси тўзган, кўхна касали кўзган, гапда ҳаммадан ўзган бир шум кампир”.

Курбонназар Абдуллаев дoston мусикаларини номлари билан бирга билувчи ягона бахши эди. Унинг маълумот беришича, илгари 72 дан ошик куй бўлган. Бахши ота шуларни ўтгиз тўрттасини тўла равишда билар эди. Маълумки, Хоразм дostonлари “Мухаммаси ифтор” куйи билан бошланиб, “Оромижон” ёки “Бартавулнинг уфориси” билан тугатган. Энг охирида эса “Саргардон” куйи ижро этилиб ниҳояланган.

Унинг репертуаридаги ушбу мусика асарларининг ўзи алоҳида тадқиқотни талаб этади.

Бола бахши нафақат ўзбеклар орасида балки туркманлар истикомат қиладиган масканларда ҳам машҳурдир. У хар икки тилда дoston куйлаш қобилиятига эга эди. Бахши “Гўрўгли” эпосининг Полвон бахши репертуарига алоқадор бўлган йўмит версиясини (човдир версияси ҳам бор) тўла равишда ўзлаштирган эди.

Курбонназар Абдуллаевга 1938 йилда «Ўзбекистон халк дostonчиси» унвони берилган. Бахшининг ўғилларн Норбек, Матёкуб ва Етмишбойлар ҳам ота изидан бориб, Хоразм дostonчилиги анъаналарини муносиб равишда давом эттираётирлар. Буларнинг орасида мусика илмига чуқур тушуниши, шеърят сирларини мукаммал англаши ва бадний ижодга қобилиятилиги билан Норбек алоҳида ажралиб туради.

Бахши 1994 йилда вафот этди.

ХУДОЙБЕРГАН БАХШИ ЎТАГАНОВ

Худойберган Ўтаганов 1901 йилда Манғит туманидаги Мусофир кишлоғида туғилади. Мусикага чуқур ихлос қўйган Худойберган ўз хаётини санъатга бағишлади. У узок йиллар машхур Аҳмад бахшининг ёнида буламончилик қилади. Унинг репертуаридаги кўпгина дostonларни ўрганиб олади. Устози вафот этганидан кейин эса ўзи мустақил дoston айтишга ўтади. Унинг репертуарида «Саёт ва Ҳамро», «Журилико ва Ҳамро», «Бозиргон», «Хирмондали», «Аваз олиб кочган», «Аваз уйланган» каби дostonлар бор эди. Унинг репертуаридаги «Саёт ва Ҳамро» дostonи Ф. Султонова томонидан, айрим дostonлари эса қорақалпоқ фольклоршунослари томонидан ёзиб олинган. Худойберган бахши дostonларни дотор журлиғида куйлаган. У 1983 йилда вафот этган.

МАТНАЗАР ЖАББОР ЎҒЛИ

Матназар бахши 1906 йилда Ҳазорасп туманининг Бешта кишлоғида туғилган. Бошланғич маълумотга эга. Қолхозчи бўлиб ишлаган. Бахшичилик санътига қизиққан ва тўрткўллик Қурбонбой жирова шоғирд тушган. «Алпомиш», «Элимхон», «Қорақўзойим», «Авазнинг Чамбилга келтирилиши» каби қатор дostonларни билган ва бу дostonларнинг барчаси ёзиб олинган. Шулардан кейинги иккитаси Ҳ. С. Сулаймонов номидаги кўлёмалар институти фольклор архивида (инв. № 3352, № 3354) сақланади. «Қорақўзойим» дostonи эса 1967 йилда нашр этилган. Бахши ўзбек ва қорақалпоқ тилларида дoston куйлай олган. У 1977 йилда вафот этган.

ҲАЙИТВОЙ БАХШИ

Шоббозлик Ҳайитбой бахши 1908 йилда Бийбозорда туғилган. Асли туркманларнинг арбачи уруғидан. Ўн беш ёшларида Жуман бахши ва Сапоқ бахшиларга (Пўрсн) шоғирд бўлади. Репертуарида «Бозиргон», «Хирмондали», «Кампир», «Араб танган», «Аваз уйлантирган», «Саёт ва Ҳамро», «Ошиқ Ғариб» каби дostonлар мавжуд. Ўзбек тилида, эроний тилида дотор журлиғида дoston куйлайди. 1990 йил ойида биз ундан «Хирмондали» дostonини ёзиб олдик. У 1992 йилда вафот этган.

ЖУМАБОЙ ХУДОЙБЕРГАНОВ-САКРАК БАХШИ

Жумабой Худойберганов - Сакрак бахши 1909 йилда Гурлан туманининг Вазир кишлоғида туғилган. Отаси кураш тушувчи полвонлардан бўлиб, ўғлини ўзи билан тўй-сайилларга бирга олиб борган. Бу тўйлардаги бахшиларнинг чиқишлари Жумабойда ёшлигиданок, дostonчиликка ҳавас уйғотади.

У манғитлик машхур дostonчи Аҳмад бахшига, кейинчалик Хўжез бахшига шоғирд тушади. Жумабой бахши «Гўрўғли» туркуми дostonларидан йиғирмага яқинини тўла билган. Бундан ташқари, «Юсуф ва Аҳмад», «Ошиқ Ғариб ва

Шохсанам», «Юсуф ва Зулайхо» каби дostonларни ҳам махорат билан куйлаган. У дoston куйлаганда вокеалар окимига шундай киришиб кетганки, баъзан ўрнидан гуриб, баъзан дутерни такка ерга кўйиб, кўлини пахса қилиб, асар қахрамонлари фаолиятини ҳаракат билан кўшиб ҳикоя қилган. Мусика ритмида ҳамоҳанг равишда тебраниб дуторни усталик билан чалган. Ана шу ҳаракатларига кўра уни «сакрак» бахши деб юритинган. У дилқаш, шўх, юморга мойил киши бўлган. Жумабой бахши Хоразм бахши-шоирларининг 1983 йилги вилоят танловида биринчи ўринни олган. 1985 йилда бўлиб ўтган Республикамиз бахши-шоирларининг VI кўрик танловида эса III даражали диплом билан тақдирланган.

«Гўрўгли» туркумининг жуда кўп шохобчалари унинг ижросида ёзиб олинган. Жумладан, «Гўрўглининг қайтиш бўлиши» дostonи фақат Сакрак бахши репертуаридагина сақланиб қолган. Ушбу дostonни бошқа бахшилар ўрганмаганлар. Бунинг асосий сабаби мазкур дoston тўйларда ижро этилмаган. Сакрак бахши ҳам бу дostonни фақат кичик давралардагина ижро қилиб келган. Биз ушбу дostonни ёзиб олганда жуда кўп муаммоларга дуч келдик. (P.C.) Бахши аввало бу дostonни ижро қилишни истамди. Қолаверса, дostonни ижро этиш учун албатта буламон ва гижжак чаладиган махсус кишилар бўлиши лозимлигини, бу мусика асбобларини бошқа кишилар мазкур дoston билан боғлиқ куйларга мослаб чала билмасликларини айтди. Биз ўша кишиларни топиб келгандан кейингина бахши «Гўрўглининг қайтиш бўлиши» дostonини ижро қилди ва уни ёзиб олди. Дарҳақиқат дostonлардаги кўпгина шеърини парчалар асосан марсия бўлиб, бу парчалардаги мазмунни буламон ва гижжакларнинг ўзига хос нолазарисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бинобарин ушбу дostonни қахрамоннинг фожеали ўлимига бағишланган марсия деб атаса тўғри бўлади. Ундаги ҳар бир мисра бир куй халқнинг ўз баҳодирига бўлган чексиз меҳр-муҳаббатини изҳор этади.

Жумабой бахши ижодида хос бўлган асосий хусусиятлардан бири дostonлар таркибиде кўплаб мақолларга ва учирик сўзларга мурожаат қилишидир. Бахши «Гўрўгли» туркумига кирувчи «Тухмат ташлаган» дostonини куйлаганда дostonдаги Ога Юнус парининг аразиаб кетиши эпизодини тасвирлар экан, «Учакда созанда, ошокда созанда, ҳеч нарса йўқ қозонда» иборасини келтиради. Ога Юнус пари кетгандан кейин Гўрўгли хонадонининг хувуллаб қолганлигини образли ифодалашда бу ибора узукка қош қўйгандай ярашади. «Ҳеч нарса йўқ қозонда» ибораси масала моҳиятини ифодалаш учун шундай мос танланганки, тингловчи ҳамма нарса бор, аммо асосий нарса йўқ эканини англагандан бу иборани эшитиши билан эътиборни дарҳол Юнус парига қаратади. «Гўрўглининг Дарбандга кетиши» дostonида Сафар кўса билан Вали дўнанининг фитна тайёрлашга бош қўйишлари ҳақида гап кетар экан, «Пес песни қоронғуда топади» мақоли келтирилиб, ҳар иккала персонажнинг характер хусусиятларини шу бир мақол замирида яққол кўрсатиб беради.

Жумабой бахшининг нутқида хос асосий хусусият шу нарсаларда кўринадикки, у ҳикоя қилиш жараёнида «ана» сўзини кўп келтиради. Бу сўз «ана энди Гўрўглидан эшитайлик», «ана Ғирот бургутдай учиб Чамлибел томонга йўл олди», «ана энди сўзни Сафар кўсадан эшитинг» каби инциал формулалар тарзида намойи бўлади. Бахши тингловчи эътиборини ўзида тутиб туриши учун

вокеалар лавомида «кани кўрик, не деган экан», «кани эшитайлик, не деб турган экан» каби медиал формулаларни ҳам кўплаб ишлатади. Бу воситаларнинг барчаси бахшанинг дoston куйлашдаги юксак маҳоратидан дарак беради.

Жумабой бахши Шимолий Хоразм дostonчилигининг Ахмад бахшидан кейинги энг талантли ижрочиларидан бири эди.

Бахши 1985 йил октябр ойида вафот этган.

ҚОДИР СОЗЧИ КАРИМОВ

Гармон чалиб, дoston куйлагани сабабли «Созчи» лақабини олган Қодир Каримов 1910 йилда Урганч туманининг Чаккашоликор кишлоғида туғилган. Ёшлигидан санъатга ихлосманд бўлган Қодир ака Сафо Муганий ва Мадрахим Шерозийлар изидан борди. Айниқса, у Мадрахим Ёқубов Шерозийдан гармон чалиш сирларини ва дoston куйларини ўрганди. 1933 йилда хоразмлик бир канча санъаткорлар билан биргаликда Тошкентда ўзбек филармониясида ишлади.

У ёшлигидан бошлаб дoston куйлашга кизиқди. Бола бахши, Ахмад бахшилар репертуаридаги дostonларни тинглади; кўпгина дostonларни ёдлаб олиб, ўзи ҳам мустақил ижро қила бошлади. Унинг репертуарида «Бозиргон», «Ошик Ғариб ва Шоҳсанам», «Хирмондали», «Кийик» ва «Жухуд ўғлон» каби дostonлар бўлган. Қодир Каримов дostonларни гармон чалиб ижро қилади. Ёнида унга доирачи ва буламончи жўр бўлади. Унинг диққия қилиш, вокеаларни образга кириб, артистона тушунтириш қобилияти алоҳида кўзга ташланади.

У узок йиллар Урганч шаҳар ва туман маданият уйларида ишлади. Қодир Каримовнинг репертуари хали тўла ўрганилмаган. Унинг ижросидаги «Ошик Ғариб ва Шоҳсанам» дostonини 1970 йилда ёзиб олдик. Бу дoston Бола бахши вариантидан бир мунча кенг, насрий қисми образли ифодаларга бой. Бахши 1990 йилда вафот этган.

АБДИ БАХШИ ОТАГАЛДИЕВ

Абди бахши 1913 йилда Шоббознинг «Октябрь 50 йиллиги» жамоа хўжалиги худудидаги қорақалпоқ овулида туғилади. Ёшлик пайтлариданок, Намоз бахши ва Олтибой бахшиларга шоғирд бўлади. Репертуарида «Ошик Ғариб», «Саёд ва Ҳамро», «Хирмондали», «Хурлико ва Ҳамро», «Бозиргон», «Аваз уйлантирган», дostonлари бўлган. Сим торли туркман дуторида, эроний йўлида ўзбек ва туркман тилларида дoston куйлайди. Бахши аслида туркман миллатига мансубдир. 1990 йилда биз удан «Ғариб ошик» дostonидан парча ёзиб олдик. У 1993 йилда вафот этган.

ЙЎЛДОШ БАХШИ ДЎСИМБЕТОВ

Шимолий Хоразм дostonчилиги анъаналарини ҳозиргача давом килдириб келган Йўлдош бахши 1919 йилда Манғитнинг Қалъали Ушок деган жойида туғилган. Еттинчи синфни битказиб, оддий колхозчи, хисобчи, кишлоқ кенгаши котиби бўлиб ишлаган. Йўлдош бахши Манғит атрофида яшаб ижод қилган

Ахмад бахши, Тангриберган бахши. Кўчкор бахши, Бежон бола каби дostonчиларнинг анъаналарини давом эттириб келаётган Хударган бахшига шогирд тушган. Ундan «Қирк минглар», «Аваз уйланган», «Араб танган», «Бозиргон», Хирмондали», «Ошик Ғариб» «Саъдхон ва Ҳамро», «Юсуф-Ахмад» каби дostonларни ўрганган. Унинг бахшичилик фаолияти 50-йилларда бошланади. Бахши мусикани яхши тушунади. Дoston воқеаларини бошқаларга караганда изчил, атрофлича тасвирлашга ҳаракат қилади. Ундan биз 1987 йилда «Аваз уйланган», 1992 йилда «Араб танган» дostonларини ёзиб олдик. «Араб танган» дostonи бахши ижросида Хоразм ойинаи жаҳони оркали намойиш этилди. Муҳлислар уни жуда самимий қаршиладилар. Бахши 1996 йилда вафот этган.

ТУРСУН БАХШИ

Хоразм воҳасининг шимолий ҳудудида, асосан, ўзбек тилининг кичик лаҳжасида сўзлашувчи аҳоли истиқомат қилади. Мазкур ҳудудда тарқалган дostonчилик анъанаси марказини шартли равишда Манғит шаҳри деб белгилаш лозим. Ушбу дostonчилик анъанасининг илдишлари қадимги Пўрси дostonчилиги анъаналари билан боғланади. Пўрси дostonчилиги анъаналари, 1908 йилда Хивага келган А. Самойловичнинг берган маълумотига караганда, XX асрнинг бошларигача давом этган бўлиб, унинг сўнги вакили Суяв бахшидир. Манғит дostonчилигининг атоқли вакиллари Аҳмад бахши, Хўжез бахши, Хударган бахши, Йўлдош бахши ва бошқалар бўлиб, унинг охириги вакили Турсун бахши Жуманиёзовдир. Бу ҳудуддаги дostonчилик анъаналарига хос бўлган хусусиятлар, асосан, куйидагилардир.

а) бахши дотор жўрлигида куйлайди. Унинг ёнида буламончи ва гижжакчи бўлади. Ансамблда донрачи иштирок қилмайди.

б) бу жойлардаги бахшилар куйлайдиган дostonларнинг айримлари Жанубий Хоразмдаги бахшилар репертуарида учрамайди. Худди шу дostonлар ҳажми жиҳатидан ҳам анча салмоқдор. Масалан, манғитлик Турсун бахшидан ёзиб олинган «Хурлико ва Ҳамро» дostonи Хива бахшилари репертуарида йўқ. Ҳажми жиҳатидан эса бу дoston анча кенг қўламга эга бўлиб, уни бахши 5-6 соат давомида ижро этади.

Жанубий Хоразмда тарқалган дostonлар бахшилар репертуарига аксарият ёзма нуسخалар асосида кириб келган бўлса, Шимолий Хоразмда кўнгина дostonларнинг қадимдан бери оғзаки равишда устоздан шогирдга ўтиб келганлиги сезилади. Айрим дostonларнинг ҳажман катталигининг сабабларидан бири ҳам шундандир. Бу ҳудуддаги бахшилар репертуаридаги аксарият дostonлар шеърини парча билан яқунланади.

Бинобарин, Манғит бахшилари куйлайдиган дostonларнинг ҳажман кенг бўлиши, насрий қисмининг салмоғи пазмий қисмикидан қилинмаслиги, финалнинг, кўпинча, шеърини тарзда яқунланишининг сабаблари аҳолининг этник таркиби билан боғлиқ. Шимолий Хоразмда яшовчи ўзбеклар воҳага келиб ўрнашган пайтда улардаги бахшиларнинг дoston куйлаш анъанаси бошқачароқ бўлган. Улар Хоразмга кўчиб, маҳаллий бахшилар таъсирида аста-секин ички бўғиз товушда куйлашдан ташқи товушда куйлашга ўтганлар. Сўнгра репертуарда.

муסיкада ўзгаришлар содир бўлган, дostonлар хажми кичрайтирилган ва хоказо. Лекин бари бир, эски анъаналарнинг изи бутунлай йўқолиб кетмаган.

Дарвоқе, Хоразмдаги дostonчилик анъаналарининг икки алохида гуруҳга бўлиниши халқнинг этногенезиси билан чамбарчас боғлиқдир. Бу хусусият иккала дostonчилик анъанасининг муסיкаси масаласида ҳам кўзга ташланади. Улардаги куйларнинг муштарак томонларидан ташқари, алохидаликлар ҳам мавжуд. Бахшилар берган маълумотларга кўра, Хива бахшилари ўз куйларини ширвоний, Манғит бахшилари эса эроний деб юритишади. Ушбу куйларнинг 30 дан ошиқ турини Турсун бахши мукаммад ижро этар эди. У 1922 йилда Хоразм вилоятининг Манғит туманига қарашли Бўйжик кўл кишлоғининг Қувсеирик овулида туғилади. Ўз кишлоғида тўлиқсиз ўрта маълумот олади. Иш фаолиятини оддий деҳқончиликдан бошлайди. Кейинчалик агрономлик қилади. Ўша йиллардаёқ у дostonчиликка, куй-кўшиқка ихлос қўйган ва бу йўлда эримасдан машқ қила бошлаган эди. Том маънодаги бахшичилик фаолиятини у 1949 йилдан бошлайди. Бу борада унга устозлик қилган киши машҳур Аҳмад бахшининг шоғирди ва буламончиси Хударган бахши Ўтаганов бўлди. Турсун бахши санъатни жуда яқин тушунар, дoston куйлаётганда барча нарсани унутиб, воқеалар гирдобига шўнгиб, тўлиб-тошиб кетар эди. Унинг репертуарида «Аваз олиб қочган», «Араб танган», «Аваз уйланган», «Бозиргон», «Хирмондали», «Хурлико ва Ҳамро», «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам» каби дostonлар бор эди.

Биз бахшидан «Аваз уйланган», «Араб танган», «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам», «Хурлико ва Ҳамро», «Хирмондали» дostonларини 1980–1981 йилларда ёзиб олдик. (Р.С.) Турсун бахши Шимолий Хоразм дostonчилигида ишлатиладиган куйларнинг номларини жуда яқин билар эди. Унинг берган маълумотига кўра, илгари ушбу дostonчилик мактаби вакиллари репертуарида «Минг-туман», «Султон буванинг меърож» деган куйлар ҳам бўлган. Мазкур куйларни ижро қила биладиган дostonчиларгина ҳақиқий бахши ҳисобланган.

Турсун бахши Жуманиёзов 2001 йил 5 октябрда Манғит шаҳрида вафот этган.

АҲМАД БАХШИ ЯНГИБОВ

Аҳмад бахши 1928 йилда Шоббознинг Сарқўп кишлоғида туғилган. Бахшичиликни шоббозлик Бойта бахшидан ва Йўлдош бахшидан ўрганган. Репертуарида «Бозиргон», «Ғариб ошиқ», «Тоҳир ва Зухра» каби дostonлар бор эди. Дostonларни дотор жўрлигида эроний йўлида куйлаган. 1990 йилда бахшидан мухаммаси ифтор кўйи билан айтиладиган Ғарибниёзнинг «Кўзларим» шеърини ёзиб олдик. У 1996 йилда вафот этган.

МАҲМУД ЮСУПОВ

Маҳмуд бахши Янғирик тумани Қормиш кишлоғида 1929 йилда туғилади. Унинг отаси Юсуф ака билан онаси Розия кампир Маҳмуджоннинг ёшлиқ пайтларида вафот қиладилар. Маҳмуд эса бобоси Саид ота кўлида тарбияланади. У шеърятга, муסיкага қизиқиб, ўзи ҳам шеърлар ижод қилади, дотор ва рубоб чалишни ўрганади. Унинг жуда кўп шеърлари «Хоразм ҳақиқати» газетасида босилиб чиққан. У яхшигина қонандачилик қобилиятига ҳам эга. Маҳмуд ака

репертуарида «Ошиқ Махмуд», «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам», «Саъд ва Ҳамро: каби дostonлар бор эди. «Ошиқ Махмуд» дostonи 1970 йилда унинг ижросид фольклоршунос Жуманиёз Кобулниёзов томонидан ёзиб олинган ва нашр этилган Махмуд Юсупов 2003 йил 18 декабрда вафот этган.

2008 йилда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси Исмоил Оллоберганов томонидан «Махмуд бахши» номи остида бахши ижодидан намуналар, у ҳақдаги замондошларининг хазил-мутойибалари, хотиралари жамланган китоб нашр этилди.

РЎЗИМБЕК МУРОДОВ

Рўзимбек бахши 1932 йилда Хўжайлида туғилган. Тошкент шаҳрида яшайди. Репертуарида «Ошиқ Ғариб», «Нажаб ўғлон», «Кунтуғмиш» каби дostonлар бор. «Ошиқ Ғариб» дostonи унинг ижросида грампластинкага ёзилган. Хоразм бахшичилигининг ширвоний йўлида дoston куйлайди.

НОРБЕК АБДУЛЛАЕВ

Хоразм дostonчилиги анъаналарининг кейинги бир асрини Бола бахши фаолиятисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ўн тўрт ёшида дoston куйлаб бола бахши лақабини олган Қурбонназар Абдуллаев 94 йиллик умрининг 80 йилини дoston куйлаш ва истеъдодли шогирдлар тайёрлашга сарф қилди.

Энг асосийси уч ўғлини ўз ишининг давомчилари қилиб тарбиялади ва оилавий бахшилар сулоласини яратиб қетди.

Ўша сулоланинг йирик вакилларида бири Норбек бахши Абдуллаевдир. Машҳур Бола бахши оиласида 1949 йил 19 февралда Хива шаҳрида таваллуд топган Норбек отаси изидан бориб, ёшлигидан дostonчиликка ҳавас қўяди. Хоразм дostonларининг мусиқаларини, вжро услубларини кунт билан ўзлаштирди. Ўз билим ва малакасини ошириш учун Тошкент Давлат Маданият институтига ўқишга кириб, уни муваффақиятли тамомлади. «Бозиргон», «Ошиқ Ғариб», «Авазхон» каби дostonларни маҳорат билан ижро этиб келмоқда. Норбек Хивада «Дoston» ансамблини тузиб, бахшичилик ва халфачилик анъаналарини тарғиб қилишда катта ишларни амалга оширди.

Шу жараёнда Хоразм дostonчилиги довругини жаҳон бўйлаб таратди. 2000 йилда Японияга, 2001 йилда Бельгияга, 2008, 2009 йилларда Туркияга бориб, ер юзининг кўплаб жойларидан келган санъат шинавандаларини ўзига ром қили. Норбек Абдуллаев ноёб қобилият эгаси. Истеъдодли бахши, талангли хонанда, моҳир мусиқашунос сифатида танилган санъат соҳиби бўлиши билан бирга ажойиб бадеҳағўй шоир ҳамдир. Унинг жарангдор мисраларида Она Ватан олқини энг биринчи таради:

Сўнмас оҳангларни таратган элим,

Ўлмас сиймоларни яратган элим,

Илм-фанда, ижод, камолотда ҳам,

Дунёни хайрат-ла қаратган элим.

Бадеҳағўй шоир шеърларида ҳаминша санъатга, бахши маҳорати, дoston

ижросига ургу беради:

Дўмбира овози, гижжак ноласи,
Даврлар ҳақида айтур ривоят.
Суронли газотнинг ур-хо-ур саси,
Куйда коришибди равшан, бағоят.

Шоир дoston ҳақида, мусикий мерос ҳақида жўшиб куйлайди, уларни кўз қорачигидай эъозлашини алоҳида таъкидлайди:

Эй бузрук меросим, табаррук неъмат,
Боболар яратган туганмас коним.
Аждодлар тухфаси-бу бокий химмат,
Қаршингда таъзимла ҳар ўтган оним.

Норбекнинг иктидори юксак, бадеҳагўйлик фаолияти, тафаккур донраси кенг. Унинг танлаган мисралари мангикан изчил, фикран тераи, маъновий ўткирдир. Шеърят техникасини, бадийлик мезонини, сўз танлаш маҳорагини яхши эгаллаган. Буни юқорида келтирган парчаларимиз тўла исботлайди.

«Жалолиддин нидоси» шеъри ўзининг таъсирчанлиги ва жанговарлиги билан алоҳида кўзга ташланади. Унда куйма иборалар, ўт чақнаган мисралар кўплаб учрайди.

Она ер тупроғи кайгуга ботди,
Бағрига тўкилиб конли томчилар.
Аждодим, бошингда не кунлар ўтди,
Устингда ўйнади юз минг камчилар.

Жасадлар устида кон тумшук бургут,
Поёнсиз чўлларда мотам нидоси.
Мусибат доғидан титрашиб эл-юрт,
Дунёни босганда газот садоси.

Норбекнинг шоирлик иктидори унинг арузда ёзган шеърларида яққол кўринади; «Хива» шеърига разм солайлик:

Пахлавон Маҳмуд ётар гумбазлари савлаг тўкиб,
Юрт талашган хону беклар давридин кўнгли чўкиб.
Ўз замонида кезиб жумла жаҳонни айланиб,
Топмади зарра ҳақиқат, колди ғамда бойланиб.

Ушбу мисралар шакл жиҳатидан маснавийда ёзилган бўлиб, арузнинг фонлотун фонлотун, фонлотун, фонлун рукнига мос тушади. Бу эса рамали мусаммани маҳзуф бағрига тўғри келади.

Шеърнинг бошка бандлари ҳам ўйноқи, равон, мусикавий оҳангда битилган:
Нилуфар гумбазларида бор мақомлардин садо,
Ҳам Сақил, Нешрав чалинган ҳамда Ферузи наво.
Полли дузчи куйлаган бечора халким дардини.
Далда берган кўп юракларга ювиб, чанг, гардини.

Норбек Абдуллаевнинг хизматлари ҳукуратимиз томонидан ҳар жиҳатдан рағбатлангирилиб келинаётир.

1999 йилда у маданий-маърифий ишлар аълоҳиси нишонини олишга сазовор бўлди. 2000 йилда эса унга Ўзбекистон халқ баҳиши деган юксак унвон берилди.

ҚАЛАНДАР НОРМАТОВ

Хоразм бахшичилик анъаналарининг ширвоний услуби бўйича дoston куйлаётган энг истеъдодли ёш бахшилардан бири бўлган Қаландар Норматов 1951 йилда Шовот туманининг Хитой кишлоғида туғилган. Ёшлигидан санъатга кизиқиб, дoston қўшиқларига хавас қўйди. Кейинчалик Бола бахшига шогирд тушиб, ундан дастлаб «Ошик Махмуд» дostonини ўрганди. Хоразм телеведениеси орқали ижро этилган бу дoston ёш бахшини элга танитди. Шундан сўнг Қаландар «Авазхон» фольклор ансамблини тузиб, ўз атрофига кўплаб бахшилар, халфалар, кайроқчи, кизикчиларни тўлади. Кўплаб халқ ашулаларига, куй-ялаларга «ожен» киритди. 1985 йил май ойида Шовотда ўтказилган Республика бахши-шоирларнинг кўрик танловида Қаландар фахрли иккинчи ўринни эгаллади.

Қаландарнинг репертуарида «Авазхон», «Бозиргон», «Хирмондали», «Гулойим-Эрхасан», «Кампир», «Кирк минглар», «Ошик Махмуд», «Ошик Ғариб», «Сайёд-Ҳамро» каби ўнлаб дostonлар бор. Қаландарда мусикавий истеъдод, айниқса бадихагўйлик кучли. Айни пайтда унга табиат нотиклик санъатини ҳам бахшида қилган. Бу хислатларнинг барчаси унинг талантли бахши бўлиб, элга танилишида асосий таянч бўлди. У 1990 йилда Тошкент Маданият институтини муваффақиятли тугатди.

МАТЁҚУБ АБДУЛЛАЕВ

Ҳозирги даврда ширвоний услубидаги дostonчилик ривожига муҳим ҳисса қўшиб келаётган Матёқуб Абдуллаев ҳам Бола бахшининг фарзандидир. У 1953 йилда Хива шаҳрида туғилди. ўз отасидан дostonчилик борасида таҳсил олди. Тошкент театр рассомчилик институтини тугатди. Матёқубнинг репертуарида «Бозиргон», «Авазхон», «Ошик Ғариб», «Хирмондали», «Ошик Махмуд» каби қатор дostonлар мавжуд.

Ёш бахши дostonларни куйлашда отасига хос бўлган раvon талаффуз, оҳангдорлик, мусикавийликка катта эътибор бериш хислатларни яхши ўзлаштирган. Матёқуб ҳозир Хивадаги санъат мактабида бахшичилик маҳорати бўйича ёшларга билим бемокда.

ЕТМИШБОЙ БАХШИ

Бола бахшининг кенжа ўғли Етмишбой 1970 йилда Хива шаҳрида туғилди. У отаси ва акаларидан дoston ўрганиш ва уларни маҳорат билан куйлаш санъатини эгаллашга бел боғлади. Натижала «Авазхон», «Бозиргон», «Хирмондали», «Ошик Ғариб» каби қатор дostonларни куйлаб халқ олқишига сазавор бўлди. Етмишбой Тошкент Маданият институтида сиртдан таҳсил олди. Ҳозир у Сайёд кишлоғидаги бадий хаваскорлик жамоасида раҳбар бўлиб ишламоқда.

II. ХАЛФАЛАР

Хоразмда саводхон, гапга чечан, айни пайтда хонандалик қобилиятига эга бўлган зукко аёлларни «халфа» деб юритишди. Ушбу агама арабча бўлиб, «Ўзбек ширининг изоҳли луғати»да шариат ақидаларини яхши билувчи, ўқимишли киши тарзида шарҳланган. Дарҳақиқат, «луғат»даги шарҳ билан биз тилга олаётган халфалар фаолияти маълум даражада алоқага эгадир. Чунки бир вақтлар Ўрдуштийликнинг мукаддас китоби бўлган «Авесто»ни ифодали қилиб, аргистона ўқийдиган махсус хотин-қиз ижрочиларни ҳам «халфа» (Қалпа) деб юритишган.

Даврларнинг ўтиши билан ушбу аёллар ислом дини билан боғлиқ асарларни ўқишга, тарғиб қилишга ўтганлар. Бирок бу ўқимишли аёллар фақат диний китобларни тарғиб қилиш билан қифояланмасдан, Навоий, Фузулий каби буюк сўз санъаткорлари асарларини, шунингдек, китобга кўчирилган халқ дostonларини ҳам ўқиб, хотин-қизлар даврасини бошқарганлар.

Дoston куйловчи халфалар икки гуруҳга бўлинади:

1. Дostonчи-созанда халфалар.

2. Дostonларни куйсиз кироат билан ўқиб эшиттирувчи халфалар.

Бундан ташқари, иккинчи гуруҳга қирувчи халфалар тўйларда ҳам, азада ҳам иштирок этадилар.

Биз қуйида уларнинг айримлари ижодига қисқача тўхталамиз.

ДОСТОНЧИ-СОЗАНДА ХАЛФАЛАР ХОНИМ ХАЛФА

Эл орасида шоира сифатида машҳур бўлган Хоним Халфа 1858 йилда Хиванинг Пишканик қишлоғида таваллуд топган. У бошланғич таълимни эски мактабда олиб савод чикарган, Навоий, Мунис, Огаҳий ва Машрабларнинг газалларини мутолаа қилган ва ёд олган. Хоним Халфанинг шеърларига бўлган қизиқиши уни бадий ижодга нисбатан меҳрини оширади. Пировара натижада Хоним Халфанинг ўзи ҳам шеър ёзишни машқ қила бошлади.

У кейинчалик Қутлимурод сувчи исми кишига турмушга чиқади. Эрининг қасбига рамзий ишора сифатида ўз шеърлари учун «Хоним совчи» тахаллусини қабул қилган.

Хоним халфанинг чевараси, Ўзбекистон рассомлар уюшмаси аъзоси Тўра Қуриёзовнинг бизга берган маълумотига кўра, Хоним сувчи Феруз даврида саройга олдирилган ва узок йиллар юқори табақа аёллар даврасида ўз санъати билан хизмақ қилган. Исфандиёрхон даврига келиб, саройдаги барча шоирлар, санъаткорлар тарқатиб қуборилган. Хоним сувчи ҳам ўзининг сувчилик қасбига қайтган. Унинг Қаримберган ва Раҳимберган исми иккига ўғли бўлган.

Қаримберганинг қизи Бикажон онадан Тўра Қуриёзов тутилган. Талантли рассом Хоним сувчи, Анаш халфа, Ожиза каби ижодкорларнинг портретларини ишлаган. Ушбу асарлар Урганч ва Тошкент шаҳарларидаги галереяларни беэаб турибди.

Шоира ижодига хос хусусиятлардан бири шуки, унинг шеърларида асосан иқтисодий, инсоншунослик масалалари тараннум этилади. Халқнинг аянчли турмуши, адолатсизлик, зулм ва истибодга нафрат Хоним сувчи шеърларининг

бош мавзусидир:

Бир нечалар этиб кияр безини,
Бир нечалар ямаб кияр дизини,
Маъракада гап этарлар изини,
Нафисдан ўхшаган безим яхшидур.
(«Бўзим яхшидур» шеърдан.)

Феодал жамиятдаги кашшоқ ҳаёт ва турмуш азобларидан воқиф бўлган шоира ўз шеърларида аянчи ҳаёт ҳақиқатини тасвишлаб шикоят қилиш билангина чекланиб қолмади. Аста-секин фақирона ҳаётнинг асосий сабабларини излади ва топди. Амалдорларнинг никобини очиб ташлашга жазм этади. Натижада у Исфандиёр хон томонидан тан жазоси олади. Мана шу адолатсиз жазодан кейин шоира неқбин ва исёнкор ғояларни илгари суришга интилди. Энди Хоним сувчи хонни шеърини тил орқали баралла қаргашга ўтади:

Қўлниң чўлок бўлгай, кўзинг кўр бўлгай,
Азиз умринг охирида хўр бўлгай,
Ҳазрат Али Шохимарлон пир ургаёй,
Умринг йиглаб ўтгаёй, бевафо золим!

Юқорида келтирилган биринчи тўртликда олдий меҳнаткаш халқнинг оғир ва кашшоқ турмуш тарзини ифодалаш орқали шоира поклик, ҳалоллик каби ахлоқ-одоб туйғуларини қониқиб қуйлайди. Кейинги тўртлик эса энқр қилинган кашшоқлик, адолатсизлик сингари илаатлар сабабчиси хону беклар, амалдорларнинг қийшиқ башарасидан кир пардани олиб ташлашга ёрдам беради. Шоиранинг бу қарашлари бекиёс тарбиявий ахамиятга эгадир.

Хоним сувчининг шу руҳдаги бир қанча шеърлари 30-йилларда фольклоршупослардан Ҳоди Зариф ва Отажон Ҳошимлар томонидан ёзиб олинган ва «Ўзбек поэзияси антологияси»га киритилган. Уларда миллий урф-одатлар, қадриятлар, ахлоқ-одоб руҳияти ўз аксини топган.

Хоним халфа истеъдодининг иккинчи қирраси Хоразм дostonчилиги билан бевосита боғлиқлик кeгади. Шоира-халфа «Ошиқ Албанд», «Ошиқ Ғариб», «Асли-Карам» каби халқ дostonларини тўла ёдда билан ва уларни халқ орасида завқ-шавақ билан қуйлаб юрган. 1930 йилда Ҳ. Зариф ундан «Асли-Карам» дostonини ёзиб олган. Мазкур дostonнинг бизда мавжуд кўлёмаси билан Хоним Халфа айтган нуҳасини солиштирсак, халфанинг беназир ижодкорлиги яққол кўзга ташланади. Шоира-халфа дostonни сезиларли даражада ижодий қайта ишлаган. «Хар гўзални гўзал дeма», «Қизил гул этиб теринглар менни», «Бир онадан олгмиш ўғил дўрасин» каби қатор сатрлар кўлёмлада йўқ. Улар шоира бадиҳаси билан бевосита боғлиқдир.

Хоним Халфа дostonларни мусиқа асбоби жўрлитгисиз ижро этган. Аксарият ҳолларда у ижро жараёнида иккита пиёлани бир-бирига уриб, кўшиқ оҳангига мослаштириб қуйлаган. Шу нарсани ҳам таъкидлаш жоизки, Отажон Собирова, Ожиза каби истеъдодли шоира-халфаларнинг қамол топишида Хоним Халфанинг устозлик ҳиссаси бор. Айниқса Отажон Собирова ижоди Хоним сувчи ижоди билан муайян ҳамоханликка эга. Хоним сувчи халқ кўшиқларини, айниқса, тўй маросими билан боғлиқ ашулаларни шу даражада муқаммал билганки, Отажон Собирова, Ожиза ва улардан кейинги халфалар ижодидда ҳозиргача яшаб кeлаётган

кўшиқларнинг аксарияти унинг репертуари билан боғлиқ.

Хуллас, Хоним Халфа Саидамаат кизи Хоразм халфачилигининг барҳаёт анъаналарини юксак поғонага кўтарган дostonчи шоира бўлиб, у қолдирган маънавий мерос ўз аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайди.

ОНАЖОН СОБИРОВА

Хоразм воҳасида қадимдан давом этиб келаётган халфачилик анъаналари XX аср бошларига келиб, юқори ривожланиш босқичига қадам қўйди.

Бунинг асосий сабабларидан бири XIX аср ўрталаридан XX аср бошигача Хивада хонлик қилган Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг адабиёт ва санъат ҳомийси сифатида фаолият кўрсатиши бўлса, иккинчиси ўша пайтларда Окмачитга кўчиб келган немислар ва рус истилоси муносабати билан Хивага келган рус, татар зиёлиларининг Европа маданиятига ҳос айрим парсаларни, жумладан мусиқа асбобларини воҳага олиб келишларидир. Ўша даврда мусиқа асбобларидан гармон ва торнинг кенг оммалашishi, шунингдек, граммафоннинг пайдо бўлиши хонлиқнинг Чор Россияси тасарруфидаги туркий халқлар билан маданий алоқаларининг фаоллашганлиги натижасидир.

Шундай қилиб, XIX аср охири XX аср бошларида Хоразм халфачилик анъаналари янгича тарзда давом этди.

Хоним халфа Саидаҳмад кизи, Онажон Собирова, Ожиза, Сорахон Оллаберганова каби таниқли халфаларнинг этишиб чиқиши халфачилик анъаналарининг ривожланишига қатта таъсир кўрсатди.

XX аср бошларигача Хоразм халфалари асосан, икки пиёгани бир-бирига уриб, уни кўшиқ оҳангига мослаб, баъзан эса доира жўрлигида хоник қилишган.

XX аср бошидан воҳада гармон чалиб ашула айтиш оммалашган бўлиб, уни дастлаб қўлга олган халфалардан бири Онажон Собировадир.

Онажон Собирова 1885 йилда Хивада наққош оиласида туғилган. Ёшлигиданок, ота-онасидан етим қолиб, машаққатли ҳаётга дуч келган. Бирок матонатли аёл ушбу кийинчиликларга бардош бериб, эски мактабда хат - савод чиқаришга муваффақ бўлган.

Онажон ёшлиқ пайтларидан бошлаб, шеърятга, мусиқага ихлос қўяди ва ўша даврнинг машҳур санъаткор-шоираларидан бири бўлмиш Хоним сувчига шоғирд тушиб, ундан гармон чалиш, халқ кўшиқларини қуйлаш йўлларини ўрганади.

Юксак истеъдод соҳибаси 16 ёшларидаёқ халқ орасида машҳур халфа бўлиб танилади, ҳамда ўз устозлари Хоним сувчи ва Момо Палмин(фолбин)лар билан Хоразмнинг турли бурчакларида саз чалиб, кўшиқ айтиб халқ орасида ҳурмат қозонади. Аммо хотин-қизларнинг бундай фаолияти ўша даврда ҳукмрон бўлган амалдорларга ёқмас эди. Натижада бу санъаткорларнинг учаласи ҳам хон хузурига чакирилиб, Хоним сувчи ва Момо Палминлар таёқ жазосига ҳукм этилади. Онажонни ёш бўлгани учун бир амалдор унинг гуноҳи учун хонга эллик тилла пул тўлаб таёқ жазосидан қутқариб қолади.

Санъатга бутун умрини тиккан Онажонга бу воқеа қатта зарба бўлса-да, ўзининг сеvimли машғулоти – саз чалиш ва кўшиқ айтишни тарк эта олмади.

Хоннинг назаридан четрок бўлган Тошовуз томонларда меҳнаткашлар дилини хушнуд қилиб юрди.

Онажон Собирева кейинги хонлардан бири бўлган Исфандиёрдан жабр кўрди. Чунки у:

Исфандиёр, золимлигини билдирдинг,
Нон ўрнига кувжарани едирдинг,
Камбағални қийнаб, бойни қулдирдинг,
Ҳаддан ошдинг, золим! Ёнинг сўқилсин!
Бошинг кесилсин, қонинг тўқилсин!

каби хонни лазнатловчи кўшиқларни ижро этар, буни эса хон айгоқчилари Исфандиёрга етказар эди. Нагижала Анаш халфа хоннинг газабига дучор бўлиб, Тўрткўл ва Шоббоз (ҳозирги Беруний шаҳри) томонларда қочиб юришга мажбур бўлди.

Онажон халфа 20-йилларда ўзининг фаол жамоатчилиги билан обрў қозонди, хотин-қизлар овозлиги, паранжи ташлаш, маърифат масалаларида қатга ишлар қилди. Бирок шунга айтиш лозимки, Онажон она яна тазйикка учраб Мўйнок. Хўжайли томонларда яшаб юрди. У қаерда яшамасин хамиша халк билан бўлди, кўшиқ қуйлади, янгиликларини мадҳ қилди.

Онажон ёшлигида аравадан йиқилиб, бир оёғи ва кўли лат еydi. Бирок у шундай рақсга тушганки, оёғининг майиблиги сезилмаган ҳам. Халк орасида унинг Анаш чўлок лақаби билан айтилиши ҳам ўша масала билан боғлиқдир.

Ўзбекистон халқ артисти Гавҳар Раҳимова ўзининг «Қутлуғ йўлда» (Т., 1973.) китобида Онажон халфа ҳақида шундай ёзди: «хоразмлик кексалар «Лазги» рақсини ҳеч ким Онажонбийиндек ўйнай олмайдди, деяр эканлар. Онажонбийин рақсга тушишдан ташқари, кўшиқ айтиш ва гармон чалишни ҳам билар экан».

Онажон Собирова бадий ижод билан ҳам шуғулланган бўлиб, унинг учта шеъри «Хоразм халқ кўшиқлари» (Т., 1965), ўнга шеъри «Хуршиди жаҳон келди» (Т., 1987) тўпламларида эълон қилинган.

Унинг шеърлари ўтган асрнинг 20-30 - йилларида яратилгани учун кўпроқ ўша давр воқеалари - маърифатга интилиш, хотин -қизлар овозлиги ва бошқа масалаларга бағишланган.

Шу билан бирга унинг севги-муҳаббат, ватанпарварлик руҳида яратилган кўшиқлари ҳам анчани ташкил этади.

Шоира халфанинг «Этмишдур» радиопли битга газали бўлиб, у арузнинг қазажи мусаммани солим баҳрида ёзилган.

Иккинчи жаҳон уруши галабасига бағишланган «Жангчи қахрамонлар» шеъри ватанпарварлик туйғуларининг ёркин намоёнши бўлиб ҳисобланади.

Шоира халфанинг севги-муҳаббат мавзусидаги шеърлари асосан, дoston кўшиқлари таъсирида юзага келган бўлиб, вазни энгил, ўйноқи ва мусикабондир:

Бормиқан сочи сунбулим,
Тар очилган қизил гулим,

Боғда сайраган булбулим,
Гулзор учун саргардонман.

Ушбу кўшикнинг услуби ва бадиий хусусиятлари «Тоҳир ва Зухра» дostonидаги «Саргардонман» кўшиғига жула мос келиди:

Богларда савсон сунбулим,

Таргунчадек тоза гулим,

Гулдин айрилган булбулим,

Гулзор учун саргардонман. “Тоҳир ва Зухра”, 71-бет

Шунингдек, шоира халфанинг «Зор айлама» шеъри ҳам «Юсуф ва Зулайхо» дostonидаги «Зор айлама» кўшиғи таъсирида ижод қилинган.

Шоира халфа ижодидаги шеърларнинг дoston кўшиқларига ҳамоҳанг келиши унинг ушбу дostonларнинг яхши билини, уларни турли давраларда куйлаб юрганлигини яна бир бор исбот этади.

Онажон халфа ижоднинг асосий қирраларидан бири унинг «Ошик Албанд», «Тоҳир ва Зухра», «Ошик Ғариб» каби дostonларни ёд билиши бўлса, иккинчиси, унинг хонандалиги ва ракс санъатининг моҳир ижрочиси эканлигидир. Халфачилик фаолиятида у кўплаб лапарлар, ёр-ёрлар, кўшиқларни ва дostonлардан парчаларни халқ орасида маҳорат билан куйлаб юрган. Пошшахон Магжонова, Ўғилжон Машарипова, Робия Отажонова, Раҳима Ҳақимова каби Хоразм ракс санъати юлдузларини тарбиялаб етиштиришда катта хизматларни амалга оширган.

Шоира 1956 йилда Хивада вафот этган. Хивада битта кўча унинг номига кўйилган. 2006 йилда унинг шеърлари “Анаш халфа” номи остида нашр этилди.

ОНАБИБИ ОТАЖОНОВА – ОЖИЗА

Хоразм халфачилик анъаналарининг йирик вакилларида бири Ожиза таҳсилуси билан танилган Онабиби Отажоновадир. У 1901 йилда Хива туманининг Кушчи Каттабоғ кишлоғида туғилган. Унинг отаси Полвонмуродбой деган кишининг шоли дафтаси (тегирмон) да хизмат қилган. Онабиби тахминан етти ёшлиғида уларнинг оиласи Хива шаҳрига кўчиб келади. Онабининг кўзи 2 – 3 ёшларга кирганда чечак касали билан оғриб, кўрмайдиган бўлиб қолади. Ёшлигидан ногирон бўлиб қолган кизининг келгуси тақдири ҳақида қайғурган отаси уни бирор касб эгаси бўлиб етиштириш учун гандимёнлик Бибижон халфага шогирд қилиб беради. Бу ерда Онабиби Бибижоннинг отаси Қосим девондан шеърят сирларини ўрганади ва айни пайтда шу кишлоқлик Худойберган муҳрон ёрдамида соз чалиш малакасини эгаллайди. Онабининг истеъдоди ёшлигиданоқ кишиларнинг диққатини ўзига тортади. Унинг ширин овози ва ақли идрокидан воқиф бўлган Муҳаммадраҳимхон Феруз авлодига мансуб бўлган Дармонжон бика исмли аёл уни ўз хомийлиғига олади. Бўлажак шоиранинг бундан кейинги ҳаётида унга катта моддий ва маънавий ёрдам беради. Бу ҳол унинг тақдирида катта рол ўйнайди. Ожиза кўзи ожизлиги сабабли, кейинчалик игна билан ёзиладиган махсус ёзувни ҳам аъло даражада ўзлаштирган. Ушбу ёзувда бемалол ўқиган ва ёзган.

Онабиби тиришқок ва зехли киз бўлганидан 10 – 12 ёшларидаёқ халқ кўшиқларини ва Навоий, Машраб, Оғаҳийларнинг ғазалларидан кўпларини ёддан айта бошлайди, ўзининг ёқимли овози билан тўй-томшаларда кўшиқ куйлаб,

халк орасида шуҳрат қозонди.

Онабиби Отажонова машҳур хонанда бўлиш билан бирга, истеъдодли шоира ҳамдир. У халк кўшиқларига ҳамоҳанг бўлган кўплаб термалар ва кўшиқлар ижод қилди ҳамда уларни зўр маҳорат билан куйга солиб, халк орасига ёйди. Шоира кўзи ожизлигига ишора қилиб ўзига Ожиза тахаллусини танлайди.

Онабиби Отажонованинг айрим шеърлари шогирдлари ва унинг муҳлислари тилидан ёзиб олинган. Шу сабабдан уларнинг баъзилари маълум даражада ўзгаришларга ҳам учраган.

Ожиза ижодида эркин муҳаббат мавзуси катта ўринни ишғол қилади. Унинг бундай асарлари кўпроқ лапар ва яллалар шаклида ижод этилган бўлиб, мазкур кўшиқлар ниҳоятда нафис ўйноқ ва самимийдир. Уларда ёр гўзаллиги, садокати, меҳрибонлиги, вафодорлиги юксак эҳтирос билан тараннум этилади.

Унинг шеърларидаги лирик қаҳрамон севганига ўз садокати ҳақида дангал ва аниқ гапирди. Бу аниқлик ва дангаллик халққа хос иборалар орқали конкрет шаклда ифода этилади.

Дилбар, бу жаҳон ичра ўлгунча сени дерман,

Умримнинг гули токи сўлгунча сени дерман.

Бўйимга қилич келса, кесгунча сени дерман,

Кўнглимга малол олма, ўлгунча сени дерман.

Ожизанинг “Уяламан”, “Тар гунча”, “Галмади, галмади” каби шеърларида ҳам севги – муҳаббат мотивлари жуда нозик, ўйноқи ва мазмундор мисраларда ифода этилган.

Бинобарин, унинг севги-муҳаббат мавзусидаги шеърларида ёрнинг гўзаллиги ва вафодорлигини куйлаш биринчи ўринда туради. Ожиза шеърлари ғоявий – бадиий томондан барқамол асарлардир. Унинг шеърларининг асосий хусусиятларидан бири уларнинг халк кўшиқлари билан чамбарчас боғлиқлигидир. Шоира шеърларининг айримларини аруз вазида яратилган. Аксарият шеърлари эса бармоқ вазида ижод қилинган.

Ожиза шеърларининг кўнчилиги мураббаъ шаклида (а, а, а, б), баъзилари эса рубоий шаклида қофияланган.

Ожизанинг шеърлари Хоразм халк мусиқалари, дoston куйлари билан чамбарчас боғлангандир. Чунки шоира юқорида таъкидлаганимиздек халк дostonларини тўла ёддан билган ва уларни маромига етказиб куйлай олгандир.

Ана шу дostonлар таркибига кирган мисралар таъсирида Ожиза тахаллуси билан шеърлар яратган. Унинг дастлабки ижоди дoston кўшиқлари билан узвий боғланиб кетади. Буни исботлаш учун шоиранинг “Келмади, келмади” шеърдан бир нарча олиб кўрайлик:

Ошиқ деган кеч келами дўстина,

Кўз тиқибди жон олмоқни қасдина,

Босган қадамлари дийдам устина,

Келмади, келмади, нечун келмади?

“Хурдиқо Ҳамро” дostonининг 1908 йилда чоп этилган тошбосма нусхасида куйидаги мисралар кўзга ташланади:

Қиш мунча кеч келурми дўстина,

На йигитсан жон олмоқни қасдина,

Қўйғон кадамларинг дийдам устина,
Асиринг бўлойин, кайдин келурсан?
Ожиза ижодида куйидаги машҳур мисралар бор:
Овози санамлардек, донишда Искандардек,
Қаҳр айласа аждардек, чин писта даҳон келди.
Ушбу мисраларга ҳамоҳанг сатрларни “Ройи Чин” достонида ҳам учратиш мумкин:

Урушда Музаффардек,
Донишда Искандардек,
Қаҳр айласа аждардек,
Ҳам ҳушнишон ўғлондир.

Кўринадики, шоиранинг илк ижоди достон кўшиқларининг кучли таъсири остида шакллана борган. У ўзининг катор шеърларида достонларга хос бадиий тасвир воситаларидан, стилистик каторлардан, тайёр мисралардан унумли ва ижодий фойдаланади. Анъанавий мисраларни синтезлаштириб оргинал мисралар яратади.

Ожиза Хоразмда кенг тарқалган уч – тўрт кишидан иборат халқазар ансамблини бошқарган. Шу сабабдан унинг интим лирик шеърлари орасида ўйин билан ижро этиладиган яллалар кўпроқ кўзга ташланади. Масалан, унинг “Тар гунча” “Қайси боғдан олдингиз” каби яллалари ҳозиргача муваффақиятли равишда куйланиб, халқнинг олқишларига сазавор бўлиб келмоқда.

Ожиза ўз умри давомида ажойиб шеърлари, ёқимли овози билан халққа, Ватанга сидқидилдан хизмат қилди. Онабиби Жуманиёзова, Назира Собирова, Уллибиби Бойжонова каби истеъдодли шоғирдлар етиштирди. Шоира Хоразм никилобидан кейинги ўтказилган барча тадбирларда фаол иштирок этди. 1923 йили Москвада очилган Бутунроссия кишлоқ хўжалик кўрғазмасида машҳур хонандалар Сафо Муганний, Мадрахим Шерозийлар билан бирга катнашиб, ўзининг жозибадор санъатини намойиш этди. У халқ театрларининг шаклланиши ва ривожланишида кўмаклашди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида юксак ташвиқот кучига эга бўлган шеърлари билан халқни сафарбарликка ундади.

Ожиза нафақат Хоразмда, балки Туркменистонда ҳам машҳур бўлган. У Тошовуз шаҳрида халқлар ансамблини тузган ва уларга анча йиллар раҳбарлик қилган. Шу сабабдан унинг номи ҳозирда ҳам халқ орасида ҳурмат билан тилга олинади.

Ожиза 1951 йил 22 август куни Хива шаҳрида вафот этган.

Шоира ҳақида сўнги йилларда ёзма адабиётда унинг хизматларини, ҳислатларини таърифловчи кўплаб достон ва шеърлар ҳам яратилди. Уллибиби Отаеванинг “Бармоқлар сеҳри” достони, Эркин Самандарнинг “Қорачугсиз кўриб дунёни” каби шеърлари фикримизга далил бўла олади.

Ожизанинг ижодий мероси ҳали тўлалигича тўпланиб, ўрганилган эмас. Унинг бир қисми маҳаллий мағбуот саҳифаларида ва айрим тўпламлар орқали, баъзилари эса 30-йилларда ташкил этилган фольклор экспедицияси аъзолари томонидан ёзиб олинган кўлизмалар орқали етиб келган. Аксарият қисми эса унинг шоғирдлари репертуарида сақланиб қолган ва кейинги йилларда ёзиб олинган. Унинг кўлимизга қиритилган ижодий меросининг бир қисми 1987 йилда

Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида “Хуршиди жаҳон келди” номи билан чоп этилди. Кейинги даврларда унинг кўпгина янги шеърлари топилди. Унинг 2003 йилда Тошкентда чоп этилган шеърлар тўплами ана шу шеърлар билан тўздирилган. Бирок унинг ижодини тўллаш хали охирига етгани йўқ, шoirа ижодига мансуб бўлган барча асарларни излаш ва халққа хавола қилиш ҳар бир зиёлининг муқаддас бурчидир.

Бинобарин, Ожизанинг асарлари ҳозиргача оз топилган бўлса-да, шу мавжуд шеърларнинг ўзи ҳам унинг истеъдодини аниқ белгилашга ёрдам бера олади. Шоира шеърларини излаб топишни давом эттириш, ёзиб олиш ва илмий томондан тадқиқ қилиш галдаги кечиктирилмас вазифалардандир. Айниқса унинг истеъдоди дostonларни ёд олиш ва уларни сўз жўрлигида қуйлаш борасида алоҳида кўзга ташланади. Онабиби она «Ошик Ғариб», «Ошик Албанд», «Хурранко-Ҳамро», «Асли Карам», «Юсуф-Зулайхо», «Рўйичин», «Хирмондали», «Бозиргон» каби кўплаб дostonларни ёд билган ва халқ орасида маҳорат билан ижро этган.

НАЗИРА ХАЛФА

Назира халфа Собирова 1923 йилда Хива шаҳрида туғилган. Тугма кўзи ожиз бўлганлигидан халқ кўшиқлари ва дostonларини ёдаки ўзлаштирган. Ўзи ҳам кўшгича кўшиқлар тўкнган. Унинг машҳур хонанда халфа бўлиб етишишида устози Ожизанинг таъсири катта бўлди. Унинг репертуарида «Хирмон дали», «Ошик Ғариб ва Шохсанам», «Тоҳир ва Зухра», “Сайёд ва Ҳамро”, «Ошик Албанд» каби дostonлардан парчалар ва жуда кўп тўй маросим кўшиқлари бўлган. Халфа 2001 йилда вафот этган.

МАРЯМ ҚУРБОНОВА

Марям Қурбенова ҳозирги ёш халфаларнинг энг талантли, иқтидорлиси бўлиб, у 1947 йилда Хонка шаҳрида туғилган. Хонкалик Онабиби қори Мадрахимовага шогирд бўлган. «Гўрўғли» дostonларидан парчалар ва халқ кўшиқларининг машҳур ижрочисидир.

САНОБАР ҚИЛИЧЕВА

Санобар санъат оламига халфачилик анъаналарини тарғиб қилиш билан кириб келди. У 1970 йил Янгиариқда туғилди. Дастлабки санъат таълимини ўз онасидан ўрганди. Хивалик Назира халфадан халфачиликнинг кўпгина сирларини ўрганиб, эл орасида машҳур бўлди. Ҳозирда у Тошкент маданият институтини тамомлаб, профессионал хонанда сифатида фаолият кўрсатмоқда.

КИРОАТХОН - КИССАХОН ХАЛФАЛАР НИЁЗЖОН ХАЛФА

Ниёзжон халфа 1910 йилда Шовот туманидаги Кат кишлоғида туғилади. Унинг саводхон бўлиб етишишида акаси мулла Саиджон катга таъсир кўрсатади. У 11-12 ёшларида кишлоқдаги Эшназарбой мачитида мулла Сотимдан савод ўрганади. Ўқиш ёзишни тўла ўргангач, турли дostonларни ўқиб, халфачилик кила бошлайди.

Унинг репертуарида «Тоҳир ва Зухра», «Бозиргон», «Хирмондали», «Тулимхўжа», «Юсуф ва Зулайхо», «Хуричико ва Хамро», «Зайнулараб», «Малика Дилором», «Завриё», «Кумри ва тўти», «Хиромон пари», «Бобо Равшан», «Иброҳим Адхам», «Кул Хўжа Аҳмад», «Юсуф ва Аҳмад» каби кўплаб дostonлар бўлган. Бу дostonларнинг аксариятини Ниёзжон халфа ёддан билган ва титловчиларга зўр кироат билан мохирона ўқиб эшиттирган.

СЎНА ЭШМАТОВА

Сўна халфа 1919 йилда Хонка туманининг Қирқён кишлоғида туғилган. Шу кишлоқдаги мактабда бошланғич маълумотин олиб дастлаб оддий колхозчи, кейин эса 16 йил мобайнада табелчи бўлиб ишлаган.

Унинг репертуарида «Бозиргон», «Хирмондали», «Ошик Ғариб ва Шохсанам», «Хилола пари», «Юсуф ва Зулайхо», «Фарход ва Ширин», «Завриё», «Ошик Албанд», «Аслия - Карам», «Мискин ва Гулканд», «Шаҳриёр», «Иброҳим Адхам», «Бобо Равшан», «Малика Дилором». «Ройи чин» каби дostonлар бор бўлиб, Сўна халфа уларнинг барчасини ёддан ўқиган.

РОЗИЯ ОЛЛОЁРОВА

Розия халфа 1910 йилда Хонка туманининг Сарапоён кишлоғида туғилган. ўз кишлоғидаги мачитда мулла Саъдулла ва Мулла Қурбонбойлар кўлида тахсил олади. Сўнгра халқ дostonларига кизиқиб, уларни ёдлаш ва кироат билан ўқишни машқ килади. Эринмасдан килинган бу меҳнатлар натижасида унинг репертуарига «Ошик Ғариб ва Шохсанам», «Тоҳир ва Зухра», «Лайли ва Мажнун», «Хирмондали», «Хиромон пари», «Завриё», «Гул ва Санобар», «Гўрўгли» дostonлари кириб келади. Розия халфа ушбу дostonларни қарийб 40 йилдан бери халқ орасида тарғиб қилиб келган. Бибижон Султонова Онабни Қўчқорова каби шоғирларни ҳам тарбиялаб етказган. У 1990 йилда вафот этган.

РОЗИЯ ҚОЗОҚОВА

Розия халфа Қозоқова 1920 йилда Хонка туманининг «Намуна» кишлоғида туғилган. Мактабда бошланғич маълумот олган. Колхозда меҳнат қилган. бўш вақтларида ўша кишлоқлик Бибисора халфадан халқ дostonларини ўрганган.

Ўз репертуарини «Тохир ва Зухра», «Ошиқ Ғариб ва Шохсанам», «Завриё», «Гул ва Санобар», «Юсуф ва Зулайхо», «Лайли ва Мажнун», «Ошиқ Албанд», «Гулумхўжа», «Бобо Равшан», «Юсуф ва Аҳмад», «Қул Хўжа Аҳмад», «Отам Сафо», «Махтумқули», «Шоҳ Машраб» каби дostonлар билан бойитган.

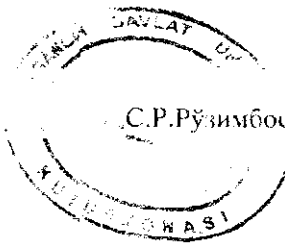
Розия халфа ўз репертуарида ўша дostonларни маҳорат билан ўқий олган. У 1996 йилда вафот этган.

ШУКУР ХАЛФА

Шуқур халфа Давлатова 1929 йилда Хивада туғилган. 1945 йилда Онабиби Отажоновага шогирд тушган. Халқ кўшиқлари ва дoston кўшиқларининг моҳир ижрочиси бўлиб танилган. Айрим дostonларни ёд билган. Халфа 1998 йилда вафот этган.

Мундарижа:

Муқаддима	3
Ошик Ғариб ва Шохсанам (оғзаки вариант)	10
Ошик Ғариб ва Хилола пари (китобий вариант)	31
Ошик Нажаб (китобий вариант)	71
Ошик Маҳмуд (оғзаки вариант)	107
Бозиргон (китобий вариант)	121
Хирмондали (китобий вариант)	148
Эрхасан (оғзаки вариант)	172
Аваз гатирган (оғзаки вариант)	220
Хирмондали (оғзаки вариант)	264
Авазнинг келтирилиши (китобий вариант)	289
Афсоналар	310
Луғат	313
Мажмуага кирган дostonлар хақида маълумот	323
Мажмуага кирган афсоналар хақида маълумот	325
Хоразм дostonларининг ижрочилари	326

С.Р.Рўзимбоев, Х.С.Рўзимбоев, Н.Мағёзова, Н.Раимова

“ОШИКНОМА”

Адабий-бадий нашр

Мухаррир: *Исмоил Оллаберганов.*

Техник муҳаррир: *Фарҳод Ибодуллаев.*

Мусахҳих: *Ёдгора Иброҳимова.*

Рассом: *Отаҳон Оллаберганов.*

Босмахонага берилди 6.05.2009 йил.

Босишга руҳсат қилинди 15.05.2009 йил.

Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 22 босма табок.

Адади 500 дона. Буюртма № 265

«Хоразм» нашриёти

Урганч шаҳри, Ал-Хоразмий кўчаси, 23-уй.

«Якка тадбиркор Ибодуллаев Фарҳод» босмахонаси

Урганч шаҳри, Ёиллик кўчаси, 4-б уй.

Ушбу китобни нашр этишда хомийлик қилган акамиз Ботир Иброҳимовга, дўстимиз Абдулла Раимовга ва касбдошимиз О.Чўпоновга алоҳида миннатдорчилик билдирамиз.

ISBN 978-9943-365-22-3

9 789943 365223